

KISEBBSÉGVÉDELEM

NEMZETISÉGI SZEMLE

Budapest, 1943.

VI. évfolyam. 1—2. szám.

APPONYI ES A NEMZETISÉGI KÉRDÉS. 1)

I. *A nemzetiségi kérdés*, vagy amint egyideig nevezni szeretnék: a nemzeti kisebbségek kérdése, a magyar államiság sorsdöntő problémája. A Kárpátok völgyének politikai egysége — amint sokan igyekeztünk kimutatni⁵⁾ — az itt élő népek közös érdeke, tehát egyetemes európai érdek; azonban nem szabad felednünk, hogy a területi integritás elengedhetetlen feltétele a területen élő népek igényeinek oly mértékű kielégítése hogy az összetartozás érzése valóban előálljon és fennmaradjon és így a magyar állam érzelmileg is e népek közös hazájává válhasson anélkül, hogy az állam egysége megbomlanék és eddigi nemzeti jellege megszűnne.

A nemzetiségi kérdés jelentőségének és a jelzett igazságoknak mind általánosabbá váló felismerése vonja maga után, hogy mind többen mélyednek el a kérdés mélyreható tanulmányozásában, ismertetvén annak múltját és fejlődését, bemutattván e tekintetben nagyobb államférfiaink és politikai íróink felfogását és programját. A nemzet fogalmának elemzése is új lendületet vett és igen figyelemreméltó új eredményeket értelt meg.³⁾ E lapok hasábjain és másutt is, számos tanulmány jelent meg, amelyek különálló vizsgálat tárgyává tették például Széchenyi István grófnak, Eötvös József bárónak. Teleki Pál grófnak nemzetiségi tanait; nem régen tették közzé Szemere Bertalan vonatkozó iratait,⁴⁾ stb- ügy hiszem, mind e tanulmányokat és írásokat a legnagyobb örömmel kell üdvözölnünk, mert hozzájárulnak a kérdés tisztázásához, az egységes közmegegyezés kiérleléséhez és így bizonyára hozzásegítenek a helyes megoldás megtalálásához is.

1) Cikkünknek időszerűséget ad, hogy Apponyi Albert halálának f. é február 7-én volt tízéves fordulója.

2) E sorok írója különösen e lapok hasábjain: Dunavölgye és a magyarság. Kisebbségvédelem III. évf. 3—4. szám 1—11. lapok. 1940,

3) Lásd a fejlődés összefoglalását szerzőtől: Politikai nemzet, népi nemzet. (Az Országos Nemzeti Klub kiadványai 30. sz.)

4) Szemere Bertalan miniszterelnök emlékiratai az 1848/49-i magyar kormányzat nemzetiségi politikájáról. Cserépfalvi kiadása, Bpest 1941.

E törekvés vezeti e sorok íróját is, amikor fel kívánja idézni *Apponyi Albert* gróf nemzetiségi felfogását.¹⁾ Apponyi Albert ugyanis a kiegyezés korának azon politikusai közé tartozott, akinek felfogása erre az egész korszakra rányomta bélyegét és nemzetiségi politikánk fejlődésére is rendkívül jellemző. Hiszen Bethlen István gróf szerint nincs 1867-től 1914-ig, ezen közel ötven éves korszak alatt azok között, akik közéletünkben szerepet vittek, egyetlen egy politikus sem, aki Apponyinál mélyebb hatást gyakorolt volna arra, hogy a politikai küzdelem homlokterébe milyen kérdések kerüljenek és aki a nemzet érzelmi világára és az abból fakadó törekvésekre döntőbb irányítást gyakorolt volna, mint ő⁶⁾; Gratz Gusztáv is azt mondja, hogy Apponyinak felbecsülhetetlen szerepe volt a magyar politikai gondolkozás útjainak megszabásában; a nemzet érzéseinek volt a vezére.⁷⁾ Az ő felfogása tehát mintegy kulcsát adhatja az egész korszak nemzetiségi politikájának.

Apponyi nemzetiségi felfogásának megbeszélése azonban egyéb okokból is rendkívül indokolt. Apponyi vallás- és közoktatásügyi miniszterségéhez fűződik ugyanis azoknak az iskolatörvényeknek a megalkotása, amelyeket nemzetiségi részről olyan erősen támadtak, sőt magyar részről is sokan hibáztattak.⁸⁾ Majd a világháború után, mint a magyar béke delegáció elnöke Apponyi irányította a kisebbségi kérdésben a magyar jegyzék szövegezését, később pedig a Nemzetek Szövetsége közgyűlésein, de más nemzetközi fórumokon is (így a népszövetségi ligák uniójában) ő képviselte ebben a kérdésben a magyar álláspontot.

II. Apponyi a magyar államot a Kárpátok völgyében mindig természeti szükségességnek és európai érdekeknek fogta fel. Az egyetemi ifjúság zászlószentelési ünnepén mondja 1896 június 2-án: „... a nyugateurópai értelemben vett államnak, a nyugateurópai kultúrának, a nyugateurópai szabadságnak ezen a területén egyetlenegy képzelhető formája van: az egységes magyar nemzeti állam.” Az egységes magyar nemzeti állammal ellentétes áramlatok Apponyi szerint tisztán a keleti szellemtől áthatott és keleti befolyás alatt álló fajok között találnak követőket. E törekvés a keletnek újabb hódító hadjárata a nyugat ellen, vakmerő kísérlet, hogy a nyugati civilizáció számára a mi nemzeti zászlónk alatt elfoglalt területből a kelet részére valamit elhódítsanak; kezdetlege-

⁵⁾ Apponyi közjogi tanairól 1. szerzőtök Apponyi mint közjogász (Szent István Akadémia kiadása 1941) és állambölcseleti felfogásáról ugyan-csak szerzőtök: Apponyi állambölcseleti felfogása (Katolikus Szemle, 1942. május).

⁶⁾ Bethlen István gróf emlékbeszéde Apponyi Albert grófról a Magyar Tudományos Akadémián 1934. május 13-án.

⁷⁾ Gratz Gusztáv: Apponyi Magyar Szemle, 1933. március. 201-210. 11.

⁸⁾ Kerekesházy József: Apponyi, 192. lap.

sebb fokú kultúra harca a nagyobb, magasabb kultúra ellen.⁹⁾ Apponyi tehát már előre látta azt az ellentétet, amely a világháborúban robbant ki.

A világháború alatt, 1915-ben a Budapesti Szemlében megjelent tanulmányában ismét virtuóz megkülönböztetését adja a kelet és nyugat eszmevilágának. Szerinte nemzeti politikánk akkor egészséges, ha együttesen követheti a hármas predestinációt, amelyben világpolitikai elhelyezkedésünk kifejezést nyer: a nyugati irányzat, egység, önállóság. Természetes szövetségésünknek a németet tartja.¹⁰⁾

A magyar állam alkotmányának lényeges alkotórésze a területi integritás. Apponyi már egyik fiatalkori beszédében, 1883-ban mondja, hogy a magyar korona integritása oly szentség, amely vita tárgya nem lehet.¹¹⁾ Mikor 1893-ban a felekezeti tanítók fizetése kérdésében szólal fel a képviselőházban, a következőket mondja: „itt egy darab áll előttünk a magyar nemzet öfenntartási harcából“. A helyzet nehézsége, hogy míg másutt az állam hatalmának minden erősítése a nemzet megerősödését jelenti, nálunk az államhatalom megerősödése oly irányban is képzelhető, hogy nem a nemzetet szolgálja, de a nemzet ellen fordul. A magyar nemzetet két irányból is fenyegetik az elnyelés veszélyei: egyrészt az osztrák öszsbirodalmi eszmével szemben kényszerül önvédelmi harcra, másrészt az itt élő fajok különbözősége teret nyújt a magyar egység ellen irányuló külföldi aknamunkára.¹²⁾

Apponyi a nemzetiségi kérdés nagy fontosságát kezdettől fogva felismerte. Amit 1883-ban a horvátokról mond. az minden nemzetiségre igaz. „A magyar alkotmány helyreállítása egyszersmind a h orv át szabadság feltámadása volt, nemcsak feltámadása, de autonómiájuk megállapítása oly mértékben, amilyenben azt a történelem egyetlen korszakában sern élvezték.“¹³⁾ 1890-ben is azt mondja, hogy az államnak nem magyar anyanyelvű polgárait csak a szabadság intézményével lehet politikai nemzet körében tartani.¹⁴⁾ De külön közjogi csoportnak a nemzetiséget nem ismerte el.¹⁵⁾ Szerinte nem cél az idegenajkuakat faji egyéniségükben megtámadni, de ki kell fejleszteni bennök a nemzeti egészhez tartozás érzetét és el kell terjeszteni köztük a magyar nyelv ismeretét.¹⁶⁾

⁹⁾ Kőösi Henrik: Gróf Apponyi Albert válogatott beszédei. Magyar Könyvtár, 271-272. 11.

¹⁰⁾ A magyar nemzet természetszerű elhelyezkedése a világpolitikában.

¹¹⁾ Beszédék, I. kötet. 318. lap.

¹²⁾ Beszédék. I. kötet. 659—704. 11.

¹³⁾ Beszédék, T. kötet 318. lap.

¹⁴⁾ 1890. február 28-iki költségvetési beszéd. Beszédék, 1. kötet.

¹⁵⁾ A nemzeti párt 1892. évi programja: Beszédék, II: kötet,

¹⁶⁾ A nemzeti párt 1904. évi programja. Emlékiratok. II. kötet, 66—68. lapok.

A nemzetiségi kérdéssel azonban bővebben Apponyi ebben az időben sem beszédeiben, sem irataiban még nem foglalkozott.

III. Ha meg akarjuk állapítani *Apponyi iskolatörvényeinek* jelentőségét nemzetiségi szempontból, első sorban ismernünk kell a kérdés törvényi rendezését a múlt század második felében.

Nemzetiségi törvényünknek, „a nemzetiségi egyenjogúságról“ szóló *1868:XLIV. t. c.-nek* Deák Ferenc közreműködésével szövegezt bevezetése mondotta ki tudvalévőleg a nagy elvet, hogy:

„Mínthogy Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is. egyenjogú tagja:

minthogy továbbá ezen egyenjogúság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve, és csak annyiban eshetik külön szabályok alá. amennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszik:

a honpolgárok teljes egyenjogúsága minden egyéb viszonyokat illetőleg épségben maradván, a különféle nyelvek hivatalos használatára nézve következő szabályok fognak zsinórmértékül szolgálni:“

A törvény részletes rendelkezései közül bennünket a következő szakaszok érdekelnek:

„14. §. Az egyházközségek, egyházi felsőségeik törvényes jogainak sérelme nélkül anyakönyvek vezetésének s egyházi ügyeik intézésének, nem különben — az országos iskolai törvény korlátai között — iskoláikban az oktatás nyelvét tetszés szerint határozhatják meg.“

„17. §. Az állam s illetőleg a kormány már állított, vagy a szükséghez képest állítandó tanintézetekben a tanítási nyelvnek meghatározása, amennyiben erről törvény nem rendelkezik, a közoktatásügyi miniszter teendőihez tartozik. De a közoktatás sikere, a közművelődés és közjóit szempontjából az államnak is legfőbb célja lévén: köteles ez az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzeti és nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általok lakott vidékek közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik.

18. §. Azon területen létező, vagy felállítandó állami közép és felső tanodákban, amelyeken cgncl több nyelv divatozik, azon nyelvek mindenikének részére nyelv- s irodalmi tanszékek állítandók.

19. §. Az országos egyetemen az előadási nyelv a magyar; azonban az országban divatozó nyelvek és azok irodalmi számára, amennyiben még nem állítottak, tanszékek állíttatnak.“

„26. §. Valamint eddig is jogában állott bármely nemzetiségű egyes honpolgárnak, éppen úgy, mint a községeknek, egyházaknak, egyház-községeknek: úgy ezentúl is jogában áll saját erejökkel, vagy társulás útján alsó, közép és felső tanodákat felállítani. E végből, s a nyelv, művészet, tudománv. gazdaság, ipar- és kereskedelem előmozdítására szolgáló más intézetek felállítása végett is, az egyes honpolgárok az állam törvényszabta felügyelete alatt társulatokba, vagy egyletekbe összeállhatnak és összeállván szabályokat alkothatnak, az államkormány által helybenhagyott szabályok értelmében eljárhatnak, pénzalapot gyűjthetnek, és azt. ugyan az államkormány felügyelete alatt nemzetiségi törvényes igényeiknek is megfelelően kezelhetik.

Az ilyen módon létrejött művelődési és egyéb intézetek — az iskolák azonban a közoktatást szabályozó törvény rendeleteinek megtartása

mellett, — az állam hasonló természetű és ugyanazon fokú intézeteivel egyenjogúak.

A magánintézetek és egyletek nyelvét az alapítók határozzák meg.

A népiskolai közoktatás tárgyában rendelkező *1868:XXXVIII. t. c.* a nemzetiségi törvény elveinek természetesen még mindenben megfelelt. A felekezeti és magánosok által fenntartott elemi népiskolákra semmi korlátozás nyelvi szempontból nem volt. A köz-
ség által fenntartott elemi népiskolákra az 58. §. előírta, hogy:

„Minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást, amennyiben ez a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike. Vegyes ajkú községben ez okból oly tanító alkalmazandó, aki a községben divatozó nyelveken tanítani képes. Népeesebb községekben, ahol többféle nyelvű lakosok tömegesen laknak, amennyire a község ereje engedi, különböző ajkú segéd-tanítók is választatnak.“

A magyar nyelv azonban a községi népiskolákban sem volt kötelező tárgyként előírva (55. §.). A községi iskolákra vonatkozó rendelkezések voltak irányadóak az állam által fenntartott elemi népiskolákra is (60. §.). A felsőbb népiskolákban, a polgári iskolákban és a tanítóképezdekben kötelező tárgyként írta elő a törvény az anyanyelv és azonfelül a magyar nyelv tanítását (64. 74., 88. és 111. §-ok) és ezek a rendelkezések a községi iskolákon felül a felekezeti és állami felső népiskolákra és polgári iskolákra is kiterjedtek (12. és 80. §.), viszont a községi polgári iskolák tanítási nyelvére az 58. §. is irányadó volt (75. §.).

Reformot hozott az *1879: XVIII. t. c.* „a magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben“. E törvény bevezetése szerint:

„Szükséges lévén, hogy a magyar nyelvnek, mint az állam nyelvének elsajátítására, minden állampolgárnak kellő mód nyujtassék, e végből a következő intézkedések állapíttatnak meg:“

Idézzük a törvény 1. §-át és 4. §-ának első bekezdését:

„1. §. Minden, akár felekezeti, akár másnemű oly tanítóképző intézetben, amelyben a tanítás nyelve nem a magyar, a' magyar nyelv, mint már az 1868: XXXVIII. te. rendelet« szerint is ez intézetekben köteles tantárgy, oly óraszámmal tanítandó, hogy azt az egész tanfolyam alatt minden tanítójelölt, beszédben és írásban elsajátíthassa.“

„4. §. A magyar nyelv az összes bármennemű nyilvános népiskolákban a köteles tantárgyak közé ezennel felvétetik.“

Az 5. §. kiterjeszti a törvény rendelkezéseit a magánosok által fenntartott nem magyar nyelvű tanintézetekre is.

Ez volt a jogi helyzet a népiskolákban Apponyi miniszterségéig. Apponyi iskolatörvényeinek bennünket érdeklő rendelkezései közül megemlítjük „a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól“ szóló *1907: XXVII. t. c.* 19. és 20. §-ait, amelyek így szólnak:

„19. §. A nem magyar tanítási nyelvű elemi iskolákban, akár részesülnek állami segélyben, akár nem, a magyar nyelv a mindennapi tan-

folym valamennyi osztályában a vallás- és közoktatásügyi minister által a hitfelekezeti iskolafenntartó meghallgatásával megállapított tanítási terv szerint és kijelölt óraszámában oly mérvben tanítandó, hogy a nem magyar anyanyelvű gyermek a negyedik évfolyam bevégeztével gondolatait magyarul előszóval és írásban érthetően ki tudja fejezni.

20.§. Nem magyar tanítási nyelvű községi és hitfelekezeti elemi népiskolánál alkalmazott tanítók alapfizelés- vagy korpótlék-kiegészítésben a 16. §-ban megszabott feltételeken kívül csak a következő további feltételek teljesítése mellett részesülhetnek:

1. ha az illető iskolákban a magyar nyelv, a számolás, a hazai földrajz és történelem, továbbá a polgári jogok és kötelességek tanítása községi iskolákban a vallás- és közoktatásügyi minister által megállapított tanterv szerint és óraszámában, kizárólag az általa is engedélyezett tankönyvek és tanítási segédesszközök használatával. hitfelekezeti iskolákban pedig a vallás- és közoktatásügyi minister által is jóváhagyott, vagy amennyiben az iskolafenntartó részéről felterjesztett tanterv szerint és óraszámában kizárólag az általa is engedélyezett tankönyvek és tanítási segédesszközök használatával történik;

2. ha az illető iskolákban kizárólag a vallás- és közoktatásügyi minister által is helybenhagyott hazafias tartalmú olvasókönyvek és tanzserek használtaknak.“

Megemlítjük, hogy az idézett 16. §. az államsegélyt azon községi és felekezeti iskolák tanítóira korlátozza, amelyekben a törvényekben felsorolt kötelező tárgyakat 6 évre felosztva, 8, illetőleg 9 havi szorgalmi idő alatt tanítják. A 19. §. és 20. §. rendelkezéseinek be nem tartása a tanító részéről fegyelmi vétség (22. §.).

Az elemi népiskolai oktatás ingyenességét elrendelő 1908: XLVI. tc. a bevétel csökkenéséért azoknak az iskolát fenntartó községeknek és felekezeteknek biztosít az állam részéről kárpótlást, amelyek a tanítói fizeteskiegészítésre az 1907: XXVII. t. c.-ben megállapított követelményeknek megfelelnek. Ugyané törvény előírja, hogy minden elemi iskola fenntartója a végzett tanulók részére magyar nyelvű bizonyítványt állítson ki, de megengedi, hogy a bizonyítvány rovatait a magyar nyelv mellett hasábosán az iskola tanyelvén töltsék ki; ugyanez irányadó az iskolai törzs-könyv vezetésére (7. §.).

Az ismertett fejlődés igazolja, hogy az 1868. évi törvényekkel szemben tulajdonkép az 1879: XVIII. t. c.-hozott lényegesebb változtatást a magyar nyelv tanításának a népiskolákban általánosan kötelezővé tételével. Apponyi iskolatörvényei ezt a reformot csak megerősítették egyrészt azért, hogy a magyar nyelv tanításának mértékét megállapították, másrészt azért, hogy az állami támogatást a kötelezettséget teljesítő iskolákra korlátozták, a kötelezettség megszegését pedig fegyelmi vétséggé nyilvánították.

IV. Apponyi nemzetiségi politikájáról bővebben nyilatkozik *Emlékiratainak* halála után kiadott II. kötetében.¹⁷⁾ E megnyilatkozás egyúttal nagyban hozzájárul a népiskolai törvények nemzetiségi felfogásának megértéséhez is.

¹⁷⁾ Dr. Gróf Apponyi Albert Emlékiratai. Második kötet, 1899—1906. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia 1934. Főleg az 51—64. lapon.

Apponyi Emlékirataiban vázolja azt a kedvező hangulatot, amely Széli Kálmán minisztériumát fogadta. Kifejti, hogy azokból a szempontokból, amelyek az akkori nemzedék látókörébe estek, a helyzet szilárdnak látszott. Voltak azonban lappangó erők, amelyek ebben az időben már erősen forrongtak, bár felszínre nem juthattak. Jelentőségüket úgyszólván senki sem ismerte fel eléggé és így a békés fejlődés lehetősége hiányzott; két évtizeddel később azonban a helyzet alakítására szabálytalan módon döntő befolyást nyertek. E két lappangó erő: a szociális és a nemzetiségi kérdés. Ami különösen a nemzetiségi kérdést illeti, azzal szemben jól átgondolt álláspont nem volt; és a szükséges állásfoglalásról még a vezető államférfiaknál sem alakult ki egyetértő felfogás; kiforrt álláspontja a közvéleménynek nem volt. Majd így folytatja Apponyi:¹⁸⁾

„Az 1868. évben alkotott nemzetiségi törvény ideológiájáról, mely fönntartotta ugyan az egységes magyar állampolgárság elvét és a nemzetiséget, mint az anyanyelvű kultúra élvezését és fejlesztését, a középfokú oktatást beértve, elismerte és kodifikálta, az akkori nemzedék fokozatosan lecsúszott volt. A magyar politikai körökben uralkodó vélemény szerint ez a törvény az Eötvös József-féle doktrinér-liberalizmus sugallata alatt elkövetett hiba lett volna. Nem helyezték formailag hatályon kívül, de tényleg több fontos intézkedést, példának okáért azt, amely az anyanyelvű középfokú oktatást biztosította nem magyarajkú polgártársaik számára, nem mindenütt hajtották végre. A fordulat Tisza Kálmán kormányra jutásával állott be, aki, amint azt emlékirataim első kötetében már megemlítettem, öntudatosan vagy öntudatlanul, a közjogi téren mutatkozó tehetetlenségéért belpolitikai sovinizmus dedclgetése által akart kárpótlást nyújtani a duzzadó nemzeti érzésnek. Voltak azonban erős árnyalatok a vezető egyéniségek lelkiülete szerint. Bánffy Dezső képviselte legridegebben azt, amit a közönség nagy része „intranszignens nemzeti politika“ gyanánt fogadott el és meg is tapsolt, Az ő politikájának alap gondolata az volt, hogy semmi olyan közjogi követelménnyel ne álljon elő, amely az uralkodónál visszatetszést kelthetett, sőt az ilyenekkel elszántan szembeszálljon és ezen az áron megvásárolja a szabad kezét egy sovinizta nemzetiségi politika keresztülvitelére.

Én ezt az alkut mindig elítéltem. De ebben legalább volt logika. Teljesen érthetetlen azonban, hogy a függetlenségi párt, melynek programja az uralkodó részéről csak ellenzésre számíthatott, nem érezte égető szükségét annak, hogy ezzel a hatalmi tényezővel szemben az egész hazai közönségre támaszkodhasson, beleértve nem magyarajkú polgártársaikat, a szoros értelemben Magyarország lakosságának 47%-át. Ennek a pártnak körében egyedül Mocsáry Lajos érezte át pártja helyzetének

⁹¹⁾ Úgy az Emlékiratokból, mint a Szent Imre KoUcguiumi Körben tartott beszédből az idézetek azon — gyakran helytelen és következtelen — írásmóddal (sokszor sajtóhibákkal) vannak átvéve, amilyenekkel e megnyilatkozások a vonatkozó nyomtatványban közölve lettek.

logikáját és követelte nyíltan az 1868. évi nemzetiségi törvény teljes végrehajtását. De ezen a ponton majdnem az egész párt szembehelyezkedett vele és úgyszólván kiüldözték a közéletből. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy az akkori függetlenségi párt a nemzetiségi kérdéseket illetően Bánffy Dezső vizeiben evezett; de következetes ellenakciót ezen a téren nem fejtett ki. Némileg kivételt alkotott e pártnak egyik árnyalata, az Ugron Gábor vezérlete alatt az anyapártból kivált disszidensek csoportja, mely eljutott az általános szavazati jog követeléséig. Ez mindenesetre egy első lépés volt a fikciók országából a realitások terére, de a politikusközvéleményének nagy többsége (melyhez magam is tartoztam) azt komolyan extravaganciának minősítette.

Már most Széll Kálmán, mint Deák Ferenc politikájának egyenes leszármazottja, semmiképp sem eshetett a Bánffy Dezső-féle túlhajtásokba a nemzetiségi politika terén, hanem inkább Eötvös József törvényének szellemével érezte magát rokonnak. Ki is akarta fejezni azt az árnyalatot, mely e tekintetben közte és hivatali elődje közt fönnállott, azzal, hogy megszüntette a Bánffy által a miniszterelnökség kebelében bizonyos osztagokkal fölállított nemzetiségi ügyosztályt. Ámde az 1868-i törvény teljes végrehajtásához ő sem akart — vagy nem mert — visszatérni. Így tehát az ő miniszterelnöksége is csak egyes durvaságok orvoslását hozta, de rendszerváltoztatást, illetve valamely rendszeres gondolat érvényesítését nem.“

A helyzet ilyen tárgyilagos ismertetése után Apponyi arra tér, hogy ő egyénileg hogyan helyezkedett el annak idején a nemzetiségi kérdéssel szemben. Kerülve az önigazolásra törekvést nyíltan és túlzott szerénységgel bevallja, hogy ő sem volt kivétel az éleslátás tekintetében és hogy ő is alig emelkedett az akkori átlagfelfogás fölé.

„A nemzetiségi kérdés tekintetében elég bonyolult volt lelki elhelyezkedésem. Minden ösztönöm a Deák-Eötvös-éra hagyományaihoz vezetett. Mindig utáltam mindent, ami akárcsak a méltányossággal is ellenkezett, bárkivel szemben történt legyen. De nem volt energiám hozzá, hogy magamat teljesen kivonjam a Tisza-epochában uralkodóvá vált áramlat hatása alól. Ehhez nagyban hozzájárultak személyes befolyások, amilyen példának okáért Grünwald Béláé volt, akivel igen barátságos viszonyban állottam és aki a legszélsőségesebb sovinizta belpolitikai irányt képviselte. Mint a nemzeti pártnak egyik oszlopos tagja, nagy hatást gyakorolt ebben az irányban, amely felé a párttagok nagy része lelkületiig úgyis hajlott. Ezenkívül nem maradt hatás nélkül a pártra és ezen keresztül reám sem akkori legerősebb zurnalisztikai támaszunknak, a Budapesti Hírlapnak önálló politikája, mely a Rákosi Jenő-féle „harminc millió magyar” elméletét hirdette. Ezzel ugyan nem azonosítottam magamat, sőt nyíltan kímérának vallottam, de mégsem maradt teljesen hatás nélkül politikai magatartásomra annak a lapnak szelleme, mely teljesen független helyzetében politikámat mégis „ingyen” támogatta. Mindezekből a hatásokból és ellenhatásokból nem kerülhetett ki határozott irány. Eredőjüket legjobban a nemzeti párt 1892-ben kiadott, általam szerkesztett választási kiáltványa fejezi ki, melynek a nemzetiségi politikára vonatkozó részét emlékirataim első kötetében már közöltem, de melyet itt megismételni célszerűnek látok.

A szabadság követelményének tartjuk, hogy a haza minden polgára, valamint egyéniségének minden más oldalát, úgy annak anyanyelvét és kultúráját is szabadon használhassa és fejleszthesse, az állami egy-

ség által követelt határokon belül. A magyar nemzeti egység alatt nem a nyelvszerinti erőszakos magyarosítást értjük, hanem a nemzet politikai egységét, mely sem jogokban, sem kötelességekben nem ismer különbséget a különböző nyelvű polgárok közt és nemzetiségeket mint közjogi csoportokat el nem fogadhat. A magyar nyelv ismeretének terjesztését azonban szükségesnek tartjuk, hogy a nem magyarajku intelligencia az állam szolgálatából részét kivehesse és ezáltal minél szorosabban csatlakozzon az államhoz; de főleg mint annak a társadalmi összeforrásnak az eszközt, mely nélkül a politikai egység üres forma marad.

Látványos, hogy ezekben a kijelentésekben semmi sem foglaltatik, ami a Deák—Eötvös-féle 1868-i koncepcióval ellentétben állana, mert a nemzetiséget mint közjogi alanyt ez a koncepció sem ismerte el és éppen e követelmény körül, melyet a nemzetiségi vezérszónokok már akkor is felállítottak, a kormány pedig visszautasított, folyt főleg a vita. Odáig azonban sem az 1892. évi programnyilatkozat, sem az én akkori nemzetiségi politikám nem jutott, hogy nyíltan az 1868. évi nemzetiségi törvény álláspontjára helyezkedjék cs annak pontos végrehajtását követelje. Mikor azután ezekben az években a minden homály és kétértelműség ellen velem született ellenszenvemre készített, hogy magamnak elvi álláspontot konstruáljak, még inkább eltávolodtam az 1868. évi állásponttól. A nemzet politikai egysége gondolatából indulva ki, melyet a kiváltságok korszakában a nemesség képviselt, most már az intelligenciában, mint a nemesség helyébe lépett demokratikus vezető tényezőben, kerestem annak személyesítőjét. Az egységes nemesség helyébe egységes intelligenciát óhajtottam tenni, ami gyakorlatilag annyit jelentett, mint egy olyan folyamatnak — nem ugyan erőszakolását, de negatív és pozitív irányban való — támogatását, mely szerint, amit németül „Aufsteigende Klassenbewegung“-nak nevezünk, a társadalmi emelkedés a magyarba vezessen át. Tehát a tót, német, román, stb. parasztfiú, aki pap, tanár, ügyvéd, stb. lesz, nyelvileg is magyarrá váljék, s ezt a minőséget családjára és leszármazóira is áthárítsa. Az 1868. évi nemzetiségi törvénynek nem ez volt a gondolata, mert kifejezetten elismeri azt a nemzetiségi követelményt, hogy minden állampolgár középiskolai műveltséget is anyanyelvén nyerhessen; csupán gyakorlatilag nem vitetett egészen keresztül az alaptörvényből folyó ez az igény és ezt a gyakorlatot én is elfogadtam, szofisztikus okoskodásokkal alátámasztva annak jogosságát.

Elfogulatlanul bírálva a nemzetiségi kérdésben akkor elfoglalt álláspontomat, meg kell tehát állapítanom, hogy az nem emelkedett az átlagfelfogás fölé. De már itt is megjegyzem, hogy azt a vádat, mint hogyha súlyosbítottam volna a helyzetet, sem akkor, sem későbbi közoktatásügyi miniszterségem alatt nem érdemlem meg. Különösen áll ez az 1907-ben az én kezdeményezésemre létrejött népiskolai törvények tekintetében, amelyekért a parlamenti tárgyalás folytán becsúszott némely csekély jelentőségű részlettel eltekintve, ma is vállalom a felelősséget minden nemzetközi elfogulatlan fórum előtt. Erre természetesen még vissza fogok térni, amikor miniszterségem eseményeiről lesz szó. Talán tartozom magamnak azzal én, aki tévedéseimet nem szépítem, sőt azokat a belőlük levonható tanulság kedvéért leplezetlenül bemutatom, hogy igazamért helvt álljak akkor és abban, amikor és amiben arról ma is meg vagyok győződve.“

Itt megjegyezzük, hogy az Emlékiratoknak az a része, amely Apponvi miniszterségének eseményeire vonatkozik, nem készült el és így nagy sajnálatunkra nincs módunk Apponyi saját szavaiból megismerni a népiskolai törvények elgondolásait. Apponyi ezután Emlékirataiban bírálatot mond a háború előtti nemzetiségi politikánkról és felveti azt a kérdést, hogy mi lett volna a helyes eljárás?

„De mit tartunk egyáltalán az akkori nemzetiségi politikáról? Kell-e abban a reánk lesújtott csapások egyik okát látnunk? Űs mi lett volna a helyes politika? Ez az utóbbi kérdés nem azonos azzal, hogy milyen politikát kell *most*, saját helyzetünk és a világhelyzet gyökeres átalakulása után, különösen ha revíziós törekvéseink területi tekintetében is sikerre vezetnek, folytatunk, mert ez a politika természetesen egészen új alapokon kell, hogy felépüljön. Minden körülmények közt számolnunk kell a nemzetiségi elv és öntudat fejlődésével s az abban működő lélektani erők teljes átalakulásával. De amit e helyen vizsgálunk, az csupán az a kérdés» hogy *ekkor* a körülményeknek megfelelő volt-e nemzetiségi politikánk kiindulási pontjában és eszközeiben: volt-e megvalósítható célkitűzése és következetes módszere? Előzetes kérdésként pedig fölvethető az, hogy van-e ilyen utólagos kritikának és retrospektív bölcselkedésnek valami haszna?

Hát igenis van és van szükségszerűsége is. Mert az ellenséges bírálat olyan torzképét rajzolja az akkori helyzetnek és erre olyan sommás elítélést és olyan gyakorlati következtetéseket alapít, hogy mai revidikációink és mai politikánk megtámasztása végett okvetlen szükséges « valódi tényállás helyreállítása a köztudatban. Csak ez a valódi tényállás lehet a mi védelmi vonalunk; nem pedig az egyik túlzásnak a másikkal való szembeállítása; tehát nem az az állítás, hogy nemzetiségi politikánk akkoriban hibamentes és ideális volt, hanem az, hogy hibái korántsem voltak olyan súlyosak, mint amilyeneknek állítják: hogy azokat „elnyomásnak" egyáltalán nem lehetett nevezni, hanem hogy csak a szabadság és kulturális támogatás mértékére nézve lehet kifogást tenni; hogy valóságos brutalitások esetei csak szórványosak voltak és hogy ezek ellen maguk az általuk érintett egyének hanyagolták el az orvoslásnak illetékes helyen való keresését, mert jobban szerettek gravament konstruálni, mint igazságot keresni. Ha példának okáért olvik néhai nem magyarfai diák panaszkodik, hogy a középiskolában már faja miatt rosszul bántak vele, van viszont nagyszámú más, jelesül több román nemzetiségű politikai vezetőférfiú, aki ma is hálával emlékezik a magyar középiskolában töltött tanulási éveire. Az ilyen pravamenkazuisztikától eltekintve, az a kérdés áll fönn: igazolható-e az általános emberi szempontokon alapuló kritika előtt a háborút megelőző éra magyar nemzetiségi politikája, annak alap gondolata, célkitűzése és módszere?

Válaszom erre a következő. Az 1868. évi nemzetiségi törvénybe foglalt alap gondolat és célkitűzés igenis megállhat az ilyen alapokon eszközölt bírálat előtt: más célkitűzés pedig *nyíltan* nem látott soha napsíllagot. bár a Tisza-cra óta a gyakorlat erről sokban lecsúszott.

Az alap gondolat és célkitűzés kettős volt: egyfelől az egységes magyar államolgárság, a nemzetiségnek mint jogalanynak el nem ismerésével, tehát nemzetiségszerinti területi önkormányzat kizárásával; másfelől a nyelvhasználati szabadságnak a közigazgatásban és a törvénykezésben való bizonyos, esetleg ferről lehet vitatkozni! nem elegendő megállapítása és az anvanvclvi kukéra élvezetének és fejlesztési lehetőségének biztosítása a középfokú oktatásban is.

Állítom, hogy a természetjogi alapon megállapítható nemzetiségi követelmények ezzel kielégítést nyertek volna, mert senkit sem bántottak, sem más polgártársainál anvanvclve miatt hátrányosabb helyzetbe nem hoztak, sem annak kulturális fillesztésében nem gátoltak. Külön nemzetiségi adminisztratív területek létesítése lehet gyakorlatilag hasznos do. lo«, lehet olyan követelmény, melynek teljesítését politikai okok aianlíák, de nem mondható sérelmesnek az az állapot, midőn ilyen területi beosztás nem létezik.

De az alkalmazásban hazánk sajátságos viszonyai olyan egyenlőtlen ségeket teremtettek, melyeket az elfogadott elvi álláspont keretében nem tudunk kiküszöbölni.

Azt az elvet, hogy a nemzetiség mint olyan, nem alkot közjogi jogalanyt, gyakorlatilag megsebezte az a másik elv, amely szerint az egyházak igenis alkottak ilyent, ahol tehát a nemzetiség valamely egyházi szervezettel összeesett — így a szerbeknél, románoknál, erdélyi szászoknál —, a nemzetiség azon a kerülő úton mégis csak jogi cselekvőképességet nyert, különösen az iskolai, de vagyonkezelési téren is és azzal megfelelően élt állami törvények védelme alatt, sőt gyakran állami támogatással. De amely nemzetiség ilyen nemzeti jellegű egyházi szervezetre nem támaszkodhatott — példának okáért a többi németek, a tótok —, mind ezeknek a jogoknak gyakorolhatásától elestek és így hátrányosabb helyzetbe jutottak éppen azok, akiknek önkormányzata a magyar állami egység szempontjából legkevesebb aggodalmat okozott volna, sőt az önálló tót kultúra fejlesztése lehetett volna a mindinkább beszívargó cseh befolyásnak legbiztosabb ellenszere. De sem a katolikus, sem a protestáns egyházi szervezetek, melyek közt német és tót anyanyelvű polgártársaink megoszlottak, nem létesítettek német vagy tót anyanyelvű középiskolákat. Így vált a gyakorlatban holt betűvé a nemzetiségi törvénynek az az elvi kijelentése, mely a középfokú oktatásban is biztosította a nem magyarajkú polgártársaknak az anyanyelven való művelődési lehetőséget, a középfokú igazgatásban pedig sok helyen szintén elhanyagoltattak a nemzetiségi törvény által.

Ha utólag meg akarnám jelölni az irányt, melyet mai belátásom szerint a nemzetiségi politikában akkor követni kellett volna, úgy ezt csak akkép jelölhetném meg, mint az 1868. évi nemzetiségi törvény fenntartását és pontos végrehajtását, minden fölmerülő mozzanatnak úgy belföldi, mint külföldi relációkban — főleg az utóbbiakban — gondos megfigyelését és elfogulatlan megítélését, arra nézve tudniillik, hogy milyen tendenciát és milyen erőt, milyen természetes fejleményt képvisel és hogy ennek folytán mennyire kell vele számolni. Ebből önként folyt volna az állami gondoskodás az anyanyelvű középfokú oktatásról azoknál a nemzetiségeknél, melyek nem támaszkodhattak közjogilag elismert szervezetre, minők főleg az egyházak voltak. Épúgy folyt volna az anyanyelv használatának szabadsága az alsó- és középfokú állami és önkormányzati igazgatásban és törvénykezésben. Azon magyarajkú, magyar állampolgár sem érzett volna lefokozást és nehézséget érdekei érvényesítésben.

Hogy ez a politika célra vezetett volna-e? Biztosította volna-e idegennyelvű polgártársaink tömegének politikai beolvasztását? Nem merem állítani, de a románokat és szerbeket kivéve, valamennyi nemzetiségnél valószínűnek tartom. Erre látszik mutatni az a mozgólódás, mely nemzetiségi körökben a Széli-éra kezdetén folyt. 1899 júliusától kezdve egész 1901 szeptember haváig folyton voltak a nemzetiségi pártok által rendezett gyűlések, melyek azonban követeléseikben sohasem mentek az 1868. évi törvény lojális végrehajtásának kívánságán túl. Igaz, hogy a nemzetiségi sajtó ennek a követelésnek elfogadhatatlan magyarázatokat adott és hogy erre a magyar sajtó a rosszhiszeműség vádjával felelt, sőt én is 1902 november 24-én nemzetiségi veszélyről szoltam. De ez nem változ-

tat azon a tényen, hogy nem állottunk *hivatalosan* más, mint törvényen alapuló követelményekkel szemben. Csak a románoknál és szerbeknél a tőzsomszédságban levő fajrokon államoknak felvirágzása és hatalmi gyarapodása fejlesztett szükségképen olyan irredentizmust, mellyel szemben hatalmi kérdés volt a boldogulás. De itt is az európai közvélemény előtt nagyban javult volna helyzetünk egy általános emberi szempontból kifogástalan politika követése által. Az irredentizmus is vesztett volna erőben és sikeresen vehették volna fel a küzdelmet mindazok a tényezők, amelyek szervesen teremtették meg a politikai magyar nemzeti egységet; úgy, mint a geográfiai egység és védettség, a gazdasági összefüggés az ország különböző részei közt és a történelmi emlékek hatása.

De ha ekkép saját állásfoglalásomat a nemzetiségi politikának, mint a politika külön ágának tekintetében habozónak és erősen kifogásolhatónak kell elismernem, viszont ma is állítom, hogy teljesen igazam volt azoknak a hatásoknak megítélésében, amelyeket az általános politika: a közigazgatás korrektsége és szociális szelleme, a kormányzati szellem és különösen a katonai szolgálat nemzeti jellege a nemzetiségi kérdés kialakulására gyakorol. Hiszen — hogy ez utóbbinál maradjak — a nemzeti jellegű hadsereg követelését épp ebből az indokból állítottam föl elsősorban, mert a katonai szolgálat benyomásai alkotják a leghatályosabb állampolgári nevelő eszközt; sehol és soha az államhatalom nem hatja annyira át az egész életet, annak úgyszólván minden percét, mint a katonai szolgálat éveiben, melynek benyomásai, mint a legfőbb hatalomról nyert benyomások, kiirathatlanul belevésődnek az ifjú lelkekbe. Ha tehát az a kép, amelyet akkor az államhatalomról nyer, nem magyar, se nyelvben, se jelvényben, se szellemben, akkor nemcsak hogy elvész a magyar állampolgári tudat kifejlesztésének leghatalmasabb eszköze, hanem azáltal, hogy az a hatalom, melyet az ifjú katona mint ellenállhatatlan erőt érez, nem a magyar állam hatalma, hanem másvalami, hitelet veszti benne minden egyéb mód, mely ezt a hatalmat hirdeti és vele elfogadtatni akarja. Hiába mondja neki tanító, jegyző, főszolgabíró, alispán és főispán, hogy a magyar állam főhatalom, melynek föltétien hűséggelv engedelmességgel és odaadással tartozik: a katonai szolgálatban a káplár és a leutnant mindennap, a kapitány és az ezredes rövid, a generális úr hosszúbb időközben valami más hatalom nevében követelik meg ugyanezt, még pedig nagyobb és félelmesebb erővel; tehát úgy jelentkezik a helyzet az ifjú kikében, hogy van más ilyen hatalom, amely többet jelent, mint a magyar állam hatalma. Hogy ez a hatalom micsoda, azt valószínűleg nem érti, de azt, hogy nagyobb, tapasztalja és érzi és ezzel le is van fokozva öntudatában a magyar állam. Ez előttem annyira világos, hogy nem értem, miként lehetett annak elismerése elől elzárkózni, hacsak politikai kényszerhelyzetből nem. Boldogult Tisza István elismerte egyik beszédében, hogy a közös hadseregbeli szolgálat (akkép, amint az szervezve volt) nem teszi az egységes nemzeti öntudatnak teljesen azt a szolgálatot, melyet egy nemzeti jellegű hadsereg tenne. De ezzel nem mondott eleget: nemcsak nem tesz egy kívánatos szolgálatot, de pozitíve ront, mert más képet rajzol a lelkekbe a legfőbb hatalomról, olyat, amelyet pozitíve nem értenek, az pedig elég arra, hogy a magyar állam tekintélyét lefokozza és ezzel megfossza attól a presztízstől, mely szükséges volna arra, hogy fajilag diszparat elemeket politikai egységgé forrasszon össze. Ott is áll az evangéliumi mondás: „Aki nincs velem, az ellenem van.“

Apponyinak kétségtelenül teljesen igaza volt annyiban, hogy a közös hadsereg német nyelve gátlóan hatott abban az irányban, hogy a magyar állam népeiben egységes politikai öntudat alakulhasson ki. Egy időben nagyon elterjedt szűk látókörűnek, kicsinyesnek bélyegezni a magyar nemzet tartózkodó álláspontját a közös hadsereg fejlesztése tekintetében, sőt sokan még az első világháború sorsának alakulását is ezzel hozták kapcsolatba. Vájjon nem sokkal szűkebb látókörű volt-e az udvari körök merev elutasító álláspontja a magyar szolgálati nyelvvel szemben; hisz ebben a tekintetben a legkisebb engedménnyel a magyar nemzet részéről a legnagyobb áldozatkészséget lehetett volna kiváltani és az idő sokszorosán bizonyította, hogy a szolgálati nyelvek különbözősége a harcképességnek nincs hátrányára. Az idegen szolgálati

nyelv pedig súlyos következményekkel járt a nemzeti egység biztosítása szempontjából.¹⁹⁾

Apponyi még egy alkalommal foglalkozott bővebben a nemzetiségi kérdéssel, nevezetesen abban a beszédében, amelyet 1926-ban tartott a Pesti Szent Imre Kollégiumi Kör díszgyűlésén „A nemzetiségi kérdés múltja és jövője Magyarországon” címmel. Apponyi ebben a beszédében elsősorban reá mutatott arra, hogy a honfoglaláskor nem történt itt már megalakult államok megsemmisítése, népük rabságba ejtése; a magyarság az állandó forrongás és bizonytalanság helyébe létesített elsőízben állami rendszert és így nem a hódítás kétséges címe, de a rendteremtés erkölcsi alapja tette e terület jogos birtokosává. Másodsorban a nemzetiségek túlnyomó részben nem is az ország őslakói, hanem bevándoroltakból és azok leszármazóiból állnak; a nemzetiségek ősei szabad akaratukból vándoroltak, illetőleg telepedtek az országba és így önként fogadták el az itteni létfeltételeket. Majd így folytatja Apponyi:

„Ami már most a nem-magyar ajkúak önkéntes beözönléséből származható nemzetiségi kérdést illeti, meg kell állapítanunk, hogy egész a XVIII. századig ilyen kérdés nincs. A magyar jog kezdettől fogva a bevándorló idegen ajkúakkal szemben a jog-egyenlőség alapján állott, ami a kiváltság uralmának idejében annyit jelentett, hogy mindenkinek, őslakónak és betelepedettnek, épúgy mint fajmagyarnak, nyitva állott a kiváltságos osztályokba való emelkedés lehetősége, amennyiben nem hozta már magával az azokhoz való tartozást. Ezt bizonyítja sok régi magyar nemesi családnak tót, vagy német neve, ennek legszembeötlőbb bizonyítéka a Hunyadiaknak a királyi trónig való emelkedése. A telepések s a bevándorlók egy része, különösen a német városi polgárság, de bizonyos pontig és bizonyos ideig az oláh bevándorlottak is, megtartották helyi önkormányzatukban régi jogszokásaikat; a középkor eszmekörében s a köznonti kormányzás akkori technikai nehézségei mellett ez máskén nem is lehetett. De a királynak mindenkivel szemben való egyenlő jogállása, s a nemzeti közösleges jognak a helyi jogviszonyok fölött mindenkor elismert felsőbbsege, mégis kezdettől fogva az országos jogegységnek olyan mértékét létesítette, amellyel akkor egyetlen állam sem dicsekedhetett. A középkori német jogi felfogás épen az ellenkező volt. Nemzetiségi kérdés t. i. az állami egységnek a nemzetiségi különbözőséggel és tudattal való összeütközése pedig azért nem keletkezhetett, mert egyfelől a műveltség primitívebb fokain, latin hivatalos nyelv mellett, nyelvi kérdés nem létezett, más felől a nem magyar ajkúak tömege semmivel sem volt jogtalanabb, mint a hasonló sorsú magyar tömegek; aki pedig az ő soraikból a kiváltságos osztályok soraiba emelkedett, azokba be is olvadt, azokkal társadalmi szokásaiban és nyelvében asszimilálódott.

A nemzetiségek zöme tehát megtartotta nyelvét, senki sem iparkodott azt tőle elvenni, de nemzetiségi tudat körükben nem igen keletkezhetett, olyan értelemben, mely az állami egység követelményeivel összeütközésbe is jöhet; mert azokat a vezető elemeket, amelyek irányítása nélkül ez a tudat nem keletkezhetik, felszívták a magyar kiváltságos osztályok. Kivételt az erdélyi szászok alkottak, akik mint teljesen tagolt önálló társadalom vonultak be az országba; de ezeknek a régi erdélyi alkotmány megadta a külön jogi egyéniség elismerését; azoknak a német telepes városoknak polgári önérzete pedig, melyek önkormányzatnak ör-

¹⁹⁾ L. Szerzőtök Az új honvédelmi törvény.

vendtek, inkább polgári, mint német önérzet volt, melyet helyi önkormányzatuk teljesen kielégített. A nagy tömegre, mely jobbágyságban élt, az előbbi megállapítás áll; aki köréből kiemelkedett, egyszersmind beolvadt a magyar kiváltságos osztályokba. Mindezek tetejébe a magyarság egész a XVIII. századig az ország lakosainak állandóan túlnyomó többségét alkotta; számokat ezekről az elmúlt időről nehéz mondani, de a tény maga minden kétségen felül áll. A nemzeti egységet és annak magyar jellegét tehát, mindaddig, míg ezek a körülmények fennállottak, nem fenyegette az idegenajkiúk részéről semmi támadás, sőt; semmi kifogás; más szavakkal: nemzetiségi kérdés nem létezett.

A XVIII. század folyamán azonban olyan eltolódások állottak elő, amelyek a helyzetet lényegesen módosították.

Először is a törököktől visszahódított területekre oly nagymérvű, főleg németajkú telepítés történt, hogy a magyarság számszerinti túlsúlya kisebbséggé változott. Mátyás király idején hozzávetőleges számítások szerint a lakosságnak 75%-át tette; az említett bevándorlások után 40 o/e-ra süllyedt. De még ez sem határozott volna; hiszen az új bevándorlók tömege egyszerű földművesekből állott, a művelt elem alig volt található köztük számbavehető arányban. *Nemzetiségi kérdés akkor keletkezett, amikor, szinte észrevétlenül, a nem magyarajkú tömegekből kiinduló osztályemelkedés megszűnt mindig egyúttal a magyarságba olvadást jelenteni, hanem mind több és több esetben a nemzetiségi öntudat fenntartásával és kiművelésével volt összekötve.* Egy kifejezetten nemzetiségű jellegű intelligenciának keletkezése szülte a nemzetiségi kérdést. Ez a folyamat, mely a XVIII. század második felében már pontosan megállapítható, az általános műveltség terjedésével és a honoratior osztály (papok, ügyvédek, mérnökök, szóval diplomás emberek) növekedő súlyával függött össze, öntudatosabbá tette azt a magyar nyelvnek, mint hivatalos nyelvnek a XIX. század első felében történt elismerése, amivel felvette az állami s az anyanyelv érvényesülési területének egész kérdéskomplexumát. A döntő mozzanat azonban, mint mondtam, a magyarságba be nem olvadó osztályemelkedés volt. Hogy ez mennyire igaz, legközelebbről az erdélyi szászok esetéből világlik ki, akik kezdettől fogva teljesen tagolt társadalomként éltek ebben az országban és ennek folytán egész addig a fokig voltak nemzetiségi öntudattal telítve, mely az állam általános érdekei iránt többé-kevésbé közömbössé válik és, minden felmerülő általános jellegű politikai kérdésben, csupán annak visszahatását a csoportérdekre, vagy ennek szempontjából való felhasználhatóságát nézi.

Nem kell azonban csodálkoznunk, hogy a készülő nagy változás sokáig szinte észrevétlen maradt, vagy legalább egész horderejében nem méltányoltatott. A magyarság vezető elemei még sokáig megtartották az egész nép irányításában a hagyományos túlsúlyt. Számszerint is többen voltak az új nemzetiségi irány képviselőinél és évszázados hagyomány működött mellettük. Hiszen ma is, az összeomlást közvetlenül megelőző időben, midőn a magyarság az egész lakosság 54.5%-át tette, a középiskolát végzettek — tehát az intelligencia közt — 80%-kal szerepelt. Kevesen vették észre, hogy egy olyan processzus indult meg, amely utóvégre is természetes gyökerekkel bír, mellyel tehát számolni kell. E kevesek közé tartozott Széchenyi, akinek izzó magyar fajszeretetéhez kétség nem férhet és aki mégis, épúgy mint a nálánál radikálisabb Wesselényi, méltányosságra intett, nem magyarajkú polgártársainkkal szemben, anélkül azonban, hogy ezen méltányossági követelményt precíz; formába öntötték volna.

Pedig akkor azoknak az intellektuálisoknak, akiket most már nemzetiségi vezéreknek nevezhetünk, még nem volt politikai jogokkal felruházott seregük. Az 1848. évi nagy és szükséges társadalmi és politikai átalakulás létesítette ezt számukra, mert a tömegek, melyek ekkor politikai jogokat nyertek, igen nagy számarányban nem magyarajkiúk voltak. A probléma ezzel egészen új jelentőséget nyert. A 48—49. események előtt

időnként kitört mozgalmak megmutatták ugyan, hogy a tömegek politikai jogok nélkül is mozgósíthatók, még pedig veszedelmesebb módon, mint a politikai joggyakorlás útján. De azok az események, amelyekre itt oélezok, mégis csak epizódszerűek voltak és mivel azokban a Magyarországgal ellentétbe jutott dinasztikus politika is szerepet játszott, nem ítéelhetők meg kizárólagosan nemzet' szempontból. Nem foglalkozom tehát külön méltatásukkal, hanem ott veszem fel a fonalat, ahol az 1848-ban módosított alkotmányos alapon fejlődött ki a hivatalos magyar nemzetiségi politika.

Felismerte-e ez a politika a nemzetiségi kérdés gyökereit, melyeket most világosan látunk; egy nemzetiségi intelligencia keletkezésének döntő jelentőségét? Volt-e öntudatos célkitűzése? Mérlegelte-e kellőkép a lehetőségeket és a lehetetlenségeket? Ezek a kérdések ma már csak históriai értékkel bírnak, mert a háború és az azt követő békekötések olyan árkot húztak a múlt és a jövő közt, hogy a régi metódsok egyszerű folytatását, józanul ítéelve, minden körülmények közt kizártnak kell tartani. Nem lehet apodiktikusan arra a kérdésre válaszolni, vajjon a 67-es éra nemzetiségi politikája célhoz vezethetett volna-e, ha nem jön közbe a világháború és felfordulás, ha a nyugodt fejlődés útjain haladhatunk tovább De nehezen is lehet ennek a politikának egységes jelleget tulajdonítani: nehéz p. o. Eötvös József és Bánffy Dezső nemzetiségi politikájába egységes irányt megállapítani. Ha mégis a mi problémánk szempontjából kívánom jellemezni ezt az egész korszakot, úgy azt kell mondanom, hogy át volt hatva a régi eszmevilág befolyásától, t. i. attól a gondolatól, hogy legyenek bár különböző nyelvű *tömegek*, a *vezetés* magyar kezekben fog maradni, hogy a vezető elem magyarságát továbbra is biztosítani lehet. A jogi alapfelfogás a Verböczy-féle „una eademque nobilitas“ gondolatának a demokratikus államszervezetre való átvezetése volt: az egységes magyar állampolgárság, az egy és oszthatatlan politikai magyar nemzet. A liberalizmus követelményeinek ez az alapfelfogás az egyén szabadságának keretében akart eleget tenni, elismervén annyi százezer vagy millió nem magyarjku magyar állampolgárnak azt az egyéni jogát, hogy nyelvi sajátosságát, épp úgy, mint egyéniségének egyéb alkotó elemeit az állami egész szilárdsága által követelt határokon belül szabadon érvényesíthesse és ebből a célból a szabadsági jogokat (kultúrái törekvéseket, egyesülési jogot, sajtót, stb.) igénybe vehesse; de az egy fajhoz tartozóknak vagy egynyeJvűcknek összeségét, *mint olyant*, azaz a nemzetet, jogi alanynak, közjogi testületnek nem ismerte el. Ez a jogi felfogás közös alapja volt az Eötvös és a Bánffy Dezső nemzetiségi politikájának, csupán az egyéni nemzetiségi szabadság állami korlátainak megvonásában és az elvileg elismert szabadság lojálisabb vagy kevésbbé lojálisabb keresztülvitelésben különböztek egymástól, ami mindenestre lényeges különbség volt. A nemzetiségi vezérek viszont a nemzetiségnek, mint politikai testületnek, mint közjogi jogalanynak elismerését kívánták és ez a két felfogás már az 1868. évi nemzetiségi törvény megalkotásánál csapott össze: pedig akkor báró Eötvös Józsefnek szelleme uralkodott, vagyis a legliberálisabb, mely a nemzetiségi politika terén, az új érában érvényesült.

Ez a közjogi konstrukció az egységes, megkülönböztetés nélküli, magyar állampolgárságnak konstrukciója, mint már mondtam, nem volt egyéb, mint a Verböczy-féle „una eademque nobilitas“ elvének átvitele a demokratikus alapon szervezett új rendbe. Nem csoda, ha talán nem egészen világos öntudatossággal, a politikai gondolat, vagy mondjuk: a politikai feltevés is a régi maradt, t. i. a nemzetiségi tömegekből emelkedő egyéneknek beolvadása az egységesnek gondolt magyar intelligenciába. Igaz, hogy a nemzetiségi törvénynek az a rendelkezése, mely szerint a *középfokú oktatást bezárólag* kellett volna az anyanyelven való nevelésről gondoskodni, ennek ellentmondani látszik; de ez a rendelkezés tudvalevőleg, épen az előbb említett politikai alapgondolat folytán, igen tökéletlenül hajtatott végre s tulajdonképen csak ott érvényesült, ahol,

a nemzetiség az egyházi szervezettel esett össze, azaz a románoknál, a szerbeknél és az erdélyi szászoknál.

Az 1868-iki törvényhozás ugyanis midőn nemzeti alapon szervezte a görög keleti egyház önkormányzatát, ha elméletileg nem is, de a gyakorlati eredményben ellentétbe jutott a nemzetiségi törvénynek azon alapelveivel, amely csak egyéni nyelvhasználati szabadságot ismert, nem pedig nemzetiségi alapon létesített jogi személyiséget és önkormányzatot. Mert kerülő úton, az egyházi autonómia útján, a román nemzetiségnek többsége, az egész szerb nemzetiség s a német nemzetiségnek szász elágazása, igenis nyert testületi jogalanyiságot és önkormányzatot. Tehát éppen azok a nemzetiségek jutottak tényleg annak birtokába, amelyek lelki világa leginkább hajlott az egységes magyar állami gondolattal való ellenkezésre; ez volt az egyik lék, amelyet úgy a közjogi elv, mint az egységes intelligencia politikai gondolata kapott. Lehetetlen volt, hogy ennek ne legyen visszahatása azokra a nemzetiségekre, amelyek az egységes magyar állami gondolathoz sokkal közelebb állottak, de ilyen elkülönített, a nemzetiséggel találkozó egyházi szervezettel nem bírtak, ha nem vagy katolikusok vagy protestánsok voltak. Éppen ezek a kevésbé aggályos, nagyrészt őszintén lojális fajok látták magukat a nemzetiségi törvényben foglalt ígéretek terén hátrányba helyezetteknek.

A kérdés most az: sikerülhetett-e annak az alapgondolatnak keresztvitele az új, demokratikus alapoké fektetett viszonyok közt is, mely a kiváltság uralma alatt sokkal könnyebben bár, de szintén nem akadálytalanul érvényesült: t. i. a vezető elemnek, már most az intelligenciának egységesítése s ezáltal az egész nemzet intranzigens közjogi egységének biztosítása? Mert világos, hogy ez utóbbi eredmény csak az előbbinek elérésével volt szilárdan megalapozható.

Erre a kérdésre most utólag nehéz válaszolni. Nem is állítom, hogy nem sikerülhetett volna, ha a békés fejlődésnek még számos évét élvezük, de akkor is csak úgy, ha — ez pedig a főszempont — *az állami egység megeremítésének minden eszközével a fölényes állami presztigeből álló hatalmával, feltétlenül rendelkezünk.* Idegen fajok politikai beolvastása ehhez a feltételhez van kötve. Amikor a faji öntudatnak, a műveltség terjedésével természetszerűleg növekedő ereje, összeütközésbe kerül egy bizonyos állami ideállal, úgy ez az utóbbi csak akkor kerekedhetik felül a lelkekben, ha valóban vonzani, mindenek felett pedig, ha imponálni tud. Ez magyarázza p. o. a németajkú Elzásznak lelki beolvadását a francia államba, melynek hatalmas szervezete, erőteljes szellemi mozgalma! es világraszóló nimbusza, valóságos igézetet gyakoroltak a tömegekre. De ilyen hatásra az a csonka államiság, amelynek birtokában hazánk volt, nem lehetett képes. Nem fogok én, aki a 67-c* éra közjogi fogyatékosságai ellen évtizedeken át küzdöttem s a nemzeti élet teljességét követeltem, most utólag ennek az éranak ma már veszélytelen leszólását olcsó babérokra pályázni. Ellenkezőleg. Elismerem ezt az óriási haladást, melyet a nemzet a belügvvi téren nyert önrendelkezés folytán, e félvszázadon át létesített. Legkevesbbé fogom magamnak azt a keserű gúnyt megengedni, hogy a trianoni függetlenséget azzal az érával szemben vívmányként tüntessem fel. De állítom, hogy a nemzetiségi problémának egy minden faji öntudat felett álló egységes magyar állampolgári öntudat és önrzet értelmében való megoldására nem volt képes, még pedig azért nem, mert a csonka magyar államiság nem állhatott azok előtt, akiket hús és vér nem csatolt hozzája abban a fényben, amely háttérbe szoríthatta volna a nemzetiségi, a faji öntudat és önrzet követelményeit. A legkirívóbban nyilvánult meg ez a csonkaság abban, hogy a magyar nemzeti gondolat nélkülözte azt az állami intézményt, melyben leginkább jut kifejezésre az értelmi presztige és amely általános védkötelezettség mellett a legerősebb nemzetnevelő intézmény: a nemzeti jellegű véderőt, hová lesz annak az államnak presztige-e, amely állam fennhatóságának, sőt létezésének épp ebben az intézményben nincs

nyoma, sőt, amellyel szemben ez az intézmény valami más fennhatóságot szuggerral?

Engem annak idején azok, akiknek a katonai kérdések bolygatása kényelmetlen volt. kicsinyességgel, külsőségeken való nyergalással, a meddő gravaminális politika megújításával, stb. vádoltak, amiért én a magyar királyi állami szervezet és presztige e kiáltó hiányának orvoslását követeltem; pedig most utólag is mondom, hogy ezzel reátettem ujjamat nemzetiségi politikánk sikertelenségének egyik legfőbb okára, a nemzeti gyengeség egy pusztító tényezőjére.

Hiszen kerestek mindenféle surrogatumot: az iskolát, a közigazgatást. Mondhatni, hogy a belügyi nemzeti sovinizmus abban a mértékben növekedett a Tisza-érától kezdve, amely mértékben reményt veszített a természetes közjogi önkiegészítés eszméje: az egész nemzeti energia ebbe a csatornába szorult, miután előle a folyam főmedrét elzárták. Szálló igévé vált azokban az időkben, hogy akié az iskola, azé a nemzet: panaceát láttak sokan, köztük kiváló elmék az ú. n. állami közigazgatásban. Hát ami az iskolát illeti, talán éppen én fogom legkevésbé tagadni annak a fontosságát, aki éveken át fáradoztam az iskola nemzeti jellegének megalapozásán. De tettem ezt abban a feltevésben, hogy politikai programom többi pontja is érvényesüljön, hogy nevezetesen a katonai szolgálat hatása folytassa, ne pedig rontsa az iskola munkáját, hogy egyáltalán az összes állami erőntényezők rendelkezésünkre álljanak. Enélkül vnimi csekély és mulékony annak az iskolának a hatása, mely nem áll összhangban az otthon befolyásával, amit legjobban bizonyít az a tény, hogy a román nemzetiségi vezéreknek javarésze magyar anyanyelvű és szellemi tanintézetekből került ki. Ami pedig a közigazgatást illeti, az szállíthatott nemzetiségi Vidékről magyar képviselőket, de azoknak a népeknek a lelket nem tudta a magyar államhoz közelebb hozni. Az állami presztige leglényegesebb erőntényezőinek nélkülözésében c«nk külső eredményeket tudunk elérni, csak látszatokat tudunk előidézni, de magát a feladatot meg sem bírtuk közelíteni, ami az összeomlás órájában a napfénynél is világosabbá vált.

Tudom, hogy ezek nem kellemes meglátások: de ha szilárdul akarjuk megalanozni a magyar jövőt, illuziómentesen kell betekintenünk a magyar múltba is. És itt még egyet kell kiemelnem. Szinte sablónszerű ékítménye a nemzetiségi kérdéstről szóló minden értekezésnek a dinasztia azon politikájára való utalás, amely a magyarsággal szemben a nemzeti egységet szétbontó törekvéseket dédelgette. Hovv ez a múltban gyakrabban megtörtént, az kétségtelen tény. De n 67-es éra alatt, tehát az utolsó félszázad alatt ez az ellenhatás nem érvényesült. Ferenc Ferdinánd néhai trónörökös részéről nyilvánultak ugyan hasonló irányzatok, de Ferenc József királv, s éppúgy, rövid uralkodása alatt, IV. Károly király, teljes lojalitással támogatta azt a nemzetiségi politikát, amelyet az egymást követő kormányok parlamenti többségükre támaszkodva követtek: Károly király továbbment; ő létesíteni akarta a magyar nemzeti életnek azt a teljességét, mely reménvt nyújtott volna a magyar állami presztigének a szükséges fokra való emelkedéséhez. Ha tehát az utolsó félszázad nemzetiségi politikájának sikereit és sikertelenségét mérlegeljük, úgy a dinasztikus ellenkezésnek tényezőjét nem vehetjük számításba, mert ilyen ebben az időben tényleg nem működött.²⁰⁾

Apponyi ezután reátér a nemzetiségi kérdés jelerének és jövőjének tárgyalására; fejtegetéseinek e részére más alkalommal még visszatérünk.

²⁰⁾ A nemzetiségi kérdés múltja és jövője Magyarországon 6-171 old.

V. Apponyi nemzetiségi politikáját sokan túl ideálisnak tartják. Kornis Gyula szerint Apponyi hitte, hogy a jogrend és szabadság lelki egységet teremt s figyelmen kívül hagyja a faji szempontot, nem veszi észre, hogy az siettetni elszakadási törekvéseit.²¹⁾ E sorok írójának Apponyival együtt az a meggyőződése, hogy a Kárpátok völgyében csak a Szent István-féle állameszme tarthatja fenn, illetőleg állíthatja vissza a magyar állam integritását és ez az állameszme a népeknek a szabadság és jogrend szellemében való békés együttélésében valósul meg. Apponyit sokan viszont iskola törvényei miatt támadták; de helyesen mondja Pethő Sándor, hogy Apponyit a katonai engedmények hiánya terelte törvényében határozottan kultúrpolitikai irányba, s ez a törvény korántsem volt oly veszélyes a nemzetiségekre, ahogy azt a propaganda feltüntetni igyekezett.²²⁾ Az iskolatörvény célja egyrészt a nemzeti érdekek hatékony védelme, másrészt a tanítási szabadság fenntartása, tehát az oktatási autonómia és az állami ellenőrzés összeegyeztetése; az oktatási szabadság a magyar alkotmány egyenes folyománya.

A világháború után a magyar állam elvesztette nemzetiségeit és a magyarság jelentékeny része kisebbségi sorsba került. A csonkaországban megmaradt magyarságnak tehát többé nem a nemzetiségek, hanem az elszakított magyarság sorsa képezte legfőbb gondját. Apponyi szerepét ebben az új helyzetben egy külön tanulmányban kívánjuk megvilágítani; e tanulmány fog foglalkozni a trianoni szerződés kisebbségi rendelkezéseivel és azok hatásával nemzetiségi jogunk fejlődésére.

Egyed István dr.

A RUSZIN NÉP.

A Kárpátok északkeleti félholdjának visszacsatolásával a felmérhetetlen értékeket rejtegető hatalmas terület mellett néhány százezer főnyi olyan lakossal gyarapodott Magyarország, amelynek visszatérése sok jó tulajdonságával nagy nyeresége az országnak. Az északkeleti Kárpátok mély völgyeiben és havasain élő szegény ruszin vagy magyarorosz nép a végtelenségig szerény és kisigényű, rendkívül szorgalmas, istenfélő, tisztességes és kötelességtudó, amellyel a rendészeti hatóságoknak éppúgy, mint a közigazgatásnak kevés összeütközése támad. A ruszin nép élete folytonos nehéz munkában telik mostoha körülmények között és bár legtöbbjük nyomorúságban él nagyszámú családjával együtt, a nehéz életet a mély vallásosságból eredő türelemmel viselik.

²¹⁾ Apponyi világnézete. Bpest, 1935.

²²⁾ Pethő Sándor: Gróf Apponyi Albert. 31. lap. Návay Lajos; Apponyi törvényei, Budapesti Szemle 1909, évf.

Csodálatos igénytelenségük és türelmük például szolgálhatna más, lényegesen jobb viszonyok között élő emberek számára.

Pedig ezek a derek kárpátoroszok némely helyen ugyancsak szűkösen élnek. Leginkább azokon a vidékeken, ahol a hegyek alakulása vagy az ősi erdőségek miatt a házak melletti kis veteményeskerten kívül más földje nincs a ruszin parasztnak. Ilyen vidéken a derek ruszinok elsősorban állattenyésztésből tartják fenn magukat, erdei munkákra járnak a kincstári erdőkbe, tuta-jozásnál segédkeznek, útépitéseknél dolgoznak, a nők pedig a ház körül foglalatostkodnak és az egyszerű szépségű, de nemes ízléssel készített népművészeti holmikot dolgozzák ki.

Különösen a hosszú, kemény télen nehéz a jóra való ruszin nép sorsa. Ilyenkor a havasok oldalain és gerincein, a folyók feletti dombokon elszórtan megbújít faházak egyszerű lakói kizáróan abból élnek hónapokon keresztül, amit a tejelő háziállatok és a baromfiak szolgáltatnak. Tej, aludttej, túró, tojás egész télen a szegény ruszin családok egyetlen tápláléka, ezt eszik hat-hét hónapra át és sokszor még kenyérük sincsen. A kenyérük különben majdnem mindig sovány kukoricakenyér; amelyet csak néha tudnak felváltani jobbal, ha városba jutnak vagy pedig sikerült aratásra szerződniek a magyar Alföldre.

Nyáridején mégis valamivel rendesebb a ruszin nép táplálkozása. Ilyenkor hús is akad, főzelékféléit is természetnek s ezek a ritkán előforduló csemegék megízésítik a tartósan egyhangú étrendet.

Tavaszcél végétől ősziig, a havasi rossz idő beálltáig, a ruszin férfiak túlnyomó része a távoli, magas, nehezen hozzáférhető havasokban él. Oda hajtják fel a kis faluk szerény állatállományát: az apró rövidszarvú, füstszínű teheneiket, a juhokat és a fekete-fehér vagy fekete kecskéket.

Fenn a havasokban a sejtelmesen zúgó, fűszeres illatú fenyveserdők között hatalmas legelők terülnek el. Az állatok el-elszédnek a ritkás erdőkben, a felhőkbe nyúló vén jegenyefenyők között, az omló, vastag köd, vagy a gyakran hulló havasi zápor elrejtje őket és hogy merre járnak csak mélabús csengők szava jelzi a pásztornak, aki a hideg eső elől esetleg beveszi magát valami sűrű bozótba, a földig boruló fenyőlomb alá s irhasubájára heveredve várja rejtekében az idő jobbrafordulását. Este pedig levonul az egész csorda a valamivel mélyebben fekvő havasi gazdaságba, a fenyőgerendákból és deszkákból összerótt apró házakhoz, ahol kezdetleges istállók várják éjjeli szállásra az állatokat.

Az állati termékeket érdekes módon szállítják le naponta a havasi legelőkről. A megaludt tejet keskeny, hosszúkás, 20—25 literes fahordókba töltik s egy-egy mokány kis hegyi ló hátára két hordót kötnek. A két hordó közé még vastag zacskókat raknak, ezekben vajot és túró, sajtot szállítanak. Ezeket a faluban működő tejszövetkezetbe küldik, ahol már mindennek helye van

Küzdelmes, fárasztó az út, amelyet egy-egy ilyen megterhelt ló megtesz. Sokszor órákig kell járnia a rideg, nedves kárpáti ősfenyvesek sáros, köves úttalan útját, miközben a fáradt, éhes lovacska hatalmasakat botlik vagy megcsúszik a mély sárban és csodák-csodájára: sem el nem vágódik, sem lábát nem törí a szakadékos útban. Minden lépését aggodalmas óvatossággal teszi meg a megterhelt ló, végtelen türelemmel végzi akrobata ügyességet kívánó vándorlását s épségben ér le a célhoz. Visszamenet sem könnyebb az útja, mert akkor az üres aludttejes hordók tetejébe még felül a hátára a gazdája is.

A havason gondozásban levő állatok után a pásztorok terményben kapják meg a bért. Általában szokás, hogy ahány napig van fenn a tehén, birka vagy kecske a havasi legelőn, annyi liter tejet kap őrzési és gondozási díjúl a pásztor.

A havason megforduló turistákat az emberek csodálkozással fogadják és merően megbámulják állataik is.

A pásztorokodás ősi jellege azonban ma már majdnem teljesen kiveszett. Az egykori pásztorpátriárkák elmúltak, emléküket behavazta a feledés. A pásztorokodást inkább fiatal legények űzik, ezek is csak átmeneti foglalkozás gyanánt. A régi pásztorélet ma is fellelhető maradványai a szép népdalok, amelyek a pásztorokodást eleven színekkel tükrözik.

Havasi gazdaságoknak lehet nevezni azokat a háztartásokat is, amelyek ezen a vidéken mindenütt feltalálhatók, a szelíd dombok oldalában csakúgy, mint a zord fenyvesek egv-egy nagyobb tisztásán, a havasok erősen lejtős oldalában, vagy keskeny völgyek fenekén, a folyók mentén vagy a falvaktól messzire eső, elhagyatott vidékeken. Szegényes, szerény gazdaságok ezek. A házak feketére öregedett faépületek, amelyeket vastag, durván faragott fenyőgerendákból rótták össze. A gerendák közötti hézagokat vastagon teletömökdiik száraz mohával. A tetőzet hosszú, széles fenyődeszkákból készült. Egy-két piciny ablak és alacsony ajtó van az út felé néző falon.

A legelterjedtebb ruszin háztípus az istállólakás, amely — mint a német néprajzi kutatások megállapították — alaprajzát és beosztását illetően, középnémet eredetű. Tulajdonképpen lakrésze azonban az ósláv egyszobás házra vall. A szántalpakhoz hasonló négy főgerendára épített faház három részből áll: középen van a bejárat, amely egy bedeszkázott, kisebb helyiség, itt van a ház ajtaja. Itt nyílik jobbra a háziállatok helyisége, balra pedig a lakószoba.

És ezekben az ódon faházakban élő emberek lelkiisége is ugyanolyan ősi és változatlan, mint maga a ház. A hegylakó ruszinok ma is híven őrzik a település kezdeti művelődési fokát és azt a pátriárkális társadalmi berendezkedést, amelyben a nagycsalád-rendszer körül csoportosul az élet, ki-ki a család szűk keretei és lehetőségei között éli életét és végzi munkáját.

Ha bemegyünk egy ilyen vén ruszin faházba, minden tárgy, az egész „berendezés“ a legteljesebb igénytelenségről tanúskodik. Bútorzat, szobadisz, a lakók kényelmére szolgáló holmi alig van. Először egy kisebb, előszobaféle, padozatlan szobácskába lépünk, abból nyílik az egyetlen lakószoba, amely már padlózott, hiszen az a ritka dolog, ami itt fillérekbe kerül — a fa. A dísztelen, alig bútorozott szobában nappal is, éjszakánként pedig elengedhetetlenül együtt vannak az emberekkel a kisebb háziállatok is, ami a kárpáti zord telek idején talán még kellemes is, hiszen sok élőlény melege jó védekezés a nagy hidegek ellen. Azt mondják, hogy ezek a faházak éppenséggel nem hidegek, sőt jóval melegebbek, mint a kőből vagy földből készült épületek.

Egy-egy ilyen faház építése meglehetősen kevésbe kerül. Két-szobás, előszobás, előrészen üveges verandás kiképzésű faház ezer pengőből kikerül, míg egyszobás kivitelben, szerényebb formában, fafaragások nélkül ennek a feléért építik meg. (Egy ruszin paraszt évi átlagkeresete 300 pengő.) Az egészen egyszerű, szegényes ruszin faházak pedig, amelyeket maga a gazda néhány rokona vagy barátja segítségével ró össze, még ennél is kevesebbe kerülnek.

Az itt élő szegény zsidóság is jórészt földműveléssel, pásztorkodással, fuvarozással, erdei, ipari munkával keresi kenyerét. Egy szóval ugyanazt a kétkézi, sovány keresetet nyújtó munkát végzik, mint a parasztok.

A ruszinoknál a termelés teljesen zárt házi gazdaság jegyében bonyolódik le, az ipar kizárólagos alapja a háziipar. A földművelés gépi eszközökkel folytatott módja itt ismeretlen és még a nagyobb községek közelében is láthatunk faekével szántó parasztokat.

Egyébként a ruszin nép mindenre fát használ, akár házát, akár gazdasági eszközeit és szerszámaint, akár edényeit készíti el. A mindennapi használati tárgyak és kéziipari szerszámok, evőeszközök, ládák, kulcsok, kannák, hordók, vedrek és különféle edények mind fából készülnek, még pedig leleményes változatossággal és nagy gyakorlati érzéket eláruló kivitelben.

A ruszin fakultúra legszebb tanújelei a fatemplomok, amelyeknek egyik-másika tökéletes mestermű. A ruszin fatemplom általában két stílus szerint, csúcsíves tornyokkal épül. Az első magasra nyúlik, mint az erdélyi szász vártemplomok, a másik pedig különálló haranglábbal épül, amelyre három-öt, de néha kilenc tagból álló pagodaszerű tetőzet borul. Még a legkisebb, legszánalmasabb ruszin hegyifalunak is van ilyen fatemploma, nem egyszer több is.

A fakultura megnyilvánul más téren is. Rengeteg fafaragás készül a havasok világában: dohányszelencék, dobozok, fokokok, dísz tárgyak, tálcák, képkeretek, szivartárcák, sőtartók, díszdobozok stb., továbbá a különféle zeneszerszámokat is a táj főanyagából állítják össze. A furulyák és flóták fajtáit láthatjuk itt, mind fából, de legérdekesebb valamennyi zeneszerszámuk között a két

méternél is hosszabb hatalmas trombita amelynek hangja érce- sen, mélyen zendül meg és hasonlít az orgonaszó bugásához. Ezzel hegyről-hegyre muzsikálják át a szép ruszin népdalokat és a havasok világa visszhangzik a mélabús orgonabúgástól.

A ruszin nép gazdasági életében figyelemreméltó hatása lehet a nők népművészetének, ha sikerül azt felvevőképes piacok biztosításával lélczethcz juttatni. Úgy értjük ezt, hogy tekintélyes szervnek vagy szervezetnek ki kell ragadnia a mai, legtöbbször önös nyereszkesedésre és kizsákmányolásra (munkabéruzsora stb.) berendezkedett magánvállalkozók kezéből a népművészeti holmik gyártását és forgalombahozatálát és bel- és külföldön széles körben bevezetni ezeket a nemes szépségű, tarka, ösztönös művészettel készült kézimunkákat, fafaragásokat, bőrmunkákat, fakéregre égetett figurális dolgokat, gyöngyfüzereket stb. Formában, színben, harmóniában, mintában őseredeti művészetet nyújtanak a ruszin kézimunkák, akár a női vagy férfi ingblúzok tarka, de mindenkor ízléses és összhangzatos hímzéseit nézzük, amelyek a nyakon, a két kézelőn és az ujj két vállalatti részén vannak, akár pétiig a színes gyöngyökből öszerótt női öveket.

A ruszin népművészetnek ezekkel a minden egyszerű lelket megfogó termékeivel azonban nemcsak a ruszin nép foglalkozik keresetszerűen, hanem a köztük élő zsidóság fiatalja is. Sőt azok a vállalkozók és kereskedők, akik nagy forgalmat bonyolítanak le, csak másodsorban alkalmaznak ruszin hímzőnőket, elsősorba a maguk felebarátait dolgoztatják. Így a ruszin nők, akik tulajdonképpen kitalálták és megálmodták ezeket a pazar mintákat, kevés munkaalkalomhoz jutnak, legalább is közvetlen megbízásból. Ha pedig megrendelés nélkül készítenek dolgokat, a kereskedők egyrésze kihasználja kényszerhelyzetüket és igyekszik potom áron összevásárolni a kézimunkákat.

Rahón, Kőrösmezőn, Havasalján és a többi nagyobb helységben a lakóházak utcára nyíló ablakaiban mindenütt láthatunk zsidó leányokat, amint ingblúzokat hímeznek és zsidó fiúcskákat — sokszor elemi iskolás korban levőket is — akik női öveket és nyakkötőket készítenek színes üveggyöngyökből. Az apró gyermekek szorgalmasan öltögetik a tút és a szívárványszínekben pompázó „eredeti“ ruszin népművészeti tárgyakkal bőségesen ellátják az üzleteket és ezzel alaposan lenyomják az árakat. Akárhány élelmes kisgyerek a magakészítette gyöngyökkel, lógós óraláncokkal és erszényekkel nyomon követi a turistákat, idegeneket és szívs erőszakossággal igyekszik elsózni a tarka holmit.

A nagy verseny eredményezte azután azt, hogy maguk a ruszinok alig tudnak keresni kézimunkázással. Így például egy női öv gyöngyeinek felfűzéséért, ami ugyancsak szemetrontó és nagy figyelmet követelő munka nem is régen még, 35 fillér munkadíjat kapott a ruszin nő. Ebből a munkából a leggyakorlottabb gyöngyfűző sem tud egésznap munkával másfélnél többet elkészíteni.

A pár filléres munkadíjat sem mindig pénzben kapják meg, hanem denaturált szeszben, ami itt a szegény ruszin népnek fő itala . . .

Egy-egy női öv ára a kereskedelmi forgalomban — normális időben — 2.80—5 pengő, az óralánc ára 1—1.30 pengő, a nyakra való gyöngyhímzés ára 1.20—2 pengő. Ha leszámítjuk a nagyban vásárolt, olcsó üvegyöngy beszerzési árát, kiviláglik, hogy a közvetítő kereskedelem igen jó üzletet csinál.

Felvetődik a kérdés: miért nem maguk a ruszinok foglalkoznak a saját népművészeti termékeik előállításával és forgalombahozásával? Ennek több oka is van. Az egyik legfontosabb az, hogy a ruszinok nem ismerik a beszerzési forrásokat, ahonnan mázsaszám és természetesen nagybani áron tudnák vásárolni a színes üvegyöngyöket. Ha véletlenül meg is tudják ilyen fővárosi vagy külföldi nagykereskedés címét, a vállalat a helyi boltosok információját kérte és ennek alapján visszautasította a parasztok részéről történt megrendeléseket. A másik fontosabb ok az, hogy a szegény ruszinoknak nincs helyiségük, vállalkozásuk, ahol elhelyezni, raktározni és kirakatokban állandóan közszemlén tartani lehetne a színpompás holmikat. És harmadszor: miután földhözragadott szegények, nincs tőkájuk a kezdeti befektetésekhez.

Mindezek olyan kérdések és nehézségek, amelyek megoldásra várnak. Talán állami segítséggel, esetleg szövetkezeti támogatással (Hangya, Szövetkezeti Bolt stb.) lehetne rendet teremteni és segíteni a derék népen, amely minden támogatást megérdemel, ami — tekintettel szociális helyzetük lényeges megjavulásának lehetőségére — elsőrendű állami érdek is.

Meg kell emlékeznünk a ruszin nép nagy csapásáról, amely okozati összefüggésben van nagy szegénységével. Ez a spirituszivás „élvezete“.

A havasokról és a távoli hegyi tanyákról a kincstári erdőkben napszámosmunkát végző ruszinok szombaton délután kapják meg heti munkájuk bérét a kincstári fizetőhelyen. A fizetés után Andrej vagy Vaszilij, aki hat napot baromi munkában töltött és fenn aludt társaival a nedves, hideg kárpáti fenyvesekben, az erdei munkahelyen, beül a Chájim vagy Áncsel spirituszgőzös csapszékébe és számlálatlanul dönti magába a denaturált szesz decijeit ... A mértéktelenül vedelő férfiakhoz csakhamar csatlakoznak a nők is és Olena vagy Marika — pompásan hímzett blúzokban és színes fehér bekecskékben — szintén neki-buzdulnak és isszák a bűzös spirituszt . . . Nemsokára keresztbe áll a szeme az egész társaságnak, aztán halk nótaszóval, dülöngélve, esetelve botolva vitatkozás közben elindulnak hazafelé, fel a messzi havasokra.

Kétségtelen, hogy a tetet-jelket megnyomorító spirituszivás szenvedélyét ki kell irtani ebből a derék, hangyaszorgalmú népből, mert e méregnek élvezete szörnyű következményekkel jár

az utódokra is. Ezen a téren is sürgős tennivalói vannak az államnak.

A helyzetet súlyosbítja, hogy egyes munkaadók pénz helyett szívesebben adnak spirituszt a ruszin munkásnak vagy alkalmi házi cselédnek s a szörnyű méreghez így éppen elég oldalról és könnyen hozzájuthatnak.

Talán a túlzott alkoholfogyasztásnak következménye a ruszinok második nagy csapása: a hihetetlen arányokban elterjedt vérbaj is. A derék nép magas százalékgig szerencsétlen áldozata ennek a veszedelmes betegségnek. A gyógykezelés rendkívül nehézségekkel jár, miután a lakosság elszórtan, óriási távolságokban lakik, s így a kezelés bonyodalmas és nem kielégítő. Sok beteg pedig nem is tudja betegségének veszedelmes voltát, nem gyógykezelési és így állandó a fertőzés és terjesztés veszedelme is.

De amilyen mértéktelen a ruszin paraszt az ivásban, éppen olyan állhatatos és szorgalmas a templomozásban. Vasárnaponként és görögkatolikus ünnepnapokon még a legtávolabbi — öt-hat óra járásnyira lakó — havasi lakos is leszáll a faluba, hogy résztvegyen nagy áhítattal a szentmisén és a szentbeszédén. Ünnepnapokon a kis ruszin fatemplom vagy a nagyobb községbeli kőtemplom zsúfolásig megtelik vallásos áhítatba merült ruszin nőkkel és férfiakkal, akik jellegzetes öltözékükben mennek el az Isten házába. Ilyenkor a legjobb és legtisztább holmijaikat viselik, ami olyan káprázatos és szivárványszerű színpompát nyújt, hogy a néző nem tud betelni a gyönyörűséggel.

Érdekes a hívek templomba érkezése is. A ruszin templomoknak hatalmas, füvel benőtt, óriásfák árnyékában meghúzódó udvaruk van, a közepén görög kereszttel. Ahogy bejön egy-egy hívő az udvarra, a nagy kereszt elé járul, térdet hajt, aztán a homlokára és a mellére felrajzolja a kereszt jelét. Ezután lehajol és csókkal illeti a keresztet, vagy a kőtalapzatot. Most elindul a templom bejárata felé. A kereszt előtt a magas fűben koldus térdel és fejét majdnem a térdére hajtva halkán mormol valami imádságot. A kezében hosszú rúdon ezüst kereszt, körülötte színes, hosszú szalagok lengedeznek. A ruszin hívő már előre elkészített „piculát“ dob a koldus kalapjába, aztán méltóságteljes lassúsággal bevonul a templomba.

A nők között bámulatos, hibátlan szépségek nagy számmal akadnak. Szép, szabályos, pici arcú, tejfehér bőrű fiatal lányok, két fonatba font hosszú szőke hajjal, pirospozsgás arccal, mosolygó, nefelejtskék szemekkel. A természetük, alakjuknak vonalai hibátlanok. Városi ruhákban, más körülmények között, ugyancsak feltűnnének szépségükkkel, gyermekes bájukkal. Viseletük a szokásos ruszin női öltözék: hímzett fehér blúz, felette a báránybőr bekecs, a gozsuk. fehér vászonszoknya, amelyet kötényszerű, kétoldalt övig hasított piros-barna szoknya, a katrinca borít, a fejükön pipacsvörös fejkendő, lábukon pedig bocskor vagy pedig —

Bata-cipő . . . Tarka eleven, színes, kedves, üdítő látvány.

Mély vallásossága mellett a ruszin nép néphiedelmet is őriz leikében. Ilyen a bizonyos babonás mellékértelmet hordozó djid-szó, míg az otthont őrző szellemet djiky-nek nevezik. A kereszténység előtti korból erednek ezek a dolgok, a Krisztus előtti időkben nagy szerepet játszott ősi kultusz maradványai, amelyek kiirthatatlanok. Ezek az egykori szellemek ma a gonoszságot képviselik egy olyan népnél, amely mélységes vallásossága mellett is babonás-

Az ősi kultuszokból egyik-másik szokás épségben visszamaradt napjainkig és a keresztény ünnepek külsőségei között él tovább. Ilyen a húsvéti ételek megszentelésének szokása és a karácsonyi gabonakéve és szalmahintés szokása.

A húsvéti ételszentelés — jobb időkben — káprázatos színpompa között bonyolódott le. A ruszin asszonyok a templom előtt hosszú sorokban kosarakat, hordókat és ládákat állítanak fel, bennük vagy rajtuk legkülönbözőbb ünnepi ételeket, művészi formákban sült kenyeret, húst, kolbászt, tarkára festett húsvéti tojásokat tesznek ki. A kosarakat gazdagon hímzett, tarka, színpompás térítőkkal borítják le. Maguk a nők legpompásabb ruháikba öltöznek ilyenkor. Amikor a pap érkezését jelentik, meggyűjtják a szentelt gyertyákat, mire megjelenik a pap, díszes öltözkében, nagy kísérettel és szenteltvízzel meghinti, füstölővel megfüstöli, szent szavakkal megáldja az ünnepi élelmiszereket.

Amint megtörtént az ünnepi szertartás, az asszonyok lázas sietséggel ragadják fel kosaraikat és rohanvást igyekeznek vele hazafelé. Mindenki fut, rohan. A babonás hit ugyanis azt tartja, hogy aki az ételszentelésből utolsónak érkezik haza, a következő évben meghal . . . íme, a mély vallásosság és az ősi, pogány babona hogyan kapcsolódnak egybe.

Ősi pogány eredetű szokás volt a pogány áldozati ételek felajánlása. Egy, a IX. századból való és a szláv hegylakókról szóló irat ezt mondja: „Valamely családtag elhunytának évfordulóján a hátramaradottak pompás ételeket és mintegy húsz korsó bort visznek ki az elhunyt sírjára. Itt összegyűl a rokonság és a kegyeletes ünnep eszem-iszommal ér véget.“

Karácsonykor a lakoszoba sarokasztalára gabonakévécskéket helyeznek. Melléjük három ünnepi kalácsot vagy kenyeret, amelyet gyertyák és zabkalászkok díszítenek. A padlóra szalmát hincenek, annak emlékeztetere, hogy Jézus is jászolban született.

Aki közvetlen közlőről megismerte a ruszin népet cs tapasztalásból tudja értékelni, az csak egyet kíván ennek a jóravaló, hasznos testvérnépnek, amellyel egy ezredév óta élünk együtt békés egyetértésben. És pedig azt, hogy sürgősen és jószívvel meg kell őket segíteni, ki kell vezetni mai szegény állapotukból, nyomorúságukból s tudatlanságukból, fel kell őket emelni arra a színvonalra, amelyre értelmüknél és értéküknél fogva valók. Hathatós,

belterjes segítség szükséges. A segítség, bármilyen ára legyen is, nem lesz hiábavaló. Megtermi gyümölcseit. A vek való törődést szeretettel, hűséggel, ragaszkodással viszonzozza Rákóczi népe, a gens fidelissima . . .

Elsősorban munkaalkalmak teremtésével a nép nagy nyomorúságát kell megszüntetni, amely nem utolsó sorban a csehek húsz éves, kíméletlen kizsákmányolásának következménye. Hihetetlen, de rideg tény, hogy a Prágából idehelyezett beamterek még ezt a szánandóan szegény népet is ki tudták fosztani: nem egy sokgyermekes, vagyontalan ruszinon ugyanazévi adóját többször is behajtották s ha már nem volt állatja, amit adóban elhajthattak volna: elvették az utolsó szegényes párnáját, ruháját is . . . A cseh beamter művésze volt az „adminisztrációnak“ és a szegény ruszinok hajmeresztő történeteket tudnak mesélni a cseh uralom napjaiból ...

A segítség második módja: keilő számú iskola felállítása, hogy a ruszin nép kiemelkedhessek mai szellemi állapotából, ami nagyrészt iskolázatlanságából ered. A ruszin jó anyag, szeret tanulni, művelődni, csak alkalmat, lehetőséget keli nyújtani neki erre.

Hogy ez mennyire így van: íme egy példa a sok közül. Kőrös mező felett, messze fenn a Lopusanka-völgy egyik havasán, lakik egy kis ruszin fiú. Télen-nyáron mindennap bejár a havasról a községbe, a polgári iskolába. A kisfiú szakadt nadrágban, mezít láb, kis kabátban teszi meg a nehéz utat, ami legalább hat-hét órai gyaloglást jelent számára mindennap, dermesztő szelekben, hasig érő hóban éppúgy, mint az ott napota többször Ls lezuhogó esőkben. Vonzza a tudomány, az iskola, tanulni akar!

Az olyan nép, amelynek legszegényebbjében annyira benne van a tanulás, a kultúra utáni vágyódás, az megérdemel minden segítséget és támogatást.

A ruszinok nyomorúságát megértő, jólelkű testvéri beavatkozással meg fogjuk szüntetni! . . .

Póchy Horváih Rezső.

EGYETEMI KISEBBSÉGI PÁLYÁZATOK.

A magyar közvélemény úgyszólván csak a harmincas évek elején kezdett magához jönni a trianoni béke kegyetlen rendelkezései által előidézett kábultságból és ekkor döbönt rá a nemzetiségi kérdés fontosságára. Ez volt lényegében az a zátony, melyen az ezeréves ország területi épsége szétzúzódott. A közvélemény látta a roppant nagy veszélyt és akik éber figyelemmel kísérték az eseményeket, tudták azt is, hogy a kérdés helyes megismerésében és majdani szerencsés megoldásában milyen nagy feladat vár a magyar ifjúságra.

Ez a meggyőződés vezette a budapesti egyetem néhány pro-

fesszorát arra, hogy kérdőívek útján vizsgálja meg a magyar ifjúság tájékozottságát az elszakított magyarság sorskérdéseinek és a Dunavölgyénck sajátos problémáiban. A Kolosvárv Bálint, Lukinich Imre és Rohringer Sándor irányításával működő munkabizottság 1500 ívet küldött szét az egyetemi és főiskolai ifjúságnak. A beérkezett 925 kérdőívre 128 hittudományi, 339 jog-, 54 orvos-, 144 bölcsész-, 227 műegyetemi- és 33 képzőművészeti főiskolai hallgató adott választ.* A kép a legfontosabb kérdésekben így alakult:

	Igen Nem
Ismeri-e a felvidéki nemzetiségek számarányát és politikai célját?.....	465 460
Ismeri-e a kisebbségek nemzetközileg biztosított jogait?	378 547
Tud-e valamit a csángókról?	345 580
Ismeri-e a békeszerződésben is kiemelt székelly és rutén autonómiát?	310 613
Foglalkozott-e behatóbban az elszakított magyarság problémáival	195 730

A válaszokból erős nemzeti érzés tükröződött ugyan, de szakzerű tájékozottsága csak nagyon kevés egyetemi hallgatónak volt. Maga az ifjúság is megérezte a kérdésekből, hogy milyen feladat és felelősség vár reá a nemzetvédelem e szellemi küzdőterén, mert a kérdőíveken egymást követik ilyen nyilatkozatok: — Hol az intézmény, mely ezekkel a problémákkal megismertette? — Egyetemi előadásokon kívánjuk megismerni valamennyit! — Minden kérdést ismerni kívánunk! A legtöbb azonban csak az egyetemi évek befejezése után tartja lehetségesnek, hogy e problémákkal behatóbban foglalkozzék. Szaktárgyaim minden időmet igénybe veszik — mondják, sokan — csak diplomám megszerzése után tanulmányozhatom e kérdéseket.

Így alakult ki a válaszok negatív eredménye.

Teleki Pál, a Műegyetem akkori rektora személyesen nézte át a kimutatást és átanulmányozta a 925 kérdőívet is.

Ennek alapján készítette el átiratát, melyet a vallás- és közoktatásügyi miniszternek küldött meg s amelyben többek között a következőket írja: „Ha a középiskolában meg volna az alap. az egyetemi intézetek több eredménnyel dolgoznának. Az egyetemi oktatás egy bizonyos pontján lehetne talán nagyobb reformok nélkül is lényegesebb változtatást eszközölni: a tanárképzésben. Itt lehetne olyan ismereteket megkivánni, amelyek a megszállt területek és szomszédos országok állapotát, problémáit felölelik. Ezeket lehetne a rendes tananyagban jobban hangsúlyozni, lehetne talán külön tananyagot is beállítani – és talán ez volna a legcélravezetőbb – önképzést is lehetne megkövetelni, megbeszéléseket és vitákat tartani. Igen hasznos volna minden tanárképző intézettel kapcsolatban egy külön intézetet létesíteni e fontos nemzeti kérdések ápolására.“

*) A válaszokból Gramantik Margit, a bizottság előadója készítette el a kimutatást.

Az egyetemek tanácsai megértést tanúsítottak az elgondolás iránt. Speciálkollégiumok hirdetésével és rendszeres szemináriumokkal jellegű munka lehetővételével igyekeztek hallgatóikat a kisebbségi kérdés szakszempontjairól útbaigazítani. Az egyetemek munkája mégis csak az ifjúság egy részét foglalkoztatta, viszont átfogó jellegű, országos viszonylatú volt a társadalmi úton megindított mozgalom az egyetemi kisebbségi pályázatok rendszeres meghirdetésével. Az érdeklődés felkeltésének és állandó ébrentartásának az volt a legbiztosabb módja, ha az ifjúság alkotó munkával veszi ki részét a feladatokból.

Kolosváry, Lukinich és Rohringer professzorok kezdetől fogva a legnagyobb készséggel és gyakorlati irányelvek nyújtásával támogatták a különböző társadalmi egyesületek égisze alatt folyt mozgalmat. „Áthatva attól a meggyőződéstől, hogy az ország határain kívül élő magyarság helyzetének és problémáinak ismerete, valamint az országgal határos államok megismerése, a magyar érdekek szempontjából a legfontosabb és legsürgősebb nemzeti feladatok közé tartozik, a szakosztály pályázatot hirdetett az egyetemi és főiskolai ifjúságnak e problémákkal foglalkozó értekezéseinek jutalmazására“ olvassuk az 1936. évi első egyetemi és főiskolai kisebbségi pályázat beszámolójának elején. A megindulás, valamint az 1938. évi második pályázati kiírás még a békeszerződések által szentesített dunavölgyi elrendezés jegyében áll. Alap gondolat az elszakított magyar kisebbségek helyzetének vizsgálata, az utódállamok közművelődési, gazdasági és politikai szempontú megismerése, valamint a kérdéssel összefüggő műszaki és közgazdasági tételek tanulmányozása.

Az első pályázatra 59 munka érkezett be az ország minden részéből, ezek közül huszonegyet díjazásra méltónak találtak. A pályadíjak kiosztása 3 ünnepség keretében történt a József Nádor Műegyetemen Budapesten, a szegedi és a debreceni egyetemeken.

Ugyanakkor a nagyközönség szélesebb rétegeinek bevonása érdekében az ország 18 városában 12 előadássorozatot rendeztek és 50 külön előadást tartottak. Budapest, Debrecen, Pécs, Sopron, Szeged egyetemi városokban, valamint Dombóvár, Hajdúböszörmény, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Kiskőrös, Kiskunhalas, Nagyatád, Nagykanizsa, Sátoraljaújhely, Sárospatak, Szekszárd, Vác, Zalaegerszeg közönsége előtt hangzottak el ezek az előadások, melyek tudományos szempontból tárgyilagos szakszerűséggel mutattak rá a fontos kérdések lényegére. 21 egyetemi tanár, 10 tanár több országgyűlési képviselő, újságíró, bíró, ügyvéd tartotta fel a kisebbségi kérdés részleteit a hallgatóság előtt 1936/1939 közt, s az előadások megszervezője Gramantik Margit maga is 46 előadásban hívta fel az ifjúság és a nagyközönség figyelmét a kérdésekre. A célkitűzéseket pénzadománnyal törvényhatóságok, pénztintézetek és egyes önkormányzati rendi szervek támogatták. Ily módon vált lehetővé (Ilii), 200, 300 (sőt utóbb 400) P-ös pályadíjak kiosztása összesen 3.650 P értékben.

1938-ban a második kiírásra 36 pályamű érkezett a bírálóbizottsághoz. Pályadíjban és jutalomban — összesen 1.680 P — részesült 15 pályázó dolgozata. Különösen szép sikerrel dolgozták ki az erdélyi reformátusság helyzetéről és az erdélyi magyar parasztság helyzetéről kiírt

tételeket. Az ifjúság érdeklődése Erdély irányában abból is megállapítható, hogy az erdélyi tételekre 11 dolgozat érkezett. Tekintettel 1938 őszének mozgalmas eseményeire, a vidéki ünnepek elmaradtak és valamennyi pályadíj kiosztása a Műegyetem dísztermében történt. Jóformán valamennyi egyetemi és főiskolai kari és bajtársi egyesület képviseltette magát az ünnepségen, hogy részvételével is tanúsítsa a nemzetiségi kérdés iránti érdeklődését.

Kétszeri területgyarapodás után, az európai háború egyelőre nyugaton cikázó viharában került sor 1940 januárjában a harmadik nemzetiségi pályázat meghirdetésére. A jogpolitikai, közművelődési és gazdasági feladatok mellett szóhoz jutottak a műszaki tételek is. Természetesen szerepeltek a visszatért Felvidéket érintő és kárpátaljai vonatkozások. 18 pályaműből a bírálóbizottság 13-at ítelt összesen 1.300 P jutalomra méltónak. A bizottság kiemelte „Erdély bányászata és nyersanyagellátásunk.“ „A magyar ipari munkásság helyzete Erdélyben“ és „A horvátországi magyar szórványok helyzete“ c. munkákat. Az ifjúság Erdély iránti érdeklődése nem lankadt, az akkor oly időserű felvidéki tárgyú alapos dolgozatok elmaradása viszont sajnálatos.

1941 óta az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga Kisebbségi Szakosztálya szervezi a pályázatokat Lator Géza elnök és Gramantik Margit előadó fáradhatatlan irányításával. Ebben az évben 43 tanulmányt küldtek be és ezek közül 20 munka részesült 3.300 P-nyi jutalomban. A legtöbb pályázó figyelme Románia és Erdély felé fordult, vagyis az ifjúság érdeklődése ebből az irányból nem mozdult el. A pályátételek kitűzésénél ezúttal először szerepelt a szomszéd államok ifjúságának életével és szervezkedésével kapcsolatos tétel. „A honvédelmi előképzés Magyar, országon és a Kisantant államokban“ c. tételre beadott dolgozat messze meghaladta a várakozást.

A kitaposott ösvényen továbbhaladva, az 1942. évi pályátételek már a négyszer megnagyobbodott Magyarország ifjúságát hívták fel a nemzetiségi kérdés elmélyült tanulmányozására. Előterbe nyomult az egyházi helyzet vizsgálata a nemzetiségi egyházak (fajvallás) szempontjából azaz a céllal, hogy a tőlünk északra, keletre és délre lakó nemzetiségek mindegyikének egyházi szervezetéről és annak jelentőségéről egységes képet sikerüljön nyerni. Okulva a világháború előtti idők tapasztalatain, súlyt kellett helyezni arra, hogy a magyar ifjúság minél jobban megismerje a környező államok ifjúságának a külföldi egyetemeken kifejtett tevékenységét. Lehetőleg közvetlen tapasztalaton alapuló éles meglátású tanulmányokra van szükség, hogy közzé is legyenek tehetőek. Külön fel kívánják hívni a fiatalság figyelmét a dunavölgyi együttműködés lehetőségeire. 1941-ben az agrár-együttműködés, 1942-ben az ipari együttműködés lehetőségének megvilágítása volt a megoldandó feladat és 1943-ban a most meghirdetett tételek között a „Műszaki együttműködés lehetősége délkelet-európában“ c. tétel szerepel, ugyanekkor pályátételt tűztek ki a délkelet-európai kulturális együttműködés lehetőségeinek taglására.

Az 1942. évi pályadíjak ünnepélyes kiosztása a Központi Egyetem kupolatermében folyt le december 10-én. Makay Dezső a Liga nevében. Baranyay Jusztin a Rector Magnificus képviselőjében mondott ünnepi beszédet. „Elveszett a nemzet, ha a fiatalság nem tűz ki maga elé merezebb vágynak. Kellenek vágalmok, mert az örökös lemondás veszélybe sodorja a nemzetet“ — hangoztatta Makay Dezső. A Kisebbségi Szakosztály nevében Gramantik Margit megemlékezett azokról a magyar véreinkről, akik horvát egyenruhában küzdenek a partizánok ellen, vagy román zászlók alatt hullatják vérüket az orosz harctéren. „Nagy célok nem a fegyvergyárakban születnek, hanem a szívekben.“ — „Jaj annak az ifjúságnak, melynek lelke mindig megfér teste korlátai között“ — állapította meg a közönség tapsától kisérve. Az egyetemi ifjúságnak a kisebbségi kérdés szolgálatába állítása terén nagyvonalú megmozdulás kezdetét jelenti az előadó felszólalásának az a része, melyben meghirdette

az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga Dunavölgyi Magyar Szolgálatát. Gyakorlati ismeretek elsajátításáról van szó: a magyarság és a külföld, valamint a magyarság és a nemzetiségek közötti kulturális közeledés előmozdításáról. A feladatra vállalkozókat és azt sikerrel végrehajtókat a Liga a Dunavölgyi Magyar Szolgálat Csoportjába tömöríti. A csoport tagjai közé azt veszik fel, aki a nemzeti célkitűzésért a következő 5 feladatot teljesíti:

Első: Félévet kell tölteni egy nyugaji államban nyelvnek elsajátításával és kultúrájának tanulmányozásával.

Második: Félévet keli tölteni egy délkelet európai államban nyelvnek elsajátításával és kultúrájának tanulmányozásával.

Harmadik: Három hónapot kell tölteni magyar szór vány vidéken a szórványprobléma tanulmányozásával.

Negyedik: Három hónapot kell tölteni Magyarországon valamelyik nemzetiségi vidéken az ottani nemzetiségi élet tanulmányozásával.

Valamennyi feladat teljesítéséről; a szerzett tapasztalatokról írásbeli jelentésben kell beszámolni a Ligának.

Ötödik: A fentemlített munkásság idején megismert problémák egyikét nyomtatásban is kiadható komoly értékű tanulmányban kell feldolgozni.

A Dunavölgyi Magyar Szolgálat Csoportjának további működését a Liga külön szabályozza és a Csoport munkájának módozatait a megalakulás után hozza nyilvánosságra. Egyébként a feltételeknek megfelelő első 5 egyetemi hallgató számára egyenkint 1000 P pályadíjat tűztek ki. Természetesen meg kell majd találni a lehetőséget arra, hogy a kivitelezés terén anyagiak és pontosan körvonalazott munkaterv nyújtásával a másfél év alatt elvégzendő munka mindenképpen eredményes lehessen.

Az utolsó díjkiosztó ünnepségen 23 egyetemi hallgató részesült 4.330 P összegű jutalomban. Ennek figyelembevételével az eddigi 5 pályázaton összesen 92 egyetemi és főiskolai hallgató nyert jutalmat 14.280 P összegben.

Végigtekintve az eddigi eredményeket, a pályázók karonkénti megoszlása a következőkben tárul elénk: joghallgató 36, orvostanhallgató 2, bölcsészhallgató 16, műegyetemi hallgató 29 fezek közül 16 közgazdaságtudományi és 13 mérnökkari hallgató), katolikus hittudományi főiskolai és egyetemi hallgató 6, református hittudományi főiskolai hallgató 3; összesen 92. A pályázaton részt vett egyetemi és főiskolai hallgatók száma egyetemek ill. főiskolák szerint: Budapest 57, Szeged 10. Debrecen 5, Pécs 4, Kolozsvár 12, Vác 2, Pannonhalma 1.

A pályázók lankadatlan érdeklődését bizonyítja az, hogy voltak két, sőt három ízben is pályadíjat nyert ifjak. Többen közülök azóta is hallatják nevüket a kisebbségi vonatkozású irodalomban és életpályájukon is elsősorban ezekkel a kérdésekkel foglalkoznak. Itt említjük meg Dajbukát Gergely, Deák József, Kemény Gábor, Pusztai Popovjts József, Sümeghy Mihály és Szollár István nevét.

A kijelölt irányt követve a munka most már lankadatlanul továbbfolyik. A pályanyerteseket a Liga tőle telhetőleg támogatja s tudományos munkájuk szakszerű folytatására az illetékes egyetemi és más intézetekbe irányítja őket. Az 1941/42. évi díjnyertes művek közül eddig az alábbiak jelentek meg nyomtatásban:

Deák József tanárjelölt: A szlovákság bel- és külpolitikai útja 1918-tól (Kisebbségi Körlevél 1942. évi 3. és 5. sz.)

Kamarássy Egon jogh.: Honvédelmi előképzés Magyarországon és a volt kisantant államokban (Levente).

*) Az eredményt lapunk más helyén közöljük.

Karl János jogh.: A bunyevác kérdés (Kisebbségvédelem 1942. 1-2. sz.)

Roknich György mévnökh.: A magyarság helyzete Horvátországban (Láthatár).

Székely Áron orvosh. Orvosképzés Erdélyben a román uralom alatt (Mone).

Az új egyetemi félév kezdetén meghirdették az 1943. évi pályatételeket. A pályázati kiírás újból „önkéntes nemzeti munkaszolgálatra hívja a magyar ifjúságot“. A pályázaton résztvehetnek a beiratkozott és szigorló éviiket töltő keresztény egyetemi és főiskolai hallgatók. A pályamunkáknak 2Vt—3 nyomtatott ívnyi terjedelmet kell elérniök és szerzők tartoznak a használt forrásmunkákat megnevezni. 400, 300 és 200 P-ös pályadíjakat tűztek ki, ezenkívül az értékesebb munkák szorgalomdíjban részesíthetők. A jeligés levéllel és „Pályázat“ jelzéssel ellátott gépírásos pályamunkákat 1943. október 1-ig az Egve'sült Keresztény Nemzeti Liga Kisebbségi Szakosztályának címére (Budapest. IV. Károlyi u. 22.) kell beküldeni. A nyertes hallgatók tagjai lesznek a Liga kisebbségi munkaközösségének. A munkaközösségbe való felvételüket azonban személyesen vagy írásban azok is kérhetik, akik résztvettek a pályázaton, de díjat nem nyertek.

A pályatételek a következők:

Az erdélyi magyarság és Románia ismertetésére vonatkozó tételek:

1. Az erdélyi fejedelemség államszervezetének a jövőre is értékes elemei és intézményei.

2. Az Erdélyi magyar alsópapság társadalmi és gazdasági helyzete és ennek nemzeti jelentősége. (Feldolgozható külön is bármelyik felkezet papságának helyzete.)

3. Egy erdélyi járásban a szórványmagyarság adatainak feldolgozása.

4. Egy északerdélyi vagy délerdélyi város magyarságának története 1918-tól napjainkig. (Marosvásárhely, Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy. Székelyudvarhely stb., vagy Arad, Brassó, Gyulafehérvár, Nagyenyed, Nagyszében, Szászváros, Torda, Temesvár stb.)

5. A román egyetemi ifjúság 1930—1940 között. Szervezete, szellemi élete, mozgalmi,

A felvidéki magyarság és Szlovákia ismertetésére vonatkozó tételek:

1. Egy felvidéki járásban a szórványmagyarság adatainak feldolgozása.

2. Egy felvidéki vagy szlovákiai város magyarságának története 1918-tól napjainkig. (Kassa, Ungvár, Komárom, stb. vagy Eperjes, Nagyszombat, Nyitra, Késmárk, Lőcse, Pozsony, Selmecbánya stb.)

3. Különleges gazdasági feladatok Kárpátalján.

4. A szlovák egyetemi ifjúság 1930—1940 között. Szervezete, szellemi élete, mozgalmi.

A délvideki magyarság, valamint Horvátország és Szerbia ismertetésére vonatkozó tételek.

1. A Horvátországi Magyar Közművelődési Közösség szervezete és mai kulturális tevékenysége.

2. A bánáti és baranyai szórvány magyarság helyzete és gondozásának módja.

3. A Jugoszláviához tartozott Bánságban élő magyarok és egyéb nemzetiségek helyzete a jugoszláv uralom alatt és most.

4. A horvát egyetemi ifjúság 1930—1940 között. Szervezete, szellemi élete, mozgalmi.

5. A szerb egyetemi ifjúság 1930—1940 között. Szervezete, szellemi élete, mozgalmi.

Gazdasági tételek:

1. A magyar közlekedés fejlesztése a Balkán államokkal való kapcsolat érdekében. ..

2. A magyar-olasz gazdasági kapcsolatok újabb fejlődése és jövője.

3. A bányászat és nagyipar hatása a környezet nemzetiségi viszonyaira.

4. Az életmód megváltozása a megszállás alatt.

Műszaki tétel.

1. A műszaki együttműködés szükségessége Délkelet Európában és Magyarország szerepe e téren. (Feldolgozható bármelyik mérnöki szak munkaterülete.)

Egyéb tételek.

1. A kulturális együttműködés jövője Délkelet Európában és Magyarország szerepe e téren.

2. A bolgár egyetemi ifjúság 1930—1942 között. Szervezete, szellemi élete és mozgalmi.

3. A magyar egyetemi ifjúság 1930—1942 között. Szervezete, szellemi élete, mozgalmi. A jövőre irányuló feladatai.

4. A román egyetemi ifjúság szerepe és propagandája a külföldi egyetemeken.

5. A magyar ifjúság szerepe és feladatai a külföldi egyetemeken.

6. Magyarország szerepe és jövője a dunavölgyi államok sportéletében.

7. A leventekiképzés szerepe a szórányvidéken.

8. A/ utóállamok értelmiségi ifjúságának szerepe a katonai előképzésben.

9. A magyarországi nemzetiségek egészségügyi viszonyai (Feldolgozható külön is egy nemzetiség egészségügyi intézményei.)

10. A kisebbségi magyarság egészségügye és egészségvédelme. (Feldolgozható a határon kívüli magyarság bármely csoportjának egészségügye.)

11. A magyarországi nemzetiségi viszonyok alakulása a népszámlálások alapján különös tekintettel a városokra.

12. Az 1938. évtől bekövetkezett események hatása a kisebbségvédelemre, különös tekintettel a határon kívüli magyarság helyzetére.

13. Az idegenforgalmi propaganda jelentősége a magyarság megismerése szempontjából.

A kitűzött tételek között egyre több olyan kiírást találunk, melyeknek célja, hogy a visszatért vagy vissza nem tért magyar és vegyes lakosságú városok történetét és mai helyzetét ismertessék meg a pályázóval. Sok szempontnak kell itt tisztázódnia a városok demográfiai vonzóerejének a falusi magyarság irányában való hatását illetően. A másik előtérbe nyomuló probléma a mai Magyarország nemzetiségeinek taglalása. Ha a jövőbe kívánunk tekinteni, bizonyosra vehetjük, hogy az elkövetkező évtizedekben ez a kérdés még hatványozottabb jelentőséget fog nyerni s a helyes magyar nemzetiségi politikát ez az ifjúság lesz hivatott tovább irányítani.

Karl János Imre.

IRODALOM.

Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p, Christum. (A magyarországi románok történetére vonatkozó 1400 előtti oklevelek kritikai gyűjteményes kiadása.)

Szerkesztettek: Lukinich Imre vezetésével Gáldi László. Fekete Nagy Antal és Makkai László. Az Études sur l'Europe Centre-Oriental sorozat 29. kiadványa, Budapest, 1941. 636 l.

A budapesti Tudományegyetem Kelet európai Történeti Intézete Lukinich professzor irányításával nagyértékű és hézagpótló munkát végzett az erdélyi és keletmagyarországi románság történetére vonatkozó, vagy arra vonatkoztatott középkori oklevelek sajtó alá rendezésével. Amint a mű bevezetőjéből megtudjuk, a vonatkozó kútfők publikálása cs tudományos kommentálása komolyabb rendszerességgel csupán a múlt század hetvenes éveitől indult meg. A Székely Oklevéltár gyűjteményének kótetői 1872-től, a szászokra vonatkozó oklevelek 1892-től kezdve jelentek meg. míg az erdélyi magarság gazdag történeti múltjáról tanúskodó dokumentumok családi archívumokban és a különböző vármegyékről szöve monográfiákban hozzáférhetők. Azonban mindaddig nélkülöztünk egy a románság múltjával kapcsolatos teljes okiratgyűjteményt, ami az erdélyi románok főként középkori történetének ismeretét meglehetősen tökéletesen alapokra fektette. Ezt a hiányt pótolja a kötet, kiterjeszkedve a magyar oklevélség kezdetétől 1400-ig terjedő korokra, melyek éppen a románság kárpátmedencei megjelenése, ill. ittléte szempontjából fontosak és vitatottak.

Legkritikusabb időszaka e kornak a XIII. század, amely még az Árpádok oklevélszegény világába tartozik, de ekkor is több ezer magyar oklevéllel szemben 290 szász és 17 román vonatkozású (!) oklevél áll, utóbbiak is 1283 utánról — kivéve néhány, a huszas és ötvenes évekbeli származású fogarasi oklevelet — ami egymagában is a románság akkori és annál későbbi megjelenéséről tanúskodik. Míg tehát a korábbi századokból egyetlen írásos emlék sem valószínűsíti a románok jelenlétét, addig a következő, XIV. században már nagyobb számban felbukkanó románvonalozású oklevélanyag kétségtelenné teszi, hogy a XIII. században feltűnt bevándorlók akkor nyomultak be első ízben nagyobb tömegekben a történelmi Magyarország területére.

A „Documenta Valachica“ francianvelvű kommentárjában első helyen egy történeti áttekintést olvashatunk Makkai László tollából a románok eredetéről, megjelenésükről a történelem színpadán és a Kárpát-medencében: bevándorlásukról, letelepedésükről és életformáik változásáról. Különös figyelmet szentel ez a tanulmány a román „őstörténet“ írásos emlékeinek és az idevonatkozó balkáni történeti adatok kritikai vizsgálatának. Behatóan foglalkozik a románok ősi pásztorkodó életmódjával, amivel az oklevelek tanúsága szerint is népük elnevezésének számos változata, vándorlásuk módja és népi terjeszkedésük a legszorosabban összefügg. Rendkívüli érdekessége ezeknek a fejtegetéseknek, hogy minden hivatkozott ill. vitatott adat nyomon követhető a kötet főrészét alkotó oklevélgyűjteményben és így a vázolt történeti fejlődés meggyőző plaszticitással áll előttünk. A kétségbevonhatatlan oklevéli bizonyítékok alapján végigkíséri a tanulmány a bevándorló románságot első fogarasi megjelenésétől egész XIII—XIV. századi terjeszkedésének útján, vizsgálja letelepedésük első formáit és számbaveszi egykorú telepeiket.

A primitív román társadalom korai szervezeti formája, a kenézség szintén döntő jelentőségéhez mért méltatásban részesül az oklevéltári bi-

zonyítékok megvilágításában' Ezek szerint kétségbevonhatatlan, Hogy mint új lakóhely keresésére alkalmyszerűen összeverődött román hegylakók népi főnökének, a kenéznek hivatása csupán ezeknek a települési hely birtokosa előtti képviselőre szorítkozott: mintegy közbenjárt a letelepedés megengedése érdekében és kezeskedett a telepesek szolgáltatásainak teljesítéséért. Így magyarázható a nagy középkori betelepülések korában ennek az intézménynek széleskörű elterjedtsége és további fejlődésének menete is, amely a kenézi tisztség örökletessé' válásával indult meg és a kenézi családoknak a magyar nemességbe való beolvadásával, alárendeltjeiknek pedig a jobbágyi állapotba való lesüllyedésével ért véget. Az erdélyi románság nemzeti és politikai szervezkedésének állítólagos letéteményesei tehát maguk mozdították elő a fejlődést abban az irányban, amely a románságot, mint nemzetiségi és politikai tényezőt Magyarország és Erdély állami életéből oly sokáig kikapcsolta. Ekként azok a nemesi földesurak, akiknek elnyomásával szemben — a faj testvéreiket nem sokkal inkább kimélő kenézek kora után — erdélyi román jobbágyok panaszló szavukat először hallatják, csaknem kivétel nélkül éppenséggel románok, ill. román eredetűek voltak.

Magának a románok bevándorlásának és megtelepedésének lefolyásáról Fekete Nagy Antaltól olvashatunk külön fejezetet a kommentárban. Időrendben véve sorra a románok felbukkanására vonatkozó adatokat, megállapítja, hogy az első gyenge román beszivárgás 1222 után a Fogaras melletti királyi birtokokon történt, azonban a XIII. századi tulajdonképeni bevándorlásuk előtt a tatárjárás okozta nagyarányú erdélyi elnéptelenedés nyitotta meg az utat. Még ez sem történhetett nagyobb tömegekben, mivel az Olt és Hátszeg között feltűnt románokról szóló, 1247-ből származó adatunk végleges, állandó megtelepedésükről nem tud. viszont *z 1283-ban történt első telepítés — Oláhtelek — nevéből az egykorú viszonyok ismerete mellett mindenre lehet következtetni, csak nagyszámú telepescsoportra nem. (A „telek“ szó egyetlen család eltartására elegendő birtoktestet jelent.) Erdélynek a tatárjárás utáni benépesítésével párhuzamosan történt a románok fokozatos letelepítése és ez a folyamat a közölt 1280 utáni oklevelekben szépen nyomon is követhető; amint a lakott helyek határai mindinkább kitolódnak, úgy találunk újabb és újabb adatokat arról, hogy a helybeli birtokosok királyi jóváhagyó oklevelet szereznek az ott megjelenő román hegylakók megtelepítésére. E korból származnak az „Oláh-“ dőképzővel alkotott helyneveink, mindmégannyi régi település mellett létrejött román szálláshely megjelölésére. Román helynév csupán egyetlen kivételes esetben — Kaprevar — gyökeresedett meg.

Érdekes figyelemmel kísérni a románok betelepülését topográfiai szempontból, nemkülönben kenézeik gyors társadalmi emelkedését és *u?z-szimulációját. Számos ilyen család játszik majd kiemelkedő szerepet Erdély politikai és kulturális életében. A betelepültek gazdasági helyzete szemlátomást mind kedvezőbben alakult, az államalkotó magyarsággal azonos politikai és szociális viszonyok között mi sem állta útját népi terjeszkedésüknek.

Gáldi Lászlónak a kommentárhoz írt első tanulmánya a románok egykorú latinnyelvű okleveleinkben szereplő elnevezéseit — Blaci, Blachi; Olaci. Olahi; Volaci, Volahi; Valachus, stb. — elemzi történeti és nyelvészeti szempontból. Második tanulmányában az 1222 előtti időkből való vitatott oklevelek bizonyítékait összegezi. Sincal György, a román történetírás atyja még nem tudott ilyen román vonatkozású dokumentumokról. Ovidé Densusiatiu vetette be sokkal később a történeti kutatások vitánívégébe a források némaságának fogalmát. Az ő nyomán haladva vél azóta a legtöbb román történész és nyelvész román vonatkozásokra lelteni XI—XII. századi okleveleink homályos nevei mögött. Többnyire helynevek etimológiája segítségével igyekeznek román nyomokat kimutatni a korai Árpádkor írásos emlékeiben, azonban nem sok szerencsével, mert a kritikus helyek, amellet hooy elnevezésüket többnyire máshonnan nyer-

ték, a Dunántúlon fekszenek, ahol mégiscsak minimális a valószínűsége bármely román emlék előfordulásának. Így már a vcszprémvölgyi görög apácaolostor 1002-ből ránk maradt adomány leveléből kihámoztak két ilyen községnevet, melyekkel azonban semmi sem bizonyítható. Későbbi oklevelek közt sok az antedatált, ill. utólagos hamisítvány. (Zalavári 1024-ből való oklevélhamisítvány). A termékeny képzelet a tihanyi alapítólévélben említett Petra nevű helységhez is román reminiscenciákat fűzött. Még talán Torda nevének okleveleinkben előforduló „Tnrda“ változata lehetne az első adat, amire ez a bizonyítalan értékű helynév-elemző módszer támaszkodhatnék. Döntőnek tekintik a román nyelvészek „Marosvár püspöki székhelyének 1083 utáni oklevelekben „Urbe Morisca“-kénti említését, pedig itc kétségkívül e név középkori latin — és nem román melléknévi alakja áll előttünk. Hasonló a helyzet (Csik)szercdával is a titokzatos „Mercurius princps ultrasiluanus“ körüli vitában. Az azutáni korokból származó oklevelekből még számos hely- és személynévre próbálták rábizonyítani a román eredetet vagy összefüggést, de márcsak az egyéb támpontok hiánya és a körülmények kcdvezőtlenlésgé miatt is, kevés sikerrel, akár a váradi regisztrum (1202—1235) hasonló nevinél. Végezetül hivatkozik Gáldi a Névtelen Jegyző románokra vonatkozó közléseinek helytállósága és tudományos értéke tekintetében Icszüiódott tudómén vos állásontra: e kérdés azzal, hogy Anonymus krónikáiról tevékenységének időpontjaként a XII. és XIII. század fordulóját (III. Béla kora) A legnagyobb valószínűséggel rögzíteni tudtuk. meg is oldódik, minthogy Gestájában egyebekben is a korabeli állapotokat vetítette vissza a honfoglalás idejébe.

A „Documenta Valachica“ közzétett oklevélanyaga igen részletes es terjedelmes kísérő jegyzetekkel ellátva foglal helyet a kötetben, az áttekintést és tájékozódást pedig mintaszerű alapossggal szerkesztett mutatók könnyítik meg. A történettudományok és a romanisztika művelői hálaság lehetnek a munkáért szerkesztőinek, akik nagy szolgálatot tettek az erdélyi román kérdés tisztázása ügyének.

Rumänische ethnographische Landkarten und ihre Kritik

Kiadta az Államtudományi Intézet Budapest, 1Ö42.

44. 1. és számos színes térképmelléklet.

Az Államtudományi Intézet igen fontos munkát végzett a birtokába jutott román etnográfiai térképek egész sorának alapos megbíralásával. Ezek a térképek részben még az első világháború előtti időkből, túlnyomórésztben azonban a trianoni békeszerződés utáni évtizedekből származnak, kis részben pedig a második bécsi döntés után készültek. Az értékes kiadvány először általánosságban foglalkozik a román etnográfiai térképek módszereivel, azután egyenkint tárgyalja az egyes térkéjket: röviden jellemzi sajátosságaikat, majd behatóan mutat rá hibáikra es hamis ábrázolásaikra. A mű a román térképrajzolók által követett eljárás szemléltése céljából színes térképmelléleteken közli a vizsgálat alá vett csaknem mindegyik román térkép egy-egy részletét, párhuzamosan megrajzolva ugyanazt a térkép-részletet többnyire pontosan a román térkép módszerének megfelelően, de a valósághoz híven és a román térképrajzolók által meghamisított helyes adatok alapján. A mii kr-tikai megállapításai különösen pedig a térképmelléletek megdönthetetlen vádiratot tartalmaznak a feldolgozott román térképek szerzői ellen, akik közt politikusok, vezető tisztviselők és egyetemi tanárok is helyet foglalnak és akik térképeiknek többnyire a valóságtól tudatosan eltérő ábrázolási módszerében egyeznek meg egymással. Az esetek túlnyomó részében a magyarság erdélyi települési területének és szórványvidékének erős megkisebbitése és viszont a román nyelvterület kitágítása volt a román etnográfiai térképe

szerkesztőinek célja; némely térképen a németeknek és Románia más nemzetiségeinek kárára is történtek hibás ábrázolásuk, míg egy-két térképén a magyarság nyelvterülete nemcsak a románok, hanem más nemzetiségűek javára is a valóságnak ellentmondóan megcsonkított. Jellemző, hogy a román szerzők még az 1930. évi román népszámlálás eredményeihez! sem ragaszkodtak, hanem eltorzították azokat a magyarság kárára. Az Államtudományi Intézet igen szép kivitelű és meggyőző kiadványa általában is tárgyalja a nemzetiségi térképek megrajzolásának nagy tudományos felkészültséget igénylő problémáit és nehézségeit. E nehézségek főleg ott jelentkeznek, ahol — mint Erdélyben is — két vagy több nemzetiség él keverten; ahol tehát a románoknak az az igen gyakran követett módszere, hogy a többségben élő egyetlen nemzetiséget tüntetik fel, a valóságos viszonyokról helyes képet sohasem nyújtanak. Jellemző erre az erdélyi Maros-Torda vármegye, melyben a nem hibátlan 1930. évi román népszámlálás az *etnikai leszármazás* kétes értékű *nemzetiségi* alapján 289.546 lakosból 132.719 román és 123.317 magyart mutatott ki: ezt a megyét ezen az alapon az említett módszert követő román térképek rajzolói a csaknem egyenlő súlyú magyarság teljes eltüntetésével olyan módon ábrázolták, mint amelyen 80—90%-nyi románság él; holott ugyancsak az 1930-as román népszámlálás *anyanyelvi* adataiból kitűnően a megye 131.825 román anyanyelvű lakosával szemben 133.045 volt magyar anyanyelvű, vagyis anyanyelvi alapon pontosan az ellenkezőt: ugyanolyan ^megvár többséget kellett volna a románok teljes elmellőzésével a térképen ábrázolni. Tudományos szempontból az is súlyos hiba, hogy a román térképek általában vagy területi egységeket ábrázolnak egyszínűen, holott épen a kevertnépességű erdélyi területeken minél kisebb egységekig — lehetőleg községekig — hatoló ábrázolás lehet csak helyes. I ováhbá a román szerzők a települések nagyságára, népességük számára való tekintet nélkül rajzolják meg — de akkor sem az adatoknak megfelelően ¹ Erdély és általában Románia néprajzi képét: minthogy az őstelciülő magyarság erős mértékben a völgyekben, a városokban és népesebb községekben halmozódott fel, az utóbb beszivárgó — betóduló román elem pedig elsősorban a hegyvidékeken telepedett meg. Nagy általánosságban, a kisebb területű, de nagyobb lélekszámú s magas népsűrűségű magyar településekkel szemben főleg a nagyobb határú, de kis lakosságú, ritkán benépesült községek a román többségűek: a népesség számára, az alapján eltérő népsűrűsége nem ügyelő román ábrázolási módszer nyilvánvalóan nem felel meg a tudomány követelményeinek és nem tükrözi a való helyzetet. nem is beszélve arról, hogy a román térképek a teljesen lakatlan, sőt lakhatatlan magas hegyvidékeket is a román nyelvterületbe kebelezik be. Így egyrészt erősen megnövelik a román nyelvterület *térképi* kiterjedését, másrészt egy összefüggő román területnek tüntetik fel a Kárpátok gerincével élesen elhatárolt, egészen külön álló földrajzi egységet alkotó erdélyi és örómániai részeket. Fokozza még ezeket a hibákat az is, hogy több román etnográfiai térképnél a statisztikai alap sem megfelelő és még ezt a hibás alapot is — így az 1930. évi román népszámlálás nem mindig tökéletes eredményeit is — eltorzítva ábrázolják a térképek; nem ragaszkodnak továbbá a települési helyek pontos ábrázolásához és az egyes nemzetiségek számát és egymásközi lélekszamarányát sem fejezik ki hűségesen. Az Államtudományi Intézet kiadványa a legerterjedtebb — részben kimondottan propaganda jellegű, részben azonban a tudományosság lát-szatát keltő — a túlnyomóan az etnográfiai kép helyes ábrázolására nem is alkalmas (túlnagy) léptékű etnográfiai térképeket kritizálja alapos tárgyilagossággal. E térképekről — többek közt a külföldön is ismertebb nevű Mehedinti, Simionescu, Manuila, Petrescu-Comnine. Me ratio, lira tianu, Manciulea és Seisanu s Disconescu térképeiről — mutatja be a mű súlyos hibáikat és tudománytalan irányzatosságukat. Fejtegetéseivel és a kiragadott s megfelelően helyesbített térképmásolatokkal arra is rávilágít, hogy a román etnográfiai térképek 30 év alatt tulajdonképpen nem mutatnak

semmilyen tudományos fejlődést; ellenkezőleg, irányzatosságuk sajnálatos fokozódásáról adnak képet. Az Államtudományi Intézet kiadásában feldolgozott 32 román térkép részletei alapján sokszor a legképtelencbb hibák, tévedések és torzítások tárulnak az olvasó elé. Remélhetőleg a külföldön mindazok, akik akár tudományos, akár politikai, akár bármily más szempontokból az erdélyi kérdéssel foglalkoznak s akik kezébe a sokszor teljesen megtévesztő román etnográfiai térképek eljutnak, az Államtudományi Intézet szakszerű kritikájának ismeretében a megfelelő értékelésben fogják részesíteni ezeket a térképeket s az azok alapján kialakuló helytelen képet a valósághoz híven fogják módosítani.

I h. L. dr.

Hazánk. Nemzetnevelők könyvtára. 1. sz.

Budapest, 1942. Országos Közoktatásügyi Tanács kiadása. 271 l.

A térképekkel és szemléltető táblákkal felszerelt tájékoztató kiadvány könnyen használható alakban tömöríti a legfontosabb tudnivalókat a Hazáról. Gondosan elemezve látjuk az időszerű fogalmakat, mint „tűepi, tér, népi állam“. A népállam eszméje túlhaladott és a magyarság a harpátmedence egész területét hazájának érezheti. Az idegen népcsoportok az első évszázadokban határvédő szerepet játszottak és ma is az ország peremvidékét tartják megszállva. A gazdaságilag legkedvezőbb helyzetben levő Alföld és dombos vidék a magyarság fő települési területe s a gazdasági erőtervezők állandó belső vándorlást eredményeznek, amivel együttjárhat a magyarsághoz való hasonulás és esetleg beolvadás. A legelőtösen kiterjedt vegyeslakosságú vidékeink vannak s a kevertvérű réteg szerepe elég jelentékeny Magyarországon. Az iskolapolitika és a közigazgatás alig magyarosítanak, inkább növelik az ellenálló hajlamosságot. A nemzetiségek foglalkozási, művelődési és felekezeti statisztikája a számok bizonyító erejével huzza alá a szóval mondottakat. A helyzetkép a nemzetiségekről egyszerű kivételű, mégis könnyen érthető térképmellékletekkel gazdagodik, melyek elének tárják az egyes nemzetiségek települését a történelmi Magyarországon. Nyilvánvalóan kitűnik ezekből, hogy pl. Erdély vagy a Délvidék kevert lakosságú tájait sem az államalkotó nép, sem egyetlen nemzetiség nem tölthetné ki teljesen, hanem kölcsönösen egymásra vannak utalva. A magyarság mindkét helyen elsősorban őstermelő, az ipar és kereskedelem Erdélyben inkább a szászok, a Délvidéken a szerbek kezében van. Rövid vázlatot kapunk a kisebbségi sorsban élő magyarság kultúrájáról és a nemzetiségi kérdés szellemtörténeti fejlődéséről is.

Gátföldy Egon: Ungarn einst und jetzt.

Budapest, 1942. 101 l.

A szövetséges német véderő tagjai Magyarországnak a háborúba való tevőleges bekapcsolódása óta nagy számban fordulnak meg hazánk földjén. Megismerik bajtársukat a magyar katonát. Ez a kis honismerteid azt célozza, hogy az országról való legfontosabb ismereteket is elsajátítsák. Történeti visszapillantást nyújt a művelődéstörténeti vonatkozások lehető kihangsúlyozásával. A sok adatot folyékony előadással fűzi egybe. Szerző mindvégig súlyt helyez arra, hogy a nyugati fia Magyarországnak a nyugati műveltség védelmezése és terjesztése körüli szerepét tisztán lássa maga előtt. Célja a magyar és német nép egymáshoz való közelebb hozása és ezt, úgy hisszük, el is éri.

Domokos Pál Péter: A moldvai magyarság.

Kolozsvár, 1941. Hl. kiadás, 594 l.

A Kárpátok keleti láncon túl élő magyarság kérdése mind szélesebb hazai köröknek válik szívügyévé különösen amióta a véreink iránti érdeklődés túljutott kezdeti akadémikus stádiumán és a bukovinai székely községek hazatelepítésével a csángómagyar kérdés egyedül megnyugtató gyakorlati megoldása terén is megtört a jég. Minthogy az anyaország a trianoni években marosak a fizikai értelemben vett elzártság és térbeli távolság miatt sem tudta a probléma megoldását szorgalmazni, illetőleg propagálni, nagy szolgálatot tesznek most a visszatért erdélyi részek kutatói a moldvai magyarok helyzetét, történetét stb. ismertető hasonló alapos munkák közreadásával.

Domokos hivatott művelője a csángó-magyarokra vonatkozó néprajzi és történeti kutatásoknak. Az előző két kiadás óta eltelt évek tanulmányainak és kutatóútjainak eredményeivel gazdagodva jelent meg az a kötet, amely mindenki számára nyújt valami érdekeset, sőt a népköltészetre, népi zenére vonatkozó közlésekben gyönyörködtetőt is. Lenciklopedikus teljességre törekszik. Történeti áttekintés keretében ismerteti a moldvai magyarság múltját a legrégebb időktől. Sok eddig kevésbé kiemelt részletet és összefüggést vizsgál különösen a Kárpátokon túli egykori katolikus püspökségek és egyházi missziók történetének vonalán. Az egyes korokat tárgyalva, többnyire a moldvai magyarság ügyének egy-egy eddig eléggé nem méltatott egykori harcát — Bandinust, Zöld Pétert, Petrás Jánost, stb., fajtájukért élő áldozatos életű lánglelkű papokat — állítja középpontba. Leírása nyomán jól tudjuk érzékelni, milyen nehéz küzdelmet kellett vívniok népük magyar nyelvének és katolikus hitének megóvása érdekében nemcsak a jórészt ellenséges környezettel, hanem a versengő egyháziak féltékenységével és a távoli Róma és Magyarország megnemértésével, illetve nemtörődömségével. Kimerítő alaposággal íródtak a moldvai magyarság történeti (statisztikai) számadatairól és településtörténetéről szóló fejezetek. Utóbbiból láthatja az olvasó, hogy a Keleti-Kárpátokból Moldvába lefutó szinte minden patak- és folyóvölgy (Tatros, Ojtoz, Kaszon. Tázló, Sós-Tázló, Putnia. Milkó. Szeret. Szucsava. stb.). természetes szálláshelye és vándorútja volt az ott őslakos, vagy kiköltözött csángómagyaroknak és székelyeknek. A magyar települési tömbhöz a Csángóföld így szervesen hozzákapsolódik. Lelkiismeretes munka a kútfőkben található helynevek kritikai összehasonlító regisztere is. A könyv gerincét a néprajzi anyag teszi és amilyen érdekesítő olvasmány szakszempontról aprólékos részleteiben, éppoly élvezetes a laikus érdeklődő számára a maga egészében. Gazdagon tartalmaz településföldrajzi leírások mellett a népi nyelvjárásokra, zenére, dalokra, népművészetre, szokásokra, az életmódra, gazdálkodásra, stb. vonatkozó megfigyeléseket. Területileg kiterjed a Szercten innen és túl élő katolikus népesség minden települési helyére, adatgyűjtéseinek eredményeit a részletkig menően összeveti az 1930. hivatalos román népszámlálás nyilvánosságra hozott felekezeti és nemzetiségi-anyanyelvi adataival, valamint a moldvai katolikus plébániák statisztikájával. Az egyes csángómagyar falvakról és lakóinak életéről szóló színes leírások sora egymagában is élvezetes és nagy örömet okozó olvasmány. Függelékben a moldvai magyarság történetére vonatkozó dokumentumok szövegét adta. köztük első sorban az ú. n. „Codex Bandinus“ fordítását, amely publikálása óta tudunkkal itt jelent meg először csángómagyar kérdéssről szóló összefoglaló monografikus munka szerves kiegészítéseként. A Codex tudvalevőleg Bandinus Márk érsek, moldvai püspöknek egyházmegyéjében 146—48 között tett körútjáról számol be X. Ince pápának nagy részletességgel és minden kommentár nélkül igen tanulságos olvasmány. Közli még Domokos Petrás Ince János kié-

zsei plébános leveleit, bilinguis katekizmusrészleteket, az 1930. moldvai statisztika községrészenként részletezett adatait és egy községi rendelet másolatát a magyar nyelvhasználat eltiltásáról.

Pukánszky Béla: Német polgárság magyar földön.

Budapest, é. n. 317 l.

Pukánszky Béla a hazai németiség egyik legkitűnőbb ismerője, ebben a művében a német polgárság útját vizsgálja a magyarsághoz való viszony és a népi öntudatra ébredés szempontjából. A folyamat térben és időben elhatárolt: kezdődik a felvilágosodás korában és tart napjainkig, nem terjeszkedik ki a hazai németiség egészére, hanem csak a német polgárságra, e szónak valódi és helyes értelmében. Az erdélyi szászok, mint önmagukban és fejlődésükben teljesen különálló csoport, s a hazai németiség ai előbb osztálya és zöme, a parasztság is kimarad a vizsgálatból. Csakis a polgárság. Pozsony, Sopron, Pest és Buda, valamint a többi magyarországi város német lakosságának sorsa képezi a mű tárgyát. A vizsgálódás levelezésekre, családi feljegyzésekre, naplókra támaszkodik, csupa olyan anyagforrásra, melyből biztosan megállapítható egy társadalmi és népi réteg története és fejlődése.

Kiindulunk a felvilágosodás korában divatozó állainpatriotizmusból, melynek tipikus képviselője és legkiválóbb megfogalmazója az osztrák Sonnenfels. Az ő hatása érződik magyari országi német polgári írótsársai, így Gncersich. Asbóth és Glatz Jakab művein. A magyar-német életközösség útja e korban ágazik kétfelé: a polgárság beolvadása, az asszimiláció, illetőleg a népi öntudatra ébredés, a népi és kulturális hagyományok megőrzése irányában. A XIX. század kezdetén a nacionalizmus eszméáramlata Magyarországon is meghozza az ébredést, elsősül a magyarság ébred nemzeti ötudatra. Ennek az elsőbbségnek tudata a német polgárságra is hatással van. A németiség asszimilációja erőteljesen megindul. Megtörténnek az első névmagyarosítások. A beolvadó polgárság eszménye gróf Széchenyi István. „A nemzetiség bűvös erő, s a magyarság bontotta ki elsőnek hazánk földjén a nemzetiség zászlaját. Ez a hit él a reformkor német polgárának lelke mélyén, ez a hit nyitja a magyarsághoz vezető útját“ — írja a szerző. A reform a haladást s a haladás a magyarságot jelenti. A hazai németiség a felvilágosodás óta csüggött a haladás gondolatán. Haladni, társadalmilag emelkedni akar, ezért asszimilálódik. Az ország vezetőrétege, a nemesség magyar, s aki ezek közé akar emelkedni, magyarrá kell, hogy váljék. Szívesen válik is, mert a nagyobb társadalmi rang kárpótolja elhagyott népiségéért. Az ilyen asszimiláció tipikus képviselője Rákosi Jenő és Herczeg Ferenc. Rákosi különben prototípusa a németiség ellen küzdő asszimiláltaknak, hirdeti a német veszedelmet. Csakhamar megindul a Schulvercin közel másfél évtizedes sajtóhadjárata Magyarországon ellen. Ennek a hadjáratnak azonban kevés hatása volt a hazai polgárságra, sőt éppen a német polgárság köréből kerültek ki a magyarság ügyének legélesebb védelmezői. Mégis e korban teljessé válik a hazai németiség nagy szakadása. A harcban azonban az igazi zárkózott polgár, a „biedermeier“ nem vesz részt. A könyv itt a biedermeier világnak és gondolkozásmódjának mesteri leírását adja. Ez a típus német anyanyelvét szívcnölösen, mint valami csekély hibát emlegeti, beolvadása lassú és kényeszermentes. A legjobb állampolgár: nem politizál s fél a nyilvánosságtól. Német népi öntudata csak ritkán, nagyobb győzelem vagy nemzeti ünnep hatása alatt nyilatkozik meg.

Eddig nem vettük figyelembe a hazai német polgárság másik csoportját, a népi öntudatra ébredt polgárt. Pedig ők is állandóan hallatják hangjukat. Eleinte a szláv nemzeti mozgalommal működnek együtt. Ennek érdekes példája a Lipcsében 1845-ben megjelent „emlékirat a magyarok ellen“. A német mozgalom azonban egy tekintetben mindig elvált a pán-

szlávtól. Soha sem hirdetett irredenta elveket, nem tört a magyar állam területi épsége ellen. Irredenta érveléssel csak a Schulverein említett sajtóhadjárata során találkozunk. E vitában Franz von Löher müncheni egyetemi tanár volt a német ügy első harcosa. Műveiben kíméletlen támadásokat intéz a magyarság ellen. A népi öntudatra ébredt magyarországi polgárság első vezetői és írói Schröer Gottfried Tóbiás, Steinacker G. Vilmos és Glatz Ede; szemléletük protestáns-racionalista alapokon nyugszik. A magyar-német viszonyról való felfogásuk legjobb megfogalmazását Glatz adja: „Magyarország egy évezred óta mintegy Németország lelkesíti jogköréhez tartozik, vitathatatlanul a német szellem szupremáciája alatt áll.“ A német polgári öntudat és népi ügy legnagyobb harcosa Steinacker Ödön. Kiterjedt közéleti és újságírói munkássága alatt állandóan, öntudatosan polgárnak és németnek vallja magát. Munkássága és fáradozása azonban, hasonlóan a többi népi német törekvésekhez kevés visszhangra talál a magyarországi német polgárság körében, 3 lassan kiviláglik, hogy a népi öntudat kibontakozása a polgári gondolat jegyében s a polgárság útján már nem lehetséges. A polgárság a népi javak hűtlen sáfárának bizonyult. A német mozgalom jövője nem az ő kezében van. A mozgalom eltolódik a parasztság irányában s a háború után megjelenik a parasztságra támaszkodó népi mozgalom első nagy vezére, Bleyer Jakab. A III. birodalom nagy népi mozgalma már teljesen a parasztságon alapul. A német öntudat újjáébredése új disszimilációt idéz elő. Sokan eszmélnek rá hatása alatt németiségükre, de sokakat éppen az a mozgalom készlet arra, hogy szakítsanak származásuk maradványaival is, mert nem találnak magukban már közösséget a németiséggel. Bármiként alakuljon is a jövő, egy bizonyos, mondja a szerző könyve végén: német polgárságunknak még népi öntudatra ébredt része is közelebb áll a magyarsághoz, mint más országok német polgára az uralkodó államncphcz. fis ez nyújtja a jövő fejlődés legbiztosabb zálogát.

Helle Ferenc: A magyar-német művelődési kapcsolatok története.

Budapest, 1942. 213 l.

Amióta Pilgrim passzai püspök papjai először megjelentek magyar földön, hogy népünket a keresztény hitre térítsék és ezáltal a nyugati kultúrközösségbe bekapcsolják, állandó áramlatként vonul végig a két nép történelmében a művelődési kapcsolatok kölcsönössége. Helle Ferenc, a fővárosi németbirodalmi iskola tanára kétszáz oldalas tanulmánya e művelődési kapcsolatok történetét tárja az olvasó elé. Az összefüggések behatódott boncolgatását mellőzi, s feltételezi, hogy a magyar olvasóközönség a nem német kapcsolatokra is figyelemmel van és ezek szétszűrő hatását tekintetbe veszi. Szerző mondanivalójának legnagyobb része az utolsó négy évszázadra, a magyar-német állami együttélés idejére esik. Az állandóan Magyarországon megtelepedett németek lélekszáma ettől az időtől fogva folytonosan emelkedik és az 1772-ben megújuló magyar irodalom szerző szerint — sokáig teljesen német befolyás alatt áll. Ez a hatás nemcsak a németcs irány képviselőinél mutatkozik, hanem ennek jegyében áll a magyar romantikusok munkássága is. Mégha tekintetbe is vesszük a szerző figyelmeztetését és igyekszünk szem előtt tartani a másirányú kapcsolatokat, beállítását nem mentes az egyoldalúságtól. 19. századbeli irodalmunk a nemzeti megújulás korának költőitől kezdve már rendkívül sokféle, egymástól gyakran eltérő befolyás alatt áll. A kiegyezés után a politikai elem kezd széthúzó hangot belevinni a magyar-német művelődési kapcsolatokba, amire egyes hazai német írókat a beolvadástól való félelem készlet. Dicséretes, hogy szerző a luegeri szellemet képviselő Adam Müller-Guttenbrunn magyarellenességét elítéli és a békés együttélés gondola-

fának képviselője. Ezzel kapcsolatban a világháború utáni hazai német kisebbségi politika vezéralakjára. Bleyer Jakabra hivatkozik. Az utolsó évtizedek történetének taglalásánál mind több adatot sorol fel annak megvilágítására, hogy a magyar szellemi élet termékei mily nagy hatást váltottak ki német földön. A magyar szellem hatását a magyarországi német-ségre nem vizsgálja, bár az itteni németiség jelentősebb íróit és alkotásait megemlíti. Szerzőtől különösen ezen a téren még szívesen vennénk további részletes tanulmányokat.

Tonelli Sándor: Tisza István utolsó útja.

Acta Universitatis Szegediensis, Szeged 1941. 144 l.

A kettős monarchia összeomlásának viharos fejezetét képezi a délszláv kérdés utolsó szakának alakulása 1918-ban. Az eltelt negyedszázad még nem volt alkalmas arra, hogy a részleteket a történelem a maguk teljes egészében feltárja. Az állami és egyéb közlevéltárak anyaga már eléggé ismeretes, külön érdekesség azonban, amikor valamely főszereplő egyéni élményei kerülnek nyilvánosságra. A szegedi egyetem kiadványainak sorozatában Tonelli Sándor közzétette Sarkotic István vezéreztáros Bosznia-Hercegovina utolsó tartományi főnökének naplószerű feljegyzéseit Tisza István balkáni küldetéséről 1918 őszén. Sarkotic a. magyar-horvát egymásrautaltság gondolatának harcosa, és nemcsak származásánál, de munkakörönél fogva is a délszláv kérdés alapos ismerője. Ugyanekkor, óvatos, majdnem bizalmatlan a szerbekkel szemben, akik szerint csak a monarchia vesztére törnek. Célja a horvátok politikai és közgazdasági tagoltságának megszüntetése és az egyesített horvát tartományoknak a Szent Korona egységében való megőrzése. Tisza István ezzel szemben a budapesti politikai körökben kialakult felfogásnak megfelelően a délmagyarországi és horvátországi szerbekkel kíván együttműködni s bennük még a közös uralkodó hűségét látja. Véleményét a délszláv kérdésben már Ferenc József is irányadónak tartotta. Károly király pedig, noha intrikákra hallgatva, mint miniszterelnököt elejtette Tiszát, úgy vélte, hogy a bolgár különbéke előestéjén már csak ő segíthet a balkáni helyzet megmentésében. Tisza az uralkodó megbízásából ekkor járt először Bosznia-Hercegovinában és látogatása keserű kiábrándulást jelentett. A horvátok kerültk a vele való találkozást, így a likai főispán Tisza megérkezésekor szinte menekülésszerűen hagyta el székhelyét. A szerbek viszont megjelentek nála, de vagy kétszínűen viselkedtek, vagy nyíltan bejelentették államellenes céljaikat s amikor Tisza a Sola Vojiszláv vezetésével megjelent küldöttséget megleckéztette, azok faképnél hagyták. Útja sikertelenül végződött és amikor Károly király néhány nappal később kiadta manifestumát, melyben bejelenti, hogy a monarchiát a föderális országok szövetségévé alakítja át, ezzel csak siettette a vég bekövetkezését.

A közzétett adatokból kiviláglik a megdöbbentő tény, hogy legfelsőbb helyen is mennyire nem voltak tisztában akkoriban a délszláv kérdés lényegével. A lepergett események felelevenítése a mai körülmények között, amikor új, kiegyensúlyozatlan helyzet uralkodik a Balkánon, főleg magyar-horvát egymásrautaltság szükségének kidomborítása szempontjából lehet igen tanulságos.

Erdélyi kérdések — magyar kérdések.

Kolozsvár, 1943. 115 l.

Az Erdélyi Párt kolozsvári tagozata 1942 őszén az időszerű magyar sorskérdésekről előadássorozatot rendezett. Az előadások szövegét e füzetben tették közzé. Az előadók, illetve szerzők az erdélyi közéletben résztvevő politikusok tudósok, közírók. *Zathureczky Gyula* az önálló Erdély külpolitikájáról megállapítja, hogy az messzetekintő, európai lendü-

letii volt, a három nemzet és a négy vallás országát pedig a számottevő államok sorába emelte. *László Dezső* a magyar nemzeti társadalom erő viszonyait fejtegeti és kimutatja, hogy a nemzetiségek milyen hányadban emelkedtek fel a nemzeti rendi társadalomba. A kisebbségi sors egyéb ként jelentős mértékben befolyásolta a társadalmi kikristályosodást. Az anyaországtól különzárt magyarság kialakította a maga nemzeti szervezeteit és az értelmiséget nagy mértékben kapcsolta a magyar tömegek érdekében. *Venczel József* a székely kérdés lényegét igyekszik fel-fedni. A székely kérdés a székely népfeleslegben csúcsosodik ki és ennek a másfél-százézer otthontalan léleknek az elhelyezése okozza ma a legtöbb fejtörést. A megoldás csak egyfelől kínálkozik éspedig a nyugati vonal irányában, a Kis-Küküllő és a Maros völgye mentén. Szempontunk bõii a legnagyobb jelentőségű *Mikó Imre előadása* „Erdély és a nemzetiségi kérdés“ címen. Bemutatja a szászok különleges jogi helyzetét, számtalan kiváltságukat és azoknak statisztikailag igazolható eredményeit az András király-féle szabadságlevéltől kezdve a megyesi határozatig. A bárom nemzet egysége a középkorban teljes volt, a harcban mindegyik nemcsak a maga, de a másik kettő szabadságát is védelmezte. A román-ság a magyar elnyomás érveit hozta fel a béketárgyalások idején és hangoztatja azóta is változatlanul, noha az utóbbi évszázadban lassú, de fokozatos térnyerést ért el a meggyengült magyarságtól elragadott földön.

A többi tanulmány alkotmányjogi, gazdasági és szociális síkon mozog, az erdélyi sajátlagos viszonyok mindenkorai kidomborításával.

Baross Drucker György szerk.: Külügyi Évkönyv 1942.

Budapest. 1942. 142 l.

A Külügyi Szemle felelős szerkesztője 1941-ben jelentette meg először a Külügyi Évkönyvet több száz oldalas terjedelemben. A most köz-zétett második kiadvány nem közöl önálló tanulmányokat, hasznos segéd eszköz azonban mindazoknak, akik az 1941-es év külpolitikai természetű adatait kívánják feldolgozni. Időrendi sorrendben, területi tagolással közli az eseményekben gazdag év történetét, a különböző nemzetközi egyez-mények, katonai és politikai jelentések, államfői megnyilatkozások stb. szöszzerinti szövegét. Szemünk előtt látjuk a balkáni villámhadjárat gyors lefolyását, a keleti háború első félesztendejét és a távolkeleti ellenséges kedések megindulását. Közli az 1941-es év külpolitikai irodalmát érintő legfontosabb műveket: ismerteti a külügyminisztérium, s a külképviseletek személyzeti beosztását.

Kisebbségi Körlevél. (Nemzetiségi Szemle.)

1942. VI. évf.

A Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet kéthavi folyóirata a múlt év-ben főleg a Délvidék, másrészt Erdély és a román leszármazás elméleti-vei foglalkozott. A cikkek közül kiemelkednek: vitéz Nagy Iván „A él-vidék iskolái“, Széli Sándor: „A magyar-horvát unió“, Czirbusz Miklós: „A visszatért Délvidék értelmiségi utánpótlása a számok tükrében, Szol-lár István: „A déli szláv népek“. Csuka Iános: „A délszláv agrarreform“, mint a Délvidék problémáival, továbbá Oberding J. G.: „Az erdélyi ma-gyarság mezőgazdasága és mezőgazdasági szervezetei a román uralom alatt“, Pusztai-Popovits József: „Az erdélyi románok kulturális helyzete a bécsi döntés után“, Bédi Imre: „A magyar kisebbség“ helyzete Déler-délyben“, Molter Károly. „Az erdélyi németek szelleme“, mint az erdélyi kérdésekkel, végül Pusztai-Popovits J.: „A Lupu-féle új román származási elmélethez“ című két tanulmánya, mint a román származáskuta-tás új fejtegetésével foglalkozó értekezések. Az egyéb tárgyuak között

Polzovics Iván gróf Teleki Pál nemzetiségi politikájáról. Faluhelyi Ferenc a magyar nemzetiségi kérdés jellegéről és megoldásáról, Deák József, Fenczik Jenő és Wagner Ferenc a szlovák, rutén és csehszlovák kérdéstről ír. A folyóirat értékes rovata a Figyelő, mely a kisebbségek napi eseményeit ismerteti, a gazdag könyv és folyóiratszemle, valamint a kisebbségi jogot ismertető törvények és rendeletek rovata.

Láthatár. Kisebbségi kultúrszemle.

X. évf. 1942.

A külföldi magyarok és a középeurópai népek szellemi életének megfigyelését szolgáló folyóirat jubileumi évfolyama valóban komoly munkát végzett. A lap első számában Bárdossy László ny. miniszterelnök írt beköszöntőt „Magyarságunk és a nemzetiségek” címmel. A kiemelkedő tanulmányok: Antal István: „A magyarság juliáni kötelességeiről”. Gál István: „Magyarország és a Balkán”, Gáldi László: „Eminescu és az erdélyi románság”, Hankiss János: „Irodalomkultúra és nemzetiségi kérdés”, Joó Tibor: „Korszerű nemzetiség szemlélet” Siposs Sándor: „Magyarország és a nemzetiségek” című értekezései. A lap közli gróf Széchenyi István beszédét a nemzetiségi kérdéstről is. Az október havában kiadott különszámban két tanulmány kivételével teljes egészében közölte a lap a debreceni nyári egyetemen tartott nemzetiségi tanfolyamon elhangzott előadásokat. A mellékrovatok is méltók a jubilans évfolyam színvonalához. A könyvszemle több mint nyolcvan könyvet ismertet és bírál, a folyóiratszemle negyven különböző kisebbségi tárgyú folyóiratról számol be. az „örhely” pedig az aktuális politikai és kisebbségi eseményeket közli.

L. Gruenberg: Die deutsche Südostgrenze. Die Grenzen des Reiches. I. kötet.

Veröffentlichungen des Deutschen Auslandswissenschaftlichen Instituts. Berlin, 1941. 199 l.

Az előszóban Lüpke felveti a kérdést, hogy nem túl korai-e ma, a határok végleges megállapítása előtt áttekinthető képet adni a német határok történetéről. Másrészt a versailles-i békeszerződés revíziójának kezdése óta a német népek egyre szélesebb rétege tanúsít élénk érdeklődést a német határok története iránt.

A munka inkább a politikai történelem iránt érdeklődő nem szakembernek nyújt világos és részletes történeti összefoglalást. A nagykoztetes mű első kötete erős kritikai érzéssel tárgyalja a délkeleti határ történetét a kifejlődés során oly gyakran váltakozó népi határtól kezdve egészen az 1939-es birodalmi határig. Igyekszik hozzájárulni a német nép történelem-politikai neveléséhez, ami végeredményben lényeges feltételei a Vezér által tervezett Nagynémet Birodalom eléréséhez.

Magyar szemzőgöböl különös jelentősége van Gruenberg könyvének. G vak ran ismerteti a német (osztrák)-magyar történelmi kapcsolatokat, melyek együtt a könyvnek közel negyedrészt foglalják le. Magva, történelmet olvashatunk német történész szemüvegén keresztül: egyes elfogult megállapításain nem csodálkozunk.

A csaknem 200 oldalas munkát néhány könnyen áttekinthető térkép és egyes uralkodóházak származási táblázata teszi szemléltetővé.

SZEMLE.

A „Kisebbségvédelem“ öt éve.

A Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Kisebbségjogi Intézetének igazgatója, Kenéz Béla az Intézet folyóiratának első számában írt „Beköszöntő“-jében adta meg a lap irányvonalát: „Meg kell látni — írta — hogy minden faj a maga különleges géniuszával értéke az emberiség kincstárának és tényezője a haladásnak — a kisebbségek pusztítása tehát a világ egyetemes érdekének is pótolhatatlan vesztesége.”¹ Az egyetemes célkitűzés mellett a hangsúly akkor azon volt, hogy a magyar társadalmat, mely a mindennapi élet küzdelmei és gondjai között elfeledkezett a kisebbségi sorban élő magyarságról, fel kell világosítani e kérdés óriási jelentősége felől. Azóta öt sorsdöntő, eseményteljes esztendő telt el. A lap az utóbbi évek örvendetes országgyarapodásai következtében figyelmét fokozottabb mértékben fordította a visszatért részek idegenajkú lakossága felé, igyekezvén minél behatóbban foglalkozni e népcsoportok problémáival. A hazai nemzetiségre való tekintettel s a bővült célkitűzés kifejezésére vette fel a folyóirat 1941. évi 3—4. számával a „Nemzetiségi Szemle“ címét, ezzel is jelezve, hogy a megváltozott viszonyok újabb követelményeket állítanak az Intézet munkássága és ezzel a folyóirat elé.

A lefolyt öt évben körülbelül száz nagyobb tanulmány jelent meg a kp hasábjain. A szerzők közül álljon itt Kenéz Béla, Jakabffy Elemér, Flachbarth Ernő, Rónay András, Egyed István, Csekey István, Kovács Alajos, Lukács György, Mikó Imre, Polzovics Iván, Ajtay József, Thiring Lajos, Gogolák Lajos, Barsy Gyula, v. Ruttkay László, Török Árpád, és Kardos György neve. De természetesen szóhoz jutott a neves szerzők mellett különösen a Kisebbségi sors, Szemle és Irodalom rovatokban az egyetemi ifjúság is.

Magyar szívvel, de testvéri együttérzéssel s pártatlan tudományossággal szolgálni a nemzetiségvédelem ügyét — marad a jelszónk a jövőre is.

A nemzetiségi kérdés a törvényhozás előtt.

A költségvetési és felhatalmazási vita során különböző oldalról hangzottak el felszólalások a magyar képviselőházban a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban. Az Erdélyi Párt nevében *Mikó Imre* fejtette ki maga és pártja véleményét. Felfogása szerint a nemzetiségi kérdést a jövő fogja megoldani. A nemzetiségi kérdést tudomásul kell venni és lehetetlen helyzet, hogy egyes közigazgatási tisztviselők külön nemzetiségi politikát üzenek a maguk hatáskörében. Az államhatalom a maga erejéről tesz ténubizonyosságot, amikor nemcsak felismeri, de biztosítja is a nemzetiségek nyelvhasználati és tanszabadsági jogait. Ugyanekkor azonban őszinteséget vár a nemzetiségektől. *Gróf Teleki Béla*, az Erdélyi Párt vezérszónoka Mikó Imre fejtegetéseire hozzáfűzte, hogy a magyarság azokkal a nemzetiségekkel szemben, akik a magyar állameszmét magukévá teszik, jóviszonyban kíván élni. Különösen súlyt helyezünk — mondotta — az erdélyi szászokkal való együttműködésre, mivel az ő érdekeik a mieinkkel azonosak. Szeretné, ha erre a belátásra jutnának a többi nemzetiségek is. Az erdélyiek senkin sem kívánják megbosszulni azt a méltánytalanságot, mely a kisebbségi sorban érte őket és remélik, ez a felfogása az északon és délen felszabadult magyarságnak is. Felhívta a figyelmet, hogy meg kell erősítenünk meglévő magyarjainkat és köteletségünk számontar-

tani fajtestvéreink sorsát. Minden ellentét szításra alkalmas hangot mel-
lőzve, de azért határozottan hangsúlyosa a kisebbségi sorsot jól ismerő
két erdélyi képviselő, hogy az erdélyi magyarság mindig ragaszkodással
gondol azokra a magyar testvéreinkre, akik a mai határainkon kívül, de
az ezeréves határokon belül élnek kisebbségi sorsban.

A magyarországi német népcsoport nevében *Hamm Ferenc* volt az
együk felszólaló. Hivatkozott a bécsi egyezményre, mely biztosítja jo-
gaikat és a népcsoport tagjainak védelmét. Meggyőződéses németnek
mondják magukat, azonban a legjobb barátságban és együttműködésben
akarnak és tudnak élni a magyarsággal. A közös hazához hűek maradnak
és azt a közös ellenséggel szemben most is meg védelmézik. *Keintzel Ede*
annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy a népcsoport egyes kü-
lönleges kérdései egyáltalán nem is kíváncznak a nyilvánosság elé. A
népközösség gondolatát a magyarországi németsegnél a népcsoport őrzi,
mely a népi élet igazi hordozója és a közösségi élet vezetéséért és fejlő-
déséért kizárólagosan felelős. A magyaroknak és németeknek ebben a
házában közös joguk van az élethez és ebből adódnak a közös kötelessé-
gek is.

Bródy András a rutének nevében kérte a kormánytól, találja meg
a nemzetiségi kérdésben a helyes utat. *Vozáry Aladár* felvidéki képviselő
felhívta a fi övei met hogy egyes nemzetiségek érzékenységére különösen
tekintettel kel! lenni, ami kivált a helyi közigazgatásban) és a társadalmi
érintkezés révén nyer nagy jelentőséget. Idézte Széchenyi ismeretes be-
szédét a nemzetiségi kérdésben a türelem és megértés szükségességéről.

A felszólalásokra válaszoló *Kállay Miklós* miniszterelnök e fontos kér-
désben a pártok közötti békét kérte. Ma nehéz ehhez a kérdéshez hozzá-
nyúlni. melyet a kormány öszülte szívvel és magyar lélekkel^ kíván ke-
zelni. A nemzetiségek felé a magyar lovasiasság é nagyvonalúság^ szabá-
lyainak kell érvényesülniük. A pozitív nemzetiségi politika elsősorban
koncentrálni akarja a magyar erőket, megmenteni a pusztuló magyarokat.
A szórványkérdés társadalmi úton való felkarolására már alakulóban van
egy bizonyos szervezet. A hazai németiség munkatársnak szeretné te-
kinteni. akik azért jöttek be az országba, bogv hiányokat töltsenek be,
azokat a hiányokat, amelyeket a mi harcaink és szenvedéseink idéztek elő.

Szinyei-Morse Fenő vallás- és közoktatásügyi miniszter megállapí-
totta, hogy nem magyar tanítási nyelvű iskoláink száma megszaporodott.
Közművelődési politikánkban a szentistváni gondolathoz és szellemhez
igazodunk. A nemzetiségek azon kultúrtörökvéseit, melyek a magyar
haza érdekével nem ellenkeznek, őszinte szívvel elő akarja segíteni. A
nemzetiségi vidékeken működő tanítókat a 7 nyelven megjelenő Népta-
nítók Lapja útján kívánja irányítani. Ebben a hazában csak az boldogul
hat, aki a haza iránti kötelességét teljesíti. Egyenlőek a jogok, de egyen-
lőek a kötelességek is!

A kormány nemzetiségi politikája.

A Kállay kormány fél éves működéséről számot adó „Tettek és ter-
vek“ c. megjelent füzet a kormány nemzetiségi politikájáról ezeket mondja:

Ebben a kérdésben igazi magyar Treuga Dei-re, a pártok és szem-
pontok közötti békére és összhangra van szükség. A kormányzat a mai
háborús időkben nem tud oly erővel foglalkozni a nemzetiségi kérdés-
sel. mint azt tenni szeretné. Magyar szeretettel közeledünk nemzetisé-
geink felé és ezt még akkor is tesszük, amikor az ország határain túlról
egészen más természetű választ kapunk. Ebben a kérdésben semmit sem
lehet a kormányra ráoktrojálni, melynek amúgy is az a célja, hogy meg-
nyerje a nemzetiségeket a magyar eszmének.

A pozitív nemzetiségi politika keretében elsősorban a magyarsággal
kell foglalkoznunk és itt jelentős szerepet játszik a szórványkérdés fel-
karolása és a magyar erők összpontosítása.

A külföldön élő magyarság visszatelepítése közeli célkitűzés. Ezen a téren a legfontosabb az életében és vagyonában a legkomolyabban veszélyeztetett horvátországi magyarság kérdése.

A nemzetiségi közigazgatás bizonyos irányú fejlesztését a kormány szükségesnek tartja, azonban nem nemzetiségi minisztérium felállításával véli a kérdést megoldani, hanem a miniszterelnökség második ügyosztályának kibővítésével.

Rendelet a nem magyar tanítási nyelvű népiskolák tanítóiról.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 105.800/1942. VKM. sz. rendeletében intézkedett a nem magyar tanítási nyelvű népiskolákban való tanításra jogosító tanítói képzés rendkívüli megszerzése iránt. A képzés elnyerésének feltétele, hogy az alkalmazni kívánt személy a tanítási nyelvben teljesen jártas legyen és a megkívánt tanfolyamok elvégzése után a vizsgákat sikerrel letegye. A kultuskormány a rendelettel a különösen a visszatért területek egyes járásaiban fennálló nagymértvű tanítóhiánynon kíván segíteni. Ugyanekkor ügyel arra, hogy az eredményes tanítói működéshez nélkülözhetetlen előismereteket mindenki elsajátítsa és az utódállamokban előadódott eset — tanulatlan egyének tanítói minőségben való alkalmazása — meg ne ismétlődhessenek.

Az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga Kisebbségi Szakosztályának 1942. évi pályázatán pályadíjat nyertek névsora.

Lapunk más helyén megemlékeztünk a kisebbségi pályázatok eredményének kihirdetéséről. A pályázaton az alábbi dolgozatok szerzői nyertek pályadíjat:

A magyarság helyzete Délerdélyben és a Bánságban: Ágh Béla jogh. Kolozsvár 200 P.

Az erdélyi magyar szórványgondozás gyakorlati rendszere: Hermán János teológus Kolozsvár 250 P, Dóczy Ádám joghallgató Kolozsvár 100 P.

A román egyetemi ifjúság szervezetei, szellemi élete 1930—1940 között: Keszegh József memókh. Budapest 100. P.

A román g. keleti és g. katolikus egyház Erdélyben a román nemzetiségi eszme szolgálatában: Király József hittud. h Budapest 300 P, Szarvas András jogh. Budapest 100 P.

A románok telepítései különös tekintettel az erdélyi telepítésekre: Markos András jogh. Kolozsvár 300 P (közöljük).

A szlovák keresztény egyházak a szlovák nemzeti eszme szolgálatában: Deák József tanárjelölt Budapest 150 P.

A magyarság helyzete Horvátországban: Roknich György mérnök. Budapest 200 P.

A jugoszláv földreform a visszatért Délvidéken és annak felszámolása: Major József közg. h. 50 P.

A szerb görögkeleti egyház a szerb nemzeti eszme szolgálatában: Sashegyi Alajos jogh. és Major József közg. h. Budapest együttes dolgozata 50 P, Bellér Béla tanárjelölt Budapest 100 P.

A magyar közlekedés fejlesztése a Balkán államokkal való gazdasági kapcsolat érdekében: Gál József közg. h. Budapest 50 P.

A Duna gazdaságpolitikai jelentősége a délkelturónai államokkal való kapcsolatban: Somlai Tibor méinökh. Budapest 150 P.

Ipari együttműködés lehetősége és szükségessége a Duna völgyében: Bóhm Richárd jogh. Kolozsvár 300 P, Zelenka Árpád jogh. Budapest 400 P.

Az idegenforgalom jelentősége a Székelyföld gazdasági élete szempontjából: Pap János közg. h. Budapest 100 P.

A nézszaporodás alakulásának tanulságai különös tekintettel a magyarságra és a környező népekre: Ágh Béla jogh. Kolozsvár dicséretet nyert, Szatmáry István jogh. Kolozsvár 100 P, Fraenkl Angéla közg. h. Kolozsvár 100 P. Szabó Pelsőczy Miklós mezőgazd. h. Budapest 250 P, Fuchs Károly jogh. Pécs 300 P. Sztroiny György közg. h. Budapest 300 P.

Testnevelés és sport az utódállamokban a nemzetnevelés szolgálataiban: vitéz Praznóczy Béla jogh. Budapest 300 P.

Hírek.

Ifjabb Horthy Miklós rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter az újév első perceiben rövidhullámon rádiószózatot intézett a külföldön élő magyarokhoz. Az egész magyar haza közösségérzetét és szeretetteljes ragaszkodását tolmácsolta irányukban. Köszöntötte azokat, akik egy más világban, más népek között megteremtették létfeltételeiket, hogy a magyarság iránt értékes munkájukkal tiszteletet keltsenek. Tudatában vagyunk a külföldön élő honfitársaink értékének. F. rényecik, képességeik, a Hazához való ragaszkodásuk és kivált fajunk jellemének ismeretében elengedhetetlennek tartjuk, hogy a külföldön szétszórta élő magyarok a jövő Magyarországnak felépítése és az egész világ békés együttműködésének megteremtése érdekében, közreműködjenek.

*

1942 november 16-án múlt 700 éve annak, hogy Zágrábot IV. Béla Magyarország, Horvátország és Dalmácia királya szabad királyi város rangjára emelte. A királyi elhatározást, melynek indítóoka a horvátok bátor helytállása volt a tatár betöréssel szemben, aranybullába foglalva hozta nyilvánosságra az uralkodó. A ritka évforduló alkalmából a horvát fővárost felloboogózták, a városi színházban ünnepséget rendeztek, az iskolákban pedig a tanárok megemlékezés keretében hívták fel az ifjúság figyelmét a nap jelentőségére. A magyar sajtó is megemlékezett a történelmi eseményről és osztozva a baráti szomszéd állam örömeiben, a két nép sorsközösségét hangsúlyozta. „Mindkét nép — írja a Pester Lloyd — a nyugati műveltség hordozója és tudatában van annak, hogy aki megbecsüli a saját múltját, ezáltal önmagát is értékeli.“ Ha történtek is hibák a két nép együttélése idején, főleg a liberális világszemlélet korában, azokat itt is — ott is. kölcsönösen feledjük el, hisz a két nép fiai most ugyanúgy, mint az elmúlt háborúban közös arcvonalon harcolnak a közös ellenség ellen.

Újvidéken a kereskedelmi főiskola keretében önálló Balkán Intézet nyílt meg december folyamán. A megnyitó ünnepségen Julov Jenő, a Kereskedelmi Akadémia tanára arról szólt, hogy a magyar történelemnek sok közös fejezete van a szerb nemzettel és más balkáni népekkel. Ennek az Intézetnek az lesz a hivatása, hogy tudományos eszközökkel kiépítse az utat a Balkán felé, a múltban már megvolt kulturális és kereskedelmi kapcsolatok nyomán. A magyarság sohasem kívánt birtokolni oly területeket, melyek a magyar államhatárokon kívül estek. Ellenkező, leg azon volt, hogy a szomszédságában élő népekhez megértő politikai kapcsolatok fűzzék.

A görög keleti karácsonyi ünnep alkalmából a szlovákiai rutének lapja, a Novoje Vremja számot ad az ottéló rutének helyzetéről. A rutén földműves helyzete teljesen olyan, mint a szlovák gazdáé, ugyanazon jogok és kötelezettségek illetik. A művelt rutén elemek ugyanúgy beléphetnek az állami szolgálatba, mint a szlovákok. A művelődési lehetőségek is adva vannak számukra, főleg a rutén gimnázium és tanítóképző keretében.

*

A zágrábi statisztikai hivatal közleménye szerint 1 JA millió horvát él külföldön. Az Egyesült Államokban 620.000. Közép Amerikában 2000, Dél Amerikában 170.000. Törökországban 220.000, Szovjct-Oroszországban 50.000, Németországban 30.000, Franciaországban 30.000, Belgiumban és Hollandiában 10.000. Ausztráliában és Újzélandon 20.000. Afrikában 9.000. egyéb ázsiai államokban 5.000. A Független Horvát Állam lakosságának száma 7 millió.

*

A Romániához tartozó Bánságban a tiszántúli szlovák szórványok folytatásaként, elsősorban Nagylakon, több ezer szlovák él. A szlovák-román kulturális közeledés kapcsán most azon dolgoznak, hogy ez a szlovák népréteg mentesüljön a beolvadástól. Nagylakon és másutt is a temesvári kerületben, szlovák iskolák nyíltak meg, ahol Szlovákiából ideköltözött tanítók oktatnak.

*

A magyarországi görög keleti rutén egyház adminisztrátora. Popoff Mihálj' karácsonyi pásztorlevelet intézett híveihez. Köszönését fejezte ki a magyar honvédségnek hősi küzdelmeiért a közös haza megvédése érdekében. Papságának és híveinek lelkére kötötte, hogy a honvédek hozzátartozóit minden tőlük telhető eszközzel támogassák.

*

Kárpátalján 190 magyar csendőr jól sikerült rutén nyelvvizsgát tett a kormányzói biztos jelenlétében. A kormányzói biztos a különösen szép sikerrel vizsgázott hallgatókat pénzjutalomban részesítette.

Szlovákiai magyarok.

A szlovákiai magyarságnak szép ünnepe volt. Esterházy János tíz éve áll a szlovákiai magyarság élén. Feladatvállalásának jelentősége nagyot emelkedett az 1938-ban bekövetkezett államfordulat által. Az évfordulót a Magyar Párt Ótátrafüreden ünnepi közgyűléssel ülte meg. A gyűlésen Aixinger László pozsonyi pártigazgató, Bárczy Emil, a kerületi vezetők doyenje, Csáky, Mihály, a kulturális szakosztály és Révay János, a testnevelés vezetője üdvözölte a pártelnököt. Mayer Imre bejelentette, hogy a szlovákiai magyar egyesületek „Esterházy János jubileumi alapítvány” néven alapítványt tesznek két zoboralji magyar gyermek kitanítására. Esterházy válszában arra figyelmeztetett, hogy mások előtt akkor szerzünk magyarságunknak megbecsülést, ha teljes leplezetlenséggel és gerincességgel segítő kezet nyújtunk minden barátunknak, de magyar szellemiségünket tisztán megőrizzük A jubiláló pártelnököt Herczeg Ferenc, Szüllő Géza és mások táviratban üdvözölték.

A dobsinai Magyar Házat január 10-én avatták fel. Esterházy pártelnök beszédében hangoztatta, hogy ebben a házban keresztény alapú álló magyar munkát akar látni.

A Magyar Párt munkája lankadatlan erővel folytatódott. A párt helyi szervezetei gyűlésen vitatták meg az aktuális problémákat. Ilyen gyűlések voltak Pozsonyban, Korompán, Vereknynén, Sároson és még sok más helyi szervezetben is. — Karácsonykor csaknem minden helyi szervezet megtartotta ünnepségét. Iglón, Poprádon és Késmárkon karácsonyi vásárt és Késmárkon karácsonyi kiállítás is rendeztek, amelyek bemutatták a szépségi szórványmagyarság művészeti és népművészeti munkáját. A vashátori magyar párt helyi szervezete számos szeretetsomagot osztott ki magyar, szlovák és német szegény gyermekek között tekintet nélkül nemzetiségükre. December végén kinevezték a szlovákiai magyarság képviselőjét a szlovák vöröskereszt elnöki tanácsába Szarnák Gusztáv főor-

vos személyében. Így most nemcsak a szlovákiai németek, de a magyarok is képviselve vannak a tanácsban.

Súlyos csapásként érte a szlovákiai magyarságot, a Magyar Néplap megszüntetése. A hatóság a háborús anyaggyaldalkodási nehézségekre való hivatkozással megtiltotta a lap megjelenését. A hetilap megszüntetése folytán a magyar párt hivatalos lapját, a magyarság szegényebb rétege fontos sajtóorgánumát veszítette el.

A Párt kulturális szakosztálya is szép munkát végzett. Decemberben megnyitották a pozsonyi magyar diákotthont. Pozsonyban jólsikerült kézimunka és iparművészeti kiállítást rendezett a Párt.

A szlovákiai magyarok kulturális egyesülete, a Toldy kör 1943. februárban ünnepelte hetven éves fennállását. Az ünnepi ülésen Aixinger László elnök megemlékezett a kör múltjáról. „Ami pedig jövőnket illeti — mondotta, — úgy véljük legjobban szolgálni nemzetünket, ha magunkban keressük a jutalmat, keresztünket magunk viseljük, nem olyan csillagokat és kitüntetésekét várunk, amelyeket múló emberi kegy nyújthat emberi érdemekért, hanem egy csillag felé vezet bennünket minden utunk és ez a csillagunk: a magyar kötelesség!”

Romániai magyarok.

Az ó- és újsztdendő őrsgváltása a délerdélyi magyarság számára alkalmat nyújtott erőinek számbavételére és a közösségi gondolatnak példaadó tettekkel való ápolására. Számos örvendetes híradás számolt be a határon túlról a romániai magyarok közösségi munkájának eredményeiről és életének eseményeiről. A magyar egyházi, kulturális vagy gazdasági egyesületek módot találtak arra, hogy a délerdélyi magyarság számára bensőségeesebbé tegyék a karácsonyt, s reménykedőbbé az újsztdendő napját. A bizakodás és szeretet hangja csendül meg Gyárfás Elemér karácsonyi köszöntőjében: „ . . . tudom jól, hogy karácsony éjtszakáján nem változhatnak el egyszerre a föld színe, nem fordulhat hirtelen más irányba a sors kereke, de . . . átérezzük mekkora ajándék az isteni irgalom, ha a békességre azzal az embertársaink iránti jóakarattal igyekszünk érdemesnek bizonyulni, melyet a karácsonyi angyalok azért énekeltek meg, bogy mi tőlük megtanuljuk.”

A szociális gondoskodás karácsonyi feladataiból a különböző^ egyesületek derekasan kivették a részüket, a délerdélyi magyar hölgytársadalom most is példamutatóan járt elől a szűkölködők és az iskolás-gyermekek segélyezésének munkájában. A szociális munka szép eredményeket mutatott fel a karácsonyi akciókon kívül is: így a temesvári Erzsébetvárosban új gyermeknépkonyha nyílt a Szociális Missziótársulat gondoskodása nyomán, ahol egyben a szegény gom dozlás ts új otthonra talált. Felszenteltek a Temesvár-józsefvárosi Szent Erzsébet napközi gyermekotthont, mely 30—40 külvárosi szegény magyar iskolásgyermek számára fogja pótolni az állandó szülői hajlékot a jószívű pártfogók áldozatkészségéből. A hadbavonult, családfenntartót nélküözö magyar családok számbavétele és szociális gondozása céljából akció indul meg a délerdélyi ifjúság körében. Nagy Ferenc református püspökhelyettes pásztorlevelében a délerdélyi református egyház árvaházának létrehívását szorgalmazza:.

A hagyományokhoz ragaszkodó egyházak ünnepélyes keretek között emlékeztek meg néhány kiemelkedőbb évfordulóról, így a temesvári ref. ifjúsági egyesület 15 éves fennállásáról, amelynek alapítása óta alapköve a Bibtia volt és tizenöt esztdendő keresztül hűséggel ápolta a nemzeti érzést és az anyanyelvet. Hallatt magáról a nagyenyedi reformátusság is, melynek ifjúsági imahetén a fiatalság problémáival foglalkozó előadások során megemlékeztek az ifjú és a nemzet széttéphetetlen kapcsolatairól.

A délerdélyi szellemi élet seregszemléje 1942—43 fordulóján a meg-

jelent magyar naptárak sora. Amint a régi időkben, a kisebbségi élet mai keretei közt is jelentős tényezője a nemzeti művelődésnek a naptár; a romániai magyarság idei teljesítménye e téren figyelemreméltó. Az 1943. évi Református Naptárnak minden magyarhoz van mondanivalója gazdag hitbuzgalmi, közművelődési, szépirodalmi anyagában, melyet erdélyi magyar műemlékek, templomok képe illusztrál. A Magyar Népnaptár szín. tén megjelent a nyáron alakult Népművelési Bizottság kiadásában. A dél-erdélyi Hangya Szövetség naptárának beszámolóiból kicsillan a szövetkezeti élet lendületes fejlődése, „népünk szövetkezeti élniakarása“ . . . Az egyik közölt alkalmi vers refrain je: „Szövetkezzék velünk az Isten is.“ Az 1943-as Gazdanaptárban (EMGF. kiadás) Szász Pál „A föld és gazdája! címmel a földhöz kapcsolt erővel és a vele való sorsközösség gondolatával foglalkozik. Kiadták az Evangélikus Élet Naptárt is.

Említésre méltó eseménye az irodalmi életnek Szentmiklóssy és V ita erdélyi népmesegyűjtménye. A délerdélyi magyar sajtóélet számára örvendetes változást és megkönnyebbülést hozott az a január közepén kelt kormányrendelet, amely a Déli Hírlap terjedelmét ismét hat oldalban alapította meg és megjelenési példányszámát is felemelte. Az erdélyi lapok meglelégedéssel számoltak be a romániai magyar képzőművészeknek a temesvári Magyar Házban rendezett kiállításáról, mely tanuságtétel volt a délerdélyi magyarság töretlen alkotóerejéről a kedvezőtlen háborús viszonyok közepette a művészetek terén is. A kiállításon a következő művészek vettek részt; Beleznay István, Gallasz Nándor, Hajós Imre, Muhos Kornél, Paál Albert, Pataky Sándor, Soós István és Wolf Károly. Érdekes és hasznos kezdeményezés volt a temesvári református ifjúság karácsonyi népművészeti kiállítása és vására is, ahol egyesületük tagjainak munkáját és készítményeit mutatták be.

A szövetkezeti élet eseményeire visszatérve meg kell még emlékeznünk a Hangya kötelékében Brassóban alakult új szövetkezetről, valamint gr. Haller Istvánnak, a Hangya Szövetség elnökének karácsonyi felhívásáról, melyben a szövetkezeti szervezkedés és együttműködő munka kimélyítését szorgalmazta különös tekintettel a háború és a majdani békére való átmenctgazdálkodás követelményeire.

Biztató képet fest a bánáti Nagyszentmiklósról, mely közsegegyesítés folytán most emelkedett városi rangra, a következő beszámoló: Magának az újkeletű városnak 12.000 lakosa van; ebből több mint 10% magyar, akik az egyesítés előtti önálló községrészben jóval magasabb arányszámot értek el. Az új keretek között azonban a Magyar Népközösség helyi és járási szervezete még élénkebb tevékenységet tud kifejteni, számontartva a környező vegyes-lakosságú helységek szóránymagyarjait. Iskolaügyi téren is fejlődés mutatkozik: néhány éve katolikus felekezeti iskola működik az iskolanővérek nagyszentmiklósi zárdájában, melyet a magyar gyermekek felekezeti különbség nélkül látogatnak. Most a környékbéli szóránymagyarság gyermekeinek iskoláztatását megkönnyítendő, iskolai internátus létrehozásán fáradoznak. Szép eredménnyel folyik az iskolás gyermekek szociális támogatása is.

Az aradi kisebbségi egyházak 1942. évi anyakönyvi mérlege a városi magyarság sorainak szomorú ritkulását mutatja. 379 lélek a fogyatkozás a halálozások többletének és a nem kisebbségi egyházakba való átterések különbözetének figyelembevételével. A visszaesés az előző év adataival szemben is szembeötlő, ami a háború kétségtelen kihatása. Számszeriret a katolikus egyház veszteségei a legtekintélyesebbek: az 1941-ben 257 születéssel szemben csak 206 keresztes volt 1942-ben az aradi plébánián, ahol ugyanekkor 477 halálesetet és 36 áttérést jegyeztek fel (utóbbiak közül 29 görög keleti lett). A református újszülöttek száma egy év alatt 93-ról 56-ra esett vissza, a halálozások száma 122: 18 kitérés beszámításával 72 fő az egyház vesztesége. Az evangélikusoknál 24 születés áll szemben 42 halálesettel és 2 kitéréssel.

Aggodalommal tölthet el némely magárahagyott délerdélyi magyar szórvány helyzete is. Például Karánsebes néhány száz magyarja felekezeti és iskolaügyi téren rendkívül kedvezőtlen viszonyok közt él; a katolikusok a görög katolikus templomban tartják istentiszteleteiket, a reformátusok két éve felszentelt templomukat most pap híján nem használhatják, míg az cvéngélikusoknak és az unitáriusoknak sem templomuk, sem papjuk nincsen.

Bánsági magyarok.

A bánsági magyar iskolafelügyelőség által fenntartott középiskolák tetemes összeget emésztenek fel, és az iskolák fenntartása teljes egészében a népközösségre hárul. Ennek folytán erőteljes gyűjtőakciót szerveztek, mely rövid idő alatt igen szép eredményekhez vezetett. A karácsonyi ünnepek alkalmával egyes községekben ünnepségeket rendeztek és a magyarság áldozatkészsége lehetővé tette a szegényebb sorsú gyermekek felruházását, másrészt a karácsonyestek tiszta jövedelmét is az iskolaalap növelésére fordították. Az év elején Jeszenszky Ferenc, a DMKSz elnöke vezetésével értekezlet volt Nagykikindán és itt megbeszélték a bánsági magyarság minden időszerű kérdését. A bánsági Magyar Közművelődési Szövetség felkarolta a magyar sportot s megrendezte a magyar labdarúgó bajnokságot.

A Bácska visszatérésével a 67.000 hívővei rendelkező jugoszláviai magyar református egyházmege megszűnt és a Bánságban és Szerbiában élő mintegy 15.000 magyar református lelki gondozás nélkül maradt. Az egyházközségek közül legnagyobb a torontálvásárhelyi (1910-ben 4848 magyar anyanyelvű lakos közül református 4138). A Bánság most önálló magyar református püspökséget kapott, s az új egyházmege élére, melyet egyházilag a Magyar Egyetemes Református Konventhez csatoltak, Csiachal János torontálvásárhelyi esperes kerül.

Magyarországi németek.

A meghatalmazási javaslat vitájában a parlamentben két nyilatkozat hangzott el a magyarországi német népcsoport részéről. Trischler József a délvidéki németiséggel foglalkozva hangoztatta, hogy ámbár ez a vidék húsz évig Jugoszláviához tartozott, az ottani németiség ina is mélyen átérzi a magyar-német sorsközösséget. A németiség tudja, hogy a mostani harc életre-halálra megy s a harcban a németiség és a magyarság törhetetlen hűséggel áll egymás mellett. Ami a földbirokpolitikát illeti tudja, hogy a kormány elsősorban a magyarságot akarja megerősíteni és ez természetes is. a német népcsoport egyetért c politikával, amíg ez nem kerül összeütközésbe a népcsoporttal. A délszláv földreform a németeket és a magyarokat egyaránt sújtotta. Az elvett terület most kormányrendelettel a magyar állam tulajdonába került át; úgy tudja, erre vonatkozólag illetékes helyen határozatot hoztak, hogy a németektől elvett földeket visszaadják a németiségnek. Hamm Ferenc rámutatott a közvélemény felvilágosításának szükségességére a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban s végül kérte a bácskai földek talajvízmentesítési munkálatainak mielőbbi megindítását.

December 6-án a népcsoport a zeneakadémia nagytermében ünnepi közgyűlésen üdvözölte Magyarországi Kormányzóját. A kormányt Tasnádv-Nagy András a képviselőház elnöke és Antal István nemzetvédelmi pro pagandaminiszter képviselte. Basch Ferenc népcsoportvezető ünnepi beszédében a legnagyobb tisztelet és szeretet hangján emlékezett meg a Kormányzó Úrról, hangoztatta népcsoport törhetetlen hűségét, majd áttért a népcsoport politikájának ismertetésére és a következőket mondotta: „Megvalljuk és bizonyítjuk pozitív akaratunkat az együttműködésre Ma-

gyarország felépítésénél. Igyekezünk, hogy közvetítoszerepünket Magyar, ország és a Német Birodalom között pontosan és lelkiismeretesen teljesítsük. Ismerjük Magyarország gondjait és igyekszünk rajtuk könnyíteni. Hisszük és akarjuk Magyarország jövőjét. Ismerjük a magyar népet is és én tanúsítom: a magyarországi németek szeretik a magyar népet a közös hazában. Sohasem volt a történelem folyamán súrlódás magyar és német közt ezen a földön. Ismerjük est a népet, melyből a legelső és legnagyobb magyar: vitéz Horthy Miklós származott!“

A népcsoportvezető az újév első havában körutat tett a budapest-vidéki német falvakban és meglátogatta a hadbavonultak hozzátartozóit. Újévkor a népcsoportvezető tizenhat vezetőt tüntetett ki a népcsoport díszjelvényével.

A németiség fokozottabb képviselőhöz jutott a törvényhozásban is. A felsőházi választásokon Szegedi Erich és Ressely Ottmár megválasztásával a népcsoport felsőházi tagjainak száma négyre szaporodott. A képviselőházban hét német képviselő van.

A szervezési munka ez évben főleg a városi németiség körében igyekezett híveket szerezni a VDU-nak. Pécssett és Kolozsvárott megalakult a népcsoport helyi szervezete. A kolozsvári csoport német házat avatott, s az avatáson megjelent Antal István miniszter is. Szászrégenben nemzeti-szocialista leányotthont nyitottak meg. A népcsoport karácsonyi vásárt is rendezett.

A honvédek téli ruha akciójára a népcsoport szintén gyűjtést rendezett. Ennek eredményeként 227.451 drb adományt 352.447 P értékben szolgáltatnak be. A népcsoport téliségélymozgalma még folyik. A Német Népség' ez év folyamán résztvett a németországi gyermekek magyarországi nyaraltatásában is. 1942-ben 10.000 Hitler-ifjú és leány jött nyaralni Magyarországra, ebből 8.000-et német családoknál helyeztek el. ill. a népcsoport által felállított táborokban nyaraltattak. Megszervezték a magyarországi német gyermekek üdültetését is. 1500 üdülésre szoruló német gyermeket helyeztek el Szatmár, a Bakony, Erdély, a Bácska és Tolna-Baranya községeiben.

Gazdasági téren a parasztság megszervezésével igyekeznek a több-termelést előmozdítani. Nagy súlyt helyeznek a gazdasági iskolázásra.

Magyarországi szlovákok.

A Szlovák Egységpárt erőteljes ütemben folytatja a szlovákok által lakott vidékek beszerzését. Komiét, Tótmegyer, Nyitramalomszeg, Hull, Rendve, Ujlót, Kolta, Jászó azután a nagysurányi zárt szlovák településhez tartozó Kisvárad, Csornok, Zsitvafödemes, Alsó- és FeLsősözHös azok a falvak, melyek újabban ünnepélyes külsőségek között csatlakoztak a mozgalomhoz. A legtöbb ünnepségen a pártvezér, Böhm Emmánuel tanár beszédet intézett az egybegyűltekhöz. Az újév első napjaiban került sor az érsekújvári helyi szervezet megalakítására. A szlovák nyelv és szélieim ápolását az újonnan létesült szervezetekben vallási és közművelődési közösségek keretében igyekeznek elérni. Bubn ic Mihály rozsnyói megyéspüspök karácsonykor felhívást intézett a szlovák katolikus ifjúsághoz, melyben világi aostolkodásra. a Katolikus Akció munkájában való telre hívja fel figyelmüket. A szlovák katolikus fiataliságot a Szent Ada. bert egyesületbe tömörítik, ennek legtöbb irányítója a püspök. Böhm Em. mánuel nepcsoportvezető újévi vezércikkében bejelentette, hogy az Egységpárt erőteljes szervezkedése a Bárdossy miniszterelnökhöz benyújtott memorandum folytán vált lehetővé. A politikai ellentéteket teljesen kiküszöbölték. Egységben van az erő. és ezért nem ismernek vallási ellentéteket sem. „Minden szlovákot örömmel tölthet el az a munka, melyet pártunk a szlovák közösség jobb jövőjének biztosítása érdekében fejt ki“

hangsúlyozta a népcsoport vezető. A jövő terveket illetően első helyen áll a szlovák népfőiskola megalakítása és a Slovenská Matica petróci fiókszerzetének életreklteése. A „Hviezdoslav“ szlovák középiskolás ifjúságot támogató egyesület 135 tanulónak osztott ki 1,700 P értékben segélyeket.

Nagysurányban, melyet a nyugati kerület kulturális központjává kívánunk fejleszteni, januárban nagy kulturális ünnepséget rendeztek. A szlovák katolikus ifjúság rendezésében lezajlott esten Markovié Károly tanár megemlékezett a szlovák műveltség előharcasairól, idézte Bernolák, Stur, Hlinka, Pázus emlékét annak hangsúlyozásával, hogy a szlovákok szieretik kultúrájukat és büszkék szlovák mivoltukra. Ugyanekkor szlovák könyvkiállítás is volt Nagysurányban; itt Horák Sándor a Szent Adalbert egyesületnek a szlovák könyv terjesztése és a katolikus műveltség megismertetése érdekében kifejtett munkáját méltatta. A tél folyamán több mu- kedvelő előadást rendezek, ahol szlovák nyelvű előadások hangzottak el s szlovák szerzők műveit adták elő. Felsőszőlős, Királyfa, Komját, továbbá a szobránci körzetben fekvő Katlanos és Éles voltak ilyen megmozdulások színhelyei. Érsekújvárott ugyancsak a szlovák katolikus ifjúság rendezett közművelődési estet, amelyet szlovák részről az elevenen lüktető kulturális élet megnyilatkozásának mondtak. Januárban megemlékeztek Her- nolák Antal halálának 130. évfordulójáról, aki a szlovák nyelv érvényesü- lésének gondolatáért küzdött. Bernolák, mint ismeretes, egységes szlovák irodalmi nyelvet alkotott azért, hogy a nyugati nyelvjárást 'J⁰⁺⁸ nyelvvé tette, amire szerinte azért is szükség volt, mert az eddig használt irodalmi nyelvet nem minden szlovák értette meg. Munkásságának szín helye a „TowariSstwo“ irodalmi munkaközösség volt. Az irodalom mai felfogása szerint Bernolák Magyarországot szellemi egységnek tekintette és a kétnyelvűség előmozdításán fáradozott, erről az idézett szlovák mef- emlékezés azonban nem szól. Nagysurányban egyébként Bernolák Antal nevét viselő önképzőkör működik.

A Szlovák Nemzeti Egységpárt kulturális osztálya még az ősz folya- mán elhatározta magyarországi szlovák szerzők műveinek kiadását. Emellett kiadtak egy nyelvtani segédkönyvet is. A szlovák könyvpiaccon Pozsonyban Sveton Jánostól jelent meg összefoglaló munka „A magyar- országi szlovákok“ címen, mely történeti visszapillantást s a szerző által összeállított adatokat tartalmaz a magyarországi szlovákok számarányát illetően. Culen Konstantinnak ugyanekkor kiadott tanulmánya az Ameri- kába kivándorolt szlovákság helyzetével foglalkozik.

Magyarországi románok.

Az északerdélyi románság szellemi életének tűzhelyei továbbra is a román egyházak. Egyházközségeik és vallásos egyesületeik az ősz és a tél folyamán is élénk közösségi életet éltek, aminek bizonyosága számos vallásos és egyesületi megmozdulás, ünnepély, templomszentelés, búcsú, stb. Ebben az akadémiai évben is működik a kolozsvári orthodox teoló- gusok „Credinta Ortodoxa“ nevű egyesülete. Hossu Ovula szamosújvári g. katolikus püspök 25 éves főpapi jubileuma az erdélyi románság egye- tértének is nagy ünnepe volt. A román vallási és kulturális élet jubileumi megemlékezéseinek sorából kiemelhetjük még a kolozsvári görög katolikus Teológiai Akadémia 25 éves évfordulói ünnepségét, továbbá a nagyváradi g. kát. szeminárium 150-éves fennállásának jubileumát, mellyel kapcsolat- ban több vallási, kulturális és ifjúsági megmozdulást jegyezhetünk fel. Élénk élet folyik Szamosújváron is. Az elmúlt esztendő irodalmi életének eredményeit számbavéve. a karácsony és újév táján napvilágot látott be- számolók megállapították, hogy az észak^rdélyi román kultúráét ezen a vonalon is tovább fejlődik. Állandó orgánumai: a „Tribuna Ardealului“

napilap, mely a délerdélyi magyar sajtót ért korlátozások felfüggesztése óta ismét régi terjedelmében jelenik meg, naptárt és sorozatában újabb könyveket adott ki, továbbá a Viata Illustrata és a Besztercén megjelenő Saptamana folyóiratok. A szövetkezeti életéről megjelent évi összefoglalók szintén fejlődésről tudósítanak. Január végén nyílt meg a román képzőművészek kiállítása Kolozsvárt hét festő részvételével. A kiállítás a román művészeti és társadalmi életnek is ünnepi eseménye volt.

Magyarországi szerbek.

A magyarországi szerbek közéleti képviselője Popović L. Milán a képviselőházi felhatalmazási vita idején kihallgatáson jelent meg a miniszterelnöknél és előterjesztette a szerbség kulturális természetű kívánságait. Kérte a szerb Matica működésének minél szélesebb körben való engedélyezését, meglévő kulturális intézményeik fejlesztésének lehetővé tételét, valamint a szerb pravoszláv kolostorok és az egyházi vagyon jogi helyzetének szabályozását. Szóvá tette a bácskai születésű és a szerb földbirtokrefoim során földet nyert telepesek jogviszonyait és kérte, hogy ezek továbbra is zavartalanul megtarthassák ingatlanukat. December 16-án volt 1 éve, hogy a délvidéki szerb napilap, a Nova Poáta első száma megjelent. Az évforduló alkalmából a szerbség köszönetét nyilvánította a kormányfő iránt, aki megértő szellemben karolta fel kérésüket és azt közügynek tekintette. A szerb karácsony első napján Ballá Pál miniszteri osztályfőnök nyilatkozott a Nova Poáta munkatársának. A világháború előtt a magyarság és a szerbség között megvolt a kívánatos összhang és a szerbek teljes egyházi és iskolai önkormányzattal rendelkezvén, szabadon fejleszthették nyelvüket és közművelődési életüket. Szóhoz jutottak a közigazgatásnál, a Délvidék városaiban és törvényhatóságaiban a főispán vagy polgármester gyakran volt szerb nemzetiségű. Méltán mondta sajnálatosnak, hogy az elmúlt évtizedek folyamán az egységesnek képzelt dél-szláv államban ezt a kiegyensúlyozott helyzetet súlyos megrázkódtatások érték. Azon kell ma fáradoznunk, hogy a múltban bejárt útra a magyar és szerb nép érdekében ismét visszatérhessünk.

Az egyházi köntösben megjelent szerb nemzeti eszme meghirdetőjének, Szent Szávának ünnepén a hazai görög keleti szerbség szabadon rendezhette meg ünnepségeit. A fővárosban Zubković budai püspök mon. dort hálaadó istentiszteletet és utána ünnepséget rendeztek a budapesti szerb nemzeti iskola növendékeinek közreműködésével

Debrecenben a Tököli Száva-féle alapítvány létesítésének századik évfordulóján ünnepséget rendeztek. Révész Imre református püspök beszédében kiemelte, hogy Tököli Száva szerb eredete és népéhez való ragaszkodása mellett a magyar haza hűséges fia maradt.

Illetékes hely hozzájárulásával 1943 januárja óta Újvidéken „Ilustrovana Nedeljn“ címen szerb nyelvű képes hetilap jelenik meg.

Bulgáriai németek.

A 19. század második felében, amikor a balkáni helyzet bizonyos vonatkozásban a nyugvópontra jutott, jelentek meg az első német telepesek Bulgáriában. Azonban a török hatóságok visszaélései és az állandó rettegés a fékezetlen fegyveres csoportoktól, csakhamar az elfoglalt telephely elhagyására kényszerítette a Délmagyarországból, kivált a Temesközből beköltözött német parasztokat. Évtizedek múlva a századfordulón történt újabb, nagyobb mérvű német beköltözés. Ekkor alakultak ki a német telepek Bardajrski-Geran, Zarewbrod. Devetak környékén; németek költöztek Szófiába. Ruszcsukba, azután a déldobruzsai Dobric és Szilisztrába.

Bardarski-Gerant 1893-ban a magyar Bánságból kivándorló telepesek alapították, hozzájuk csatlakoztak a Bánságból a hazájukba visszakivándorló katolikus bolgár kertészek. Külsőleg a község teljesen a délmagyarországi német falvakra emlékeztet. A többi német szórványtelep már nem kelt ilyen kedvező benyomást. Ezekben szegényebb népréteg lakik, amely rövidesen beolvadt a bolgárságba. A Zarewbrodban élő németek, a Bánságon kívül Déloroszországból és Dobrudzsából jöttek Bulgáriába. Amikor Dél-Dobrudzsa 1919-ben Romániához került a sebtében végrehajtott földreform a németiség rétegeinek érzékeny veszteséget okozott. Ami egyébként a gazdasági helyzetet illeti, Bardarski-Gerantban és Zarewbrodban sok jómódú német paraszti család található, a szórványnémetiség egyéb elemei azonban rendszerint földhöz ragadt nincstelenek. Ennek azután állandó selejártó lett a belső vándorlás, a kenyérkereső lehetőségek hajszolása és ezt nem egyszer a Tengerentúlra való kivándorlás fejezte be. A Dobrudzsában és a bolgár nagyvárosokban élő németiség anyagi helyzete is meglehetősen siralmas. A városokban nagy számban élnek a hol sevista uralom elől elmenekült oroszországi németek, komolyan küzdve a mindennapi kenyérért. Sok közöttük a volt tiszt.

A zártan mondott telepekben élő németiség népi mivoltát meglehetősen sértetlenül őrizte meg. Az idősebbek rendszerint jól beszélnek magyarul, vagy oroszul, aszerint, hogy melyik országból kerültek bolgár földre. A zárt telepekben ritkák a vegyes házasságok, a szórványok teljes felszívódását viszont éppen a vegyes házasságok révén népiükől elfordult elemek magatartása idézi elő. A városokban tekintélyes számban élő oroszországi németek túlnyomóan vegyes házasságban élnek, érintkezési nyelvnélkül a bolgár, vagy az orosz és csak elvétve a német. Óriási jelentőséget jelent ennek folytán az iskolakérdés. A falvakban tehetősebb gazdák időről-időre alkalmaztak egy-egy tanítót és a lakosság az ími-olvasni tudás legszükségesebb ismeretét elsajátíthatta. Bardarski-Gerant és Zarewbrod tanulóifjúsága részére a Bajorországból itt meghonosodott bencés apácák nyilvános joggal rendelkező önálló német népiiskolát létesítettek. Dobrudzsában a német gyermekek csak a vallástant tanulhatták anyanyelvükön, egyébként a románosítási tantervnek megfelelően csak román iskolába járhattak.

A német szellem és műveltség fenntartói és terjesztői a bencés apácák voltak. Munkáikat megkönnyítette, hogy a németiség legnagyobb részben római katolikus.

A bolgár államhoz való politikai kapcsolataik meglehetősen jóknak voltak mondhatók. Csalódást jelentett mindenesetre az, hogy a bevándorolt telepesek sem ingyen kapták a földet, hanem azt meg kellett fizetniük, természetesen egészen poton pénzben. Állampolgárságukat sokan megőrizték és a világháborút a magyar fegyveres haderő kötelékében küzdötték végig. A dobruzsai németek falvaikban együtt éltek Delmagyarországból kivándorolt szerb földművesekkel, akik sehogyan sem tudtak megférni német szomszédaikkal. A születési arányszám meglehetősen alacsony. A városokban mind több lesz a gyermektelen család és szomorúan elharapódtak a válások. Ez a jelenség kivált a vegyes taju házasságoknál is méltódnak sűrűn. A német birodalommal való kapcsolataik különösen megerősödtek azóta, hogy a német véderő tagjai megjelentek Bulgária területén és Dél-Dobrudzsa a német kormány közvetítésével került vissza Bulgáriához. Most a német birodalmi kormány és a bolgár kormány között létrejött megegyezés értelmében a bulgáriai németek számára megnyílt a lehetőség, hogy visszatérjenek a birodalomba és bekapcsolódjanak az anyaország életébe.

KISEBBSÉGVÉDELEM

NEMZETISÉGI SZEMLE

Budapest 1943

VI. évfolyam. 3--4. szám

A SZLOVJÁK KÉRDÉS.

† Dvortsák Győző emlékére.

Az alábbiakban egy igazán védtelen kisebbségről kívánunk szólni. Olyan kisebbségről, amellyel senki sem törődik, létezését nem veszik tudomásul. Még önmaguk is megoszlanak abban a kérdésben, hogy van-e valóságos külön egyéniségük vagy sem. Ez a kisebbség magát szlovjáknak nevezi — a magyar nyelvben ismeretlen rövid „á“-val — s amelyet magyarul keleti tót-nak szoktak mondani.

Pedig nem valami jelentéktelen számú kisebbségről van szó, hanem egy többszázéves egy-tömbben élő tömegről, amelyet éles természeti határok választanak el a nyugati tóttól, a szlováktól. Lakóterülete a Hernád és a Bodrog folyók felső vízrendszere. Vagyis Szepes, Sáros, Zemplén, Abaúj-Torna. Ung vármegyék és Kassa város. Ezekhez csatlakoznak még Liptóból Csorba, Gömörből Vernár és a sztracenai völgy, végül a borsodi szórványok. Ezek három tájszólásra oszlanak: a szepesi, sáros-abaúji és zemplén-ungi nyelvjárásokra, összlélekszámuk az 1910-es népszámlálás adatai szerint a következő:

Szepes:	97.077
Sáros:	101.855
Zemplén:	92.943
Abaúj-Torna:	29.520
Ung:	36.364
Kassa:	6.547
Liptó:	1.626
Gömör:	880
Borsod:	3.366
összesen:	370.178 lélek.

Ez a szám azonban nagyon ingatag és nem fejezi ki a szlovják nyelvet leggyakrabban beszélők pontos számát. Nincs ugyanis Európában még egy olyan kisebbség, amelyik annyira felismerhetetlenül menne át más nyelvközösségekbe mint a szlovják. F miatt igen sok a két-, sőt háromnyelvű egyén is. Abaújban és Zemplénben a kétnyelvűség és a teljesen egyező népi jelleg

miatt a magyartól elválasztani alig lehet. A ruszinnal annyira egybeolvad, hogy ahány népszámlálás volt, annyiszor változott ie e két nemzetiség elterjedési térképe, összefolyik a szepességi németekkel is, az északszepesi gorál pedig már a lengyelbe megy át. Csak egy nemzetiség van, amelyiktől — igaz, hogy közös határukon már csak kis mértékben különböző, de mégis — felismerhetően elválasztható, az éppen a vele legközelebbi nyelvrokon - eágban álló szlovák. A nyelvrajzi határvonalak teljes hiánya teszi annyira zavarossá a szlovjások határterületein a nemzetiségi térképet.

Ennek a zavarosságnak több oka van. A legfontosabb ok az, hogy a szlovják gátlás nélkül keveredik más nemzetiségűekkel. A magyarsággal szemben kimutatott lélekszámukat csökkenti az a körülmény, hogy hazánkban nem volt nagyobb mértékben *magyarságtudatú* nemzetiség mint a szlovják, igaz, hogy elsősorban azért, mert igen sok csak a közelmúltban elszlovjámosodott magyar van. A szlovják u. i. a városi, ipari életformákban rohamosan magyarosodott meg, de a földmivelő életformákban megfordított a helyzet, s igen nagy tömegekben asszimilálta a magyarságot. E miatt sok családnál minden népszámlálás külön fejtörést okozott, hogy minek vallja magát, magyarnak-e vagy tótnak. Számos család az egyik népszámlálásnál magyarnak íratta be magát, más-kor pedig tótnak. A ruszinnal szemben más a helyzete. A ruszin előtt a szlovjájának tekintélye van, nála társadalmi emelkedést jelent, ha szlovjájává válik. E miatt is olyan sok a „szoták“, a görög katolikus tót. Viszont a görög katolikus vallással velejár a ruszin-tudat éppen úgy mint magyar nyelvterületen, ahol a görög katolikus a nép oroszoknak nevezi még akkor is, ha egy csepp orosz vér sincs benne. A gorál szintén kisebbségérzetet érez a szlovják mellett, nyelvét szégyelnivalónak tartja. Szepesben, Sárosban, sőt Abaújban is, sok német szlovjámosodott el azóta, amióta a Szepesség kiesett a világkereskedelmi főútvonalból. A szegénysorsú német hamarosan szlovjájává válik. Csak a szlovák-szlovják határ változatlan a természetes földrajzi határok következtében. Mindkettőnek a terjeszkedése a cseh-szlovák altem létrejöttéig, még helyesebben a Kassa-oderbergi vasút megépítéséig, ellenkező irányú volt. A szlovják nyelvközösség mai lélekszámát — a nép kedvező szaporodási arányszámára való tekintettel is — nyugodtan becsülhetjük legalább félmillióra.

A szlovják kérdés lényege az, hogy önálló kisebbségnek kell-e tekinteni, vagy pedig csak tájtípusa-e a szlováknak. A válasz nem egyszerű. A két népi típus u. i. általában eléggé különbözik egymástól. Pl. egy tarcavölgyi szlovják népi jellegeiben sokkal jobban hasonlít a hernádvölgyi magyarhoz mint akármelyik szlovák típushoz. Nyelvben is elég éles az eltérés ahhoz, hogy külön nyelvnek lehessen tekinteni. Pl. egy szlovjájukul beszélő intelligens ember a szlovák nyelv közelebbi ismerete nélkül kép-

télen egy szlovák újságcikket megérteni; egyes szavakat itt-ott megért, de egész mondatokat már csak ritkán. A szlovják gyermek, ha szlovák iskolába jár, szinte új nyelvet tanul, amely az övétől csaknem minden szóban többé-kevésbé különbözik. Ha jóval könnyebben sajátítja is el mint a magyar nyelvet, nehézségei nagyok. Még a középiskolások is, bármennyire nevelik beléjük az iskolában a szlovák tudatot és anyanyelvük neveltséges, szégyelnivaló voltát, amint kilépnek az iskola kapuján — győz az anyanyelv — és rögtön szlovjákra fordítják át a beszélgetést.

Az önálló szlovják gondolatot az első világháború előtti időben néhány intelligens „magyarságtudatú“ sárosi szlovják kezdeményezte lapjával, a „Nasa Zastava“-val. A háttérben ott lapangott az aggodalom amiatt, hogy a szlovák nemzeti törekvések cseh befolyásra egyre inkább pánszláv tendenciát öltöttek, ami a szlovjásokra Oroszország felől való nagyobb veszélyeztetettségük miatt fenyegető irányzat volt. A szlovják egyrészt tudta, hogy benne bőséges magyar származáselcm van, másrészt érezte azt is, hogy az orosz veszedelemmel szemben csak a szilárd magyar államban élhet biztonságban. A magyar államot u. i. az Aldunától Dél-Trencsénig kitűnő természetes határok védték. Egyedül éppen a szlovjálakta terület volt nyitott, ennél fogva a Kárpátok védelmi vonalának ez volt a leggyengébb szakasza. E miatt a magyarság számára is, amíg a szlovák terület elvesztése elsősorban csak érzelmi kérdés, addig a szlovják terület biztosítása lét-nemlét kérdése volt. Igv a magyarságnak létérdekében állott, hogy ezen a területen olyan lakosság éljen, amely tán toríthatatlanul illeszkedik be a szentistváni állameszmébe és távol tartja magát az oroszbarát pánszláv törekvéseket. Ez a szempont 1918-ig kitűnően érvényesült annyira, hogy a szlovjálakta területeken a nemzetiségi kérdés ismeretlen fogalom volt. Itt négy nyelvközösség élt egymás mellett és nagy mértékben összekeveredve olyan példás harmóniában, hogy még csak eszükbe se jutott az embereknek aziránt tudakozódni, hogy valaki származására nézve magyar, szlovják, német vagy ruszin-e. Az a néhány pap, tanító, iparos, aki nemzetiségi hajlamokat szívott magába, izoláltan, egymagában maradt. Érdeemes megjegyezni azt, hogy sem a cseh-szlovák állam megalakulásakor, sem annak léte alatt egyetlen szlovják sem vállalt, majd nem kapott vezető szerepet. Aki ezen a tájon a csehek mellé állt, az túlnyomóan szlovák vidékről származott ide. A szlovák állam a cseh szlovák örökébe lépve mint elődje, szintén kérlelhetetlen üldözője minden szlovjákizmusnak. Itt is érdemes megjegyezni, hogy a szlovjások a szlovák államban is teljesen háttérbe szorulnak. Amíg a magyar államban ez a terület nem importált, de állandóan exportált intelligenciát, ma szlovják helyett tele van szlovák vezető értelmiséggel.

Persze az a kérdés, vajjon a szlovják más-e mint a szlovák.

nem attól függ, hogy c tekintetben mi a magyar és mi a szlovák érdek. *Ez tudományos kérdés, amit politikai szempontok nem dönthetnek el.* Nem döntő u. i. ebben a két nyelv hasonlósága, mert többé-kevésbé minden szláv nyelv hasonlít egymáshoz. Viszont az sem számít, hogy a szlovják más népnéven nevezi magát, mert ezen a néven ugyanazt a fogalmat értheti. A tudat sem döntő, nemcsak azért, mert ez megoszlik, hanem azért is, mert népi kérdéseknél a tudatot nem mindig lehet irányadónak tekinteni. A tudat változhatok, és a nevelésnek, a propagandának s nem utolsó sorban a koreszmeváltásoknak van nagy hatásuk abban, hogy merre terelődik. Az sem fontos, hogy a magyar tótnak nevezi mind a kettőt. Ezt szokták a leggyakrabban felhozni « szlovják álláspont ellen. Tót az tot — mondják akár szlovákul, akár szlovjákul beszél, egy és ugyanaz a nép. Miután a tót helyébe a szlovák elnevezés lépett, tehát ezt a nép-, illetve most már nemzet-nevet kell mindkettőre alkalmazni. Akik ezt a felfogást hangoztatják, nem tudják, hogy a tót nem nemzetnév, hanem típusnév, s mint ilyen, ruganyos, változó és még körülírva is nehezen meghatározható fogalom. A név eredetileg még nyelvközösséget sem jelentett, azonban idők folyamán fő jellemző vonása, de ez se minden esetben, a szlávnyelvűség lett. A hazai szláv nyelvek különböző tájakon egymástól különálló fejlődés során alakultak ki, de azért a magyar őket többnyire tótoknak nevezte, így tót volt a szlovákon és szlovjákon kívül a szlavón, a vend, sőt az erdélyi szláv is, amíg ilyen létezett. Ez utóbbiakra pedig már semmiképp sem lehet ráfogni, hogy a szlovákkal egy népet vagy nemzetet alkotna. A szlovják csak nem volt annyira elvágva a szlováktól mint a többi „tót.“ Viszont vannak szlávok, akiket a magyar sohasem nevezett tótnak.

Hogy a szlovják a szlovák nemzethez tartozik-e, ahhoz első sorban azt kell tisztáznunk, hogy mi a „szlovák nemzet.“ Ha ezt vizsgáljuk, azt kell megállapítanunk, hogy ez a fogalom tipikusan koreszmetermék. A XVIII. század végén elindult nyelvemzeti gondolatnak köszönheti létét. Addig a magyartól való külön tudaba annyira nem volt meg, hogy még saját népneve sem volt, csak annyit tudott, hogy ő nem magyarul, hanem „po szlovenszki“ beszél. Ősi származástudata, önálló nemzeti hagyományai nem voltak, a magyar nemzetnek volt egy szlávnyelvű tájtipusa. Az a mai történelmi álláspont, amely a szlovákság múltját és nemzeti folytonosságát Nagy-Morvaországgal kapcsolja össze, csak irodalmi jelentőségű, mert ennek semmiféle nemzeti hagyománya nem maradt. Nem volt a szlováknak semmiféle szervezete, amely egy. a magyartól való külön-tudatot fenntartott vagy kiépített volna. Ilyen külön-tudatnak alapja sem volt, hiszen a magyarral vérségileg annyira át- meg átkeveredett, hogy ezer év óta még egy falu, sőt egy család se maradhatott, amely külön mivoltát megőrizhette volna. Miután a szlovák nemzetnek a nyelv-

nemzeti koreszme elterjedéséig, helyesebben a csehszlovák állam megalakulásáig egyetlen más, a magyartól különböző saját és általános élménye nem volt mint a nyelv kifejlődése, s a szlovjácoknak sincs egyéb — másokat kizáró — közös jellege a szlovákkal mint a nyelv hasonlósága, itt tulajdonképpen csak azt kell eldönteni, hogy a szlovjác külön nyelv-e vagy a szlováknak a tájszólása. Ez a nézőpont már csak azért is helyes, mert a szlovjácot minden közelebbi vizsgálat nélkül, kizárólag a nyelv alapján tekintik azonosnak a szlovákkal. Ennélfogva kérdésünk megoldásánál csak azt kell figyelembe vennünk, hogy a két nyelvtípus nyelvközösségi egyénisége a kettőnél együttesen bontakozott-e ki vagy pedig külön, saját élményei útján. Mert ha ez nem együttesen és pedig ráhatás útján történt, akkor még az esetben is külön nyelvről kell beszélni, ha a két nyelvközösség tagjai szóbeli érintkezés esetén, könnyen meg is tudnák egymást érteni. Vagyis annak, hogy a szlovjácot a szlovák nyelv *tájszólásának* tekintjük, az a feltétele, hogy a szlovjác a szlováknak *tája* volt-e vagy sem. Volt-e rá akár politikai, akár vallási, gazdasági, társadalmi vagy más kulturális befolyása, ami döntőleg hatott nyelvközösségi egyénisége kialakulására.

Mielőtt a feltett kérdésre válaszolhatnánk, korszemléletünk egy súlyos tévedésére kell rámutatnunk. A tévedést a nyelvemzeti koreszme okozza, amely szerint az egyes nyelvközösségek ősi népegyéniségek jelentkezései, tagjai nagyjában ezeknek a le származni. Ezzel a felfogással szemben a valóság az, hogy minden politikai alakulat, amikor hazát alapított, a fajok, népek és nyelvek egész konglomerátumát foglalta magában. Ez a konglomerátum összevegyült, és a politikai alakulat fenntartásának az élményei teremtették meg a nemzetet a még fennálló nyelvi különbségre való tekintet nélkül. A népi és nyelvi összebasonulás, ami ennek a politikai alakulatnak a tagjait idővel többé-kevésbé külsőleg is felismerhetően jellemezte, mind későbbi fejlemény. Tehát nem a nyelvközösség az alapja a népnek, a nemzetnek és az államnak, hanem ellenkezőleg, a politikai alakulat teremt meg a nemzetet, majd a népet és végül a nyelvközösséget, esetleg nyelvközösségeket. Ezekben a konglomerátumokban u. i. az egyes nyelveket használó rétegek társadalmilag egymás fölé. csak bizonyos esetekben mellé, de mindenkor a teljes összekeveredésnek kitéve foglaltak helyet. Vagyis eredetileg szociálisan különböző rangú nyelvek voltak. Ma a politikai alakulat gyökeret vert, akkor e nyelvek közül valamelyik hogy melyik, annak is megvan a maga törvényszerűsége, amire itt nem térhetünk ki — közhasználatúvá. hivatalossá vált. Ez a nyelv a társadalmi elit közvetítése révén a politikai centrumokból kiindulóan terjedt el a politikai alakulat területén és fejlődés esetén egyre jobban kiszélesedve asszimilálta a konglomerátumot népi jellegeiben, köztük nyelvében is. Ha azonban a centrum hatalma, tekintélye meg-

rendült, ha partikularizmus, idegen uralom, gazdasági hanyatlás, erős szociális szétválás, idegen életformák, életstílusok érvényesültek, akkor a társadalmilag alsóbbbrangú nyelvek jutottak kedvezőbb létfeltételekhez, és ezek terjeszkedtek a központi, az elit-nyelv rovására. Az a jelenség tehát, hogy valamelyik országban az őslakosság körében többféle nyelv divik, nem azt jelenti, hogy a kisebbségi nyelvközösségek tagjai ősi, külön egységüket megőrzött népegyéniségük, nemzetek tudatos vagy öntudatlan fenntartói, ami a nyelvhez való ragaszkodásban jutott kifejezésre, hanem azt, hogy a történelem a központi nyelvnek nem adott időt arra — aminthogy nem is szokott adni — hogy asszimiláló vitalitása az ország egész területén érvényesüljön. Emiatt ezek a nyelvek a forgalomból kieső és a határszéli helyeken antikvitásként vagy betelepített vendégek nyelveként megmaradtak, és az ország hanyatlása, a nemzet megbontása, az elit-nyelv tekintélyének csökkenése esetén most már ők asszimiláltak. E'z az asszimiláció esetleg éppen olyan tájakon érvényesült, ahol az őslakosság ezen a kisebbségi nyelven sohasem beszélt; viszont az ősi kisebbségi nyelvközösségek tagjainak a túlnyomórésze továbbra is a központi nyelv használatánál maradhatott. Ugyanígy vagyunk a nyelvjárásokkal is. A német és francia nyelvatlasmunkák különböző módszerekkel végzett kutatásokkal egyenlően arra a megállapításra vezettek, hogy a nyelvjárások sem ősi organizmusok, nem esnek egybe az egykori törzsek szállásterületeivel,¹⁾ hanem részben több-kevesebb önállósággal bíró politikai egységeken, territóriumokon belül a külön érvényesülő politikai hatalom, egyházi szervezet, gazdasági érintkezés és kulturális élet hatása alatt fejlődtek ki, részben pedig elzártabb vidékeken, határszéleken, ahol a nép az elit állandó nyelvalakító hatását a legkésőbb veszi át, bizonyos reliktumokat őriztek meg, amelyekről másutt általában már elszoktak. Az előbbire, amely már a kölcsönös megértést akadályozó eltávolodásra vezetett, példák a partikularizmusban kifejlődött német és olasz nyelvjárások, míg a magyar és a francia tájszólások az utóbbi, a könnyű megértést nem gátló típushoz tartoznak. A székely, palóc és göcseji tájszólások tehát nem másnyelvű népi elemek ráhatásai során alakultak ki, hanem a régi magyar nyelv egyes olyan sajátosságait őrizték meg, amelyek másutt már divatjukat veszítették²⁾.

A szláv nyelvek kifejlődése mindkét fenti típustól eltérő jelenség, és e miatt hasonlóságuk ellenére nem egymás itájszólásai, hanem külön nyelvek. Náluk azt kell tekintetbe vennünk, hogy őket nem a központi hatalom, nem az elit terjesztette szét, ha-

¹⁾ Ez magátólértetődő jelenség, hiszen az egyes törzsek telepedési területei is vegyesnyelvűek voltak a honfoglalások idején, amelyeknek nyelvben szintén össze kellett hasonulniok.

²⁾ A nyelvjárásokra vonatkozóan lásd Mályusz Elemér: A magyar történettudomány. 26.-29. o.

nem társadalmilag alulról felfelé haladva érvényesültek. Amíg u. i. a mai szláv államok ki nem alakultak, a történelmi valószínűség szerint a szláv soha sehol som volt a vezetőrétegek saját nyelve, erre legalább is nincs semmi bizonyítékunk. A szlávok hirtelen szétterjedése sem saját expanzív politikai erejük révén, hanem az avar birodalom-alapítás kapcsán történt. Sajnos korunk történelemszemlélete nem veszi tudomásul az avarok rendkívüli, a mai napig kiható történelmi jelentőségét, sajátos hatalmi szervezésrendjét, s ebből származnak a legsúlyosabb történelmi félreértések. Ez a keletázsiai származású mongolfajta lovaspásztor nép. amely a népvándorlás idején szokatlanul nagy számban költözött Európába¹⁾, először azon a területen szállt meg, ahol húr iovaspásztorok szlávnyelvű szolgaréteg fölött uralkodtak, vagyis a Fekete-tengertől északnyugatra. A meghódított népet pásztorhadseregébe szervezte, amely azután az ő uralma alatt, vele együtt árasztotta el fél Európát. Az avarok a magyar Duna-medencéből mint centrumból fegyelmezték a meghódított nép- és nyelvkonglomerátumot, amelyet ők a mongol lovaspásztorokra jellemző terrortal *rétegszerűen kiépített* szigorú hierarchikus társadalmi rendben szerveztek meg. Ebben a társadalomban nem volt és nem is lehetett semmiféle összsláv nemzetegyniség, mert a mongolfajú lovaspásztornépek hatalmi szilárdságukat éppen azzal szerezték meg, hogy a meghódítóiakkal társadalmilag felülről lefelé haladva vérségileg összekeveredtek, a szaporodás lehetőségeit a maguk számára gátlás nélkül biztosították, a legyőzöiteket pedig korlátozták. Ebben a birodalomban azonban nem a szláv volt az elit-nyelv, hanem — miután az avarok török nyelvterületről érkeztek Európába — a török. A centrumból kisugárzóan tehát ez a nyelv érvényesült, annyira, hogy pl. még a központtól elég távol lakó — persze elsősorban szintén avarszármazású — horvát urak is török, sőt mongol nyelveken jelentkeznek a dalmát városok VIII. századbéli feljegyzéseiben.²⁾ Az alsóbb társadalmi rétegek közt, valamint a centrumtól távolodva a szláv nyelvek érvényesültek azáltal, hogy a meghódított népek, amelyek száma egyébként sokszorosan meghaladta a szlávnyelvűek számát, sorra a szláv rabszolga típustól kapták azt az életforma-mintát, amelyhez minden népi jellegükben, tehát nyelvben is alkalmazkodni kényszerültek. Az avarok — mint általában a sokféle mozgó lovaspásztorok — könnyen sajátították el szolgáik nyelvét, tehát ezen is tudtak beszélni, de e nyelvek elterjedésében nem irányítók voltak, hanem alkalmazkodók. Amíg az avar birodalom fennállt, a török és a szláv nyelvek egyensúlyukat fenntartották. Olyankor azonban, amikor egv-egy gyengébbkezü kán uralkodása

1) I. Bartucz Lajos: A magyar ember.

2) Alföldi András szóbeli közlése. Pl. Dobó Mérgén. Mérgen a mongoloknál ma is gyakori személynév.

alatt a tartományurak nagyobb önállósághoz jutottak, a periferikusán érvényesülő szláv nyelvek kerültek előtérbe. Amikor pedig a IX. század elején az avar birodalom összeomlott, a központi hatalom megsemmisült, s az egyes tartományurak teljesen önállókká vagy a nyugati császárok hűbéreseivé váltak, a török nyelv — legalább a mi szemünk előtt — szinte egycsapásra eltűnt, s minden önállóvá vált országrészben az a szláv nyelvtípus lett az elit nyelve, amely az új centrum környékén volt közhasználatú. Ez a tény, a társadalmilag alulról történt érvényesülés és a közös szlávnyelvű elit hiánya, az oka annak, hogy egy egységes, dialektus-nélküli ósszláv nyelv nem volt soha.¹⁾

Nincs adatunk arra, hogy az avar birodalom fennállása idején milyen volt a kapcsolat a mai szlovák és szlovják nyelvterület közt. aminthogy ennek a birodalomnak a szerkezetéről különben is keveset tudunk. A birodalom összeomlása utáni időre vonatkozóan a nyugati források elég sokat foglalkoznak a velük hűbéres viszonyban lévő és szlávnyelvűvé vált szlovák területtel, azonban a szlovjákról még azt sem tudjuk, hogy laktak-e ott szlovok 'agy sem. A szokatlanul gyér adatokból azt lehetne következtetni, hogy nem. Anonymus szerint u. i. ezt a területet a bolgárok foglalták el, s ők telepítették ide a szlovéneket. Az a körülmény azonban, hogy a szláv nyelvek az avar birodalom területén mindenütt elterjedtek, továbbá, mert a szlovják nem valamelyik délszláv nyelvhez, hanem a szlovák nyelvhez hasonlít legjobban, mégis azt az álláspontot kell elfoglalnunk, hogy itt az avarok alatt is élt szlávnyelvű lakosság, még pedig olyan, amelyik az összes szláv nyelvek közül a legjobban hasonlíthatott ahhoz a szláv nyelv típushoz, amelyet az avarok a birodalmi központban a török nyelv mellett kiegészítő nyelvként használtak. F. l.ég egy pillantást vetnünk a térképre s látnunk kell, hogy a szlovják terület csak az Alfölddel, az itt igen magasan felnyúló stepneterrülettel, az avarok igazi életterületével állhatott területiális függő viszonyban, s nem a szlovákkal. Kölcsönhatásuk tehát nem egymással volt, hanem mindkettőnek a birodalmi központtal. Mintán az egyes szláv nyelvek nem az avar birodalom fennállása idején, hanem bukása után alakultak ki — országonként más e'it-réteg hatása révén, — ennél fogva ennek a közvetett kapcsolatnak a nyelv különállását illetően nincs is jelentősége. A birodalom összeomlása után a szlovák és szlovják közt még ez a közvetett kapcsolat is megszűnt, mert a két terület a magyar honfoglalás befejezéséig még közös országban sem élt. Nyugaton Szvatopluk személyében az avarszlovák tájból kiindulva egy kiváló fejlődési egyéniség emelkedett ki, aki jelentékeny területen kísérte meg az avar birodalom részleges restaurációját. Persze Szva-

¹⁾ Jagics: Eine einheitliche slawische Ursprache. Archiv für slawische Philologie. 22. kötet. 53. o.

topluk is avar volt, az avar kultúrának frank-germán hatással (vak) továbbfejlesztője, akinek szép ménese volt, többnejűségben élt, s kumiszt = erjesztett kancatejet, a mongol lovaspásztorok kedvenc italát itta. Az a körülmény, hogy hatalmi törekvései csak nyugat, észak és dél felé irányultak, kelet felé soha, s hogy országa keleten csak a Garamig ért, már egymagában is bizonyítja azt, hogy a Felvidék nyugati és keleti része közt saját területiális és népi összefüggés ölelte sem volt. De bizonyítja azt is, hogy a szlovják nyelv területnek Nagy-iMorvaországgal, Szvatopliik államszervezésével, még irodalmilag értékelhető kapcsolata sem volt. A szlovják terület a honfoglalás idején - legalább Anonymus adata szerint — a bolgár kán leszármazottjának, a tiszamenti Alpáron székelő Salán vezérnek a fejedelemsége alatt állt.

A magyar honfoglalás alkalmával a legyőzött avarok jórészt szerteszét menekültek, részben fogságba estek, sokan önként csatlakoztak a magyarokhoz. A honfoglalás utáni időben — amint a helynevekből Kniezsa következteti¹⁾ — a keleti Felvidéken Borsodtól északra jelentősszámú, a Szepességen pedig gyér szláv lakosság élt. Sáros középső része teljesen magyar volt, sőt ott már a honfoglalás során magyar nemzetségek telepedtek le, az azelőtt itt élt avar (bolgár?) urak tehát innen szolgálkakkal együtt elmenekülhettek. Szláv nyomok kizárólag a lakott területek szélein vannak, sűrűn csak a legfelsőbb Tarcavölgyben és Dél-Sárosban, Kassa és Sóvár közt. A legsűrűbb szláv lakosság a Zemplén-Varannó-Vihorlát-Ung háromszög mocsaras lapályán élt. Ezen túl, valamint a kassakömyéki hegyekben lakatlan erdőség terült volna el. Miután a felsoroltak közül a borsodtombai és abaúji szlávok rövideesen teljesen elmagyarosodtak, ennélfogva a mai szlovják nyelvösét csak a szepességi, felsótaroavidéki, délsárosi és zempléningi területeken kereshetjük. Ezek azonban mind erősen keveredtek magyarokkal, csak a felsótarcavidékiekkel volt ez a keveredés gyérb.

Településtörténetünk szerint a magyarság a honfoglalás alkalmával nem szállta volna meg az egész országot, csak a bükk határig. Az erdőt, sőt a mocsaras vidékeket is kihagyta. L' területeket csak fokozatos előnyomulással a további három évszázad folyamán vette volna birtokába. E véleményt az a jelenség támasztja alá, hogy honfoglaláskori jellegű falunevék a fenti területeken nem találhatók. Ez a felfogás nyilvánvalóan helytelen. Nem veszi u. i. figyelembe azt, a magyarság még a XII. században is túlnyomóan pásztorkodott. Ez az életforma pedig falukat nem alkot, hanem legelőről legelőre vándorol, télen pedig szolgatlvai mellett száll meg, ahol ezek lakói állatai számára gyűjtik a takarmányt. A meglévő falukat így nem ő nevezi el. A bükk-

¹⁾ Kniezsa: .Magyarország népei a XI. században. 409-412. o.

határig tehát csak a vagyonos birtokos nemzetségek telepedtek le falunevet adó magyar földművelőszolgáikkal. A pusztán méneiseik, nyájaik legeltek, a peremterületeken, az erdőhatár alatt pedig földműves szolgáik falvai voltak. A magyarságnak azonban nemcsak vagyonos nagy-pásztorai, tisztjei voltak, ezek a magyar nyelvet nem tudták volna megőrizni, hanem — a szolgasorsú és nem harcoló földműveseken kívül — közrendű szabadharcos pásztorközlegénysége is, amelynek a maga állatállománya számára kitűnően megfelelt a hegyvidék vegetációja. A hegyvidéket tehát csak a magyar földműveselem nem szálta meg, de az a társadalmi réteg, amely faluneveket nem ad, egyéb helyrajzi neveket azonban igen, már a honfoglalással egyidejűen széledt szét az ország egész területén, rátelepedve a meghódítottakra mint elit-réteg. Kz a felfogás Kniezsa nagyértékű megállapításaiból maga-magától következik. Csak így érthető meg, hogy a szláv falunevek ellenére régi okleveleink helynév-anyaga miért magyar jellegű még a legészakibb vármegyékben is. Az idegen eredetű nevek is olyan alakban találhatók, amilyenekké azok a magyar nyelv történetének szellemében az élő magyar beszédben szabályosan fejlődtek.¹⁾ Csak így érthető, hogy a hegyvidéki patakok nevei miért vagy magyarok, vagy ha a szlávból is lettek átvéve, a szláv lakosság miért használja ma is olyan alakból átvetten, ahogy azok csak magyar ajkon alakulhattak át.²⁾ Hogy miért magyarok a legrégebb oklevelekben a birtokokkal eladományozott szolgák nevei óriási többségben, pedig némelyikük ezernél is több nevet tartalmaz.³⁾ Hogy miért van annyi magyar nyelvi elem a szlovák, szlovják, orosz, hegyipásztor-terminológiában, különösen olyan szavakban, amelyek világosan mutatnak arra, hogy ezeknek a szláv pásztorkoknak magyar szervezeti keretekbe kellett bcilleszkedniök.⁴⁾ Ezeket a magyar és alájuk beosztott avar-hún kispásztorokat szervezte be Szent István a várispánságok katonai és gazdasági kereteibe s órájuk támaszkodott inár a nemzetbomlasztó oligarchák elleni harcaiban is. Ez a magyar életkeret és magyar nyelvű elit-réteg tették annyira magyarjellegűvé a felvidéki vármegyéket kezdettől fogva, s azután is, amikor az elitnek egyes különleges érdemeket szerzett tagjai kisebb-nagyobb adománybirtokokat nyertek, akik addigi életkereteiket nemesi vármegyévé alakították át, s így őrizték meg a Szent István alapította igazgatási kereteket napjainkig.

A teljes megmagyarosodást az akasztotta meg, hogy az utolsó Árpádok alatt és a dinasztia kihaltával ismét oligarchák kezébe jutott az ország. Ezek a dúsgazdag főurak hatalmuk és

¹⁾ Kniezsa: Az ezeréves Magyarország. 101. o.

²⁾ u. o.

³⁾ i. m. 96. o.

⁴⁾ I. Kniezsa: Ethnographia. 1934. évf.

vagyonuk gyarapítása érdekében nagyméretű telepítéseket hajtottak végre az erdők irtásain. Telepéseket onnan szereztek, ahonnan egyes telepítő vállalkozók erre jelentkezőket tudtak toborozni. Ez persze mindenfelől történt, nyelvkülönbség nélkül, de legnagyobb részük mégis a szomszédos szláv országokból került ide. A szlovják terület ebben is külön úton haladt. A nyugati Felvidék u. i. Csák Máté uralása alá került, a keleti pedig — ameddig ma szlovjások laknak — túlnyomórészt az Aba nem-beli Amadéké lett. Az előbbire leginkább morvák és sziléziai fehér horvátok települtek, míg az utóbbiakra elsősorban a szomszédos galíciai lengyel területről jöttek. Az irtásfalvak még elnevezésükben is különböztek, mert az előbbieket *lehotákmk* hívták, míg az utóbbiakat *vol jóknak* nevezték. Amikor Róbert Károly az ország egységét helyreállította, a magyarosodó irányzat a hirtelen felvirágzás következtében folytatódott, s tartott addig, amíg a cseh huszita pusztítások a lakosságot le nem szegényítették, s ezzel a magyar nyelvet további terjedésében meg nem állították. E kor kezdetén a magyar jelleg még annyira kidomborodott, hogy a huszitáknak felcsapott felvidékiek túlnyomóan magyarnevek voltak, csak néhány szlávnyelvű akadt köztük. Az elszlávosodás szinte máról-holnapra következett be akkor, amikor V. László király magyargyűlölő anyja Giskrát, a cseh huzita vezért, tette meg a Felvidék kapitányává. Giskra a cseh nyelvet vezette be hivatalos nyelvként, s ez elitnyelvvé válva rohamosan szorította ki a parancsnoksága alatt álló területen a magyar nyelvet. A királyhű felvidéki magyar nemes családok ebben az időben maguk is csehül leveleztek, s ekkor kapták az eddigi magyar helyett a ma is használt szláv családneveket. A magyar falneveket ekkor váltották fel tömegesen ezek szláv elnevezései. Ekkor jelentkeztek az oklevelekben először a szláv helynevek, amelyek azután állandósultak. A cseh betörések a szlovjáklakta területen is leszegényítették, megritkították a lakosságot, Giskra uralma ide is kiterjedt, azonban itt a magyar nyelv végleg mégsem szorult háttérbe. Az itteni nagymértékű elszlávosodás későbbi keletű jelenség. Csak a csehek által legjobban végigpusztított Szepesség magyarsága szlávósodott el erősen. ahol még a falakkal körülvett német városok tudtak a legeredményesebben védekezni, de a többi lakosság, még a kisebb nemesség is, a huszita kor végén az eddigi magyar helyett már túlnyomóan szláv neveken jelentkezett.¹⁾

A szlovják terület nagyobbmértvű elszlávosodása a magyar államnak és a magyar nyelv tekintélyének a lehanyaglásával párhuzamosan jelentkezett. Különleges okai voltak még a katolicizmus visszaesése és az, hogy ebben az időben települtek be na-

¹⁾ 1. Fekete Nagy Antal: A Szepesség területi és társadalmi kialakulása. 300.o.

gyobb csoportban ruszin pásztorok a hegyvidékre. A mohácsi vész utáni paphiányban a katolikus keretek alig tudtak fennmaradni. A reformáció terjedése során is számos papot üztek el vagy öltek meg. A lakosság túlnyomó része vagy protestánsná lett, vagy a ruszin jövevényekhez hasonlóan parasztpapokkal elégedett meg, s így lett jórészből görög keleti. Miután az óhitfiség itt szlávnyelvű típusként jelentkezett, ennél fogva rohamosan szlávósított. De szlávósított a reformáció is, amely a Felvidéken csak részben német, nagyobb részt azonban cseh területről terjedt át. Ennek az erős kultúrbefolyásnak a szlávósító hatását Pázmány Péter állította meg magyar kezdeményezésű ellenreformációjával. A protestantizmus idővel megtalálta ugyan a maga magyar életkeretét a keleti Felvidéken elterjedt református vallásban, de ez a magyar keret se tudta megakadályozni, hogy számos egykor magyar református falu elszlávosodjék. A lutheránusok már — amennyiben nem maradtak németek — annyira cseh kulturális hatás alá kerültek, hogy még egyházi nyelvük is a cseh „biblis-csina“ lett. A lutheranizmusnak a szlovják területen azonban kisebb volt a jelentősége minit nyugaton, mert itt szlávnyelvű lutheránus csak néhány ezer van. Legnagyobb csoportjuk a Caraffa által kivégzett magyar nagybirtokos, Keczer birtokain, a felső Ósvavölgyben él, ahol a nép volt ura vallását őrizte meg. Ez a terület szlávosodott is el legelőször Délkelet-Sárosban és Északkelet-Abaujban a csehjellegű egyházi keretben annak ellenére, hogy a régi családnevek itt is jelentősszámú egykori magyarságra vallanak.¹⁾

A szlovják nyelvterület elmagyartalanodása legnagyobb mértékben a XVII.—XVIII. századokban történt, különösen amikor a latin közéleti nyelv háttérbe szorította a magyar nyelvet, s ez elvesztette tekintélyét. A katolikus egyházi szervezet sem volt többé az a magyar életkeret, ami Pázmány idején volt, s most már a katolicizmus szlávósított a magyarjellegre törő református vallással szemben. A Habsburgok a magyar király főkegyúri jogának gyakorlása során nagyrészt nemzetileg közömbös és dinasztiahű főpapokat helyeztek el a stallumokba, akik már nem a magyar elitnyelvet képviselték. Ennek a jelentős hatása a magyar nyelvvel szemben azért is megmutatkozott, mert a szlovjakság legnagyobb részec római katolikus, míg a magyarok inkább reformátusok voltak, s így ezen a területen mindig több volt a szlovják anyanyelvű pap mint a magyar. Az elmagyartalanodáshoz hozzájárult az az országos jelenség, hogy a nemzet szociális kettészakadása nálunk túlsokáig tartott, ami a nemzet szétszakadását nyelvi téren is siettetete, még pedig annál jobban, mennél inkább mélyült a szakadék. Sőt a szociális viszonyok az e tekin-

¹⁾ I. Kniezsa: Adalékok a magyar szlovák nyelvhatár történetéhez. Térkép.

tetben rosszabb helyzetű szomszédos lengyel példa hatása alatt itt súlyosabbak voltak mint Nyugat-Magyarországon, ami a XIX század első felében — éppen a szlovják területen — szociális forrongásokat is okozott.

összefoglalva az elmondottakat — a nyelvemzeti elfogultság nélkül szemlélt általános történelmi kép alapján — arra a megállapításra kell jutnunk, hogy a *szlovják nemesek hogy nem tájszólása a szlovák nyelvnek, de nem is lehet az, mert sohasem volt ennek semmiféle tekintetben tájterülete.* Az egész történelem folyamán sohasem érvényesült a szlovák szlovják területen elitnyelvként. Nem gyakorolt befolyást kulturálisan sem, hiszen a múlt század elejéig, részben még azon túl is, a szlovákok irodalmi nyelve a cseh volt s nem a szlovák, aminek még előbb meg kellett születnie. Egyházi téren sem alkottak közös szervezetet, mert túlnyomórészt más egyházmegyékhez tartoztak. Szlovják területen a 'templomokban szlovjákul prédikáltak, az iskolákban szlovjákul tanítottak. Gazdaságilag a két országrész nem vonzó, hanem az éles földrajzi határok miatt taszító hatást gyakorolt egymásra. Igaz, hogy a szlovják terület településtörténete még nincs teljesen feldolgozva, de az eddig közzétett adatokból az tűnik ki, hogy — családonkinti szórványoktól eltekintve, amelyek szintén elszlovjákosodtak szlovák áttelepülések keleten nem voltak. A népmozgalmi irány a Felvidéken mindig észak-déli volt s nem nyugat-keleti. Még kelet-nyugati irányú vándorlásra inkább vannak nyomok. Így szlovják hatások észlelhetők Eiptóban és határozott szlovják nyelvi jelenségek a morva-vlach területen (Kniezsa). Szlovák hatások hiányában pedig nyelvjárásról csak a nyelvemzeti kor hamis illúziói idejében lehet szó, amikor a történelmi tényekkel ellentétben feltételeznek és kétségbevonhatatlan igazságoknak tartanak soha fenn nem állott olyan nemzeti mivoltokat, amelyeknek egyetlen alapja és tanúja a nyelv lenne.

Úgy a szlovák, mint a szlovják nyelveknél még ma is kitűnik az, hogy nem egy nemzetnek a magvából, központjából ki sugárzó elithatás alatt terjedtek szét, hanem szociálisan alulról felfelé, vagyis magukból a falvakból és tájakból, s ezek gyakorta egymásra kölcsönhatást. Ha végigmegyünk a Felvidék szláv falvain a ruszin nyelvterület legkeletebbi szélétől a csehmorva határig, szinte faluról-falura haladva alig észrevehetően változik a nyelv, s a végletek már nem értik meg egymást. A két nyelvnek más nyelv-összehasonító centrumai nem voltak mint egy-egy vásárhely, továbbá a magyar vármegyék, s az egyes egyházmegyék szemináriumi, amelyekben a latin és magyar nyelvek mellett a szlovák, illetve a szlovják, kiegészítő nyelvekként érvényesültek. Emiatt volt olyan nehéz a szlovák irodalmi nyelv számára a megfelelő közérthető nyelvjárást megtalálni. Ez az oka annak, ami miatt Hodzsa sokszor panaszkodott, hogy nem

tudja a szlovák vidékiességet lecsiszolni, mert vannak miavai. túróói, zólyomi, liptai, stb. szlovákok, de nincs szlovák nemzet. Ez az alulról felfelé érvényesülő és részben elszigetelt fejlődés természetes következménye. A szlovák nyelvtípusok azonban mégis összekötetésben voltak egymással, tehát közöttük volt kölcsönhatás. A szlovjakokkal szemben azonban ez nem volt meg. A szlovják az avar birodalom bukása után más ország keretébe került, majd a magyar honfoglalás után, amikor a tornavidéki és abauji szlávok teljesen elmagyarosodtak, Szepes és Sáros pedig elsősorban magyar jellegű vármegyékké alakultak, a szlovják nyelvterület még szomszédsági viszonyjatekintetében is elszakadt a szlováktól. Annyira mindenesetre, hogy nyelve kifejlődésére a természetes határokon és a magyar, valamint német falvakkal telített és erősebb lengyel hatásnak kitett szűk és hosszan elnyúló Hernádvölgyön át befolyást nem gyakorolhatott. Ha tehát a csehet, horvátot, lengyelt és a szlovákot külön nyelveknek tekintjük — amint-hogy azok is — akkor ugyanezen az alapon a szlovjakot is külön nyelvnek kell tekintenünk, mert külön reliktumokból saját vitalitása nyomár, részeinek egymással való kölcsönhatásával, minden szlovák ráhatás nélkül, külön nyelvi egyéniségként fejlődött ki. Nyelvfejlődési rokonság a kettő közt csak annyival van több a többi szláv nyelvvel szemben, hogy mindkettő a magyar állam történelmi élményei és magyar nyelvi, továbbá nyugaton több, keleten kevesebb cseh nyelvi hatás nyomán, de egymástól függetlenül, alakult ki. A fentiek alapján tehát nem mulaszthatjuk hangoztatni kifogásunkat az ellen, hogy az a priori igaznak tartott, pedig kétségtelenül hamis nyelvemzeti elv előítéleteitől elkápráztatva, a szlovjakot egyszerűen szlováknak könyvelik el a nélkül, hogy azt bármiféle előzetes tudományos vizsgálat igazolná. Ez az álláspont nemcsak a szlovják nyelv külön jellege miatt, hanem már csak azért is tarthatatlan és igazságtalan, mert a népi, nemzeti hovatarozást nem a beszélt nyelv határozza meg.

Hogy maa szlovák kormányzat és társadalom, csehszlovák elődjének álláspontját követve, a szlovjakot minden tekintetben háttérbe szorítani, sőt nyelvét megsemmisíteni igyekeznek, ez érthető imperialista törekvés, amelyet a nyelvemzeti koreszme igazolni látszik. Azt azonban, hogy a mai magyar iskolapolitika miért kényszeríti a szlovjakra a szlovák nyelvet legtöbbször akarata vagy hajlamai ellenére, már nehezen tudja megérteni a felvidéki magyar és a magyarságtudatú szlovják. Csodálkozva szemléli, hogy miért kell a szlovják gyermeknek a saját nyelve vagy a magyar helyett, amit szívesen megtanulna, mert szüksége van rá, egy harmadik nyelven tanulnia, amire semmi szüksége sincs. Nem indok az, hogy a szlovjáknak nincs megfelelő irodalma. Ez ma még azért nincs, mert a szlovják mindig annyira magyarságtudatú volt, hogy intelligenciája a magyar állam keretében a „nyelv-

ben él a nemzet“ jelmondatát csak úgy tudta értelmezni, hogy neki most már nemcsak érzésében, de nyelvében is magyarrá kell válnia. A csehszlovák uralom idején felnőtt fiatalsága pedig anvnit hallott a szlovjáknak szégyelni való, elmaradott, elrontott nyelvjárás voltáról, amit minél előbb el kell hagynia, hogy öntudatsértőnek tartja, ha őt szlovjáknak tekintik. Pedig éppen ez a *legnagyobb fokú öntudathiány, mert ha egyszer népi alapon állunk, akkor még a tájszólást is ugyanúgy kell megbecsülnünk, mint akármilyen más népi sajtóságot*. A mellett nem is felel meg a valóságnak, hogy a szlovjáknak nincsenek meg az irodalmi alapjai. A szlovák irodalom maga is százazados múltra tekinthet vissza. A szlovják irodalomnak is ugyanilyen joga van arra, hogy kifejlődjék. Az sem igaz, hogy a népnek nem kell a szlovják irodalom, mert neki vagy a magyar vagy a szlovák kell. A szlovják Nasa Zastava mai nagyszámú előfizetője ennek az ellenkezőjét bizonyítja. Ha ennek a lapnak egy-cgy példánya átjut a szlovák határon, az ott kézzől-kézre jár, amíg csak rongvgyá nem olvassák. A szlovákizmus terjesztése legfeljebb arra alkalmas, hogy a szlovják nyelv meglévő nagy vitalitását elveszítse, s a szlovjakság jórésze hamarosan vissza magyarosodjék, mert ha saját nyelvén nem tanulhat, akkor inkább a magyar nyelvet fogja elsajátítani. Ez pedig népi politikai szemléletmód mellett, ami felé törekszünk, és amely csak a természetes úton létrejött nvelváltozásokat helveselheti, nem lehet cél.

Kászonyi Ferenc.

A NYITRAVÖLGYI MAGYARSÁG A XVIII. SZAZADBAN.

Történelmi helyzeteink a nemzetiségi kérdés más és más oldalának tanulmányozását teszik időszerűvé. A trianoni tragédia az ország oly nagy területeit vette el a magyarság oly nagy számával, hogy két évtizedig alig bírtunk a nagy fájdalom apró részleteibe elmerülni. A háború utáni két évtized nemzetiségi kérdésének irodalma éppen ezért a nagy összefüggések hangsúlyozásában merül ki csaknem teljesen. A nagy veszteségeket veszszük számba, amelyeket Trianon Közép-Európára és egész Európára rázudított. A részletekkel nem törődünk eléggé. Milyen különös: a magyarságnak ezer és ezer apró részletekben lett sorává Trianon, de minkét elsősorban Európa és Közép-Európa szerkezeti zavarai érdekelnek.

Ez a nagy összefüggésekre beállított érdeklődés megmarad még akkor is, amikor a trianoni igazságtalanság már megérett arra, hogy orvosolják. Az 1938. óta bekövetkezett határkiigazítások már szükségessé tették volna a nemzetiségi problémák leg-

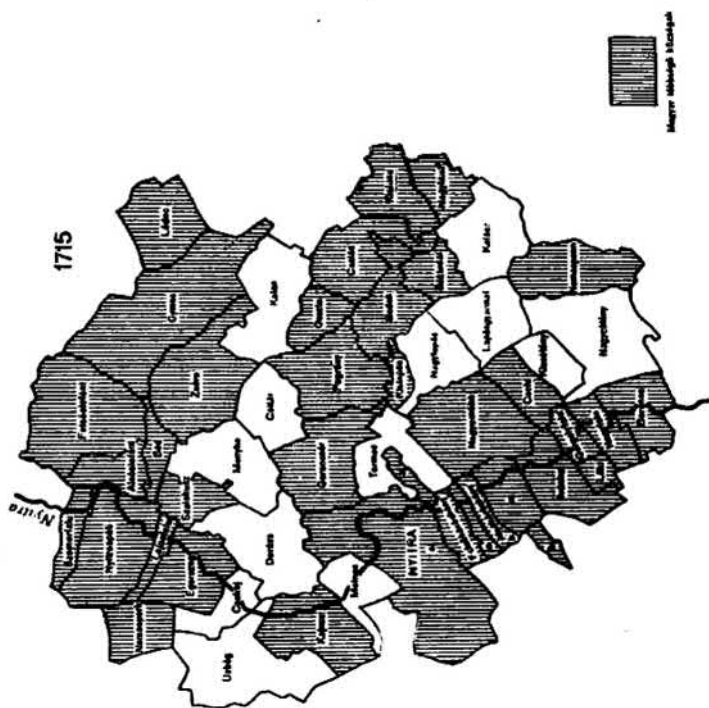
apróbb részletességig menő ismeretét. De ki meri állítani, hogy felkészültünk erre? Új helyzetünk azóta is sürgeti a legapróbb részletek tisztázását. A szomszédos népek szakemberei, talán érezve a magyar nagyvonalúság hátrányait, a részletek területén végzett apró munkával szeretnék a történelem s a jelen magyar igazságai alól kihúzni a talajt. Új helyzetünk hát mindenképpen az apró kutató munka irányába sürgeti a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó hivatalos vagy félhivatalos szerveink működésének átszervezését. A nagyvonalú álláspontokat a részletismeret apró igazságaira kell felváltani. Egy falu, egy község magyarságának a sorsa valamelyik nemzetiségi nyelvhatárunk mentén mai kőrülményeinkben többet igazol igazságainkból, mint annak a nagy elvnek a hangoztatása, hogy a magyarság rendkívül szabad fejlődést biztosított mindig a vele együtt élő nemzetiségeknek.

Sajnos, az apró munka is, egy ideig még, nagyvonalú követelmény. marad. E sorok írójának különös keserűséggel kellett éreznie ezt, amikor munkája a nyittrakömyéki magyarság fejlődésének vizsgálatára szorította. A zoboralji magyarság mai helyzete keltette fel érdeklődését a nyittrakömyéki magyarság történelmi fejlődése iránt s azt hitte, hogy e magyar tömb múltjának tisztázása könnyebb lesz, mint mai helyzetéé. Csakhamar kitűnt azonban, hogy a nehézségek fordított arányban súlyosodnak. A meglévő, viszonylag könnyen áttekinthető forrásaink legnagyobb része még feldolgozatlan s az érdeklődőt régen esedékes munka elvégzésére tartja vissza.

A nyittrakömyéki magyarság nemzetiségi fejlődésének megállapítására a tizennyolcadik században három forrásmunka a helységek nemzetiségi arányának sorrendi meghatározására ad lehetőséget négy időpontban. A III. Károly számára végzett adóösszeírások 1715-ből és 1720-ból az adózók névszerinti felsorolásával a helységek nemzetiségi állapotát a század elejére nézve tisztázzák. A század második felében már több egykorú forrásmunka található. Ezek közül a legtöbbet idézett források a Mária Terézia számára 1773-ban készített „Lexicon universorum regni Hungariáé lecorum populosorum anno 1773 officiosae confection“ című helységnévtár és Korabinsky Lexiconja. melyet 1786-ban adott ki Pozsonyban „Geographisch-Historisches und Produkten Lexicon von Ungarn“ címmel.

Ha e források négy időpontjára vonatkozó adatait a nyittrakömyéki magyarság nemzetiségi fejlődésére nézve összegyűjtjük nagy nemzetiségi előnyomulás, magyar visszavonulás és gyenge visszaasszimilálás nyomaira bukkanunk. A nyittrakömyéki magyarság területéhez számítjuk az Ürménvtől egészen Pereszlenyig terjedő területet, amelyet a kisalföldi magyarságtól a surányi szlovák telepek választanak el félszigetszerűen. A nyittrakömyéki magyar félsziget az ürményi és verebélyi folyosón át a tizennyolcadik század elején is összefüggött a délebbi síkvidék

A NYITRAKÖRNYÉKI MAGYARSÁG

Magyar lakosság létezője

magyarságával. Az Örmény és Verebély közötti területen s délre egészen Nagysurányig, egymással össze nem függő szlovák szigetsoportot lelünk, amelyet „Surányi szlovák félsziget“ néven találunk említve a régebbi magyar néprajzi irodalomban.

Az első időpontban, tehát 1715-ben a következő magyar falvak és városok tartoznak a nyitrakörnyéki magyarság telepeihez:

Lüki	Kajsza	Szalakusz
Gergelyfalu	Nyitra	Egerszeg
Nagyfalu	Gerenceér	Lajosfalu
Berencs	Nagyhind	Nemesperk
Nemespann	Kishind	Nyitraapáti
Ivánka	Bábindál	Béd
Csehi	Bodok	Szomorfalu
Alsóköröskény	Család	Alsóelefánt
Felsőköröskény	Pográny	Felsőelefánt
Kislapás	Geszte	Gyimes
Nagyemőke	Zsére	Lédec
Párucca		

Ezek a falvak egy kivételével Nyitramegye területére esnek, csupán Lédec esik Barsmegyébe.

A tizennyolcadik század elején a magyarság tehát összesen 34 helységben él többségben ezen a területen. Ez a magyar félsziget ebben az időben földrajzi kiterjedésében a következő képet mutatja. Amint említettük, Örménynél egy folyosón, mégpedig éppen Örmény magyar többségű lakosságán keresztül függ össze a kislalföldi magyarsággal. Örménytől keletre a Nyitra folyó mentén egy magyar éket bocsát a nyitrakörnyéki magyarság a surányvidéki szlovák szigetekbe Kis- és Nagykerrel. A Nyitra folyó balpartján azonban egy szlovák sziget, mégpedig Kis- és Nagycétény zavarja az egységes magyar jelleget. Kis- és Nagycétény 1715-ben szlovák többséget mutat, a következő hat évtizedben azonban mindig magyar többséget, így tehát 1715-ben tapasztalt szlovák jellegét átmenetinek kell tekinteni és egy körülmény folytán nem szlovák, hanem szláv jellegnek minősíteni. Nagycéténybert ugyanis nagyon sok a lengyelnyelvű magyar: Pruski, Borovski, Prcsenki. A szájhagyomány még ma is őrzi, hogy Rákóczi trencsényi veresége után sok menekülő lengyel kucrot bujtattak el a kis- és nagycétényi magyarok, akik később asszimilálódtak. Ili, Károly összeírása, amely a trencsényi csata utáni időből való, a névszerinti összeírásnál már felvette ezeket a jobbágyokká és kurtanemesekké kényszerült lengyel szabadsághősöket, akik viszont szláv nevükkel látszatra szláv jelleget adtak a két nyitravölgyi magyar helységnek.

Nagycéténytől északra már jelentékenyen kiszélesednek a magyar telepek. Kitöltik az egész területet a Nyitra és a Zsitva között, csak négy szlovák többségű helység bontja a magyar jelleget: Nagyiapás, Lapásgyarmat, Tormos és Kalász.

Ki kell emelni, hogy a nyitrakörnyéki magyar félsziget Nyitra városát is magába foglalja. Nyitra 1715-ben döntő fölényben magyar. Magyar egy vele szomszédos kisebb telep is: Párucca. magyár nemesek lakják. Párucca későbbi fejlődése során Nyitra külvárosa lett. Nyarától nyugatra egészen Bars határáig csak a Gyemes alatti Kolon bontja meg a magyar jelleget, mely ebben az időpontban szlovák többségű. A magyar falvak itt már a Tribecs déli lejtőin helyezkednek el. Gyemes magasságában a terű let átnyúlik Bars megyébe is és magába veszi Lédecet. A Tribecs északi lejtőin halad tovább ez a terület és eléri Pereszlény magasságát. Az uolsó magyar helység Alsóelefánt, mely ma magasabban fekszik, mint Nagyszombat, vagy mint Lipótvár a Vág völgyében, a Zsitva völgyében pedig eléri Kistapolcsány magasságát, a Garam völgyében pedig Újbányáét.

A nyitrakörnyéki magyar telepek 1720-ban a következő magyartöbbségű falvakat számolják:

Nagy falu	Lapásgyarmat	Zsére
Berencs	Nagyemőke	Szalakusz
Kiscétény	Párucca	Lajosfalu
Nagycétény	Kajsza	Nemcsperk
Nemespann	Nyitra	Béd
Ivánka	Gerencsér	Szomorfalu
Csehi	Kishind	Alsóelefánt
Alsóköröskny	Bábindáf	G yrr.es
Felsőköröskny	Bodok	Lédec
Gergelyfalu	Pográny	Csekej
Kislapás	Geszte	Csitár

1720-ban már csak 33 falu tartozik ehhez a magyar félsziget-hez. Az 17154 állapottal szemben tehát egy faluval kevesebb alkotja most a félszigetet. A közelebbi vizsgálat azonban nagyobb változásokat derít ki. A fejlődés öt esztendeje alatt nem egy, hanem hat falu szakadt ki a magyarságból elveszítve magyar többségét:

Luki
Nagyhind
Család
Egerszeg
Nyitraapáti
Felsőelefánt

A nemzetiségi fejlődés ugyanakkor, bár kisebb mértékben, de dolgozik a magyarság javára is, mert a magyarság többségi helyzetbe jutva a szlováksággal szemben, a következő falvakat kapcsolja be a magyar félszigetbe, amelyek 1715-ben kívül estek azon:

Kiscétény
Nagycétény
Lapásgyarmat
Csekej
Csitár

A zoboralji magyar félsziget ebben az időpontban egységesebb képet mutat. Kiscétény és Nagycétény bekapcsolásával szélesebbé lesz az a folyosó, amely a félszigetet Urményen keresztül a kisalföldi magyarsággal összeköti. Azonban Nagyhind és Család kiválásával a bars megyei szlovákság nyomul be a magyar félszigetbe. A két Céténytől északra 1715-ben a négy faluból álló szlovák szigetből kivált Lapásgyarmat és ezáltal a sziget Nagyiapás, Tormos és Kalász falvakra olvad le, sőt egy helyett két szigetté esik szét, melyek közül az egyik Kalászt, a másik pedig Tormost és Nagyiapást foglalja magába. Gyimes alatt Kolon továbbra is szlovák sziget maradt.

Egerszeg elszlovákosodásával a szlovákság nyugat felől fel*szorítja a magyarságot a Tribecs lankáira és ezáltal a magyarság visszavonul Nyitra és Tribecs közé Ugyanígy hat Nyitraapáti elszlovákosodása is. Felsőelcfánt kiszakadásával a szlovák elem már átlépi a Nyitra folyót is és ostrom alá fogja a Tribecs oldalában élő magyar falvakat.

A következő forrás 53 év múlva rögzíti meg a fejlődést. 1773-ban a következő falvak alkotják a nyitrakörnyéki magyarság félszigetét:

Nagy falu	Menyhe	Kolon
Berencs	Csitár	Zsére
Kiscétény	Darázs	Szalakusz
Nagycétény	Uzbég	Laiosfalu
Nemespann	Nagyhind	Béd
Csehi	Bábindái	Alsóelefánt
Kalász	Bodok	Felsőelefánt
Nagyemőke	Család	Gyimes
Nyitra	Pográny	Lédec
Gerencsér	Geszté	

Az 1720-tól eltelt öt évtized alatt újabb lemorzsolódás következett be a magyarság rovására. A 33 faluból álló félsziget 20 falura olvad le. Ezt az eredményt a veszteségek és nyereségek egybevetése adja. Mert az öt évtized alatt nem négy, hanem tizenkét falu szakadt ki a magyarságból. Ezek a következők:

Gergelyfalu
Ivánka
Alsóköröskény
Felső köröskény
Kislapás
Lapásgyarmat
Párucca
Kajsza
Kishind
Nemesperk
Szomorfalu
Csekej

összesen tehát tizenkét falu szakadt ki a magyarságból az 53 esztendő fejlődés alatt. E falvak között 9 kuriális község is azt bizonyítja, hogy elsősorban a nemesi falvak vezetik be a szlovákságot a zoboralji és a nyitrakörnyéki magyar etnikumba. Ez egészen valószínű. Mert a gyérszámú nemesi családok a szlovák jobbágyság betelepítése után már nem bírják megőrizni a helységek magyar jellegét. Szinte törvényszerű fejlődési eredmény ez, ám nem általános, mert például Nemespann és Lajos-talu kuriális helységek, de 1773-ban mégis megőrzik magyar jellegüket. Valószínű, hogy a magyar jobbágyságot nem cserélték ki szlovák jobbágysággal, vagy pedig bocskoros nemesség élt itt nagyobb tömegben.

A kérdéses idő alatt a magyarság a következő falvakat hódítja meg:

Kalász
Nagyhind
Család
Kolon
Felsőelefánt
Menyhe
Darázs
Üzbég

A felsorolt falvak közül azonban abszolút előretörést Menyhe, Darázs, Üzbég, Kalász és Kolon meghódítása jelent. Nagyhind, Család és Felsőelefánt abszolút előretörést nem jelent, mert a magyarság ezeket a falvakat nem hódította meg, hanem csak visszahódította, mivel a fejlődés elején magyar többségűek voltak. A szlovákság tehát csak átmenetileg jutott bennük túlsúlyra.

E változások után a következő képet nyújtja a nyitrakörnyéki magyar félsziget. Ivánka és Gergelyfalu kiválásával összeszűkül az ürményi magyar folyosó. Alsőköröskény, Felsőköröskény és Párucca elszlovákosodásával a szlovákság Nyitra alá nyomul és elszlovákosítja Nyitra déli részének eddigi magyar jellegét. Párucca kiválása a magyar etnikumból azt eredményezi, hogy a Lapásgyarmatból, Nagyiapásból és Tomiosból álló szlovák sziget félszigetté válik.

Kajsza elszlovákosodásával az újlaki szlovák vidék terjed Nyitra felé. Kishind kiszakadásával a barsmegyei szlovákság cvv erős éket ver a zoboralji magyar etnikumba Kislapás és Bodok magasságában és kettészakítással fenyegeti a zoboralji nyitrakörnyéki magyarságot. Nemesperk és Szomorfalu leszakadásával a magyarság a Nyitra jobbpartján veszti pozícióit. Ezzel szemben visszamagyarosodik Család és elmagyarosodik Kolon. Ez a hely magyar tengerben szigetként állott és így belovadása az asszimiláció megszokott esete, mivel a tenger mindig beolvasztja a szigetet. Kolon beolvadásával a gymesi magyar terület egyönte-

tübbé vált. Kalász megmagyarosodásával kiszélesül a verebélyi folyosó. A folyosót Nagyhind visszamagyarosítása is szélesíti.

Tizenhárom év múlva, Korabinsky Lexiconja szerint a következő magyar helységeket találjuk Nyitra körül:

Gergelyfalu	Gerencsér	Alsóelefánt
Nagyfalu	Molnos	Felsőelefánt
Kiscétény	Bábindái	Cymes
Nngycétény	Geszte	Lédec
Kalász	Kolon	Menyhe
Nagyemőke	Zsére	Ositár
Párucca	Szalakusz	Darázs
Nyitra	Lajosfalu	

Korabinsky szerint már csak 23 helység alkotja a nyitrakörnyéki félszigetet. Tizenhárom esztendő alatt a félsziget hat helységet veszített. Vizsgáljuk meg a magyarság veszteségeit és előretörését.

A tizenhárom esztendő alatt a magyarság a következő pozíciókat veszítette el:

Berents
Nemcs Spann
Csehi
Nagyhind
Bodok
Pográny
Béd
Üzbég

A veszteség tehát összesen nyolc helység. Hzzel szemben a következő térhódítás áll:

Gergelyfalu
Párucca
Molnos

Amíg tehát a magyarság 8 falut veszít, csupán 3 helységet hódít meg s ezek közül Gergelyfalu és Párucca nem asszimiláció, hanem csupán visszahódítás eredménye.

Ha már most összefoglaljuk az 1715-től 1786-ig terjedő héttizedes fejlődést, akkor a következő eredményekre jutunk: 1715-ben még 34 helység tartozik a nyitrakömyéki magyar félszigetbe. 1720-ban 33 helységet tart a magyarság, 1773-ban már csak 29-et és 1786-ban már csak 23 helységet birtokol. Az első esztendőre vonatkoztatott teljes veszteség 11 falut tesz ki. Ha már most az egyes falvakat vizsgáljuk ebben az időszakban, akkor azt látjuk, hogy csupán

Nagyfalu
Nagyemőke
Nyitra
Gerencsér
Bábindái
Zsére

Szalakusz
Lajosfalu
Aísóelefánt
Gimes és
Lédec,

tehát összesen 11 helység őrizte meg magyartöbbségű jellegét ezen idő alatt. A többi helység elszlovákosodik, egy részüket a magyarság visszahódítja, nagyrészüket azonban kiszakad a magyarságból. A teljesen elszlovákosodott falvak a XVIII. században ezen a vidéken a következők:

Luki
Be roncs
Ivánka
Csehi
Alsóköröskény
Felsőköröskény
Kislapás
Kajsza
Nagyhind
Kishind
Bodok
Pográny
Egerszeg
Nemcsperk
Nvitraapáti
Béd

Ezzel szemben a magyarság a következő helységeket szállta meg:

Kiscétény
Nagycétény
Kalász
Molnos
Kolon
Menyhe
Csitár
Darázs

Mint már említettük, Kis- és Nagycétény csak 1715-ben szlovák, a többi időpontokban mindig magyar. A falvakban élő hagyomány szerint e két helység csak lengyel menekültek megtelepedésével lett látszatra szlovák. Ezek beolvadása viszont tisztázta a két hely állandó magyar jellegét. Ezek után azt kell megállapítanunk, hogy abszolút magyar nyereség csak hat helység: Kalász, Molnos, Kolon, Menyhe, Csitár és Darázs.

Szólnunk kell még a valószínű okokról, amelyek e folyamatok mögött hathattak a XVIII. század folyamán ezen a vidéken. Sajnos, itt csak általánosságokat lehet megállapítani, holott éppen az egyes helyek változása külön-külön volna érdekes. De egy ilyen pontos magyarázat adásától még nagyon messze vagyunk.

A magyarság megapadására hathatott Rákóczi felkelésének leverése. A kuruc seregekben harcoló magyarság nem mehetett vissza régi helyére. Hathatott az ellenreformáció befejezése is, a magyar reformátusság kiszorításával. Ellenreformációs hatások még a XIX. század elején is észlelhetők voltak, bár inkább Barsban, mint Nyitrában. Itt korábban ment ez a változás végbe s eredménye a nyitrakömyéki magyar félszigettől délre fekvő surányi szlovák sziget keletkezése lett.

De, mint legáltalánosabb és legvalószínűbb szociológiai ténytet kell megemlíteni az északi szlovák vidék nagy megélhetési nehézségeit, amely ellenállhatatlanul taszította a népességet a déli területek felé. hol a magyarság megritkul, ott a szociológiai vákuum szinte törvényszerűen vonzza a szlovákságot S ez olyan korban, amikor a jobbágy megtelepítése az első föltétele a naturalgazdálkodási rend gazdasági érvényének, mindenütt törvényszerűen bekövetkezik. A betelepülés betelepítésé, tudatos megilletetessé válik. A szlovákságot tudatosan ültették be ezekre a helyekre a fenti okok folytán. A század eleje még a magyarságnak kedvez. Rákóczi szabadságharcát még nem verték le, még nem hatottak a leverés következményei. A század vége már a szlovákságnak kedvez: a következmények teljesen kifejlődtek. Ezért van az, hogy ha nemzetiségi oldalon felvetik a demográfiai problémát, nem indulnak ki az 1715-ös és 172(has összeírásokból, hanem az 1773-ban készített helységnévtárból, mivel ez a felvétel már a magyarságot megritkító és gyengítő következményeket tükrözi. így ősi szlovák helyeknek tekintenek minden olyan falut, amely 1715-től 1773-ig szlovákosodott el. Mint végső megállapítást hangsúlyozni kell. hogy e részletesebb vizsgálat éppen az ellenkezőjét bizonyítja annak, amit oly gyakran a magyarság szemére vetnek: hogy erőszakos asszimilációs magatartást tanúsított a nemzetiségekkel szemben. Az igazság az, hogy szinte saját lehetőségeit nyújtotta át nekik, hogy fejlődjenek.

Jócsik Lajos dv.

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS WESSELÉNYI SZÁZÉVES "SZÓZATA", TÜKRÉBEN.

Kevés megemlékezést hallottunk és olvastunk mindeddig egy nemzetpolitikai-történeti szempontból nevezetes, érdekes, sőt nagyonis időszerű százéves évfordulóról. 1843-ban jelent meg Lipsében a reformkor nagy vezérférfiának, br. Wesselényi Miklósnak „Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében“ című politikai irata.

Az árvízi hajós immár mint „polgári halott, lelki s testi csa-

pások s akadályok által tevési köréből kivetve, cselekvéstől elzárva, s száműzve“ szólalt fel griffenbergi magányából a hazáját fenyegető veszélyek láttán. Utolsó kiemelkedő, és írásban egyszerűs mind a legátfogóbb, legmélyebben járó politikai megnyilatkozása ez a könyv Széchenyi széleslátókörű nyugati útítársának, erdélyi alteregójának — öt évvel a szabadságharc első hatalmas nemzetiségi viharának kitörése előtt...

„Szózata“ nagy számvetés: a hazai nemzetiségi kérdés fej'ödésének első periódusával oly szorosán összefüggő reformkori belpolitikai mozgalmakban szerzett, és saját személyére oly szomorú tapasztalatainak, valamint bajjós külpolitikai felismeréseinek summája. A messze európai távlatokba tekintő és a magyar életérdeket szem elől egy pillanatra sem vesztő külpolitikai érzék talán korának egyetlen hasonló munkájában sem nyilatkozik meg ilyen élesen. Mai veszedelmes időszerűsége — lévén központi gondolata a pánszláv-orosz veszély — elsősorban külpolitikai jellegét domborítja ki, ezért kényes feladat jelentőségét megjelenésének százados fordulóján méltatni. Ezek a ma oly időszerű politikai vonatkozások mindazonáltal elválaszthatatlanul kapcsolódnak a legnagyobb magyar sorskérdéshez, amely Wesselényi korára mutatkozott meg először igazán teljes súlyosságában.

A magyarországi nemzetiségi kérdést Wesselényi „Szózatának“ megvilágításánál vizsgálva, szükségesnek mutatkozik az ezt kialakító mozgalmak fejlődésével a mű történeti-politikai dimenziójában, sőt azt némileg tágítván, az európai politikai történet általános nemzetiségi szempontból tekintett háttérét felvázolva foglalkozni.

*

Az 1791. és 1795-i francia forradalmi alkotmányleveleket bevezető man. ifesztumok tartalmazzák a modern nemzetiségi doktrínának azt az alakját, amely hivatva volt az európai államok addigi politikai rendjének megváltoztatása céljából az egységes állami keretekben élő különböző népfajokat — tekintet nélkül esetleges korábbi rendi privilégiumaikra — független, önálló politikai szerepre hivatott alakulatoknak nyilvánítani. Ezáltal volt remélhető, hogy a nagyszámú nemzetiségi csoportok versengésének megindulása végül is egyes heterogén államalakulatok felbomlásához, majd e csoportok elkülönítésén — ha tetszik függetlenítésén — keresztül e nép- és államtöredékek új és hatalmas egységbe való összefogásához fog vezetni.

A modern történettudománynak ez az általános jellegű megállapítása csírájában már Wesselényi meglátásaiban is fellelhető, sőt igen konkrét formában alkalmazást is nyer kora európai politikájának legsúlyosabb problémájára, az orosz hatalom fenyegető terjeszkedésére. A „Szózat“ lapjain hosszú fejtegetésekkel mutatja ki, miként sajátította ki a belső állami rendjét egyébként

ez önkényig terjedő autokratikus eszközökkel teljes sikerrel fenntartó Oroszország pánszláv imperialista külpolitikájának leghatalmasabb és veszedelmesebb fegyverévé a francia eredetű, forradalmi nemzetiségi eszmét, illetve a „forradalmi szláv propagandát“.

Miután a napóleoni háborúk viharai alaposan kikezdték az európai államok rendjét nemzetiségi szempontból is, a bomlás meggátlására a Szent Szövetségbe menekült Habsburg-Birodalom állami autokráciája képtelen volt a politikai statusquo látszatának megóvásán túl a nemzetiségi törekvéseket hatékonyan leszerelni, vagy ezeket a saját *jól* felfogott érdekeinek szolgálatába állítani és irányítani... Mert Sándor cár egyfelől azért hívta létre a Szent Szövetséget, hogy a dinasztikus és hatalmi statusquo fenntartásának örve alatt az orosz érdekek érvényrejtetésére minél hathatósabban avatkozhassek be az európai politikába, másfelől erre a beavatkozásra mind gyakoribb alkalmakat teremtenő, erősen szította a „forradalmi szláv propagandát“ a Balkán és Középeurópa szláv vagy orthodox nemzetiségei körében. Wesselényi, az „alkotmányos szabadság“ idealistája megdöbbenve állapítja meg, hogy ez a politika a szabadság és alkotmányosság gondolatának egyenesen forradalmi propagálásával csak azért törekszik a faj- és hittestvérek megnyerésére, hogy utóbb ugyan ezekre és más, nem szláv szabad európai nemzetekre is kiterjessze a cári orosz hatalom állami önkényét, és nemzeti-állami különállásukat elsikkasztva, a minden oroszok birodalmába kebelezze hazájukat. Mint a magyar nemzeti közvéleménynek annál külpolitikailag tájékozottabb tolmácsa, nemzete jövőjét féltő aggodalommal és a szabadság és alkotmányosság eszménye iránti rajongással diktálta felháborodással bélyegzi meg ezt az eszményekkel visszaélő paradox politikát.

Wesselényi felfogása a pánszláv veszélyről és a nemzetiségi kérdésről azonban mindezekén túl a reformkorvégi belpolitikai helyzet és a hazai nemzetiségi kérdés addigi alakulásának eredője gyanánt érthető csak meg helyesen. A reformkor magyar közvéleménye törekedett a maga nemzeti megújódását a nemzetiségekével összhangba hozni, mégpedig egykorú politikai fogalmak mértékével mérve, igen sok jóindulattal és megértéssel. Egységes és határozott felfogás e téren mégsem alakulhatott ki és Wesselényi vizsgálendő nézetei is csak egy irányzat képviselőnek tekinthetők. Ennek oka az, hogy a közvélemény állandóan a tényleges kül- és nemzetiségi politikát irányító, alkotmányosnak el nem ismert bécsi kormány váltakozó politikai sakkhúzásainak hatása alatt állott. Egységes volt azonban abban az alaptörekvésben, hogy megteremtse a magyarság és a nemzetiségek viszonyában a maga belátása szerint és felelőssége mellett kívánatos rendezés alapfeltételeit és lehetőségét: a nemzetegységet (Erdély uniója) és az állami önállóságot. Emaz alapvető szükségnek ad

leghívebb kifejezést Kossuthnak a Pesti Hírlapban 1841. ápr. 14-en megjelent ú. n. úniócikke. Tudnunk kell azonban, hogy e nagy célok megvalósítására alkalmazandó politikai módszerek tekintetében Kossuth elgondolásai már nem egyeztek a reformkor vezéréivel, így Wesselényinek a „Szózatban“ kifejtett nézeteivel sem. Az alapfeltételek megteremtésére azonban ettől az ellentétől függetlenül sem nyílt békés lehetőség; így a magyarok és nem magyarok viszonyának megszabását magárák fenntartó bécsi kormány politikája — mely a nemzetiségi kérdéssel annyira rokon balkáni és keleteurópai kérdésekben tulajdonképpen szemben állott Oroszországgal, de az ellentéteket épperr a szent-szövetségi kapcsolatok mind szorosabbra fűzésével igyekezett semlegesíteni — tájékoztatlanságban hagyta a magyarságot és határozatlanságra kárhóztatta politikusait. Hogy ez a metternichi politika milyen végzetes volt hazánkra nézve, mindennél jobban átérthetjük, ha arra gondolunk, hogy Wesselényinek a veszélyt oly látnoki erővel a nemzet elé vetítő „Szózata“ megjelenésekor már evg évtizede fennállott a szerződéses megállapodás a cári és császári kormány között egymás alattvalóinak felkelése esetére szóló beavatkozásról, sőt a cár a Wesselényire nézve oly emlékezetes és sorsdöntő 1836-i országgyűlés feloszlata után a nála a magyarokra panaszkodó Metternich hercegnek ezt a beavatkozást már határozott formában fel is kínálta!

Az európai politika reformkorvégi vészterhes hátterének felvázolása után vizsgáljuk, milyen jelenségek ösztönözték Wesselényit „Szózatának“ megírására a nemzetiségi kérdés alakulásának belső vonalán?

Magyarországon a nemzetiségek komolyabb arányú öntudatosodása és szervezkedése a reformkorral egvidőhen indult meg, kulturális síkon, és pedig a magyar szellemi megújulás gócpontjaiban. A Karadzics Vük vezette szerb irodalmi mozgalom bölcsője Buda volt, ahol Safarik, az első. Újvidéken 1816-ban megnyílt szerb gimnázium igazgatójának szláv irodalomtörténete megjelent és a Matica megalakult. A szerb fejedelemség közoktatásügyét magyarországi szerbek szervezték meg. Pesten munkálkodott Kolár János a szlovák nyelvnek és irodalomnak a cseh befolyástól való függetlenítésén, az önálló szlovák szellemi élet kialakításán, majd immár magyarelles irányban a pánszláv testvériesülés érdekében, (ő a „Slávy dcera“ c. pánszláv eposz szerzője.) A horvát nemzeti nyelvért megindított akciót is itt kísérték legnagyobb figyelemmel. Az aldunai román fejedelemségek kulturális felemelkedésében hasonlóképpen Magyarországon kifejlődött román kultúrcentrumoknak (Szeben) és szellemi vezéreknek (Lázár György) jutott vezető szerep. Az öntudatosodás felé vezető útra lépő nemzetiségeink és balkáni szomszédaink tehát egyaránt sok-

kai többet köszönhetnek a magyar művelődés közvetítette elindításnak, mint amennyit a nemzetiségi-politikai ellentétek kiéleződése óta érhetően általában elismernek. Fontos és szem elől nem tévesztendő körülmény, hogy a magyarországi kulturközpontokból elindult nemzetiségi nyelvi és irodalmi újtók kezdetben nem a pánszláv vagy orthodox, hanem a magyar művelődés emelői nevelkedtek.

Ennek ellenére nemzetiségi mozgalmaink fejlődésében a magyar kultúra tűzhelyeitől való szellemi elindulást hamarosan politikai eltávolodás követi. Balázsfalván 1831 óta kétéves bölcséleti és négyéves teológiai karral bővített gimnázium áll a román szeparatista nemzetiségi törekvések szolgálatában. Még 1812-ben jelent meg Budán Alaior Péternek, az egyetemi nyomda román korrektorának a dáko-román kontinuitás elméletét megalapozó történelmi munkája, mely bibliája lett az erdélyi román értelmiség köreiben azóta mindinkább terjedő sovén nacionalizmusna*. 1838-ban indította meg Baritiu, a balázsfalvi iskola tagja, a „Gazeta de Transilvania“ című lapot, mely szócsöve lett e törekvéseknek és az államelv kérdésében a szászokkal egyetértésben képviselt elutasító álláspontnak. Itt nagyban bátorította e román köröket az a merev szász magatartás, melynek érveit Rothnak „Dör Sprachkampf in Siebenbürgen“ c. 1842-ben megjelent könyve jutatta kifejezésre.

A latint felváltó magyar hivatalos nyelv kérdése horvát vonatkozásban vetette az első viharos hullámokat. 1815-ben Mihanovich röpirata még a horvát nyelv kultuszát a latin hivatalos nyelv ellenében szorgalmazta, de midőn tíz év múltán a reformországgyűlés a magyar hivatalos nyelv ügyét vitte diadalra, a nemzeti nyelvekre féltékeny horvát követek keresztülvitték, hogy a magyar nyelv hivatalos jellege az anyaországra szorítkozzék és csupán kötelező iskolai tanítását fogadták el. Természetes, hogy ez az eljárási a korszellem állami egység-ideáljáért lelkesedő magyar politikai körök ellenszenvét hívta ki a továbbiakban maga ellen, annál is inkább, mivel az illyr mozgólódásokkal is súlyosbított magyar-horvát ellentétek mind közioigibb színezetet is öltöttek. A horvát példa nyomán éledt fel azután a harc a nyelvkérdés körül Erdélyben és a magyar országgyűlésen is a „Szózat“ megjelenését megelőző években.

A közjogi vitákon túl az illyr mozgalomban rejő, immár sokkal veszedelmesebb szeparatiztikus törekvések élezték ki különösen a magyar-horvát ellentéteket a harmincas években. Gaj Iaios, kinek nevéhez a mozgalom keletkezése fűződik, szintén nyelvészeti és irodalmi síkról indult a politikai ambíciók felé. Szlavisztikai tanulmányainak és pánszláv összeköttetéseinek hatására alakult ki a horvát-szlavon-dalmát-szerb és bosnyák szlávok nyelvének egyesítésére, az illyr nemzeti nyelv kifermálására vonatkozó kultúrprogramja, melynek terjesztésére 1835-ben egy

politikai célok szolgálatára is alkalmasnak bizonyult sajtóorgánumot, a Noviné Hrvatske-Slavonske y Dalmatinskét indította meg. Horvát politikusok az évtized elején sorozatosan vetnek fel terveket Dalmácia, Szlavónia, Krajna, majd Fiume Horvátországhoz való csatolásáról. 1833-ban röpirat jelenik meg Zágrábban Kollár és Gaj sugalmazására „Sollen wir Magyaren werden?“ címmel Magyarország egységének helyreállítása és a magyar nyelv terjesztése ellen, melyben a nem magyar többség és az ezzel szembeállított magyarosítók számaránya már hátrányunkra torzítva szerepel. (6—3 milliói). A horvát sajtó ezután szívós és általános propagandába kezdett az illyr kulturális egység, majd a szerrinte akkor 6 millióra rugó délszlávok általános politikai egysülésének gondolata mellett. Ez a törekvés immár területi alapra helyezkedvén Magyarország integritása ellen irányult.

1840 körül az illyr mozgalom már a szerb egyházi körökkel való teljes egyetértés létrehozásán fáradozott, másfelől mindent elkövetett a magyarbarát horvát körök, a magyarónok — különösen a varasdi és tiropoljei nemesek — leszerelésére. Nem volt titok az sem, hogy az illyr mozgalom tulajdonképpen megindítója és főtámogatója maga Metternich ill. Kollowrat volt, kik kifejezetten a magyar nemzeti törekvéseket kívánták »le ellensúlyozni, kockáztatva, hogy az alulmaradó magyarság fölött szláv-román vetélkedés induljon meg a túlsúly birtokáért. Ismeretes volt már eléggé az egyelőre csak a cseh-tót mozgalomban érezhető közvetlen orosz befolyás és az a támogatás, amelyben a magyar, német és tót lutheránus egyházak uniója ellen titakozó szlovák lutheránusok a katolikus színezetű cseh nemzeti mozgalom vezérénel. Thun grófnál részesültek. A cseh, szerb és illvr Matica egymást követő megalakulása is mindenképpen a szlávok előnyomulását és egyetértésüknek haladását jelentette. Minden vonalon a „nemzetegységért“ indulván a küzdelem, az állami egységét is védelmezni kényszerült, de történelmi jogainak még nem vitatott birtokában lévő magyarságnak életbevágó érdekei forogtak kockán a versenyben. Ezeknek az érdekeknek a védelmében írta Wesselényi „Szózatát“ a magyar és szláv nemzetiség ügyében, féltő hazaszeretettől és a problémák megoldásának keresésénél kora nacionalista idealizmusától áthatva.

*

A fenti kitérés a reformkor nemzetiségi törekvéseinek bontakozó irányvonalaira és a magyar-horvát ellentétek fejlődésére némileg megvilágítja Wesselényi aggodalmainak alaposságát. Ha „Szózatát“ áttekintjük, meggyőződhetünk róla, hogy ezek az aggodalmak milyen tudatosak voltak nála: mindenképpen tisztábban látta a bel- és külpolitika jelenségei közt mutatkozó nagy összefüggéseket.

Lelki szemeivel előre látta azt is, hogy „...a nemzeti függetlenségre törekvő s törekvésüket már létesíteni készülő szláv roppant számú népek ... kitörése alkalmával az oláh népek is, amazokkal nem származni- és nyelv, hanem törekvés és sorszülte, részint pedig — nagyon is tekintetbe veendő — vallásos rokonság következtében (orthodoxia) amazokkal ugyanazon célra s ugyanazok ellen biztonnal kezét fogandanak ...“²⁾ Ebben a felismerésben benne rejlik a magyar-román antagonizmus eredendő oka. Mert ha az orosz politika, a görög szabadságharc háborúi óta a tengerszorosok felé tett sikertelen erőfeszítései során, különösen pedig, a krími háborúban elszenvedett súlyos politikai vereségek következtében, nem is vonta oly szorosan az állami önállóság felé törekvő aldunai fejedelemségek népét a maga kizárólagos befolyásának körébe, amint azt Wesselényi talán elgondolta, érzelmileg annál maradandóbban állította szembe a Kárpátmedence hosszú századok óta szilárd államegységet képező szomszédos országával, az útjában álló Habsburg Birodalomhoz tartozó Magyarországgal. Ez a valóban „törekvés és sorszülte, illetőleg vallásos rokonság megalapozta“ szembenállás öncélúvá és örökletessé vált az erdélyi románsággal való uniós törekvésekkel és meghíúsította a közeledést Délkelet-Európa két egyedülálló, szlávok közé ékelt népe között. Azonban jól tudjuk, hogy Wesselényi felismerése óta nem hiányoztak magyar részről az erre irányuló tervek és kísérletek (pl. Kossuth emigrációs szövetségi tervei). Végeredményben ezt a szembenállást örökölte a románság a nemzeti aspirációinak már nem annyira orosz, mint nyugati támogatás folytán bekövetkezett beteljesedése utáni korra is, midőn a bolsevizmus katalizmája már semmivé tette az orosz érdekközösség vallási alapjait, a politikai, világnézeti és szövetségi orientáció változásai pedig végzetesen mély szakadékot teremtenek Románia és egykori hatalmas, Európára nézve ma még veszedelmesebb életformát magáévá tevő pártfogója között.

Visszatérve azonban a Wesselényi korabeli pánszláv veszélyre, ő úgy látta az akkori kilátásokat, hogy a minden hatalom által óhajtott béke fenntartása csak a pánszláv propagandájával felhagyni nem hajlandó Oroszországgal együttműködve lehetséges. „Ennek diplomatája nem lesz aluszékonyabb, propagandája sem restebb“ — mondja. Az orosz túlsúly a keldti kérdésben egyre növekszik; itt a békét és a tízmilliónyi szláv alattvaló felett uralkodó török Birodalmat már csak az európai diplomácia tartja fenn, de „a szláv és összes népességének általános felkelése ellen nincs mit mérlegbe tennie“. Az egyensúlynak ez az állandó veszélyeztetése egyaránt érinti Angliát indiai összeköttetése és Ausztriát galíciai és aldunai biztonsága és érdekei miatt, mert a bal-

²⁾ br. Wesselényi Miklós: Szózat..., 95. 1.

káni és ausztriai szlávok felkelést: esetén „nyílt lesz az intervenció dús tere“.

Az orosz túlsúly ellenszerül Wesselényi „az (orosszal) ellenszenvű nemzetiségek öregbítését“ (erősítését, megnyerését) és „az alkotmányosság zászlójának kitűzését“ jelöli meg — főként Ausztria és Poroszország által. Mindez a német egység megteremtésével volna a leghajlékonyabban megvalósítható. Ugyanis „Poroszország népességének jórészt harmada szláv jelenben is“ Ezért közelről érinti a szláv terjeszkedés, melyet azonban alkotmányos belső politikával meggátolhatna — és itt Wesselényi a lengyel és bolsteini kérdés megnyugtató megoldásának szükségére, valamint továbbmencve a német-francia ellentét kiküszöbölésére gondol, mert „a franciák is csak mint az orosz szövetségesei lennének veszedelmesek“. Ami Ausztriát illeti, Wesselényi szinte előre látja az elszakadó nemzetiségei miatt széthulló Habsburg birodalom képét, mikor azt írja: „Béke tarthatna fenn leginkább Ausztria létét, háború — még győztes is — semmivé tehetné“. Minthogy Törökország hatalma már csak látszat, Poroszországgé még csak kialakulóban, az ellensúlyt a német egységben látja, mikoris a huszonötmillió német „egy testté tömörülve, egész szellemi és anyagi súlyát s erejét a mérlegre teszi.“ Mintha Wesselényi előre látná, hogy a nagy germán-szláv összecsapáshoz a német egységen keresztül vezet az út. De érzi az orosz forradalmi szellem nyugtalanító szelét is, „az egész Európát átlobogó forradalom veszélyét“.

Külön fejezetben tekinti át az orosz hatalom növekedésének történetét; tanulságos összefoglalása végén még a lengyel felkelés rokonszenvező hazai visszhangjára emlékeztetve, szenvedélyesen bizonygatja, hogy 1830-ban Ausztria és Poroszország kezében volt az orosz hatalom sorsa. A lengyel nemzeti mozgalom támogatásával meg lehetett volna akadályozni az orosz előnyomulást. „F helyett nyakunkra ültették amaz ellenséget, fővárosinkhoz néhány napi földre engedtek előnyomulni (Lengyelország és Varsó Oroszország „nyugati ablaka“!) s kisimították és akadálytalanná tették az utat, melyen a növekvő ár beronthat... Oroszországnak szüntelen háborút kel! folytatnia s újabb meg újabb hódításokat kell tennie — ismeri fel Wesselényi az orosz imperializmus lényegét — mert nagyjainak képtelen pazar fényűzését és kapzsiságát csak így elégítheti ki, s hallatlan rosszul fizetett hadseregét csak így tarthatja fenn s foglalhatja el.“

*

Magyarország szerepe a szláv veszéllyel szemben az, hogy „védbástyája lehet (az egyesült) Németországnak s Európának az orosz hatalom ellen. De csak úgy lehet ilyen, ha értelmi fejlődés mellett és által alkotmányos léte és nemzetisége izmosodik; mert csak ez teheti erőssé és rohamoknak ellenállni képessé. Ezért

Magyarhon Német- s azzal egyéredkű országok teljes figyelmét érdemli. Mindazon országoknak s főként Németországnak szoros érdekében fekszik Magyarhon fenntartása és erősödése s érdekében fekszik a magyar nemzetiségnek, mint ezen fennmaradás és erősödés mellőzhetetlen feltételének előmozdítása⁽²⁾) íme itt is a szükségszerű és elhivatott magyar helytállás előfeltételeinek biztosításáért emel szót az „alkotmányosság és nemzetiség“ bajnoka. Ha ezek megvannak, akkor a feladat az, hogy a „belső fronton“ a „különböző fajú és nyelvű lakosokból álló ugyanazon országban az alkotmánynak malasztját minden nemzetre oly egyenlően kell osztani, hogy abban mindenki édes anyát találjon fel. s ezáltal egymást testvéreknek tekintsék.“

Napjainak nagy problémája, a nemzet-, ill. állami egység a nyelvkdédsen fordulván, az egykorú nemzetiségi politika fogai maihoz mért figyelemreméltó méltányossággal és higgadsággal folytatja: — „Törvényhozásban és igazgatásban evg nyelvnel több nem létezhetvén, azon nyelvnek, mely erre használatik. megtanulását a lehetőségig könnyűvé és kívánatossá kell tenni. De azért mindaddig, mig a különböző nyelvűek nyelvük s nemzetiségük sajátágához ragaszkodnak, annak alkotmány s igazgatás oltalma alatt (!) s mindenki által bántatlan s tiszteletben kell állania.“⁽³⁾)

Wesselényinek e programmszerű normái hazai nemzetiségeink jogállásáról mutatis mutandis ma is helytállóak. A fejlődésnek mellettük szóló bizonyága és a külpolitikai érdekek figyelembevétele csak érthetőbbé teszik, miért ítélte el a „Szózat“ lapjain az erdélyi szászok 1843. évi felségfolyamodványát az erdélyi országgyűlés unióhatározata ellen. Aemennyire érdeke Németországnak az erős Magyarország, ép úgy érdeke a szászoknak a magyarsággal való együttműködés idebenn.

Wesselényi azonban nemzetiségeink népi jogainak ideális, sőt modern formában való elismerésénél tovább is ment. Könyve végén a pánszláv veszély elhárítása céljából felsorolja „Honunk teendőit“, ezek közt a következő gyakorlati irányelveket konkretizálja: „1 a szlávok méltányos követeléseinek teljesítése; 2 a szlávoknak méltó bizodalomrai okadás: 3. a magyar nemzetiségnek öregbítése s terjesztése: értelmi miveltségnek jogszerzés és bírás címjévé tétele, nevelés, iskolák, kisededóvó intézetek: — alkotmányos és nemzeti érdekünkhöz mentői többeknek csatlósa: városokról, földnépéről: — honosink s főként köztünk magyarok közti egység — a magyar nemzetnek kormányáhozi csatlakozása, stb... “ Elgondolása szerint amellet, hogy Ausztriának és Poroszországnak alkotmányos monarchiákká kell lenniök. Ausztria tartományai részére teljes autonómiát tart kívánatosnak, sőt

1) Szózat..., 196. I.

2) u. o. 109-110. 11.

Dalmáciának Horvát-Tótországhoz való csatolása mellett tör lándzsát, hogy a megnyugtatott és megerősített társországot fűzze azután új alkotmányunk a magyar állam oszthatatlan közjogi egységébe. Az ily módon megerősödött Ausztria és Magyarország a Balkán felé is pozitívabb külpolitikára lenne képes, sőt hivatva a török uralom alól felszabaduló keresztény népek általi önállóság felé vezető útjának egvengetésére.

*

Így látja Wesselényi Miklós száz évvel ezelőtt, a pánszláv veszélyhez kapcsolódva, hazánk nemzetiségi problémáit és keresi a bölc, reális megoldás útjait. Könyve politikai irat. Ez a tény, valamint szerzőjének közéleti pályafutása ad magyarázatot arra, miért nem hagyott mélyebb nyomokat ez a mű hazánk egykorú politikai történetében és a későbbi irodalomban. Annakidején már későn, Wesselényi politikai bukása után, a kiegyezés utáni utókor számára pedig túl régen jelent meg, de időszerűsége ma ismét fokozottan előttünk áll. Ma talán a „Szózat“ nagy felismeréseiben rejlő reális érzéket tudjuk értékelni a leginkább, mert most is erre van nemzetpolitikánkban igen nagy szükség. Az elfogulatlan külföldnek is ugyanezért kell a nemzeti öncélúságunkat és az európai közösséget féltő és védelmező Wesselényit legalább is észrevennie és megértenie.

Mert ami, túl a nagypolitikán, a Kárpátmedence nemzetiségi problémájának megoldását illeti, a helyzet egy évszázad történeti, társadalmi, kulturális és világnézeti fejlődése és változásai után is alapjában igen sokban hasonló. A megoldás a változott modern viszonyok és immár a jó értelemben vett megújuló szellem követelményeinek figyelembevételével megint csak a nagy reformpolitikus általános európai és ezek által igazolt magyar érdekeket összhangba hozó idealizmusával és szellemében remélhető.

Dettai Miklós

A ROMÁNOK TELEPÍTÉSEI KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ERDÉLYI TELEPÍTÉSEKRE. *)

i

1. A telepítési tevékenység változatos formái közül valamelyiket ma már minden modern állam ismeri. Általa az állam elsősorban faji vagy nemzeti, régebben inkább gazdasági vagy szociális célkitűzéseit kívánja megvalósítani. A telepítés célkitűzéseiben mindig fel lehet ismerni azokat a körülményeket, adott

¹⁾ Az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga Kisebbségi Szakosztályának 1942. évi pályázatán pályadíjjal kitüntetett munka

állapotok kényszerítő hatásait, melyek mint okok váltották ki a telepítési tevékenységet. Az adott szükségletek, a követett célok s az igénybevett eljárás mód rendkívüli változatossága miatt igen sokféle telepítés van. Esetről-esetre kell megvizsgálni minden telepítésben a körülményeknek ezt a változatosságát, hogy megállapítható legyen a jellegét megadó sajátosság s objektív értékeléssel legyenek megmérhetőek a telepítés eredményei is.

A telepítésnek: múltja van. A történelemben vannak adatok arról, hogy a járványokat, háborúkat, betöréseket követő népességcsökkenés, a szociális feszültségeit feloldó elvándorlás hogyan lett oka egy-egy országrész, tartomány vagy megye elnéptelenedésének. Az uralkodók vagy fejedelmek, de úgyszintén a nagy hűbérurak is ilyen állapotok előállásakor sokszor nagyvonalú telepítéssel igyekeztek ezeket az elhagyott területeket újra emberekkel benépesíteni. Érthető, hogy minden intézkedést megtettek olyankor, amikor szükségét látták, mert a lakatlan terület egyúttal terméketlen is volt s ebből kifolyólag értéktelen, jövedelemszerzésre is alkalmatlan. Minderre a legjobb példát Európában a magyar történelem adhatja. Ismeretesek azok az okok, melyek az ország egyes vidékeinek vagy sokszor egy egész országrésznek az elnéptelenedését váltották ki s ezzel olyan helyzetet teremtettek, melyben magyaránú telepítési tevékenységre volt szükség.

A román fejedelemségek kialakulása és történelmi fejlődése során is fordultak elő olyan, a mi helyzetünkkel jóformán teljesen egyező körülmények, amelyek miatt hasonló természetű telepítésekre került sor s amelyek — sok esetben a telepítési emberanyag magyar volta miatt — a magyarságra nézve egyáltalában nem voltak közömbösek. Az ilyen telepítések egvrésze *hozzátelepítés* volt csak, melyek a falvak egész sorának lassú, vagy hirtelen elnéptelenedése után növelni, vagy helyreállítani igyekeztek a népesség előző számbeli állapotát. A román falvak és vidékek elnéptelenedését előidéző okok között a háborúkat és járványokat is megtaláljuk, de aránytalanul többször volt ennek oka az embertelen szociális körülmények minduntalan való bekövetkezése. Ezt bizonyítja az is, hogy különösen sokszor fordult elő a határmenti vidékek népességének kivándorlás folytán való megfogyatkozása s emiatt sok volt a határmentére irányuló telepítés is.

2. Románia 1866. évi első alkotmányának megszavazása alkalmával került sor annak az alkotmányjogi tételnek a megvitatására és beiktatására, mely máig is kiható érvénnyel intézkedik a romániai telepítés emberanyagának etnikai eredetét illetően. A kérdés megvitatására az a Romániában különben egyetlen magántelepítési kísérlet adott alkalmat, melynek keretében néhány évvel az alkotmány megszavazása előtt német telepéseknek az országba való behozatalát és telephelyhez való juttatását kísé-

relték meg. Az alkotmánynak igen fontos tételévé lett az az ekkor született határozat, mely kimondja, hogy a román államhatárol területére csak román eredetű és etnikumú elemeket lehet letelepíteni. Az 1866. évi alkotmánynak ezt a szakaszát változatlanul megőrizték a törvényhozók Románia minden alkotmányában s megtalálhatjuk Nagyrománia 1923. évi alkotmányában, éppen úgy, mint II. Károly király 1938. évi februári alkotmányában.

A kérdés eredete az 1859. évre nyúlik vissza. 1859. őszén ugyanis egy bécsi német magántelepítési társaság és egy bizonyos *Josif Aritonovici* nevű egyén között szerződéses megállapodás jött létre, melyben ez utóbbi arra kötelezte magát, hogy 2500 észak-németországi német családnak a Havasalföldön való letelepedését kieszközli. Aritonovici gondolatát többen felkarolták s a tervek keresztülvitelét több nagybirtokos közösen összefogva minden eszközzel igyekezett elősegíteni. Joan Alexandru Filipeseu nagybirtokos, az akkori román belpolitikai élet ismert vezető alakja *Ilfov* és *Jalomila* megyei birtokain 300 családnak ajánlott fel telephelyet. C. N. Brailoiu, Joan Vladioianu és mások ugyancsak szükségesnek tartották a külföldi tanultabb s nagyobb mezőgazdasági műveltséggel rendelkező elemek elhelyezését Vlasca, Teleorman és Dölj megyei birtokaikon. Aritonovici és társai, a román közéletben nagy szu repet játszó nagybirtokosok be is nyújtották a kérvényt a *Közigazgatási Tanács*hoz (Consiliul Administrativ). Kérésükben a *Szervezeti Szabályzat* (Regulamentul Organic) 108. és 379. szakaszára hivatkoztak, melyek az idegenek betelepítésének körülményeiről intézkednek. A folyamatok lendületes szavakkal írták le azokat a bizonyosan bekövetkező előnyöket, melyek ebből a telepítésből származni fognak. Aritonovici a kérvényben más államok ilyen tevékenységére hivatkozik s rámutat arra, hogy amíg azoknak ez annyi áldozatukba kerül — s mégis hajlandók rá — addig „minálunk viszont mindezeket bármiféle kiadás nélkül véghez lehet vinni.“ A telepesek nagyobb mezőgazdasági műveltségük folytán példakép fognak a román parasztok előtt állani, akik eltanulhatják az eredményesebb termelési módokat s kis idő múlva „a Dunát a mi termékeinkkel meg-rakott hajókkal látnánk befedve... a mi országunk pedig . . . egy második Elderadó lenne.¹⁾ Kérvényében Aritonovici — nyilván a német telepítések tapasztalatait és addig már kialakult gyakorlatát is ismerve — előadja, hogy a telepesek lemondanak német állampolgárságukról, minek fejében viszont a román államnak számukra 10 évi adómentességet kell biztosítania és engedélyt kell adnia, hogy mezőgazdasági eszközeiket vámmentesen hozhassák be az országba. Mindezen felül megkívánta, hogy a telepesek ne soroztassanak be katonának és mindazokat a jogokat háborítatlanul gyakorolhassák, amelyek hivatásuk teljesítésére szükségesek.

Aritonovicinak és társainak ez a kísérlete egy akkori igen érdekes törekvése világít rá. Néhány évvel ezelőtt ugyanis Ausztria megkísérelte, hogy a Fejedelemségek egyes vidékeire németeket vigyen s azokkal az országot betelepítse. A telepítési tevékenység néhány szakemberét a terv végrehajtói a Fejedelemségekbe is küldték, hogy azok ott egy ilyenirányú terv^r gyakorlati megvalósításának lehetőségeit vizsgálják meg és arról tegyenek jelentést. A vállalkozást a megbízottaknak „zajtalanul“ kellett volna véghezvinniök, nehogy működésük az oroszok figyelmét felkeltse. A tanulmányútra kiküldött szervezőknek befolyásos embereket kellett volna a vállalkozás számára megnyerniök, s azok közbelépése útján kellett volna kijárni azt, hogy a törvényhozás olyan törvény meg-

¹⁾ D. P. Martian: Colonisti germani in Románia. TI. kiadás, Bucuresti, 1871. 14. l.

alkotásához járuljon hozzá, mely idegenek számára is megengedi a föld-szerzést.⁵⁾

Aritonovici kérdésével kapcsolatban a *Comisia Judecatorească*, a törvényhozás igazságügyi bizottsága jogi és politikai kifogásokkal élt s indoklásában hivatkozott a Szervezeti Szabályzat idézett szakaszaira s egyben azoknak más értelmezését adta. A bizottság véleménye szerint u. i. a megfelelő szakaszok azzal az intencióval kerültek a törvénytárba, hogy megkönnyítsék a Fejedelemségekben nélkülözött kereskedő s fő'eg iparos elemek letelepedését, házhelyeknek, Városi ingatlanoknak, foglalkozásuk üzéséhez szükséges ipari és kereskedelmi telephelyeknek a megszerzését. Az igazságügyi bizottság felfogása szerint a Szervezeti Szabályzat 108. és 379. §-ai kizárólag városi ingatlanok idegenek által tulajdonként való megszerzéséhez járulnak hozzá s vidéki, mezei ingatlanok foglalására a szakaszok engedélyt nem adnak. Politikai szempontból sem tartotta az igazságügyi bizottság megengedhetőnek az engedélyben keretekhez való hozzájárulást, mert — ahogy az indoklás mondja — „a mi politikai jogaink ma is a tulajdonjogra alapozódnak s ha mi abban a helyzetben, amelyben most találhatunk, megengednénk idegeneknek azt, hogy országunkban földet vásároljanak, ezáltal megnyitnánk az utat arra, hogy közvetve fokozatosan minden birtokon ők legyenek az urak.“³⁾

A törvényhozásban az igazságügyi bizottság jelentése ellenére is megvolt az igyekezet — a nagybirtokosok befolyására — hogy a kérvényben foglaltakhoz hozzájáruljon.

Mégis az érdekeknek szembenállása s a véleményeknek ez az ellentétessége kiütközött az 1866. évi alkotmány törvényhozásbeli tárgyalásakor. Egyik oldalon a nagybirtokosok állottak s minden áron arról igyekeztek meggyőzni a törvényhozás tagjait, hogy a külföldről behozott telepésekkel, szorgalmas, tanúit és művelt földművesekkel kellene benépesíteni az ország egyes vidékeit, hogy ezzel együtt egy magasabb műveltségben megvalósult életformát is a legjobb eszközzel — a példa közvetlenségével — terjesszenek. Akadtak a kérdéshez hozzászólók közt olyanok is, akik az idegen telepítési elemek kizárását nemzetgazdasági és nemzetbiológiai szempontból tartották károsnak s azzal érveltek, hogy „ez az abszolút probibició a mi nemzeti és gazdasági kárunkra van“. Állásfoglalásukat azzal okolták meg, hogy a népesség állományának növelése az idegen elemek asszimilálása által is kívánatos, sőt szükséges, ennek pedig legjobb módja a betelepítés. A másik oldalon a végül is győztes képviselők álláspontját hirdető felszólalók viszont nemcsak a német, hanem minden idegen elem abszolút és teljes kizárását hangoztatták. A román királyság alkotmányában az a határozott tétel, mely a nem román elemek betelepítése elől tökéletesen elzárkózik, Aritonovici kísérletére vezethető vissza s eredetét onnan veszi.⁴⁾

Az ilyen körülmények közt létrejött alkotmányjogi tétel változatlanul került át Nagy-Románia első, 1923. évi alkotmányába

2) D. P. Martian: I. m. 6—8. 1.

3) 1). P. Martian: i. m. 8 1.

4) *Constantin C. Angelescu*: Izvoarele Constitutiei Romane dela 1866, Bucuresti. 1926.

is⁵⁾ (is ebben a tormában őrizte meg II. Károly király 1938, évi februári alkotmányának 3. különálló szakasza is⁶⁾). A telepítés kérdésével foglalkozók minduntalan kitérnek erre az alaptörvény erejével és jellegével ható alkotmányjogi tételre s megszavazását fenyegető „nagy nemzeti veszedelem“ sikeres elhárításának tartják. Ebből a tételből kifolyólag — mely egyébként tökéletes ellenítetben áll a román állam által aláírt és a nemzeti kisebbségek védelméről szóló szerződésnek szellemével — Nagy-Románia egész telepítési emberanyaga kizárólag román volt s mint telepes egyetlen egy nem román etnikumú földműves sem jutott telep- helyhez.

II.

A következő II. fejezetben szerző megemlíti, hogy a román agrárviszonyok és a vele szorosan kapcsolatos szociális körülmények alakulása elüt a középeurópai fejlődéstől s hozzá hasonlítani csak az orosz viszonyokat lehet. A 19. század elején egyszerre ment végbe a Dunai Fejedelemségekben az az átalakulás, melynek folyamán a pásztorsországból agrárország lett. 1864-ben szabadították fel a jobbágyságot, amit Cuza államcsinnyel eszközölt és élesen szembehelyezkedett a bojárokkal. Ezzel kapcsolatban nyomban rendezni próbálták az agrárkérdést, de a megszavazott földtörvény a nagy tömegek helyzetén mit sem változtatott. Ámbátor a törvényben találunk rendelkezéseket, melyben a földhöz juttatásból kimaradt létegekről külön intézkedik. 1878-ban az újabb külpolitikai változások nyomán körrendeletben igyekeztek a végrehajtási utasításokat életbeléptetni. Az akkori Románia parasztnincstelenjeinek adatait nézve kitűnik, hogy nem egészen 50.000 parasztcsalád földhözjuttatása a rászorultaknak Legfeljebb 1/10-ét emelte embersorsra. Újabb telepítési törvényeket hoztak 1881-ben és 1886-ban. 1880-ban az előző évi parasztforradalmak után még hatásosabb intézkedésekkel vélték az ország nyomorgó földműves lakosságán segíteni. Szerző idézi *Gh. Ionescu-Sisesti* írását, aki szerint ez alkalommal együttvéve 104.206 parasztcsalád jutott 518.588 hektár föld birtokába. A telepítések egyébként a kitűzött célt egyáltalán nem tudták elérni.

2. Különálló, sajátos céljai, valamint a végrehajtásnak is az általánostól elütő sajátossága miatt a román mezőgazdasági telepítés önálló fejezetét alkotja a Régi-Dobruzsza betelepítésére irányuló tevékenység. Románia ezekhez a területekhez az 1877. évi orosz-török háborút lezáró san-stefanoi béke, illetve az 1878. évi berlini egyezmény határozatai értelmében jutott, kárpótlásul az Oroszországnak átadott délbeszarábiai területekért. A területi annexió után a román államhatalomnak állandó törekvése volt, hogy ezeket a területeket a román állam keretei közé integrálja. Az országhoz csatolt új tartomány az általános államigazgatási feladatokon kívül két különleges problémát jelentett: egyrészt a régi török birtoklási fennmaradás és módosítások felszámolását, másrészt a túlnyomóan bolgárok által lakott területek román elemekkel való benépesítését. A telepítés által követett célok közt elsőízben szerepelt a nacionalizálási törekvés és itt alakultak ki azok a hagyományok, melyek az első világháború után Nagy-Romániában a telepítés anyagában éppen a nacionalizálás jegyében folytatódtak.

⁵⁾ *Desbalerile Adunarii Nationale Constituante al Deputatilor. Mo-
nitorul Oficial*, 1923. 50. sz.

⁶⁾ Az alkotmány harmadik szakasza így szól: „Románia területére idegen fajú (ginta straina) népelemet telepíteni nem lehet.“

A románok a birtoklási módozatokat egyelőre érvényben hagyták s az 1877. évi április 11-én érvényben levő török jogok és szokások értelmében gyakorolták. A román törvények és szokások életbeléptetésére csak 4 év múlva, az 1882. évi április 3-i törvény alapján került sor. A földbirtokpolitikai jogviszonyok rendezése során először az állami földtulajdonosok régi viszonyait változtatták meg. Ez alkalommal a török telepeket kényszerítették telephelyeik elhagyására, miáltal a román állam kiterjedt és gondozott telepes-üzemek birtokába jutott. A törvény három ilyen kategóriát tüntet fel. 1. Állami kisajátítás alá került azoknak a volt török telepeseknek a földje, akiknek tulajdonjogát a románok által kibocsátott törvény megszüntette, vagy amelyeknek igazolását a telepesek nem is kérték. 2. Másodszor azokat a földeket sajátították ki, melyeknek birtokosai az utolsó 3 év folyamán nem törlesztették a telepítési járadékot. 3. Végül harmadszor a román állam tulajdonába kerültek azok a földek, melyek 1877. április 11-én a török állam tulajdonában voltak. Ezzel egyidőben állami tulajdonná nyilvánították az erdők, bányák és halastavak.

Az államnak tehát telepítési tervei keresztülvitelére rendelkezésére állottak a nagyterjedésű területek. A telepítés végrehajtását a földművelésügyi minisztériumra bízták, általános jellegű szabályozását viszont jogi természetű intézkedéscskkel végezték. A földművelésügyi minisztérium 3, 10, 100 és 1000 hektár kiterjedésű egységekben bocsátotta áruba kizárólag román földművelők és katonák számára az állam tulajdonába került földeket. A kis, három vagy tíz hektár terjedelmű földek 00 lej hektáronkénti árban kerültek eladásra és 20 évig terjedő részletekben voltak kifizethetők, míg a nagyobb, 100 és 1000 hektáros birtokokat árverésen adták el és a vételárat 30 év alatt kellett egyenlő részletekben letörleszteni. A telepeseknek 3 évig nem kellett adót fizetniük. A földművelésügyi minisztérium kötelezettséget vállalt arra, hogy a lakóházak és a gazdasági épületek felénítésére szükséges építkezési anyagokat kedvezményes áron bocsátja a telepesek rendelkezésére.

A törvény a telepesek személyére vonatkozó utasításaiban „román földművelőkről“ és „mezőgazdasági családokról“ beszél. A letelepedni kívánó elemek csak akkor juthattak egy-egy telephelyhez, ha az általánoságukban meghatározott feltételeken kívül a minisztertanács külön engedélyével is rendelkeztek. Külön érdekessége ennek a telepítési tevékenységnek, hogy először ekkor merült fel a külföldi, főleg bánági és macedóniai románok „hazatelepítésének“ terve, anélkül azonban, hogy tényleges megvalósítására is sor került volna.

A Régi-Dobruzsza betelepítését külön kedvezmények is támogatták. Az 1888. évi január 9-i törvény ezért megengedi, hogy a hadseregnek legalább 12 évet szolgált altisztjei teljesen ingyen a határvidéken 20 hektáros, a tartomány belsejében pedig 15 hektáros üzemekhez jussanak. Erre az intézkedésre azért volt szükség, mert a tartomány betelepítése nem haladt a megkívánt mértékben. A nyújtott kedvezmények rendkívüli méretére jellemző, hogy a hadsereg altisztjei az ország más tartományaiban egyébként ugyanolyan körülmények között csak 6 hektáros birtokhoz jutottak. Mindezenfelül még építkezési anyagot, egy ekét, egy szekeret és két tehenet is ingyen kaptak a telepesek. A telepes birtokokat sem bércadnj, sem eladni nem lehetett.

Újabb, ugyancsak a katonaság kötelékéből kilépő elemekkel végrehajtott telepítés az 1903. évi április 2-i törvény keretében történt. Az 1888. évi törvény alapján megejtett telepítés eredményeit nem közölték, de az 1903. évi telepítés eredményei rávilágítanak az előbbi sikertelen voltára is. 1903 és 1916 között Tulcea megyében 1700. Constanta megyében pedig 2650 telepes család kapott szántóföldet és házhelyet, míg az állam majdnem két és félmillió lejt fordított a telepesek támogatására. Ezenkívül 1883 és 1913 között Régi-Dobruzsában összesen 493 telepes család helyezkedett el, akik közül mindössze 15 család kérte a határmén-

téré való betelepedéshez az engedély kiadását. A telepítés összesen 3537 hektár területet vett igénybe.⁷⁾

„A dobrudzsai telepítéseket általában olyan körülmények határozták meg, amelyek nem jelentik valamely belső telepítési tevékenység igazi okait — írja *Ioan Iaworschi*.⁸⁾ — Nem annyira a szociális természetű érdekek, mint inkább a gazdasági és *nemzeti* jellegű érdekek voltak azok amelyek megszabták ennek a tartománynak a betelepítési politikáját \ A állam vezetői azért törekedtek a tartomány benépesítésére, hogy „ezáltal fokozzák a gazdasági élet lendületét és megerősítsék a román elemet egy olyan vidéken, ahol a kisebbségi lakosság elég számos volt.“ A telepítés célja a föld nacionalizálása volt. Dobrudzsát a külpolitikai viszonyok szerencsés alakulása s a Duna deltájának uralmához, fűzött nemzetközi hatalmpolitikai érdekek miatt kapcsolták Romániához, az állam vezetői pedig minden eszközzel arra törekedtek, hogy egy ilyen fiktív jupon alapuló uralom biztosítására etnikailag is megalapozott viszonyokat teremtsenek

A követett célokat azonban nem sikerült elérni. A telepesek közül nagyon sokan csakhamar lemondtak a nekik biztosított jogokról és kedvezményekről, míg a valóiában oda is költözött telepesek vagy nem voltak a földművelésben nevelkedett és képzett elemek, vagy nem rendelkeztek a legszükségesebb mezőgazdasági felszereléssel és állatállománnyal sem. Nagyon sokan voltak olyanok, akik nem tudták kifizetni az csedé kés részleteket, s emiatt kilakoltatták őket.

Sajátságos, hogy a Régi-Dobrudzsza betelepítése olyan sorozatos hibákra, visszaélésekre, hozzá nem értésre és nemtörődömségre vet fényt, amely a romániai viszonyokat ismerők előtt is különösnek tűnik. A közigazgatási hatóságok és az állami intézmények, vagy szervek közreműködése, egy-két utazgató mérnök, a földművelésügyi minisztérium állandóan változó és hozzá nem értő kiküldötteinek tevékenysége olyan sajátságos esetekkel tarkította ezt a telepítési eljárást, mely minden telepítés történetében páratlan. A telepítések egy vizsgálója megállapította, hogy az 1903. évi igazolás alkalmával rengeteg telepest kilakoltattak s legtöbbjét nem a törvényben feltüntetett körülmények miatt. A kilakoltatott telepesek száma 1903-ban 3017 volt, míg ezáltal újra 38.000 hektár terjedelmű telepesbirtok szabadult fel.) I. Roman a közigazgatási hatóságok visszaéléseire panaszkodik, mások viszont arra mutatnak rá, hogy a vásárló telepesek visszaélései nem ismertek határt. Így megtörtént az, hogy voltak olyanok, akik nem a létező nevekre, sőt állataik nevére is kieszközölték a vásárlási jogot és az államszegélyt.¹⁰⁾ Gondoljuk meg azt, hogy a törvények értelmében a letelepedéshez és a vásárláshoz a minisztertanács engedélyét is el kellett nyerni. Máshol megtörtént az, hogy a bíró, aki a telepesek ellenőrzésével volt megbízva, saját magát is az „eltűntek rovatában tün-tette fel.¹¹⁾ Ami pedig a katonai elemekkel végrehajtott telepítést illeti, a beszámolók „kétségbeejtő“nck mondják az eredményeket. Egy román újságíró, aki beutazta a telepeket és több sajtóközleményben tárta fel a visszaosságokat, azzal fejezte be tudósítását, hogy olyan „telepesekkel , akik az őslakóktól kénytelenek, mint valami koldusok, egy darab kenyér-ért és azok istállójában éjjeli szállásért könyörögni, Dobrudzsza románizálását végrehajtani nem lehet.¹²⁾ Egy aktiv tiszt arról számol be, hogy a Dobrudzsába küldött leszerelt katonák közt a nagyobbik részt „volt ki-

⁷⁾ *Constantin P. Rotaru*: Reformelv Agrare din Dobrogea-Veche (1878—1930) Sepsiszentgyörgv, 1930. 70. I.

⁸⁾ *Ioan Iaworschi*: Colonizürile in Rumania, (asi. 1937. 49—50 i.

⁹⁾ *Ioan N. Roman*: Studiu a supra proprietatii rurale din Dobrogea, Constanta, 1907.

¹⁰⁾ *M. Vladescu-Olt*: Impropricitüririle in Dobrogea. ti) *Constantin N. Sarry*: Propriitatea rurali din Dobrogea. Constanta. 1907 13. 1.

¹¹⁾ Idézi *Constantin N. Sarry*: ugyanott 29. i.

kötői munkások, szolgák, apródok és harmadrangú választási kortesek alkották¹³⁾ *Iorga Miklós* találó szavakkal összegezte Régi-Dobruzsza betelepítésének eredményeit, mikor Új-Dobruzsza új állami megszervezésének 1930. évi parlamenti vitájában ezt mondta: „Megtanulhattuk volna Régi-Dobruzsza betelepítésén, hogy mit jelent egy elhibázott telepítés¹⁴⁾”

Érdekes adatokat kapunk ezután a Casa Rurala működéséről. A 19. sz. végén megszűntek az állami telepítések, azonban szükségét érezték egy olyan intézmény megalkotásának, mely az agrárviszonyok javítását tűzi ki működése céljául. Az alapszabályok szerint legfőbb feladata a földet vásárolni akaró parasztok hiteligényeinek kielégítése. A szervezet részvénytársaság formájában alakult meg s hitelintézetként működött. 1916-ig állt fenn és majdnem két évtized alatt 109 nagybirtokot vásároltak meg 127.263 hektár terjedelemben. Működésében dicséretesnek mondható, hogy pl. olyan szempontokra, mint a felvásárolt földek talajjavítása, is figyelemmel voltak. Üzletileg a vállalkozás szép eredményt ért el: 300 lei névértékű részvényeinek árfolyama 1912-ben már 2000 lei volt. Az intézmény megalkotása a romániai telepítések történetében haladást jelentett, csak a parasztság érdekeit nem vette kellő mértékben figyelembe.

III.

1. A háború előtti Romániának az első világháború utáni békeszerződések három új tartományt juttattak: *Erdélyt*, (az ú. tv. kapcsolt részekkel, mint a *Bánság*, *Máramaros* és a *Partium*: ez utóbbit a román források legtöbbször *Körösvidék* néven emlegeti). *Bukovinát és Beszarábiát*. Ezt megelőzően az 1913. évi második Balkánháborút lezáró bukaresti béke Románia uralma alá helyezi Dobruzsza két újabb megyéjét, az ú. n. Quadrilatert. (A román források ezt a területet nevezik *Új-Dobruzsának*, megkülönböztetésül a san-stefanói béke, illetve a berlini egyezmény által megszervezett régi Dobruzsától.) Az ily módon előállott Nagy-Romániában az agrárviszonyok különbözősége mutatta a legjobban, hogy az új ország nem egységes, szerves és egyazon történelmi háttérű fejlődés eredménye. Az ország vezetőinek legnagyobb gondja az ország egységesítése volt. Mindenáron olyan viszonyokat kellett teremteni, amelyek elmosódottakká teszik az elűtő, sajátos történelmi, mezőgazdasági és szociális fejlődés jeleit. Ennek véghezvitelére volt hivatott az *agrárreform*. A rosszul elgondolt és rengeteg visszaéléssel végrehajtott agrárreform révén az új tartományok is részesévé lettek annak az intézményes szociális válságnak, mely az Ókirályságban hagyományos volt. A mezőgazdasági és a szociális életformák szerkezete között a legnagyobb különbség Erdély és az ókirályság viszonyában volt s ezért az agrárreform Erdélyben okozta a legnagyobb válságot is. Az agrárreformot kiegészítő tevékenység volt Nagy-Romániában a me-

¹³⁾ Ugyanott, 23. l.

¹⁴⁾ *Diseurs la fegea pentru organizarea Dobrogei-Noua din 1930. Monitorul Oficial* 94. sz. 1930 november 20.

zőgazdasági telepítés, mely kisebb arányokban ugyanazokat a célokat követte és ugyanazokat az eljárásokat vette igénybe, mint az agrárreform. Nagy-Románia telepítési politikáját is az elfogultság és nemzeti érdek vezette.

A Romániához csatolt területek közül az annexiót megelőzően két tartományban végzett az uralkodó államhatalom telepítést: Beszarábiában és Erdélyben, beleértve a bánági részeket is. Még mielőtt a nagyromániai telepítések elemzését részletesen megkezdénénk, előbb megvizsgáljuk a beszarábiai telepítéseket, mert ezek is befolyással voltak a nagyromániai telepítések célkitűzéseire és irányára. Az erdélyi magyar telepítéseket kiterjedt és nagy irodalom tárgyalja, ismert és hozzáférhető volta miatt csak azokra a veszteségekre térünk ki, amelyeket a románok telepítései a magyar telepeseknek okoztak.

Besarábiában a Romániához való csatolást megelőző évszázadban az orosz uralom alatt nagyarányú telepítés folrt. Amikor a tartomány 1812-ben orosz uralom alá került, egyúttal hatalmas kiterjedésű lakatlan területek jutottak az állam tulajdonába. Elsősorban gazdasági szempontok kívánták meg, hogy ezeket a lakatlan voltak miatt műveletlen és hasznot nem hajtó területeket az állam benépesítse és ezáltal termő területekké tegye. Évéggett különböző kedvezményeket ígértek azoknak, kik hajlandók ezeken a területeken letelepedni. A telepítés szempontjából elsősorban a Duna torkolatától északra elterülő vidékek jöttek számításba, mert itt a tatárok kivonulása után nagy területek szabadultak fel. Az orosz hatóságok a telepítéssel elsősorban gazdasági célkitűzéseket követtek. Legfőképp emelni igyekeztek a mezőgazdasági műveltség színvonalát s ezért külföldi, németországi és svájci telepeseket hoztak be ezekre a vidékekre. A román források szerint a telepítéssel az oroszok ezeknek a területeknek az elorosztatását akarták végrehajtani, márpedig — amint látni fogjuk — leginkább külföldi és nem orosz telepes emberanyaggal végezték a telepítést. Noha ez sokkal több fáradsággal, költséggel és áldozattal járt, mint a közelben, vagy az éppen Besarábiában lakó oroszok letelepítése, mégis inkább hozták a svájci és németországi telepeseket, mert azial egyútt a magasabb mezőgazdasági műveltséget akarták Besarábiában is meghonosítani.

Az első német telepesek 1814-ben költöztek Besarábiába Varsó környékéről, ahová ugyancsak azelőtt nem sokkal telepedtek le. Nagy kedvezmények vonzották ide a németeket, mire nézve jellemző, hogy a tatárok által elhagyott földeken annyi birtokot szánhattak meg, amennyire éppen szükségük volt. Ezenkívül adókedvezményekben részesültek, sőt A/. állatállomány növelésére és a mezőgazdasági felszerelésük kiegészítésére állami segélvt is kaptak. Az ezer telepes család Cetntea-Alba megye területén nyolc telephelyet alapított, melyekből idővel egy-egy falu fejlődött ki. 1816-ban svájci eredetű francia telepesek négy telepet létesítettek. 1817-ben újabb 96 német telepes család költözött Besarábiába s egy helyen letelepedve alapították *Teplitz* nevű falut. 1824 és 1826 között a svájci *Vaud* kantonból átvándorolt francia telepesek a tatárok által elhagyott *Asabafî* nevű falut szállották meg s a falu nevét is átvették (Chabag). Ez a francia telephely néhány évtized alatt egész Besarábia legvirágzóbb telephelye lett: a szorgalmas francia telepesek a homokos, terméketlenül hagyott területen meghonosították a szőlőtermelést és a kert-

kultúrát elterjesztették az őslakók közt.¹⁵⁾ 1833-ban württembergi telepések egy falut, egy évvel később két új falut alkottak. Ezt követően évről-évre újabb, főleg német telepések vándoroltak Beszarábiába s ott még tíz falut létesítettek.¹⁴⁾

A német telepéseket a rendkívül előnyös feltételek bírták rá a ra, hogy több ezer kilométeres utat megtegyenek és egészen más természeti környezetben új életkörülményeket teremtsenek. Földigénylésüket jóformán nem is korlátozták. Az ingyen szerzett földön kívül mezőgazdasági felszerelésük kiegészítésére, lakóházaik és a mezőgazdasági épületek felépítésére pénzsegélyt s nyersanyagot kaptak. Harminc évre terjedő adómentességet élveztek katonai szolgálat alól fel voltak mentve, főkéletes szabadságban gyakorolhatták régi jogszokásaikat és vallásukat, bizonyos kérdésekben önkormányzatuk keretei között szabadon dönthettek, az ipart és kereskedelmet saját hasznukra űzhatték. Közigazgatásukat is maguk intézték, a szentpétervári kormány mellett pedig egy állandó képviselőjük volt, aki jogaik védelmét látta el. Az 1861. évi népszámláláskor Beszarábiában 24.130 németet találtak az orosz hatóságok.¹⁷⁾ akiknek száma tisztán csak a természetes szaporodás által 1897-re 60.206 főre emelkedett¹⁸⁾. Az 1930-as román népszámlálás 81.039 beszarábiai németet tüntet fel, míg az 1040. évi visszatelepítés alkalmával 86.000 német telepes — mind a XIX. század folyamán átköltözött telepések leszármazottjai -- tért vissza Németországba.

Érdekes azonban, hogy a telepítés azonkívül, hogy a telepések által megművelt birtokokon magas színvonalú szőlő- és kertkultúrát hói ásitottak meg — nem érte el a követett célt: a helybeli lakosok mezőgazdasági kultúrájának közvetlen példa segítségével való emelését. Ebben nagy része volt a német telepések elzárkózásának, mert „azokat az előnyöket, amelyeket a cári kormányok nekik biztosítottak, kizárólag saját gazdagodásukra és jó életmódjukra használták fel”.¹⁹⁾ Beszarábia kormányzóinak jelentései arról számolnak be, hogy „a német telepések nemcsak elszigetelődnek, szomszédaik mezőgazdasági kultúráját nem befolyásolják, hanem mindenben csak a saját hasznukra törekednek.”²⁰⁾

Az orosz hatóságok a németeken kívül *bolgárokat* is telepítettek Beszarábiába. Az orosz-török háborúk alkalmával — s így az 1828-29 évi háborúban is — a török uralom alatt lévő bolgárok sok szolgálatot tettek a megszálló oroszoknak, még fegyverrel is támogatták a törökök üldözését. Emiatt az orosz csapatok visszavonásakor ezeknek a bolgároknak el kellett menekülniök s az orosz csapatokat követve, Beszarábiában telepedtek le. Az orosz hatóságok nem zárkóztak el a bolgár menekülőkölből lett telepések kívánságai elől, noha a bolgárok nem részesültek ugyanolyan mértékű kedvezményekben, mint a németek. 57 ilyen kisebb falu létesült ekkor, de számuk csakhamar megcsappant, mert a járványok és a rossz termés miatt beállott éhínség visszavándorlásra kényszerítette egyrészüket. 1856-ban összesen 42.216 bolgár nemzetiségű lakost találtak az összeíró orosz hatóságok.²¹⁾ A beszarábiai bolgár telepések nagyobbik része román

¹⁵⁾ A chabagi telepítést és a telepések száz éves történetét külön monográfiában írta meg *André Anselme* 'La colonie suisse de Ohabag, Bessarabie. Cetatea-Alba. 1925.

¹⁶⁾ *I. Nisfor*: Populatia Rasarabiei, 1819—1919. Arhiva pt. stiinta si reforma sociala, I. évf. (1919) 302. 1.

¹⁷⁾ *Zamfir C. Arbore*: Basarabia in secolul XIX. Bucuresti, 1919. 251.

¹⁸⁾ *Alexandru Kidéi*: Este populatia Rasarabiei eterogena? *Societatea Meina* VI. évf. (1929), 12—13. 1.

¹⁹⁾ *P. Cazacu*: Moldova dintre Rrut si Nistni. 1812—1818. Iasi. 82. 1.

²⁰⁾ *P. Cazacu*: i. m. 82. 1.

²¹⁾ *I. Nistor*: i. m. I. helyen 304 1.

uralom alá került, amikor a párisi szerződés értelmében három megyét Beszarábiához csatoltak. Ezeket a telepéseket jóformán mindenükből kiforgatták. Ezt lehetővé tette egy törvény a bolgárok jogállásának szabályozásáról. (1874). A törvény, a bolgár telepéseket a kivándorlási feltételek kényszerű elfogadására kötelezte, hogy az ott lakó románoknak a bolgárok közé való „beolvadását“ meggátolja, akik így minden vagyonukból kiforgatva, kártérítés nélkül lopakodtak vissza Bulgáriába. A berlini egyezmény ezeket a beszarábiai megyéket visszaadta Oroszországnak s ennek kárpótlásaként kapta Románia az észak-dobrudasai megyéket (Régi-Dobrudzsát). A még vissza nem vándorolt telepések az orosz uralom alatt újra békésebb életkörülmények közé kerültek s a visszavándorlás üteme is idővel megakadt. A bolgár telepések lassan jobb viszonyokat küzdöttek ki maguknak, úgy, hogy az elhagyatott és emelkedésre nem kész orosz és román falvakhoz viszonyítva „a bolgár falvak képe — egykori beszámoló szerint — a lakók viselete, a népesség általános egészségügyi állapota, mind magán viseli a megelégedés, sőt a jólét jegyeit“.²²⁾

Az orosz kormány néhány ukrán és kozák telepet is létesített Románok és cigányok is hozzájutottak néhány faluhoz, úgy hogy Beszarábia tarka etnikai képét nem utolsó sorban a telepítések révén nyerte. A telepes emberanyagban nagy számmal szerepeltek a zsidók is, akik 1082 mezőgazdasági családi üzemhez jutottak, s mintegy 10.589-en telepedtek le. Az orosz kísérlet azonban nem járt eredménnyel, a zsidóknak csak igen kis százaléka tért át a földművelésre. „Ezen telepék létesítését követő idő múlva meg lehetett figyelni, hogy a zsidó telepések inkább kedvelik a keleskedelmet, mint a földművelést — írja a telepítés egyik tanulmányozója. Ezért a föld növelésére keresztény munkásokat fogadtak, míg ők a természettel kereskedtek.“²³⁾ Egy 1871-ben végrehajtott ellenőrzés alkalmával kitért, hogy a zsidók a kedvezményesen nekik juttatott földeket főleg kozákoknak és románoknak adták el. Azok pedig, akik még megtartották a birtokukat, rosszul gazdálkodtak. „A zsidó falvak igen nyomorúságosak — olvassuk egy beszámolóban — a föld műveletlenül áll. a/ állatok leromlottak. míg a düledező házak tulajdonosai, mint valami kalandorok járnak Beszarábiát.“²⁴⁾

2. A nagyromán problémák közt valójában a legnagyobb jelentőségű cselekedet az agrárreform volt s az általa követett cél a földtulajdon nacionalizálása²⁵⁾ A mezőgazdasági telepítés kezdetben mint az agrárreformot kiegészítő tevékenység szerepelt s természetesen ugyanabban a gondolatkörben, ugyanazoknak a céloknak a megvalósítását végezte, mint nagyobb keretekben és nagyobb szervezettel az agrárreform. Már az agrárreform megvalósításáról szóló törvények megalkotásakor felmerült az a terv, hogy az agrárreform során egyes helyeken a földszükséglet ki nem elégíthető volta miatt földnélkül maradó elemeket olyan vidékekre kell vinni és ott letelepíteni, ahol a helyi földszükséglet kielégítése után még rendelkezésére áll a hatóságoknak föld. Az agrárreformtörvényeket megalkotók ugyanakkor mindazoknak a területeknek a betelepítésére is gondoltak, „amelyeken a nemzeti

²²⁾ Zamfir C. Arbore: i. m. 206.!

²³⁾ I. Nistor: i. m. I. helyen 306. lap.

²⁴⁾ Zamfir C. Arbore: i. m. 112 l.

²⁵⁾ Venczel József: Erdély és az erdélyi román földreform. *Hitel*. Kolozsvár, 1940—1941. 3—4. sz.

etnikai elemet a román élet új központjainak létesítésével kellett megerősíteni.²⁶⁾

A *Nemzeti Liberális párt*²⁷⁾, a *Nemzeti Parasztpárt*²⁸⁾, a *Mezőgazdák Egyesülete* (Societatea Agronomilor)²⁹⁾ és az agrárkérdés egyes szakértőinek³⁰⁾ részletes agrárreform tervei felölelik a telepítés kérdését is és főleg külföldi példákra támaszkodva a román telepítéseket szükségesnek és indokoltnak nyilvánítják. Mindezek a tervezetek s a bennük kifejezésre juttatott törekvések átmentek az agrárreform törvényekbe is. A nagyromániai telepítési tevékenységet szabályozó intézkedések ugyanis neon külön telepítési törvényben öltöttek formát — erre csak később került sor — hanem az agrárreformtörvények végleges kibocsátásakor azokba foglaltan jelentek meg. Az első, Beszarábiát érintő agrárreformtörvény úgy intézkedik, hogy a kisajátított földet három kategóriába kell sorozni: egész birtokokra, melyeket a teljesen földnélküli elemek egészben kapnak meg, *kiegészítő* részekre, melyeket a törpebirtokos mezőgazdák üzemeinek növelésére kell fordítani és *telepes-birtokokra*, melyeket az egyes helyeken fölöslegben maradt birtokokból más vidékekről hozott román parasztok földhözjuttatására kell fordítani. A törvény a telepes birtokok terjedelmét 6—8 hektárban állapítja meg és arról intézkedik, hogy a telepeket kizárólag falvakban összefogva lehet létesíteni. A szétszórt, tanyai telepítési eljárást az orosz tapasztalatok miatt nem követték. Másrészt a telepítések révén idegen népelemek, a kisebbségek közé románokat kellett helyezni s ezeknek nem lehetett állandó állami támogatást és biztonságot nyújtani a szétszórt telepeken.

Az Ókirályságot érintő agrárreform-törvény külön fejezetben foglalkozik a telepítéssel. Ez a fejezet változatlan formában került át a többi tartomány agrárreform törvényeibe is: kivételt éppen Erdély, a Bánság és a Partium-beli részek telepítési anyagát szabályozó szakasz képez, mely külön intézkedik az 1885. január 1. után a magyar állam által földhöz juttatott telepesek viszonyainak szabályozásáról. Ennek a szakasznak az alapján a volt magyar telepesek telephelyének kiterjedését csökkentették s a csökkentés alapjául az agrárreform törvényben a román telepeseknek juttatandó telephely mértékét vették.

„Ott ahol nincs elegendő föld, hogy birtokbahelyeztessenek az összes jogosultak — így rendelkezik az ókirályságbeli agrárre-

²⁶⁾ Ioan Laworschi: i. m. 57. l.

²⁷⁾ *Cercul de Studii al Partidului S'ational Liberal: Reforma Agrara. II. kiadás Iași 1918.*

²⁸⁾ I. Mihatache: *Proiectul legii de impropietyrire a túranilor*, Bucaresti, 1922.

²⁹⁾ *Viata Agricola*. II. évi. (1920). 3. sz.

³⁰⁾ Maximilian Popovici: *Un testament de politică agrară*. *Arhiva pentru știința și reforma socială*. I. évf. 1. sz. 65—85. l.

farmtörvénynek a telepítés tárgyában intézkedő 87. §-a — ezeknek egyrészét a *telepítési vidékekre* (regiuni de colonizare) kell vinni. Ezt a választást maguk a lakók végezzék, ha pedig ezen az úton békés eredményre jutni nem lehet, a helyi földbirtok rendező bizottság fogja a kijelölést megejteni.“ Egy-egy telepes birtok terjedelmét a 92. §. 7 hektárban állapítja meg; ezen kívül közlegelőben és házhelyben részesednek a telepesek. A törvény képviselőházi vitája alkalmával volt olyan képviselő, aki elegendőnek tartotta az 5 hektáros telepes üzemek létesítését is. De a 7 hektáros telepes családi üzem sem bizonyult életképesnek, amit az is igazol, hogy a mai háborúban Romániához csatolt Beszarábiában és Trasznisztriában már 25 hektáros telepes üzemekben történik a telepítés — amint azt hírlapi közlemények jelentik. A telepítési tevékenység jogi kereteit megszabó intézkedések tulajdonképpen anyagát az okiráltságbeli törvény XV. fejezetének 114—119. §-ai, a vele azonos szövegű erdélyi törvény XV. fejezetének 113—118. §-ai és a bukovinai törvény XIV. fejezetének 86—91. §-ai tartalmazzák.“³¹⁾

A telepítés nagy körvonalakban előírt megvalósítására a *Kisajátítás Központi Intézetét* bízták meg. (Casa General» a Inpropriarii). Ez az intézmény egészen 1929-ig működött, amikor a minisztériumok új megszervezésével s a földművelésügyi minisztérium igazgatásának átalakításával egyidőben a telepítés irányítását egy új intézmény, az *Agrárreform Végrehajtásának Igazgatósága* (Direcția Aplicării i Reformei Agrare din Ministerul Agriculturii) vette át.

A Kisajátítás Központi Intézete volt az, mely ez alatt az idő alatt a nagyromániai telepítés egész technikai irányítását vezette, tehát mindenekelőtt kijelölte a telepeseket és azokat a vidékeket, melyek ritkán lakott voltak miatt még rendelkeznek olyan területekkel, melyeket az agrárreform nem vett igénybe. Ez az intézmény volt az, mely meghatározta azokat a vidékeket, ahol új falvak teremtésére nyílik lehetőség s azokat a már meglévő falvakat is, melyeket hozzátelepítéssel ki lehet, vagy ki kell egészíteni. Az intézmény szervei indokolt esetben a telephely kiterjedését is esetről-esetre megszabhatták, eldöntve egy-egy telepes üzem nagyságát, szem előtt tartva a helyi szükségleteket és a fejlődés lehetőségeit. A Kisajátítás Központi Intézete volt hivatott a szükséges építkezések megtételére s ezek helyének kijelölésére is.

A telepítési törvényszakaszok — legalább is a törvényben —

³¹⁾ Az agrárreform törvények ismertetését megtaláljuk *Móricz Miklós* idézett könyvében. Az erdélyi román agrárreformmal többen foglalkoztak. *Oberding József György* tanulmánya (Az erdélyi agrárreform. Kolozsvár 1930.) az első nagyobb összefogása a kérdésnek; A probléma újabb egészen érdekes adatait tárja fel *Venczel József* előbb már idézett tanulmányában.

előírják azt, hogy a Kisajátítás Központi Intézete a telepítés mi-nél több ágazatában vállaljon részt. Az Intézet ezért köteles volt az építkezési anyag tárolására anyagraktárakat, szerszámraktára-kat, mezőgazdasági eszközraktárakat és vetőmagraktárakat léte-síteni és a telepesek kérésére azoknak csetről-esetre kivizsgált és meghatározott összegű hitelt nyújtani.

Az új telepes falvaknak bizonyos értelemben mintafalvaknak kellett volna lenniök s ezért a telepítő hatóságoknak gondoskod-niok kellett arról is, hogy a telepesek nem a eaját kedvük és íz-lésük szerint építkezzenek. Ezért a Kisajátítás Központi Intézete a *Kataszteri és Technikai Munkák Igazgatóságával* (Directiunea Cadastrului Si a Lucrarilor Technice) együttműködve köteles volt a telepesek építkezéseit ellenőrizni és irányítani s a telepesek építkezéseinek előmozdítására hitelnyújtással és az építkezési anyagok beszerzésével azokat támogatni. A hiteleket a Kisajátí-tás Központi Intézete nyújtotta az évenkénti költségvetési téte-lekben a földművelésügyi minisztérium terhére erre a célra ki-utalt hitelkeret mértékéig. A hitel a telepes hozzájárulásával volt arányos; ötévi kamatmentességet élveztek az adósok s az össze-get 40 év alatt egyenlő részletekben kellett visszateríteniök.

Modern és eredményes telepítési tevékenységet ilyen általá-nosságban mozgó törvényes rendelkezéssel lebonyolítani nem le-hetett. A törvényalkotók közt valójában nem volt a telepítésnek egyetlen képzett, tapasztalt, széleslátókörű vezetője sem. Ez a törvényes szabályozás nagyvonalú telepítés teljesíthetésére még akkor sem lett volna elegendő, ha a telepítést végző szervek és hatóságok az előírásoknak mindenben engedelmesked-nek s annak hézagait rugalmas alkalmazkodással kitöltik. A tele-pítés sikertelen voltát már előre eldöntötte nemcsak ez a hiányos és tökéletlen törvényes szabályozás, hanem a gyakorlati megva-lósítás előrelátható módja is. A hatóságok könnyelműséggel, nem-törődömséggel és korrupcióval végezték a telepítést.

Az első világháborút megelőzően az ókirályságban és Dob-rudzsában végrehajtott telepítések elegendő tapasztalatot nyújt-hattak volna a telepítés módját illetően. Mindez azonban nem volt ekgendő s hasonló tapasztalatok gyűjtése tovább folyt Nagy-romániában is. Viszont valósággal botrányos méreteket öltött 'ez a tapasztalatszerzés akkor, amikor az ország határain kívül lakó elemek betelepítéséről volt szó. Már 1922-ben Minisztertanácsi Naplóban kinyilatkoztatott jog alapján megkezdődött a Bulgá-riával határos Quadrilater macedo-románokkal való betelepítése. 1925-ben egyszerre 1500 macedo-román telepes érkezett meg a Quadrilaterbe, úgy, hogy a telepítést végző hatóságok még csak nem is fogadták őket, s a „telepesek“ jórésze végül éhesen és betegesen szétszéledt. Ezek a telepesek lényegesen jobb életkörülmények közül vették ki, mint amilyenbe helyezték s a tele-

pítés legtöbbször anyagi pusztulást, egészségének elvesztését és családjának nyomorúságát eredményezte. Emiatt a telepítés jövőbeli célkitűzései voltak veszélyeztetve. Számtalan, jórészt minisztertanácsi naplóval létesített határozat született ekkor, melyek kivétel nélkül valamely telepítési eljárás közepén már elkésve intézkednek a telepítés befejezhetése érdekében. Jellemzően szolgál, hogy 10 év alatt összesen 59,000.000 lei rendkívüli hitelt kellett a már folyamatban levő telepítésekre igénybe venni. Ezekből a pénzekből építettek a kijelölt telephelyre megérkező telepeseknek közös barakokat, hogy addig azokban lakjanak, amíg az önálló családi házakat fel nem építik.

A Kisajátítás Központi Intézete által több mint egy évtizeden keresztül folytatott telepítési tevékenység eredményeit részletesen, adatszzerűen és külön egyetlen forrás sem tünteti fel. Azt azonban, hogy milyen volt az az eljárás, amit követtek s milyenek az eredmények, melyeket elértek, jellemzően mutatják egy beszámoló szavai. „A Kisajátítás Központi Intézete által elkövetett hibák közül az egyik legnagyobb az volt, hogy a házak felépítésére szolgáló anyagokat megkésve bocsátották a telepesek rendelkezésére. Ez a tény váltotta ki azt a következményt, hogy több telepest az őslakó török és bolgár családokhoz kellett beszélni, ami a kisebbségi lakosság körében sok elégedetlenség és több esetben véres kimenetelű összeütközés forrása lett. Egy másik következmény az volt, hogy a telepesek első lakásai valódi viskók voltak, melyeket később állattalókká kellett átalakítani“³²⁾

Jórészt ezek a körülmények s az időközben felmerült és hirtelen el is simított visszaélések idézték elő azt, hogy a minisztertanács 1929-ben a Kisajátítás Központi Intézetének azonnali felszámolását rendelte el. Egyidejűleg — egy külön önálló telepítési törvénytervezet megalkotásáig — egy ideiglenes jellegű *Telepítési Kormánybizottságot* (Comisariatul Guvemului pentru Colonizări) létesítettek a Földművelésügyi Minisztérium mellett és annak alárendelve. Ahogy *I. Mihalache*, az első önálló telepítési törvény megalkotója, a törvényjavaslat indokolásában mondotta volt: gyakorlati szükségletek kényszerítették a kormányt ennek az átmeneti jellegű telepítési kormánybizottságnak a létesítésére, hogy „gazdaságosabb“ kezdeményezések születhessenek tevékenysége nyomán.³³⁾

A telepítési hatóságok gyors újjászervezését 1929 nyarán a dobudzsai telepítés különleges fejleményei is siettettk. Megismétlődött az, ami a romániai telepítések történetében már többször fordult elő, hogy több ezer telepes már a helyszínen volt s

³²⁾ *Ioan Iaworschi*: i. m. 71. 1.

³³⁾ *I. Mihalache*: *Expunere de motive la lege asupra colonizării din 1930.*

még semminemű gondoskodás nem történt fogadásukra és elhelyezésükre. A minisztertanácsi napló nemcsak az ideiglenes kormánybizottságot létesítette, hanem azonnali intézkedéssel mintegy 2000 telepesnek családonként 2500 m² házhelyet adott, a Földmivvelésügyi Minisztériumot pedig utasította, hogy az építkezéshez szükséges faanyagot sürgősen bocsássa a telepesek rendelkezésére. Rendkívüli hitelnyújtás címén 70 millió lejt szavaztak meg, melyből 20 millió lejt 1929-ben igénybe is vettek s abból mintegy 1250 új házat építettek fel, mind Új-Dobrudzsában.

Az 1930. évi telepítési törvényjavaslat parlamenti tárgyalásának befejezéséig, az agrártörvények és az ezt kiegészítő minisztertanácsi napló intézkedései folytán 33.093 telepest juttatott ez a tevékenység telephelyhez:

Tartomány:	Telepesek száma:	A telephelyek kiterjedése ha-ban
Ókirályság	8.028	39.337
Dobrudzsza	12.845	139.155
Erdély és a Bánság	4.022	30.117
Bukovina	572	2.860
Beszarábia	7.626	44.622
Összesen	33.093	256.091

Ezeket az adatokat az ideiglenes Telepítési Kormánybizottság ellenőrzése és igazolása után tették közzé és az 1930. évi önálló telepítési törvényjavaslat indokolása tartalmazza. Az indokolás nem tünteti fel részletesebben legalább vármegyékre is felosztva a telepesek számát s a nekik juttatott telepesbirtok átlagos nagyságát sem. Az ilyen adatoknak s az ílymódon közzétett adatoknak legfeljebb propaganda értéke van s azokból mindössze azt tudjuk meg, hogy a legtöbb telepes családot Dobrudzsában helyezték el, Erdélyben viszont (a történelmi Erdélyt érve alatta) egyetlen telepes családot sem, mert az összesen 30.117 hektár telepes üzemben elhelyezett 4022 telepescsalád főleg a Bánságban, néhány pedig a Pantiumban telepített le.¹⁾

A romániai telepítéseknek ebben az első szakaszában hajtották végre az erdélyi agrárreform törvény 10. §-nak rendelkezéseit, mely úgy szól, hogy „az 1885. január 1-e óta telepített telepes birtokai kisajátítandók a 86. §-ban felsorolt igényjogosultak, az azon a vidéken juttatható földbirtok illetmény mértékéig.“

³⁴⁾ *Sabin Opreneu: Regiuni de colonizare in România. Observatorul Social-Economic. I. évf. (1930). I. sz. 62. I. Luu Costechi, a Telepítési Hivatal igazgatójának adatait közli, melyek sokszor meglepő eltéréssel módosítják a fentebb közölt adatokat. E szerint a nyugati határvidéken 4274 családot 50.377 (!) hektáron juttattak telephelyhez. A Quadrilaterben 11,551 családot, viszont 182.068 hektáron helyeztek el. A Quadrilaterben 8, a nyugati határon 17 — a közlés szerint — „új falut“ helyesebben körzeti telepet létesítettek. Az állam hatalmas összeget, 176,500.000 lejt költött ezekre a telepítésekre, 2500 házat építettett és 60 kutatót.*

A Romániához csatolt volt magyar területeken 1894. és 1913. között 25 községben volt telepítés, míg azok közül 8 község önálló telepítés volt, a többi hozzátelepítés. Ezáltal 2000 telepen majdnem 15.000 fő telepest helyeztek el. A telepesek átlagos juttatása 24 hold volt, összesen pedig 48.296 katasztrális holdat vettek erre a célra igénybe. A román törvény 10. §-a értelmében a telepes birtokok 7 kat. holdig kerültek kisajátítás alá, olyan vidékeken pedig, ahol az igényjogosultak száma nagy volt. ennél is kevesebbet hagytak meg. Ezzel szemben ugyanazokon a vidékeken a románoknak 16 holdas telepes birtokok létesítését eszközölték ki s valójában ilyen üzemekbe történt a földművesek letelepítése. „A telepesek kisbirtokainak a törvény által előírt megcsonkítása a legantiszociálisabb intézkedése az agrárreformnak, — írja *Oberding József György* — mert hiszen a teljesen kultúrátlan területeket az ő verejtékes munkájuk tette termékennyé s kisbirtokaik a település óta megnövekedett családjuknak csak épp hogy a megélhetést biztosították.“³⁸⁾

A telepeseknek az agrárreform által elszenvedett veszteségeiről kimutatást is közöl *Oberding József*.³⁹⁾ Az adatok szerint a telepesek agrárreform előtti 46.090 kat. holdat kitevő birtokából a kisajátítás után csupán 16.913 maradt meg. A telepes birtokok háború előtti 23.6 átlagterjedelméből a kisajátítást követően 8.5 kát. hold maradt. Volt olyan község is, ahol csak 4 holdat hagyott meg egy-egy telepes kezén a kisajátítás. A telepeseknek a Nemzetek Szövetsége előtti panasza a kártérítési összeg felét felémésztette s a magyar telepesek sorsa ettől kezdve a szegénység, elhagyatottság és üldöztetés volt. 1802 telepes emiatt kénytelen volt még megmaradt birtokrészének és házának eladására s részben Amerikába, vagy a trianoni Magyarországra való kivándorlásra.

3. Az eddig szerzett tapasztalatok, főleg pedig a telepítési tevékenység nagyobb arányai és jövőbeli tervei miatt alkottatott meg az 1930. évi július 17-i törvény, melyet a parlament és a szenátus 1930. évi június hó 30-án fogadott el. A törvény életbe léptetésétől kezdve a telepítés már nem mint a földreformot kiegészítő tevékenység, hanem mint különálló, sajátos célokkal és külön intézményekkel rendelkező állami intézkedés szerveztettek meg. Másrészt a törvényben vagy kifejezetten, vagy hallgatólagosan kinyilatkoztatott intenciók szerint már nem annyira a szociális igazság, hanem egyéb célok voltak előtérben.³⁷⁾ „Nem a jogosultak földnélkülisége determinálta a tevékenységet, — írja

³⁵⁾ *Oberding József György*: Az erdélyi agrárreform. Kolozsvár, 1930, 72. l.

³⁶⁾ *Oberding József György*: i. m. 73—74. l.

³⁷⁾ *Parecz György*: Az új telepítési törvényhez. *Magyar Kisebbség*. IX. évf. (1930) 573—376 l.

Iaworschi — hantin egyes vidékek bizonyos ténybeli helyzete, vagy azért mert a népesség ritka s emiatt a gazdasági élet kevéssé fejlett volt, vagy azért, mert a román etnikai elemnek szüksége van a megerősítésre a román telepesek odavitelével. A törvény 1. §-a csak a ritkán lakott területeken új központok létesítésének megkönnyítéséről s a gazdasági élet megerősítésének érdekében beszél, de a törvény egész tartalmából kitűnik a törvényhozó abbéli törekvése, hogy a határmenti vidékeket az ott elhelyezett román telepesekkel megerősítse.³⁸⁾

A törvény számol a telepítés alkalmával addig szerzett tapasztalatokkal, mert telepítés alatt már nem csak „a jelen törvényben meghatározott feltételeknek megfelelő elemek elhelyezéséről”, hanem „ezen elemek kedvezőbb körülmények között való gondozásáról” beszél. A törvény intézkedik a terület kijelölése tárgyában, amennyiben egyrészt a „Telepítés céljait szolgáló ingatlan „alap”-ot létesít: másrészt nagyvonalakban körülírja a telepítést lebonyolító szervek számára, hogy telepítési tervet alkossanak, melyben a helyi szükségletek az ország egyetemes érdekei, a rendelkezésre álló föld s a kérvényezők száma szerint döntsék el a telepítésre szánt földterületek kiterjedtségét, vidékét és helyét. A törvény első ízben intézkedik a telepesek *személyi* kérdéseit s a telepesek *kiválasztását* illetően. A telepesnek egészségesnek, fiatalnak, újonnan házas és egészséges gyermekkel megáldott embernek kell lennie. Ezenkívül a katonai szolgálat teljesítését is igazolniok kell a kérvényezőknek s azt is, hogy politikai jogaik gyakorlását nem függesztették fel. Kivételt a határon kívüli románok számára alkottak, akik ezek alól a követelmények alól részben felmentettek. A törvény szerint előnyben részesítendőek voltak azok, akik kis tőkével rendelkeztek, írni-olvasni tudtak, vagy valamely alsófokú mezőgazdasági iskolát sikerrel elvégeztek. Fontos iogi értelmű körülírásokat is tartalmaz a törvény s főleg a visszaélések elkerülése végett hozott sok rendelkezést.

Míndezeknek keresztülvitelére a törvény új önálló intézményt, a *Telepítés Nemzeti Hivatalát* (Oficiul National al Colonizării) teremtette meg. Román viszonylatban a telepítési anyagot szabályozó törvények között az 1930-as törvény kétségkívül újabb haladást jelent s noha — a modern telepítési tevékenység máshol gyakorolt módozatait és eljárás-módjait tekintve — ez a törvény sem mondható kifogástalannak, az ennek alapján s keretei között megszervezett telepítési tevékenység volt a legeredményesebb.

A Telepítés Nemzeti Hivatala mint autonóm állami intézmény a Földművelésügyi Minisztériumnak rendeltetett alá. A Hivatal Igazgatótanácsa volt illetékes — az intézmény minden jelentős kérdésében dönteni, kezdve a rendelkezésre álló területek ideiglenes haszonbérbeadásától, a telepítési tervek megalkotásáig s a közérdekű munkák elvégzéséig.³⁹⁾ Az Igazgatótanács határozatait a pvakmrlatban a Hivatal alsóbbrendű szerveinek kellett megvalósítaniok. Szükség esetén a hivatal *r* telepítés helyén kirendeltségeket is létesíthetett. A hivatal működését pénzügyileg az évi költségvetésben a Földművelésügyi Minisztérium költségvetésének keretei között kiutalt évi állami szubvenció, adójövedelem és az ideiglenesen haszonbérbe adott telepítésre kisajátított területek jövedelmei biztosították. A pénzügyi támogatás azonban emiatt esetről esetre változó mértékű volt, ami károsan befolyásolta a tevékenység lendületét.

³⁸⁾ Ioan Iaworschi: i. m. 75. 1.

³⁹⁾ *Oficiul National al Colonizării: Harca de scamn asupra operei de colonizare infiuptuita. Buletinul Informativ al Ministerului Agriculturii si Domeniilor. IV. évf (1933). 12. sz.*

A Hivatal első teendője a múltban végzett telepítések felülvizsgálása s a telepesek igazolása volt. Ez alkalommal is a romániai telepítéseket kísérő állandó hibák, visszaélések tűntek ki, így pl. az, hogy telephelyhez jutott sok telepítési hivatalnok és több olyan szabadfoglalkozású, aki soha nem is látta a tulajdonába került telephelyet. A Hivatal működése már rövid idő alatt sokat javított a telepesek helyzetén, főleg a Quadrilaterben. Mindezeket is tekintetbe véve mégis jogos volt az a kritika, mellyel rövid idejű tevékenységét illették. „A telepítésre szánt alapok jórészt ennek a meg nem válogatott hivatalnoki karral és bonyolult bürokratikus mechanizmussal dolgozó intézménynek fenntartására fordították.”⁴⁰⁾ Így pl. 1931-ben 12,163,400 lejt fordítottak a hivatalnokok fizetésére, ezzel a telepítés lebonyolításában résztvevő hivatalnokok személyenként mintegy évi 147.600 lejt kaptak, míg egy-egy telepes család átlag 11.000 lej állami támogatáshoz jutott.

Az 1930. évi telepítési törvény mindössze négy évig volt érvényben, s azt 1934-ben az államigazgatás szerveinek és intézményeinek átszervezése végett hozott törvénnyel felfüggesztették s autonóm jellegétől az Államvasutak és a Posta intézményén kívül minden más autonóm állami intézménnyel együtt megfosztották. A Telepítés Nemzeti Hivatalát 1934. július 1-től kezdve a Földművelésügyi Minisztérium egy alosztályként szervezték meg. Ezzel tulajdonképpen az egész telepítési ügyosztály fokozatos leépítése is megtörtént: ugyannyira, hogy amíg 1932-ben 85, addig 1936-ban már csak 47 hivatalnok dolgozott ezen az anyagon. Két éven' keresztül az 1936-ban hozott második telepítési törvény megalkotásáig, minden törvényes alap és szabályozás nélkül folyt a telepítési tevékenység. Az 1936. évi úgynevezett *második* telepítési törvény viszont semmi újítást, haladást vagy fejlődést nem jelent a romániai telepítés történetében, mert ekkor mindössze csak az 1930-as törvény újbóli életbeléptetése történt meg.

Az 1934. évi május 4-i törvény egyetlen szakasza a telepítés egész anyagát a Földművelésügyi Minisztérium közvetlen hatósága, ellenőrzés és irányítása alá rendelte. Később 4 évre kinevezett 3 tagú igazgatóság hatáskörébe tétetett át a telepítés vezetése s a Földművelésügyi Minisztériumban külön osztályt szerveztek a kérdés intézésére.

1930-ban az akkori földművelésügyi miniszter *V. P. Sassu* új törvényjavaslatot terjesztett be a telepítés szabályozásáról. A törvényt minden érdeklődés és vita nélkül szavazták meg a törvényhozás két házában. Az 1936. évi törvény⁴¹⁾ — amint már említettük — egyetlen lényeges újítást sem tartalmaz, s tulajdonképpen az 1930-as törvénynek megrövidített új kiadása és újbóli törvényerőre emelése. A törvény mindössze két irányban intézkedik új határozattal: az állam elővételi és kisajátítási jogát újabb területekre terjeszti ki, másrészt — minden vizsgálat és igazolás megejtése

⁴⁰⁾ *Vasile Th. Must.*: Un deceniu de colonizare in Dobrogea Noua. 1925—1935. București. 1935. 145. l.

⁴¹⁾ *Monitorul Oficial* 1937. ápr. 21. 93. sz.

nélkül — egyszerűen utólagosan törvénysítette és jogszerűvé tette az 1934. július 1. és 1936. évi április 4-e között eszközölt jogi szempontból nézve minden törvényes szabályozás és ellenőrzés nélkül végrehajtott telepítéseket. Ez a szakasz valójában intézményesen és folytatólagosan elkövetett visszaéléseket szentesített.

Ennek előzetes ismeretében gondolni lehet, hogy milyen volt eredményesség szempontjából az 1930. óta végrehajtott nagyromániai telepítés. A telepítés földszükségletének fedezésére — amint arra már utaltunk — az 1930-as törvény az állam elővételi és kisajátítási jogát biztosítja. A telepítés által követett különleges nemzeti célkitűzések elérhetésére az ú. n. „telepítési vidékeken”, így elsősorban a határvidékeken lakó kisebbségek, állandó kisajátítási veszélynek voltak kitéve.

Az 1930-as törvény által teremtett Telepítési Nemzeti Hivatal legelőször is megejtette a telepítésre szánt ingatlan alapok összeírását. Az adatok összesítéséből kitűnik, hogy 334.389 hektár terület állott akkor összesen a telepítés rendelkezésére. Ennek megoszlása tartományonként a következő:

Tartomány	A terület kiterjedése ha-ban
Ókirályság régi Dobrudzsával	78.290 hektár
Uj-Dobrudzsa	211.259 „
Bánság	13.795 „
Erdély	27.494 „
Bukovina	3.551 „
	<hr/>
	Összesen 334.389 hektár

Megyéenként így oszlott meg a telepítés rendelkezésére álló földmennyiség:

Megye	Terület ha-ban	Megye	Terület ha-ban
Arad	6.807	lasi	3.117
Bihar	6.224	lalomita	23.276
Botoşani	1.598	Ilfov	6.064
Braşov	4.553	Râmnicul-Sărat	3.628
Caliacra	137.634	Szatmár	7.212
Krassó	307	Szilágy	6.857
Csanádoi	2.421	Storojineţ	1.129
Constanţa	31.392	Temes-Torontál	13.488
Durohoi	85	Tulcea	3.890
Durostor	73.624	Tutova	6.015
Fălcu	430	Torda-Aranyos	392

Mindezek közé nincs beszámítva a beszarábiai terület, melyet külön kezeiték. 1933. április 1-ig a telepeseknek kiosztottak 280.047 hektárt. Az erdélyi és bánsági területeken a telepítésre jutó 41.290 hektárt ekkorra mind igénybe vették — a legtöbbet Temes megyében a legkevesebbet Torda-Aranyos megyében s a még rendelkezésre álló területek mind Új-Dobrudzsa területén maradtak.

Már láttuk, hogy alkotmányban kifejezett tétel tiltja a nem romániai etnikai elemek telepítéssel való földhözjuttatását. Telekes Nagyromániában is csak román etnikai földműves lehetett.

tehát egyébként román állampolgárságú kisebbségek s így az erdélyi magyarok vagy székelyek a telepítésben mellőzött elemek voltak. Nem a sokat hangoztatott szociális igazság vagy gazdasági érdek, hanem a földnek az agrárreform során teljesen meg nem valósítható nacionalizálása volt elsősorban az a óéi, melynek érdekében a telepítést végezték. Ha alaposabban szétnézünk, látjuk, hogy Erdélyben pl. a székelység nagy szaporasága folytán állandó és ki nem apadó bő emberanyagot adott volna a telepítésre, s azoknak nagy tömegekben más vidéken való letelepítése elsőrendű szociális feladat lett volna.⁴²⁾ Egyébiránt a telepések kiválasztását az etnikai eredet figyelésén kívül a fentebb már közölt kritériumok szerint most nagyobb érvennyel ejtették meg. Egyenlő feltételek esetében az írni-olvasni tudók, vagy valamilyen alsóbbfokú mezőgazdasági iskolát végzett családos emberek, előnyben részesítettek. A határon kívüli románokkal szemben ugyancsak kedvezőbben kellett a hatóságoknak eljárniok. A politikai jogok szabad gyakorlását különösen fontosnak minősítette a törvény. „A telepítési vidékeken a kisebbségi elemek léte szükségyszerűen követeli, hogy a telepített földmivelő politikai jogait gyakorolhassa, hogy ezen vidékek románizálását a közéletre való tekintettel is meg lehessen valósítani“ — írja *laworschi*, aki az egész telepítésben mindig és mindenütt a románosítás elvét hangoztatja és követeli.⁴³⁾

Nagyromániai telepítésekről legjobb képet a megbízható és ellenőrizhető adatok nyújthatnának. Ezek az adatok világítanak meg igazában, hogy mennyiben volt eredményes a tevékenység s hogy az arra fordított hatalmas összegek és fáradság egyáltalában kifizető volt-e. Azonban mindössze a telepések *származási helyéről* s az általuk elfoglalt *telephelyek tartományoként!* és *megyéenkénti* megoszlásáról vannak adataink. Az adatokat a Telepítés Nemzeti Hivatala, a lasi-i Egyetem jog- és államtudományi kara mellett szervezett *Mezőgazdasági Törvénykezési Intézetnek*. (Institut de Legislatie Agrară) küldte meg s azokat *Ioan laworschinak* az intézet titkárnak többször idézett nagyobb tanulmánya közli.⁴⁴⁾

Telepések származási-hely szerinti megoszlása:

A telepések származási helye	száma
Az ország belseje	22.810
Macedónia és a Balkán félsziget	5.533
A jugoszláv Bánság és Magyarország	2.951
összesen	31.294

A romániai telepítés által követett célok közt egyik legfontosabb volt a külföldi román fajú elemeknek az országba való behozatala. Voltak olyanok, akik évégett nagyméretű népességátköltöztefcscse gondoltak, mely többszáz ezer embert is megmozgatott volna. Ezzel szemben az összes telepéseknek alig több, mint egynegyedét teszik a külföldi románok.

⁴²⁾ *Venczel József*: A székely népfölösleg sorsa. *Hitel* Kolozsvár, 1942.

3. sz.

⁴³⁾ *Ioan laworschi*: i. m. 96. 1.

⁴⁴⁾ *Ioan laworschi*: i. m. 100—101. 1.

A telepéseknek tartományokénti megoszlását tartalmazzák a következő adatok:

Tartomány	Megyék száma	Telepések száma	Telepes központok száma
Ókirályság	11	11.340	202
Új-Dobruzsza	2	14.401	260
Bukovina	2	515	40
Bánság	2	1.539	50
Erdély	5	3.499	62
Összesen	22	31.294	614

A telepéseknek részletesebb megoszlását tartalmazzák a következő táblázatok:

Megye	Telepések száma	Központok száma
<i>Ókirályság:</i>		
Braila	901	22
Constanta	3.483	87
Botosani	391	7
Dorohoi	17	1
Fălciu	69	3
Iasi	589	5
Ialomita	3.774	36
Ifov	1.218	12
Râmnicul-Surat	489	3
Tulcea	288	25
Tutova	121	1
<i>Új-Dobruzsza:</i>		
Caliacra	8.528	163
Durostor	5.873	97
<i>Bukovina:</i>		
Cernaüt	463	9
Storojinet	52	31
<i>Bánság:</i>		
Krassó	30	5
Temes-Torontál	1.509	45
<i>Erdély:</i>		
Arad	1.056	16
Bihar	861	9
Szilágy	739	12
Szatmár	699	17
Torda-Aranyos	144	8
Összesen	31.294	614

Az adatokból kitűnik, hogy a legtöbb telepest Új-Dobruzsza két megyéjében helyezték el. Elvnek az országrésznek a sietős betelepítését a Quadrialaterhez fűződő román hatalmi érdekek váltották ki. 1913-ban, amikor Új-Dobruzsát mintegy 1609 km² kiterjedésben a románok megkapták, a tartomány 260.000 főnyi lakójából mindössze 6908, vagyis 2.7% volt román, míg 128.116 lélekszámmal a bolgárok az első helyen voltak (49.2%). Ezt az arányt kellett volna a telepítéssel a románok javára megváltoztatni, de ilyen viszonylag kevés számú telepessel sem ott, sem Erdélyben és a Bánságban a földterületek elrománosítását aligha lehetett elérni.

A telepítést Romániában 1933. után már kisebb keretek között végezték s az alább közölt adatok a tevékenység fokozatos leépítéséről tanúskodnak.

A telepítés helyzete az utóbbi években:

A telepések származási helye	A telepések száma			
	1933	1934	1935	1936
Ökirályság	1.479	1.786	769	812
Kapcsolt tartományok	351	538	302	158
Macedónia	886	179	84	62
Jugoszláv-Bánság	35	14	6	16
Összesen	2.751	2.517	1.101	1.048

Mindezek az adatok, noha igen kis- mértékben világítanak be a tevékenység részleteibe, határozottan mutatják, hogy nem minden telepítés jó telepítés és hogy vannak teljesen hiábavaló telepítések is.

A romániai telepítéseket a hagyományok jellemzik és határozzák meg. Ha a néhány év óta bekövetkezett változásokat a telepítés viszonyában vizsgáljuk, kiténik, hogy a telepítésre legjobban igénybevett területek Romániáról leváltak s az oda letelepített földművesek elmenekültek, vagy szerződés vállalásával átköltözésre kötelesek. A telepítés is híven tükrözi a törekvéseknek és a cselekvéseknek elhibázott, mesterkéltségtől voltát.

Románia jövő telepítési politikáját ezek az előzmények eredményesség szempontjából kétségessé teszik. A már eddig megtörtént s valószínűleg bekövetkező változások a román állami igazgatásnak és mezőgazdasági politikának ebben az ágában is nagy feladatokat fognak magukkal hozni. Márpedig ilyen eljárással és ilyen eszközökkel a romániai telepítés jövő feladatait elvégezni semmiesetre sem lehet. Több, mint két esztendővel ezelőtt új intézmény, a *Nacionalizálási és Telepítési Államtitkárság* vette át a telepítés irányítását, a háború miatt azonban tevékenysége korlátozott és jóformán csak az ipari és kereskedelmi vállalkozások románosítását, valamint cigányoknak az egész országból Transznisztrába való kilakoltatását végzi. A háború után pedig a viszonyok rendezése, az ideológiai, gazdasági, társadalmi és közéleti berendezés konszolidálása csak későre hozhatják meg azokat a nyugalmasabb időket, melyek az eredményesebb és sikeresebb telepítésnek nélkülözhetetlen feltételeit jelentik. Nekünk ezzel kapcsolatosan az lesz a feladatunk, hogy a számunkra egyáltalában nem közömbös alakulásokat különleges figyelemmel kíséreljük.

Markos András.

KISEBBSÉGI BREVIÁRIUM.

Mi békét hirdetünk a velünk sorsközösségben élő szlovákok és németek felé, de ugyanekkor azt is kijelentjük, hogy nem engedjük jogainkat elvenni és semmilyen politikai irányzat kedvéért sem vagyunk hajlandók megfosztatni magunkat a nekünk kijáró jogoktól. Mi minden velünk együttélő nemzet felé békét és baráti jobbot nyújtunk, éppen úgy, ahogyan közösen harcolnak a Don-kanvarban is nemzeteink fiai.

ESTERHÁZY JÁNOS
a dobsinai Magyar Ház felavatásán.

A nemzetiségi kérdés mindig időszerű a magyar államéletben és ennek összeegyeztetése a magyarság országfenntartó és államvezető szerepével állandóan a megoldás folyamatában levő probléma. Különösen időszerű ez ma, amikor háborúban vagyunk, élet-halál küzdelmet vívunk, tehát az ország rendjét biztosító erkölcs és a törvények fokozott megtartása szükséges. Ezért nem véletlen, hogy a hivatalos tényezők éppúgy, mint a társadalmi élet vezetői állandóan hangoztatják, hogy a magyar haza területén élő népeknek a szentistváni államvezetés révén biztosított kivételes helyzetükkel visszaélniük nem szabad, mert még ez a magas erkölcsiségű gondolat és szellem sem ismeri el a jogok élvezetének egyoldalúságát a kötelességek elmulasztásával szemben.

RADICSEVICH SÁNDOR
az újvidéki Új Nép vezércikkében.

Mi sohasem az etnográfiai határokat tartottuk döntőnek a magyar nemzet fennmaradásánál, hanem mindig hangoztattuk azt, hogy különbséget kell tenni népek között, amelyek nemzeti öntudatra ébredtek és államokat alkottak: különbséget kell tenni népek között, akik valahová bevándoroltak mint népcsoportok; vagy pedig iga alá hajtották őket, mint meghódított néptörzseket. Mint éppen Londonban egy interparlamentáris konferenciában és az angol parlamenti tagok egy részének meetingjén meg is magyaráztam egy példával, Magyarország határai között a családapa szerepét töltötte be a magyarság és ebből a szempontból kell nézni a magyarok helyzetét. Mi számban lehet, hogy kisebbség voltunk, mert elvéreztünk, de mi voltunk otthon és nem lehet bennünket sem etnográfiai, sem matematikai szempontból nézni az ezeréves határokon belül.

SZÜLLŐ GÉZA
a Pesti Hírlap hasábjain.

IRODALOM.

Eöttevényi Olivér: Ferenc Ferdinánd.

Budapest. 1942. 391. l.

A most dúló háború eseményei is hozzájárultak talán ahhoz, hogy az érdeklődés mind nagyobb mértékben fordul a negyedszázaddal előbb lezajlott világegés és annak előzményei felé. A Habsburg birodalom, melynek a magyarság négy évszázadon keresztül, elszántan harcolva nemzeti önállóságáért, tagja volt, áldozatul esett a történelem viharának 1913-ban és vitás lett az 52 milliós birodalom számtalan fajú és nyelvű népének további sorsa. Ferenc Ferdinánd, a Szerencseden sorsú trónörökös látta a monarchiát, illetve az ő szempontjából főleg a Habsburg házat fenyegető veszedelmet és céltudatos akaraterejével, melynek rugóit katonás nevelése adta meg, i tanulmányai során KIopp tanártól elsajátított aulikus konzervatív befolyás hatására, saját elképzelései szerint törekedett a kiutat megtalálni. Tervezeteinek, tárgyalásainak hátterébe nyúlt bepillantást Eöttevényi Olivér miivé, mely elsősorban mégis életrajz és nem összehasonlító diplomáciai, vagy politikai történelem. Szerző széleskörű nemzetközi összeköttetései és forrásbúvárlatai révén az események számos, eddig még nem, vagy nem kellőképpen ismert elő és írott forrását vehette igénybe műve megírásánál. Kiemelendők itt a trónörökösnek a magyarországi nemzetiségek vezéreivel, főleg a román politikusokkal folytatott tárgyalásai. Megdöbbenően nem állt semmilyen eszköz rendelkezésre. hogy a magyarországi problémákat ne csak az elfogult kisebbségi irányítók, hanem illetékes magyar tényezők előadásából megismerhesse. Mís kérdés a/, hogy a trónörökös olyan mozzanatokról, mint az orosz propaganda vesztegetései, vagy az általa nagyra értékelt Vajda Sándor szabadkőműves világnézete, egyáltalán nem bírt tudomással. Miron Christca idevágó naplója, vagy a Hodzsa Milán kihallgatásáról szóló feljegyzés a csernovai zendülés alkalmából szemléltetően kidomborítja e/t a magyarság szempontjából oly visszás és utóbb tragikus helyzetet, Innél magyarázható azután a hadsereg kérdésében elfoglalt merev elutasító álláspont minden magyar követeléssel szemben, a Kossuth és Rákóczi tisztelet lehető lekicsinylése, Lueger magyarellenes felfogásának nyílt támogatása é. i. t. Kidolgozott trónralépési manifesztumának bennünket érintő lényege a magyar faj felsőbbségének minél teljesebb háttérbeszerítése. Mindezek olyan tények, melyeknek valószínűleg még újabb összefüggései fognak majd napfényre kerülni. Nem kapunk azonban választ arra. hogv az uralkodónak az a kísérlete, hogy a trónörökössel ifjabb éveiben a soproni huszárokhoz való beosztása révén a magyarságot megismertesse és megkedveltesse, magvar részről a 80-as években, de főleg Rudolf halála után. miért nem 'talált kedvezőbb fogadtatásra. A magyar nemzetiségi politikát pedig kétségkívül holtvágányra juttatta az a tény. hogv a kormány egyrészt tárgyalni, békíteni és engedményeket nyújtani próbált, a jövőendő magyar király pedig ugyanakkor az ország feldarabolása iránt egyezkedett! Meg sem kísérelték, hogy a monarchia fenntartására irányuló törekvéseket összhangba hozzák az ezeréves magyar királyság létérdekeivel. Pedig voltak — sajnos eredménytelen — magvar elképzelések, hogv csak Tisza Istvánnak a délszláv kérdésben elfoglalt álláspontjára utaljunk.

Hadrovics László: A magyarországi szerb kérdés balkáni gyökerei.

Budapest. 1942. 42. l.

A Történettudományi Intézet 1942. évi évkönyvében között tanulmány külön kiadványban is megjelent s ebben Hadrovics professzor

nagyszabású kutatómunkájának eddigi eredményeit foglalja össze. Beható forrástanulmányok alapján felhívja a figyelmet arra, hogy a magyarországi szerbek öntudatosodása nem a felvilágosodás eszméinek hatására a XVIII. században következett be, hanem annak eredete viszszanyúlik a középkorba. A szerbség hatalmi aspirációinak letéteményese az autokefál egyház, mely Szent Száva korától a XX. század két világháborújáig mindig érezte a szerbség életében és érdekében a maga befolyását. A magyarországi szerb kérdés megértéséhez tehát tudnunk kell, hogy a XVII. sz. végén a Délvidéken rendkívül nagy számban megtelepedett szerbség magával hozta balkáni hazájából ütöképes egyházi szervezetét, melynek fenntartását és továbbfejlesztését a különféle királyi kiváltságok tették lehetővé. Igaz, hogy a szerbek Magyarországon csak vallási alapon nyertek különállást, ez az autonómia azonban egyenes folytatása lévén a török uralom alatt élvezett önállóságnak, a mi viszonyaink között is alkalmasnak mutatkozott a nagyszerb politikai törekvések melegengetésére. A szerb egyház a bizánci birodalomban teokratikus alapon megszervezett vazallus államot alkotott, mely a szerb nemzet nevében még önálló külpolitikát is folytathatott. Igen figyelemreméltó a vizsgálódásoknak az a része, melyekből kiviláglik, hogy a szerb egyházi vezetőket őszinte érzéseik mindig csak a pravoszláv Moszkva felé vonzották és az orosz támogatás volt az, melynek segítségével a XVIII. században az uniós kísérleteknek ellenálltak. Szerző fejtegetései választ adnak arra a kérdésre is, hogy évszázados ittléte folyamán a szerbség miért nem tudott a magyarsággal összelepedni.

Horváth Jenő: Magyarország helyzete a háborús Európában. A középeurópai kérdés változatai a huszadik században.

Budapest, 1943. 226. 1.

Diplomáciai történetírásunk avatott tudósa ebben a művében századunk első négy évtizedének eseményeit csoportosítja a magyar kérdés mindenirányú megvilágításának szándékától vezérelve. A huszadik század elején a politikai fejlődés a nagy egységek irányában haladt. A nagyhatalmak különböző szövetezéseinek háttérében Ausztria-Magyarország a lét vagy nemlét elemi belső kérdésével küzdött. Az agg közös uralkodó halála esetére Ferenc Ferdinándtól várták a kettős monarchia megtartását. Ő pedig nagyszabású terveire a magyarországi nemzetiségeket kívánta megnvemi és a magyarság problémáit azok szemüvegén át látta. Ugyanazt a ferde képet nyerte népünkről, mint néhány évvel később Seton Watson, az angol kormány középeurópai szakértője és a trianoni békediktátum szellemi ihletője. Pedig a magyarországi nemzetiségi kérdés magvát adminisztratív sérelmek, nem pedig államjogi problémák alkották. Említendő itt az 1895. évi nemzetiségi kongresszus határozata, mely első pontjában kimondja, hogy fenn fogja tartani a Szent István koronájához tartozó országok integritását. Míg Ferenc Ferdinand a német irányzatot képviselte és német segítséggel kívánta a dunai monarchia életképességét biztosítani, addig Kramarz és barátai az orosz fegverck erejére építették számításait. Ezek hirdették először a Benes és tábora részéről utóbb nyomatékosan hangsúlyozott különbséget Magyaria (Kárpátmedence magyar lakosságú területe) és Hungária az egész Kárpátmedence) között. Szerintük a politikai vezetés és az állami főhatalom gyakorlása a magyarságot csak az előbbin illeti, viszont a nemzetiségektől lakott területek az anyaországtól elszakítva más politikai célok és hatalmi érdekek szolgálatába állítandók. Amikor pedig ez a kisentente megalkotásával megtörtént, a statusquoi fenntartása volt a mindenható külügyminiszterek (Benes. Titulescu stb.) legfőbb célja. A rendszer alapja azonban a valóság eltitkolása volt és ez vezetett az összeomláshoz. Ennek

lehetősége már a megalakulás pillanatában előre vetette árnyékát, ezért a kisebbségvédelmi szerződések megalkotásával igyekeztek a várható bajokot segíteni. Mégis az így „kisebbségnek minősített népek együttvéve többséget alkottak és elkülönülési szándékaikat az első adott alkalommal kercs/tülvitték. A magyar kormány legfőbb célját ugyanakkor a történelmi Magyarország területének megtartása, majd visszaszerzése képezte és ennek eddigi sikerei teszik biztatóvá a jövő kilátásait.

Pukánszky Béla: Erdélyi szászok és magyarok.

Budapest 1943. 196. l.

Szerző, aki előző könyvében („Német polgárság magyar földön“) a hazai német polgárság fejlődését, magyarrá válását igyekezett megvilágítani, most a hazai németiség legelszűpelt és legérdekesebb csoportjával, az erdélyi szászokkal foglalkozik. Bár az erdélyi szászokkal foglalkozó művek száma igen tekintélyes, nagyon kevés eredetközülük magyar szerző tollából. Míg a magyarság a hazai németiség jórészt szeretettel emlegette, addig a szászokkal szemben bizonyos ellenszenv nyilvánul meg. Ennek okai egyrészt a két nép különböző, sőt ellentétes vérmérsékletében, másrészt ellenkező érdekeikben rejlik.

A Németország délnyugati részéből Erdélybe bevándorolt szászok, kiknek eredete máig sincs teljesen tisztázva, korán kiérdemelték a „Prudentes et circumspecti“ jelzőt. Okosan, körültekintően, sőt féltékenyen őrködtek a részint II. Gézától, de főként II. Andrástól a „Diploma Andream“ban kapott jogaik felett. Ez a diploma pontosan megszabta jogait és kötelezettségeiket, melyeket későbbi királyaink megerősítettek és tágitottak. E kiváltságok nyomán alakult ki az Universitas Saxorum. A Szász Egyetem s ennek keretein belül fejlődött ki, már korán a szász-ság sajátos gazdasági és kulturális berendezkedése. Nagy kereskedelmi érzékük következtében számos néppel kerültek kapcsolatba s e kapcsolatok következtében kialakult népi kultúrájuk, melynek fő fenntartója az egyház lett. Az egyház szerepe a szász népesség megőrzésében mindig első helyen állt; fő eszköze a rendkívül fejlett oktatásügy volt. A szászok kulturális élete mindig magas színvonalon mozgott, Comenius Schnitzler. Wallendorf kiemelkedő tudósai, nyomdáikban számos kö. ivv készül s számos diák megy Németország protestáns egyetemére. Erdélynek a Habsburgok uralma alá vetése után a szászok bizalommal és nage várakozással fordulnak Bécs felé, csakhamar azonban keservesen csalódnak. A nemzeti megújulás korában, a XIX. század első felében a szászok immár megmerevedett kulturális élete is felélénkül. írók, költők támadnak, újságok, folyóiratok indulnak, s a kor végén megjelenik a szász megújulás tragikus sorsú vezére Stefan Ludwig Roth. A nevelő és kultúrpolitikus izzó német érzése miatt csakhamar összeütközésbe kerül az előretörő magyarsággal. 1848-ban ő az unió ellen küzdő szász-ság szellemi vezére, a szász jövő csak Bécs mellett látja biztosítva, szabadcsapatokat szervez a magyarság ellen, elfogják és kivégzik. A Bécsben bízó szászokra ismét keserű csalódás vár: az abszolutizmus eltörli kiváltságait. s a közös rossz sors ismét közelebb hozza egymáshoz a «zászt és a magvart. A kiegyezés készületlenül éri a szászokat. Ha sajnálják is el-törölt alkotmányukat, belátják, hogy jó része már amúgy is elavult és értéktelenedett. A kiegyezés után a szászok és magyarok viszonya eleinte zavartalan, majd megjelenik a népi megújulást hirdető „zöld“ mozgalom mely a népi jogok védelmében harcot hirdet a magyar elnyomás ellen. A világháború előtti évtizedekben közeledik egymáshoz ismét a két nép. főleg kulturális téren, s a háború, majd az új csalódás, a román elnyomás újból ilyen hatású. A háború utáni szász írók, Mecschedörfer. Csáky Richard Zillich és Wjttstock művei tisztázzák a szászoknak az össznemetséghez való viszonyát és hangoztatják sajátos erdélyiségüket. A Szózat intése: „itt élned halnod kell“ egyaránt szóló szásznak és magyarnak. „A

szász ember hazájától elszakadni nem tud — áttelepítése egyet jelentene pusztulásával — csak saját közösségében és történelmi kereteiben érvényesítheti igazán képességeit.“

Végh József: Hogyan él ma az erdélyi magyar társadalom?

Kolozsvár, 1942. 224. 1.

A szerző a fenti címmel riportorozatot állított össze az erdélyi társadalom hivatásrendjeinek életkörülményeiről és időszerű problémáiról a visszacsatolás második évében. A kétévtizedes idegen megszállás kisebbségi helyzetéből az egységes magyar életbe beilleszkedő erdélyi társadalomnak ezzel kapcsolatban felmerült kérdéseiről kiterjedt vita indult. Ehhez kíván könyvével az újságírás eszközei segítségével gyűjtött adalékokkal hozzájárulni. Kötete a vitában szőnyegen forgók és elsősorban érdekeltek véleményét tartalmazza: sorozatos interjúkat közöl a köztisztviselők, szabadfoglalkozásúak, újságírók, főiskolások, iparosok, munkások, a nyugdíjasok, magántisztviselők és kereskedelmi alkalmazottak, a dolgozó nők, a gazda társadalom és a lezárult kisebbségi korszak szellemi és közéleti vezetőinek több névtelen képviselőjével. A 22 éves kisebbségi múlt ismerete és minden probléma vizsgálatánál való gondos figyelembevételre olyan háttérre ennek a cikksorozatnak, hogy nemcsak az Erdély és a társadalmi kérdés iránt általában érdeklődők, hanem a kisebbségi kérdés tanulmányozóinak figyelmét is magára vonja. Tanulságait helyes mérséklettel nem tekinti örökérvényű igazságoknak, magát a könyvet sem tartja társadalompolitikai tanulmánynak, hanem a magyar életbe való beilleszkedés átmeneti stádiumában lévő erdélyi társadalomról rak össze egy önmaga festett; mozaikképet. Az újságírás magasabbrendű hivatásának tekinti, hogy rövid időszerűségül cikkeivel járuljon hozzá a közvélemény kialakításához és a közállapotok megjavításához, de ez a nemes ambíció művének esetében sokkal maradandóbb értékekkel gazdagította a magyar sajtó és a nemzetpolitika irodalmát, mikor a közbeszéd tárgyát képező kérdések és viták problematikáját az utókor számára rögzítette. Ebben nyújt a mi szempontjainkból is maradandó, kútfőszámba menő dokumentumokat az északerdélyi magyar kisebbségi kérdés történetének immár örvendetes utolsó fázisáról. Annak megörökítése, hogy miként vélekednek a megszállás alól felszabadultak a kisebbségi sorsnak a magyar életben megszívlelendő tanulságairól, kortörténeti szempontból is igen jelentős, érdekes és hasznos teljesítmény.

Erdély a magyar képviselőházban.

Az Erdélyi Párt kiadványai. Kolozsvár. 1942., 1943., 120, ill. 151. 1.

A kisebbségi sorsból harmadik éve hazatért északerdélyi magyarság politikai öntudatának letéteményese, az Erdélyi Párt. törvényhozóinak parlamenti munkájáról immár másodízben számol be a Párt részéről elhangzott képviselői beszédek és fontosabb felszólalások szövegét közlő kiadványban. Mindkettőnek megjelenését élénk figyelem kísérte ország-szerte. nemcsak azért, mert a beszámolóknak ez a formája újszerű volt. a magyar politikai életben és a Párt két füzetének tartalma politikailag érdekes megnyilatkozásokat és gyakorlati kérdéseket ölelt fel. hanem mert új hangként hatott a közéletben és friss szellemet képviselt.

Erdély hangja és szelleme szól a két kötet lapjairól és áramlik széf a magyar közéletbe, hirdelve a kétévtizedes kisebbségi sorsban kifejeződött. alkalmazott és bevált elveket, melyeknek országos viszonylatban való érvényre juttatása és gyakorlati megvalósítása bizonytalán éppen olyan eredményesen átszűrhető a nemzetet a mai háborús megpróbáltatásokon, mint ahogy Erdély magyarságát átmentette a megszállás korszakának

veszélyein és viszontagságain egy egységes, reményteljesebb jövőndőbe néző magyar élet számára.

Több mint két éves törvényhozási munkássáról tavaly 120. most pedig 150 oldalas füzetben tudósítja az ország közvéleményét az Erdélyi Párt. Az első helyet mindkét kötetben az alapvető fontosságú magyar bel- és külpolitikai kérdésekben elhangzott erdélyi képviselőházi megnyilatkozások foglalják el. Teleki Béla gróf pártelnök beszédei tartalmazzák az Erdélyi Pártnak megalakulása után, a felhatalmazási viták és a kormányváltozás alkalmával kifejezett célkitűzéseit, programját és állásfoglalását a belpolitikai kérdésekben. Egységes tömörülése és csatlakozása a kormánytöbbséghez nem regionális érdekeket, hanem a nemzetiségi területeken exponált helyzetű erdélyi magyarság egységét szolgálja és ezen túl az egész magyarság összefogását, az ellentétek kiküszöbölését, a szociális és közösségi gondolat megvalósulását és a nemzet egyesült erőinek fokozását, teljes kifejtését és a nagy magyar célok, valamint a háború győzelmes befejezése érdekében való bevetését szorgalmazza. Hasonló megfontolás érvényesül a Párt külpolitikai vonatkozású állásfoglalásainál. Az általános magyar és erdélyi sorskérdésekre Erdély törvényhozói gyakran kitértek megnyilatkozásaik során: így a nemzetiségi kérdésben és Erdély újjáépítéséről elhangzott figyelemreméltó beszédek teljes szövegükkel megtalálják az olvasó a beszámolóban. Ezek közül Szemlénkben a maguk idejében többet, így Mikó Imrét a miniszterelnökségi tárca költségvetési vitájában, már méltattunk. Több között felszólalás tanúskodik arról, hogy Erdély képviselői elsőrendű feladatuknak tekintik, hogy a délerdélyi magyarság helyzetének alakulását a magyar parlament fórumáról is fokozott, féltő figyelemmel kísérik. A tárgykörök szerint csoportosított beszámolók minden vonatkozásban arról tanúskodnak, hogy az erdélyi törvényhozók a legmasabb magyar közjogi testület munkájából ország- és nemzetépítő szellemről áthatva elismeréseméltó módon kiveszik a részüket.

Gál István: Magyarország és a Balkán. A magyar tudomány feladatai Délkelet Európában.

Budapest, 1942. 112. l.

A több évtizedes múlta visszatekintő és eredményekben meglehetősen gazdag magyar Balkán-kutatás új lendületet nyert a Magyar Külügyi Társaság Balkán Bizottságának 1941. elején történt megalakulásával. A háborús és politikai események pedig még közelebb hozták a balkáni sajátos problémákat a magyar közvéleményhez. Ennek folytán az intézményes kutatómunka a balkáni kérdésekben otthonos magyar szakfőriak bevonásával nagyszabásúnak ígérkező fellendülés előtt áll. A „Balkán Könyvtár“ 1. számaként megjelent füzet egybegyűjtve tartalmazza a szakemberek hozzászólását a további teendőket illetően. Valamennyien egyetértenek abban, hogy a Balkán tudományos felkutatására és politikai megszervezésére elsősorban a magyarság hivatott. Kállay Béni, I hallóczy Lajos, Nopcsa Ferenc, Bajza József és a többi neves magyar tudós nyomdokait kell követnünk — hangoztatja hozzászólásában a szerkesztő. A gyakorlati megoldást egy közép-európai tudományos kutatóintézet felállításában látja. Nagyon helyesen utal arra, hogy nem teljes mérvű újításokról van szó, hanem meglévő intézményeink, így elsősorban a Teleki Pál Tudományos Intézet tevékenységének bizonyos irányokban való specializálásáról.

A hozzászólók közül egészen részletes munkatervet ad délszláv vonatkozásban Hadrovics László. Kniezsa István felhívja a figyelmet, hogy milyen hálás feladat lenne a jogtörténészek számára a magyar-szerb kölcsönhatások kutatása. Makkai László könyvsorozat megindítását tartja

fontosnak, mely kézikönyvek formájában tájékoztatná a kutatókat. Szabó Tál Zoltán Pécssett javasolja a Délmagyarországi Kutatóintézet felállítását. Thim József pedig Bajza tanszékének mielőbbi újjászervezését és betöltését ajánlja. Váczy Péter figyelmeztet arra, hogy az erők összpontosítása érdekében meg kell elégednünk azzal, hogy mindig a magyar vonatkozásokat kutatjuk a Balkánon.

Szlovákiai magyar irodalmi évkönyvek.

Két könyv fekszik előttünk; mindkettő élénken bizonyítva a szlovákiai magyarság eredményes irodalmi munkáját. A kisebbségi sorsban élő magyarságból nem vész ki a szellemi és erkölcsi erő, az önképzésre való ösztön, sőt inkább erősödik.

Az első könyv a fiatalok műve. A *„Pozsonyi Diák”* a pozsonyi általi gimnázium Arany János önképzőkörének 1941-42. évi működéséről szóló beszámoló. A Szalatnai Ráchel Rezső vezető tanár irányítása alatt álló kör a tanév folyamán szép munkát végzett Tizenöt műsoros előadóestet tartott. Az üléseken 3 elbeszélés, 68 szavaltat, 21 irodalmi és tudományos előadás, 25 bírálat és 25 zenei mű hangzott el. Az önképzőkör 15 irodalmi műre és két rajzra írt ki pályázatot, mely szép eredménnyel végződött.

A másik kötet az „öregek” könyve. A szlovákiai magyarság nagy kulturális egyesületének kiadványa, a *„Toldy Kör 1942. évi irodalmi évkönyve”*, voltaképpen irodalmi gyűjtemény. A beszámoló azonban tudunkra adja a Kör fő irányelveit: 1. a kor szellemének megfelelően foglalkozni a népismeret kérdéseivel; 2. foglalkozni a magyar nyelvhelyesség és nyelvtisztaság kérdéseivel és 3. részletesen foglalkozni a honismeret minden vonatkozású kérdésével. A kör az év folyamán Petőfi-estet, Nyitrai matinét, majd hosszabb kényszerű szünet után Széchenyi-estet és végül Liszt Ferenc-estet rendezett. A nyilvános rendezésekhez tartozik még három műkedvelői előadás. A tagok és vendégek részére az év folyamán tíz szemináriumi jellegű előadás volt. kevesebb mint tavaly, ennek magyarázata azonban az egyre nehezebbé váló viszonyokban rejlik. A pozsonyi rádió magyar adásain a tagok több előadással szerepeltek, s számos előadást tartottak más egyesületek estjein is. A kör három kiadványos oázatot jelentetett meg: a „Szlovákiai magyar művelődési könyvtárat, a „Szlovákiai magyar honismereti könyvtár“-t és a „Bibliotheca Tstropolitana“-t. Az évkönyv tanulmányokat, verseket, elbeszéléseket hoz szlovákiai magyar szerzők — Duka-Zólyomi Norbert, Szalatnai Rezső, Asguthy Erzsébet, Pozsonyi Anna, Szercsai-Gruber Károly, Thúröczv Tibor, Hargitai Ferenc, Mayer Tmre és mások — tollából.

FOLYÓIRATSZEMLE:

Zorja — Hajnal.

A Kárpátaljai Tudományos Társaság folyóirata.

Három füzet fekszik előttünk ebből a kiadványból, mely arra hivatott, hogy a magyar-rutén sorközösség tudatát szellemi fegyverekkel továbbvigye. Az első évben, 1941-ben, még csak két szám látott napvilágot, tavaly azonban már a negyedévesnek szánt folyóiratnak mind a 4 száma megjelenhetett és az 500 oldalai elérő évfolyam gazdag tartalma biztató ígéret a jövőre. A meginduláskor a folyóirat lapjait olyan nevek fémlélik, mint leveldt Kozma Miklós és Sztojka Sándor, akik kitartóan szálltak síkra a ruténség érdekeinek képviselésében a szentistváni haza-

ban. Élvezettel lapozgatjuk ezt a hivatalos tényezők támogatásával megjelent lapot, mely a nyelvi kérdőit is a lehető legtapintatosabban, a kölcsönös kétnyelvűség keresztülvitelével igyekszik megvalósítani. Cél ugyanis, mint arról az előszó tájékoztat, a tudományos kérdések megvitatása és az anyanyelv művelése, ápolása. Nyelvi, történeti és néprajzi tanulmányok váltogatják egymást, azonban szóhoz jutnak a természettudományok és a szépirodalom is. Tudományos vonalon a legfontosabb tennivaló kétségkívül a nyelvtudósokra hárul az egységes, önálló rutén irodalmi nyelv megalkotásával ami az elmélyülőbb szellemi élet megindulásának előfeltétele. Az ezirányú tevékenység azonban véleményünk szerint csak akkor kecsegtet sikerrel, ha Kárpátaljai Tudományos Társaság az egyébként minden dicsőretnél megérdemlő folyóirata mellett módot talál arra, hogy rendszeres olvasnivalót sűrűbben nyújtson az érdeklődő művelt közeposztálynak. — A tudományos munka egyébként jelek szerint minden téren megindult. Tervbe vették Kárpátalja általános bibliográfiájának közzétételét és ennek a ruszin irodalomtörténetre vonatkozó anyagát a Zorja legutóbbi száma már közli.

A megújuló Szerbia.

A háború és az összeomlás viharai által megtépázott és ma ismeretlenül előttünk álló Szerbia belső életébe és a kicgyensúlyozódás lassú alakulásába enged bepillantást a szegedi *Dévidéki Szemle* hasábjain *Lévay Endre* kisebbségi író. A szerbség ősi „slava“ glóriája elhomályosult és a nemzet vezetői ma személyes példaadással igyekeznek népüket a kábulatból magához téríteni. A szerb dolgozók nemzeti egységét kívánják megteremteni, melyben elsőrendű szerep jut a délszláv eszme 23 évi uralma idején elhanyagolt parasztságnak. Tekintettel arra, hogy a múlt század elején, a nemzeti szabadságharcok idején, a parasztság mentette meg a szerb állam létét, most is a „Föld és munka“ szervezetekbe tömörítve igyekeznek a parasztságra támaszkodva a nemzet sorskérdéseit megoldani. Nem maradhat azonban figyelmen kívül az ipari munkásság és az elvesztett területről összeverődött értelmiség súlyos helyzete sem. Az értelmiségiek nagy része ma visszatér a paraszti életformához, vagy más alacsonyabb társadalmi osztályban igyekszik megkeresni kenyerét. Nedić Milán politikájával sekan nem értenek egyet és ez az újjáépítés munkáját rendkívül megnehezíti. A szellemi élet is egyelőre még a fásultság jeleit mutatja. Tervszerű népművelési munka elvégzését és az rmalfabétizmus leküzdését tűzték ki célul, a csekély számban megjelenő szépirodalmi művekből pedig a paraszt eszményített alakia tárul elénk. Az ország vezetői tudatában vannak az átalakulás szükségességének és ismerik a veszélyt, mely a szerb népet érné, ha a fejlődésben nem tudna lépést tartani.

Okruznica o mannama Circular minorrtar — Mensinovy obeznik.

A *Kisebbségi Körlevél* 1943. évi évfolyamának minden számához valamely hazai nemzetiségi nyelven néhány oldalas külön füzetet csatol azzal a céllal, hogy a nemzetiségek részére is közvetlen forrásból nyújtson tájékoztatást azokról a kérdésekről, melyek, természetesen a folvóirat jellegének megfelelő tudományos keretben, együttesen érintik a magyarságot és a vele élő nemzetiségeket. Az eredetileg csak kétnyelvűnek bejelentett szemléből eddig már szerb-horvát, román és szlovák nyelvű kiadvány jelent meg. Részletesebb dolgozatokat olvashatunk a szerbek magyarországi megtelepedéséről és nálunk élvezett kiváltságairól, a szerb Matica jelentőségéről, az „Ustasa“ horvát állam és ifjúság szervezetéről. A román szám Gáldi László fejtegetéseit közli a magyar-román kulturális

kapcsolatok történetéről és Popovits József szemléjét a magyarországi románság szellemi életéről. A szlovák kiadvány az előbbieknél kisebb terjedelmű és ugyancsak közművelődési vonatkozásokat tárgyal.

A vállalkozást örömmel köszöntjük és az joggal megérdemli, hogy minden rendelkezésre álló eszközzel továbbfejlesszék. Reméljük, hogy a nemzetiségi részről mutatkozó fogadtatás csak megerősítheti a szerkesztőség elhatározásaiban.

SZEMLE

A magyar jog a Balkánon.

A Magyar Külügyi Társaság Balkán Bizottságában május 27-én *Illés* József egyetemi tanár a magyarság és a balkáni népek közötti szellemi kölcsönhatások bizonyítására, elsősorban az 1848. előtti magyar köz és magánjog alapján, összehasonlító előadásban mutatta be a magyar jog érvényesülését e szomszédos népek életében.

A horvátság irányában Werbóczy Hármaskönyvére hívta fel a figyelmet, melyet alig félszázaddal a megjelenés után már horvát nyelven is kiadtak. Erre azért volt szükség, mert az akkori Horvátország területén a magyar jog uralkodott és a horvát nyelvű nemesség azonosnak érezte magát a magyar nemességgel. Ezt az első kiadást a szerb királyi akadémia kiadványainak sorozatában Kadlec jogtudós szerkesztésében 1909-ben újból közzétették. A kiadást az teszi indokolttá, hogy annak nyelve a mai horvát és szerb nyelv ősenek közös emléke. Ez Tagányi szerint horvát-magyar egyes nyelv volt, melyet az ottani nemesség használt. Egyébként a Pergosic-féle kiadásba átvett magyar jogi műszavak is bizonyítják a jogazonosságot és a horvátoknál is meglévő élő magyar intézményeket, melyek megjelölésére az eredeti magyar elnevezéseket használták. A kifejezések (pl. bírság, tolvaj, címer stb.) eredetileg az ó-szlovén nyelvből kerültek a magyarba, ahonnan mint speciális jelentésű intézmények hordozóit vette át őket újr, a horvát és délszláv szakirodalom. A Hármaskönyv magánjoga a horvát viszonyokat teljesen átszötte és az ottélt mai magánjog megértéséhez is elengedhetetlenül szükséges. Ezzel magyarázható az a körülmény, hogy a Tripartitum magánjogának hallgatása és abból vizsga letétele a zágrábi egyetemen minden joghallgató számára ma is kötelező. A Hármaskönyv közjogi tanéteici, elsősorban a Szent Korona tana. Moldvától és Havasalföldtől kezdve egészen Dalmáciáig élt és a „santa corona di Santo Stephano“ a dalmát városokban nagy szerepet játszott. Az a viszony, mellyel a terület lakosai magukat a Szent Koronához tartozónak tekintették, nem is hűbéri kapcsolat, hanem barátsági szerződésnek, vagy véd- és dacszövetségnek nevezhető. A Szent „Koronában az állam eszméjét látták annak tiszta közjogi felfogásában. Az ilyen fajta fogalmazás nemcsak a magyar nyelvben, de a balkáni népek politikai szókincsében is megtalálható.

1760-ban Adames János megírta a Tripartitum újjörög fordítása* Nagyszébenben azzal a céllal, hogy honfitársai, az ottani görög kereskedők azt állandóan használhassák. Ezek a görög kereskedők ápolták — azt lehetne mondani — Magyarország külkereskedelmi kapcsolatait a levantei útvonalon fekvő országokkal. Ez a fordítás ugyan nyomtatásban nem jelent meg, azonban a kéziratot az egyik Athos hegyi görög kolostorban őrzik. Tovább folytatva a nyelvi kölcsönhatások vizsgálatát azt látjuk, hogy pl. a „város“ kifejezés, mint az industrializált élet kezdete, átment nemcsak a horvát, szerb és román nyelvbe, hanem az albán, újjörög és török nyelvekben is megtalálható.

Az 1867 utáni időkből is vannak törvényeink, melyeket a modern jogi élet ágaiból nyugatról vettünk át és azok a mi közvetítésünkkel kerültek le a Balkánra. Megemlítette itt az előadó a hiteljogot, az iparfejlesztési törvényt stb. Ez a szellemi folyamat, mely nemcsak pusztán közvetítés, hanem egyúttal a sajátos magyar kultúra kisugárzása kelet felé. kell hogy tovább tartson a jövőben is, mert ennek a feladatnak elvégzése nemcsak jogunk, de kötelességünk is.

Németek és izraeliták az első világháború előtti Magyar birodalomban.

E címen tartotta meg székfoglaló előadását *Hantos* Gyula egyetemi tanár a Magyar Statisztikai Társaságban. Magyarország térképén különböző színekkel jelölte az egyes községeket aszerint, hogy van-e bennük mind német, mind zsidó, illetőleg a kettő közül az egyik, vagy végül mind a kettő hiányzik. A Magyar Birodalomról az 1910-es statisztikai felvétel alapján elkészített ilyen térkép első tanulsága, hogy az ország igen nagy területein már 1910-ben mindkét faj jelen volt. kevés tekintettel a nyelvhatárokra. Az ország keleti részén itt-ott a legeldugottabb megyehatári falvacskákba a németiség, a nyugati részen ugyanezekbe a zsidóság nem jutott már el. A zsidók színei általában megfogyatkoznak, ahogy távolodunk Galiciától, a németekéi pedig nyugatról keletre. A németiség cs a zsidóság ellentéte már az első világháború előtti időket tekintve megállapítható: a német többségű területek voltak el leginkább zsidók nélkül, s a németek és zsidók színei a térképen többhelyt egymás közelében is élesen elkülönülnek. Három olyan nagyobb terület mutatkozik, ahol 1910-ben nem volt sem német, sem zsidó: Horvátország délnyugati része, a Mócvidék és környéke, meg a keleti székely tájak. Szegény, más fajúbelieket nem vonzó területek, de egyben a horvát, az oláh és a székely fajiság hazai törzstevületei is.

Észrevehető, hogy a zsidó kereskedői arányszám csökkenése és a német fogyasztók arányszámának növekedése együtt halad. A németek aránya a kereskedők közt a Dunántúlon általában alacsonyabb, mint az össznépeességben, a többi országrészben ellenben nagyobb. A nem földhöz kötött funkciókban a zsidóság 1910-ben nagyobb arányban szerepelt, mint a németiség, de a németiség is sokkal kevésbé volt földhözkött és korlátozódott zárt népi területekre, mint a többi nemzetiség.

Szlovákiai magyarok.

A Szlovákiai Magyar Párt központi vezetőségének április 16-i ütésén Esterházy János pártelnök köszönetét mondott a pártelnöki jubileumi ünnepegen az azóta is iránta megnyilvánuló hűségért és ragaszkodásért. Megnyugvással látja, hogy a szlovákiai magyarság több, mint tíz év óta kitar az általa hirdetett Programm mellett, mely Programm két szóban foglalható össze: Isten és Nemzet. A nehezebb időkbén könnyen elhomályosulnak azok az igazságok, melyeknek kútfeje az Úristen és a kereszténység. Ezeket felismerve törekednünk kell magvarrabb magyarokká lenni, akiken nem külső máz a magyarságuk, mert ez csak magyarkodás, hanem olv időkbén állnak ki magyarságukért. amikor küzdést. szenvedést jelent magyarnak lenni, s akik magyarságukat soha sem hagyják el. A másik követelmény az európaiság. Mi nem olvadhatunk fel valamilyen keleti parasztállamban, szovjetszerű demokráciában, vagy bármely tőlünk idegen állami vagy társadalmi rendben — mondotta ezzel kapcsolatban a pártelnök. Az ülés ezután a fegyelmi rendtartást és a magyarok érdekei hatásosabb védelmének lehetőségeit vitatta meg.

Május hó folyamán a pártelnök látogatást tett Eperjesen és megtárgyalta a vezetőkkel az eperjesi kerület és az ottani Magyar Házzal kapcsolatos kérdéseket. A kerületi ülések közül a bánfai jelentősebb.

A gyűlésen Uhlig Leo helyi szervezeti elnök hangoztatta, hogy a köz-igazgatási hatóságok a Párt működése elé semmiféle akadályt nem gördítenek, hanem a törvényes rendelkezések szellemében járnak el. Ha egyes felelőtlen elemek részéről észrevehető is bizonyos barátságatlan magatartás, ez nem nyugtalanító, mert a lakosság körében nem talál visszhangra, hiszen minden értelmes ember jól tudja, hogy az ilyen izgatás elsősorban magának az államnak árt. Sajnálattal állapította meg, hogy még mindig vannak Bártfán olyan magyarok, akik nyilván a régi rendszer megfélemlítő módszereinek hatása alatt nem mernek nyíltan a Párthoz csatlakozni, pedig a Párt regisztrálása folytán nemzetiségük a törvény fokozott védelme alatt áll.

A politikai élet mellett az utóbbi hónapokban élénk volt a szlovákiai magyarság szellemi élete is. Sajnos ezidén elmaradt a szlovákiai magyarok egyik legszebb és megkapóbb vallási aktusa, a máriavölgyi zarándoklat, melyet a szlovák hatóságok a háborús nehézségekre való hivatkozással nem engedélyeztek. A magyarság azonban a kulturális élet más ágaiban nagy és eredményes tevékenységet fejtett ki. A magyar gimnáziumban eredményesen fejeződtek be az érettségi vizsgálatok, melyeken harmincegy tanuló vett részt. A Pozsonyi Városi Magyar Könyvtár párhavi szünet után ismét rendelkezésére áll a pozsonyi magyar közönségnek. A Magyar Mensa Akademia jólsikerült kiállítást rendezett „Mivel foglalkozunk szabad időnkben” címmel, ahol az egyetemi és tanuló ifjúság számos képpel, rajzzal és kézimunkával bizonyította be, hogy szabad idejét jól használja. Kiemelkedő esemény volt az „Esterházy Irodalmi Pályázat” eredményeinek közzététele. A pályázatot Esterházy János pártelnök múlt év júniusában hirdette meg és magyar irodalmi alkotások jutalmazásaként öt díj került most kiosztásra. Az ötezer koronával díjazott regénypályázatot Pozsonyi Anna nyerte „A háromszínű város” című regényével. A Gr. Csáky Mihály által novellára felajánlott ötezer koronás díjait, Thúróczy Tibor elbeszéléskötete kapta meg. A Toldy-Kör részéről kitűzött 3000 koronás lírai versre kiírt pályadíjat megosztották Ásguthy Erzsébet, Szeredai-Gruber Károly és Szabó László között. A Madách Könyvesház közelebről meg nem határozott műfajú alkotásra kitűzött díját Asguthy Erzsébet nyerte Hajnalodik című színművével. Végül a Híd Kiadóvállalat által adományozott 3000 koronás díjat a bírálóbizottság Szalatnyai Rezső „A Duna költői” című tanulmánykötetének ítélte oda. A díjnyertes munkákat a bírálóbizottság egyszersmind közzétételre is ajánlotta.

A szlovákiai magyarságnak nincsen önálló színháza, s így e hónapokban csak néhány kisebb műkedvelő előadás volt. Annál nagyobb kedvvel és lelkesedéssel, nívós programmal készült a magyarság műkedvelőgárdája a tavalyihoz hasonló nyári magyar színi idényre, mikor is a szlovák kulturális kormányzat által rendelkezésre bocsátott pozsonyi városi színházban tartottak magyarnyelvű előadásokat a Toldy-Kör, a Keresztény Kulturkör, a Pozsonyi Torna Egylet és a Vas műkedvelői. Az idei évad az előzetes tárgyalások eredménye szerint július 1-én kezdődött volna meg, azonban hatósági intézkedés folytán nem tartható meg.

A Magyar párt szociális tevékenysége sem csökkent az előző negyedévhez képest. Különösen a családvédelemre helyeztek súlyt. A pozsonyi pártközpontban megható ünnepség keretében ötvenegy sokgyermekű magyar anyának osztottak ki szeretetsomagokat.

Romániai magyarok.

Nagyenyed ma a Bethlen Kollégium, a délerdélyi Hangya szövetkezeti központ és az EMGE városa. A magyarságot kulturális és gazdasági téren összefogó három nagy intézmény mellett a három egyház folytatta változatlan kultúrmisszióját. Nagyenyed neveli a Bethlen Kollégiumban az új szociális gondolkodású délerdélyi magyar vezetőréteget. Törté-

uelmi falai között régi és mégis új szellemű művelődési központ alakult. Érezni a hagyományok erejét és a rendszeres szívós munkát, amely igen sok nehézség ellenére is halad a városban otthonra talált korszerű eszmék jegyében.

A kultúrélet középpontja a Bethlen Kollégium. Áprilisban nagyszerű nyilvános hangversenyt rendezett a Vöröskereszt javára a város vezetőinek és a magyar társadalom legszélesebb rétegeinek részvétele, ill. érdeklődése mellett. Könyvtára jelenleg a legnagyobb délerdélyi magyar könyvtár. Egyidős a nagymúltú intézettel, mert Bethlen Gábor bibliotékája képezi alapját. Az egyetemes magyar kultúra szolgálata mellett élénk tűzhelye volt mindig az erdélyi táj szellemiségének. Az ma is, mert ez a szellem nem szunnyad a Kollégium könyvtárában, hanem újra megfiatalodva támad fel a fiatal nemzedékekben. A könyvtár állandóan fejlődik és mostanában is 350—400 kötettel gyarapszik évente, múltévi állománya már 62.000 körül járt. Olvasóink száma átlagban 200 volt.

A könyvtár gazdag múltjából bajos lenne minden kiemelkedő momentumot megemlíteni. A Kollégium tudós tanárai valamennyien itt dolgoztak. Az 1730-as években Bód Péter volt a könyvtárosa. Irodai műnk megújulásának úttörői mind megfordultak termeiben. Régi klaszszikus és teológiai vonatkozású anyaga a XIX. században mindinkább kiegészült a nemzeti irodalom remekeivel. Az 1849-es megpróbáltatások idején a könyvtár is leégett és 30.000 kötetet kitevő anyaga a lángok mar taléka lett. Gr. Mikó Imre nagy adományából újult meg ezután és a századvégi nagy rendszerezés alkalmával nyerte máig is fennálló kereteit. 1860. után P. Szathmáry Károly rendezte a Kollégium levéltárát is, amelyben azóta az alapítólevél mellett értékes kéziratok, míg a könyvtárban az első magyar bibliák, ősnymtatványok és unikumpéldányok hozzáférhetők.

Nagyenyed magyar társadalmá példát mutat a szociális gondoskodás terén is. 17.640 ingyen ebédet kaptak a népközösség szegényei az enyedi tagozat téli népkonyháján, mely hűsvégig látta el fontos szociális funkcióját. Csaknem öt hónapon át megszakítás nélkül működött az egyházak, a Bethlen Kollégium, a nőszövetség és a népközösség tagjainak áldozatkészségéből. Naponta átlag 120-140 szegény, nagyobb részét iskolás gyermek részesült ingyen ebédben. A következő nyári hónapokban r. szünetelő népkonyha helyett napközi otthon nyílik a népközösség szociális segélyakciójának folytatásaként. A téli segélyezés sok család gondjait enyhítette.

A Bethlen Kollégium 321-ik záróünnepélyének beszámolóiból érdekes adatokat tudunk meg e nagy kultúrintézmény életéből. A kollégium öt tanintézetre, három internátusra és két konviktusra oszlik, anyagi vonatkozásban erdő-, mező-, szőlő-, borgazdaságra és nyomdavállalatra. Kereteibe e tanévben 770 növendék tartozott. A teológiának 20 hallgatója volt, közülük az idén három végzett. A főgimnáziumban 21, a képzőben 24 tanár végezte a tanítás és nevelés munkáját. A tanulmányi eredményeket tekintve a tanulók 81%-a haladó. 18% javító és 1% ismétlő volt. A belső internátus 370, a csombordi 50 ifjút szállásolt el. Az Iskolai díjak a legalacsonyabbak voltak az egész országban, ezenfelül a kollégium 00 tanulónak biztosított teljes ingyenességet. A teológia, gimnázium, tanítóképző és gazdasági iskola mellett elemi minta-iskola is működött. A Bethlen Kollégium képzőjében tanulnak a délerdélyi katolikus tanítójelöltek is. Márton Áron püspök enyedi látogatása alkalmával eredményes munkájuk felett különös örömet fejezte ki. Az Alma Mater a három lelkesen kívül tíz tanítót is kibocsát az életbe, hogy a hitszeretet és anyanyelv buzgó terjesztői és védelmezői legyenek. Nagyenyednek a bécsi döntés után megnövekedett kulturális jelentőségét, vonzkörének kibővülését legjobban szemlélteti a kollégium növendékeinek számbeli gyarapodása: a tanítóképzőben kétszerannyi — 175 — a gimnáziumban 289. a gazdasági iskolában 51. a gyakorló elemi iskolában pedig, melynek eredeti helyiségeit a katonaság tartja lefoglalva, 233 növendék tanult. Sajnos,

a délerdélyszerte általános felekezeti tanerőhiány a kollégiumban is mind érezhetőbb, a tanárok helyzete pedig változatlanul igen nehéz.

A többi felekezeti iskola évvégi jelentése is a háborús tanév sok nehézsége mellett vizasztaló eredményekre vet fényt.

Az aradi katolikus egyházközség kulturális munkájának nagy eredménye a gimnázium és a tanonciskola fenntartása és a óvoda kibővítése. Mégis az iskolai épületek katonai célokra való lefoglalása, a nyilvánossági jog részbeni hiánya és a tanerők kényszerű létszámcsoökkentése támasztotta akadályok hátráltatják a nevelőmunkát. A szociális gondoskodás az egyházközségben élénk: többszázán kaptak ruha- és élelmiszersegélyt. Az aradi kát. gimnáziumnak, eleminek és tanoncotthonnak 636 — közte 243 másvallású — növendéke volt, a kéttanerős óvodába 80 gyermek járt. A létszám korlátozása miatt a gimnáziumba 50, az elemibe 80, az óvodába 45 gyermeket nem vehettek fel. Tamítóhiánv miatt az elemi iskola két tanítói állásának betöltésére haladékot kellett kérni a közoktatásügyi minisztériumban.

A temesvári r. kat. gimnázium helyiségei két év óta ugyancsak hadikórház céljaira vannak igénybevéve, ezért munkahelyét többször is változtatva folytatta nevelő munkáját délutáni előadásokon s a Népközség hathatós támogatása következtében szép sikerrel. A gimnázium III. és IV. osztálya a most lezárt tanévben sem kapta vissza nyilvánossági jogát. Eredményesen működött a gyárvárosi r. kát. magyaryelvű leánygimnázium 167, és a piaristák liceuma 384 tanulóval.

A gyulafehérvári Majláth-főgimnáziumnak 218, az ottani ugyancsak katolikus leánygimnáziumnak 98 növendéke volt az elmúlt tanévben.

Fokozott teljesítmény és kitűnő eiedmények jegyében zárult a brasói református középiskolák tanéve. A nyolcosztályos fiúkereskedelmi iskolának 23 tanára, 85 tanulója és a mellette működő tanonciskolának is közel száz növendéke volt. Iskolaszövetkezetük 15.300 lej alaptőkével indulva 200.000 lej forgalmat bonyolított le.

Általában az iskolaszövetkezeti mozgalom minden délerdélyi magyar felekezeti középiskolában elismerősreméltó eredményeket ért el a diákok buzgó munkájával.

Örvendetes beszámolót olvastunk a gyulafehérvári püspökség által fenntartott radnóti kétéves gazdasági iskola működéséről, ahol 33 gazda ifjút képeztek.

A brassóinegyei magyar evangélikus egyházközségek gyámintézete 1886 óta folytatja áldásos diákségélvzó munkáját. Néhány éve az ifjúság iskolánkívüli önképzésének előmozdítására pályázatokat ír ki. 1942 ben 51 művelődéstörténeti, irodalmi és néprajzi tárgyú pályaművet nyuitottak be, melyeket 110.000 lej értékű díjakkal jutalmaztak. Ugyanylen éber figyelemmel kíséri az ifjúság munkáját az aradi Kölcey Egyesület, pályázatokkal, évvégi jutalmakkal serkentvén a diákok nemes törekvéseit

Félesztendői szünetelés után ismét megjelenik áprilistól az EMGE hivatalos lapja, az Erdélyi Gazda, éspedig hetenként. Most lép 72-ik évfolyamába. Június elején új szépirodalmi és közművelődési folyóirat indult Aradon „Havi Szemle“ címmel. Felelős szerkesztőként Molnár Árpád jegyzi, míg szerkesztőbizottságában Fodor József, Olosz Lajos és Vita Zsigmond foglal helyet. A délerdélyi szellemi élet nagy örömmel fogadta e hiánypótló lapot,

Az aradi és temesvári magyar kiállítások sorát folytatja az idén a délerdélyi magyar művészek pünkösdkor Brassóban megnyílt gyűjteményes kiállítása, ahol immár az egész Délerdély magyar művészete képviselve van. Szervezése Palágyi Lajos érdeme, aki Szabó Béni népközös ségi elnök támogatásával elérte, hogy ez a háború közepette fokozott reprezentatív fontosságú művészi megmozdulás a művésztsadalom égészt és a műpártolók széles rétegeit megmozgassa.

Délerdély jogi és gazdasági életében nagyhorderejű esemény az ökirálysági polgári és kereskedelmi törvénykönyv hatályának kiterjesztése,

addig Erdélyben a régi magyar magán- és kereskedelmi jog szabályai voltak érvényben.

A szövetkezeti élet változatlanul élénk volt. A Hangya Szövetkezeti Szövetség nagygyűlése Enyeden április végén számbavette a figyelemreméltó eredményeket és hangoztatta a gazdasági összefogás és a Hangya és az EMGE közti együttműködés szükségét, mely meg is valósul.

Horvátországi magyarok.

A tavasszal folyt tisztogatási akciók és véres partizánharcok érzékenyen sújtották a horvátországi magyarság egyes telepeit. A daruvári, nasici és orahovici járásokból 257 magyar család kényszerült elmenekülni és az egyes járási székhelyeken a Horvátországi Magyar Közművelődési Közösség kiküldöttei vették gondozásukba a hajléktalanokat, akik azután a partizánoktól mentes vidéken lévő magyar falvakban nyertek elhelyezést. Súlyos veszteségeket -szenvedett a magyarság Verőcén is.

A H. M. K. K. helyi szervezetei a zágrábi központtal egyidőben rendezték meg hazafias ünnepségeket a márciusi magyar szabadságün népkalmából. Nagyon sok helyen orrá az alkalomra összeállított műsort adtak magyar dalokkal és időszervi szavalatokkal.

Noha a horvátországi magyarság önálló sajtótermékkel mindeig még nem rendelkezik, a Közművelődési Közösség mégis szükségesnek találta, hogy az iskolánkülvüli népművelés előmozdítására havonként rendszeresen Munkafüzeteket adjon ki. Nem nagyigényű, mélyenszántó tudományos fejtegetések olvashatók ezeken a litografált lapokon, hanem egyszerű, közvetlen, világos, jó magyar nyelven megírt közlemények a földrajz, történelem, természettudományok és a szépirodalom minden ágából. Nagy szó ez olyanok számára, akik rendszeren csak otthon halanak magyar szót és magyar nyelvű iskolába többnyire sohasem jártak. Tekintettel a nép szociális helyzetére, nagyon megszívlelendők azok a közlemények, melyek az egészségvédelem, háztartási és gazdasági tennivalók terén igyekeznek hasznos útmutatással szolgálni.

Magyarországi németek.

A magyarországi némettség Hitler vezér és kancellár születésnapján Bánd községben díszközgyűlést tartott A gyűlésen Basch dr. népcsoport-vezető mondott beszédet. Kijelentette, hogy teljes az egyetértés a népcsoport vezetősége és tagjai között. Napról-napra mindjobban tapasztalhatjuk, — mondotta — hogy nemcsak a kormány, de a magyar nép is felismerte, hogy a Magyarországi Német Népcsoport és a Magyarországi Németek Szövetsége feltétlen hűséggel viseltetnek a magyar haza iránt

A német képviselők több kerületet látogattak meg, meghallgatva a némettség kívánságait, hogy azokat illetékes tényezőkkel közöljék. A képviselők és felsőházi tagok csoportjai kihallgatáson jelentek meg a vallás- és közoktatásügyi, valamint az iparügyi miniszternél. E megbeszéléseken több, a németiségre nézve fontos és sürgős kérdést, így a tanonccsere, az avatási gyermekotthonok, a német ifjúsági egyenruha viselésének kérdését és más gazdasági kérdéseket tettek tanulmányozás tárgyává.

A német evangélikus egyház képviselői megjelentek Szinyei-Merse Jenő vallás- és közoktatásügyi miniszternél és átnyújtották neki lóvá hagyás végett a délvidéki német evangélikus egyház szabályzatát. Basch dr. Duna-Dráva körzeti útja alatt megtekintette a népcsoport iskoláit. Útja Hidas-Pécs-Németbólyon át vezetett. Pécsen a német gimnáziumban ünnepséget rendeztek tiszteletére. Az ünnepélyen a népcsoport-vezető is felszólalt és megemlékezett a német iskolaügy hatalmas fejlődéséről az utóbbi időben. A pécsi német gimnázium egyébként most fejezte be első tanévét. Ez évben a súly a tanításnál a német nyelv tökéletes el-

sajátításán volt. A gimnáziumban az I. és V. osztály nyílt meg októberben, az előbbi két párhuzamos osztályra tagoltan. Az összes nyilvános tanulók száma 81 volt, a magántanulóké 36.

Április elején nyitották meg ünnepélyes keretek között a „Katona segély” segélymozgalmat. A szociális tevékenység különösen az anyavédelem terén vezetett szép eredményre. A népcsoportnak már két anya üdülőt sikerült felállítani és megnyitni, s ezekben az üdülőkben sok német anya talál pihenésre.

Magyarországi szlovákok.

A Szlovák Nemzeti Egység Pártja húsvét táján Losonc és fülek városokban, valamint a környék szlovák lakosságú falvaiban rendezett nagyszabású politikai megmozdulásokat. A Kassa-környéki telepek közül a tavasz folyamán Alsó- és Felsőtőkést keresték fel. Böhm Emmanuel népcsoportvezető, majd a párt vezetősége két ízben is ellátogatott a Bácskába és főleg Petrócön időztek huzamosabb ideig. A népcsoport irányítói ottlétük során behatóan tájékozódtak a délvidéki szlovákság élete és kívánságai felől. A pártvezér tisztelgő látogatásai során felke-reste Cajak János ismert szlovák író házat, aki nyolc évtizedre visszatekintő, munkában gazdag élete során a szlovákság idősebb és ifjabb nemzedékeinek gyakran szolgált hasznos irodalmi útmutatással. Kiemelkedőbb színházi megmozdulásokra a tavasz folyamán az alábbi helyeken került sor: Borsfűss, Csőrnek, Jászó, Palánka és a szobránci körzetben fekvő Székó. Nagysurányban a szlovák katolikus fiatalság közművelődési téren tovább folytatja szorgos munkáját a különféle művészeti és irodalmi es teken. A szlovák középiskolások lapja, a „Rozvor” körkérdést intézett olvasóihoz annak megállapítása végett, hogy mit olvas a szlovák tanuló-ifjúság. A szlovák irodalom nagyjai Stur, Urbán, Sladkovié, Yajanskv stb. mellett a világirodalom neves szerzői közül csak Dostojevskij, Pearl Buck és Knut Hamsun szerepel a kimutatásban.

A szlovák főiskolások egyesülete az elmúlt tanévben 27 új taggal gyarapodott és tagjainak száma ezzel elérte a 80-at. A tagok legnagyobb része a budapesti egyetemen folytatja tanulmányait, kisebb csoportok vannak a szegedi, illetve kassai főiskolákon. Az egyesület tevékenysége az első félévben főleg a szociális kérdések, menza és kollégium, valamint segélyek megoldására szorított, így is sokan nem iratkozhattak be az egyetemekre anyagi okokból. A második félévben már több figyelmet fordíthattak a közművelődési szempontokra. 11 taggyűlést rendeztek és többször ellátogattak a vidéki szlovák szóránnyokba. Nagysurány, Petróc és Kölpény köszöntöttek falaik között a diákokat, akik az egyes helyeken gazdag műsorral szórakoztatták fajtestvéreiket. A tanév végén az egyik budapesti összejevetelen megjelent Böhm Emmanuel népcsoportvezető és előadást tartott „A szlovák főiskolások szerepe a kisebbségi életben” címmel. Hangsúlyozta, hogy a főiskolai tanulóifjúság, mint a szlovák ősz szesség élcsapata gyorsan és eredményesen kell hogy elvégezze tanulmányait. mert szükség van rájuk a kisebbségi élet porblévnáinak megoldásánál. Mindenről tájékozva kell lenniök és nem engedhetik meg maguknak a provincializmus fényűzését.

A szlovák katolikus néprétegek számára „Dobry Pastier” (Jó pásztor) címmel új folyóirat indult meg. mely elsősorban a lelki szükségletek kielégítésére hivatott. Az olvasót a lap hasábjain Serédi hercegprímás, továbbá Bubnic és Madarász megyéspüspök köszönti. Érdekes beszámólót közöl a lap a Szent Adalbert társaság munkásságáról is.

A magyarországi szlovákság kiterjedt fogyasztási szövetkezeti hólózzattal rendelkezik, melynek egyes központjai Érsekújvár, Kassa. Szobránc és a Bácska. A nagysurányi szövetkezet 1942. évi forgalma 316 ezer P volt az előző évi 54 ezerrel szemben s a tiszta bevétel az elmúlt évben 14 ezer P-t tett ki.

Magyarországi románok.

A hazai románság vallási és kulturális közösségi életének tükré az északerdélyi román sajtó. Napilapjuk, a Tribuna Aidealului aprólékos figyelemmel kíséri ennek a csendes, de igen élénk életnek minden megnyilvánulását, rezdülését. Mellette több hitbuzgalmi és szépirodalmi folyóirat szolgálja a román művelődést. Az északerdélyi román könyv turmisszióját voltak hivatva kidomborítani a június -1 én, 5-én és 7-én a kolozsvári görögkeleti egyházmegyei könyvkereskedés helyiségében rendezett román könyvnapok. Ez alkalomból kiállították a bécsi döntés óta megjelent összes északerdélyi román sajtótermékeket. Meggyőző segerszemléje volt ez hazai románságunk zavartalan kulturális fejlődésének. A romániai sajtó élénk visszhanggal kísérte az északerdélyi könyvnapot, melynek megrendezése Hatieganu Emil tanárnak, a román szellemi és irodalmi élet lelkes vezetőjének és támogatójának érdeme. A könyvkiadás téréen az Editura Româneasca din Ardealul de Nord (ERAN) és az egyházi kiadók jelenleg is igen tevékenyek.

Északerdély román sajtójának jelentőségére és hivatására a romániai lapok is többször kitértek. Emlékeztettek „a hegyeken túli tartomány sajtójának hősi múltjára. . . . mikor a zaklatott népek két mentvéára volt. a templom és az újság...” Méltatták a Tribuna jelenlegi érdemeit és kívánatosnak tartották, bárcsak minden román újságíró tanulni járhatna az északerdélyi sajtó harcosainak mai iskolájába.

Élénk volt az elmúlt hónapokban a román egyházi, egyesületi és művészeti élet is, amint arról a magyar napisajtó több ízben beszámolt Pusztai Popovits József közelmúltban megjelent összefoglalóját ismertette és kommentálta.

Magyarországi szerbek.

A Délvidék visszacsatolásának második évfordulóján a Magyar Távirati Iroda hosszabb nyilatkozatban ismertette az ottani időszerű kérdéseket. A szerbekről szólva megemlíti, hogy közművelődési vonatkozásokban nagy számban állnak rendelkezésre elemi iskoláik. Újvidéken zavartalanul folytatja működését a több mint száz éves múlttal rendelkező szerb gimnázium. A görög keleti szerb egyháznak a lelkek gondozása irányában kifejtett tevékenységét senki sem akadályozza. Bállá Pál miniszteri tanácsos felügyelete alatt újra megindult a magyarországi szerb ősi kulturális intézményének, a szerb Maticának működése, önálló kiadványokat tesznek közzé és ezek sorában külön kiemelendők Mikin válogatott elbeszélései. Lapjuk, a Nova Posta magas színvonalú újság, melynek igen nagy az olvasóközönsége. Nem szabad szem elől tévesztenünk azt, hogy a délszláv állam fennállása idején a Vajdaság egész területén élő szerbségnek csak egyetlen napilapja volt, az újvidéki „Dán”, s a Nova Posta rendszeres megjelenése a magyar kormány kisebbségi sajtópolitikájának kézenfekvő bizonyítéka.

Egyházi és kulturális vonatkozásban fontos a templomi énekkarok működéséről szóló jelentés. Különösen nagy sikerrel zajlott le az újvidéki görög keleti székesegyház énekkarának hangversenye husvét előtt. Használóképpen jól sikerült hangverseny folyt le Szabadkán és Péterrévén.

Az újvidéki szerb gimnázium június havi érettségi vizsgálatainak eredménye a következő: a fiú tagozatban vizsgára jelentkezett 25, megfelelt 15, javítóvizsgálatra utasított 10. A lányoknál 18 tanuló tett sikeres vizsgát és 5 szeptemberben javítóvizsgára jelentkezhet. Az újvidéki Szent János téri szerb elemi iskola növendékei az cwégi vizsgák befejeztével ellátogattak a fővárosba, ahol Keresztes-Fischer belügyminiszter felesége többször megvendégelte őket és köszöntőjében kérte, ismerjék és szeressék meg magyar tanuló társaikat.

Május közepe óta „Ponedeljak“ (Hétfő) címen szerb nyelvű hetilapot adnak ki, mely a sportesemények mellett a vasárnapi politikai és egyéb híreket közli.

Bunyevacok.

A Délvidéken élő bunyevacok, akik már az 1941:20. te. alapján képviselővé jutottak a magyar törvényhozásban, kulturális és politikai téren is fontos eredményt értek el a „Nase Novine“ c. hetilap megindulásával. A lap Zomborban jelenik meg és felelős szerkesztője Vukovics Gergely országgyűlési képviselő, aki az első számban bejelenti, hogy ez a hetenként megjelenő újság szellemi táplálék kíván lenni a mai történelmi időkben az ősi hazában ismét meleg otthonra talált bunyevac és sokac nép számára. Napjaink nem alkalmasak a politizálásra, de azért szükség van arra, hogy a nép erős legyen, mert csak így remélheti kívánásainak teljesítését.

A lap rendszeresen beszámol a főleg Szabadkán tevékenykedő különböző közművelődési egyesületek munkásságáról, ahol a bunyevac rétegek is fontos szerepet játszanak. Arról is értesülünk, hogy az elmúlt tanévben a Szabadkán beiratkozott 1173 tanonc közül 352 volt bunyevac nemzetiségű.

KISEBBSÉGVÉDELEM

NEMZETISÉGI SZEMLE

Budapest 1943.

VI. évfolyam, 5—6. szám

NEMZETISÉGI TÖRVÉNYÜNK MEGALKOTÁSÁ- NAK HÁROMNEGYEDSZÁZADOS FORDULÓJÁN

Éppen háromnegyed évszázada, hogy a magyar törvényhozás beiktatta a törvénytárba a nemzetiségi egyenjogúságról szóló 1808: XLIV. törvénycikket. Így 75 éve annak, hogy megalkottuk a magyar állam egyik alaptörvényét, amely majdnem teljes szövegében ma is érvényben van és így eléggé kiállotta már az idők próbáját. Maga ez az évforduló is indokoltá teszi, hogy erről a fontos alaptörvényről megemlékezzünk. De a megemlékezésnek még különös indokoltaságot ad, hogy a törvény a magyar országgyűlés legjellegzetesebb és legkiválóbb alkotásai közé tartozik, amely a Kárpátok völgyében élő népek egymásra utaltságát és a magyarságnak ezeréves történelme egész folyamán tanúsított megértő szellemét híven juttatja kifejezésre. A kisebbségi kérdés kezelése tekintetében az utolsó 75 év szellemi áramlatai Európaszerte folyton változó irányzatokat vetettek felszínre, ismételten új megoldási módokat terjesztettek el; azonban nálunk ezek az áramlatok legfeljebb az 1868. évi törvény végrehajtásának egyes részleteit befolyásolták, de a nemzet felfogását átalakítani nem tudták; a nemzet az 1868. évi törvényhez mindig ragaszkodott. Nemzetünk örök dicsősége marad, hogy oly korban alkotott törvényt a nemzetiségi egyenjogúságról, amikor ez az eszme a legtöbb államban csiráiban sem élt; és az is örök dicsőségünk, hogy a törvényhez ragaszkodva ebben a tekintetben is fenntartottuk a folytonosságunk az egész magyar alkotmányfejlődést jellemző elvét.

A Kárpátok völgyében, a magyar szent korona országai-ban élő népek egyenjogúságát a magyar történelem évszázadain keresztül az biztosította, hogy a magyar állam a latin hivatalos, nyelvet Európában a legtovább tartotta fenn. Ilyen körülmények között a magyar nyelv a többi népek nyelvével szemben tulajdonképp semmi előnyt nem élvezett: a hivatalos nyelv a magyarok részére épúgy a latin volt, mint a nemzetiségek részére. A nem hivatalos életben a nemzetiségi nyelvek a magyarral egyenlő módon érvényesülhettek és a magyar állam területén jelentek meg olyan nemzetiségek első irodalmi termékei is, amelyek a határokon túl

önálló államot alkottak (román, szerb). A nem magyar anyanyelvűek a magyarokkal egyenlő módon kaphattak nemességet, köztisztséget és érvényesülésük a közélet egy területén sem volt korlátozva.

A magyar nyelv használatának a hivatalos életben való lehetővé tételére, valamint közép- és felsőfokon való oktatására az 1790. évi nemzeti felbuzdulás óta tett lépéseket a törvényhozás.

Az 1790: XVI. te. fenntartja a kormányiszéki ügyekben a latin hivatalos nyelvet, de a magyar nyelv terjesztése és fejlesztése érdekében előírta, hogy részére a gimnáziumokban, akadémiákon és egyetemen tanszéket állítsanak, hogy a magyar nyelv megtanulásának lehetősége meglegyen. Az 1792: VII. tc. már kötelező tárggyá tette a magyar nyelvet, míg a kapcsolt részekben az továbbra is rendkívüli tárgy maradt. E törvény biztosítani akarta, hogy bizonyos idő múlva a közhivatali alkalmazásnál a magyar nyelv tudása kötelező legyen és a helytartótanács a törvényhatóságok magyar felterjesztéseire magyarul válaszoljon. E két utóbbi óhajt kötelező szabállyá csak az 1830: VIII. tc. nyilvánította; de már előbb az 1805: IV. tc. a törvényhatóságok felterjesztéseire a magyar nyelvet legalább párhuzamos használatra megengedi, az 1808: VIII. tc. és 1827: XI. tc. pedig a nemzeti múzeum és a magyar tudós társaság felállításával mozdítják elő a nemzeti nyelv ügyét. Az 1830: III. tc. azt is kimondta, hogy a helytartótanács a magyar törvényhatóságokhoz szóló intézvényeit a körlevelek kivételével magyarul adja ki, hogy a Kúria a magyar nyelven fellebbezett perekben magyarul tárgyaljon és határozzon, hogy a magyar nyelvet a kerületi táblák, megyei, városi bíróságok és szentszékek előtt is lehessen használni, hogy ügyvédi vizsgára csak magyarul is tudó egyént lehessen bocsátani, végre, hogy a belföldi katonai parancsnokságok a magyar okiratokat elfogadni legyenek kötelesek. Az 1836: III. tc. szerint a törvényeket ezentúl magyarul is kell szerkeszteni és ez a szöveg a hiteles; az ítéletábla előtt magyarul is lehet pereskedni és a kúria az ily perekben magyarul ítélt; a hitelesítések magyarul is történhetnek, a magyarnyelvű szentbeszédet tartó egyházközségben az anyakönyvet magyarul is lehet írni. Az 1840:VI. tc. az országgyűlés és törvényhatóságok felirataira, a helytartótanács körleveleire, az egyházaknak és a magyar ezredeknek a törvényhatóságokkal, valamint utóbbiaknak egymásközt való érintkezésére, a káptalanok hitelesítéseire, a tárnoki szék ítéleteire, az anyakönyvek és az országos számadások vezetésére már kizárólag a magyar nyelvet írja elő; e törvény szerint az udvari kamara a hozzá magyarul író törvényhatóságokkal köteles magyarul levelezni; az egyházak csak magyarul tudó lelkészt alkalmazhatnak. Az 1844: II. tc. szerint már az országgyűlés nyelve kizárólag a magyar, a törvényeket csak e nyelven alkotják és szentesítik és a királyi intézvényeket is e nyelven adják ki, de a kapcsolt részek követői még 6 évig latinul szavazhatnak; a magyar kancellária, a

helytartótanács, udvari főtörvényszék, minden ítélőszék és szent-szék hivatalos nyelve és minden iskolában az oktatási nyelv, de a kapcsolt részek levelezéseikben a latint használhatják, az ottani közép- és főiskolákban a magyar nyelv kötelező tárgy. Az 1847: I. erdélyi tc. szintén általános hivatalos nyelvvé teszi a magyart, de előírja, hogy a törvényeket a szász törvényhatóságok részére le kell fordítani, e törvényhatóságok ügyvitele németül történik.

Ha végig tekintjük a magyar nyelv érdekében alkotott ezeket a törvényeket, mindenek előtt meg lehet állapítani, hogy azokban a törvényhozást tiszteletre méltó szándék vezette; a nemzeti felébredés korában, amikor általánossá vált a nemzet legfőbb ismérvének és kincsének tekinteni a nyelvet, a magyarságban is ösztönyszerűen lépett fel a kívánság, hogy a holt latin nyelv kiküszöbölésével a nemzeti nyelv a hivatalos életben is elfoglalja természetes helyét. Azt sem lehet mondani, hogy a törvényhozás e tiszteletre méltó szándék keresztülvitelében túlságosan gyorsan és erélyesen járt volna el; ellenkezőleg fokról-fokra, lépésenkint haladva vitte keresztül tervét. Először a magyar nyelv az iskolákban csak fakultatív tárgy, majd később kötelezővé válik és végre az oktatás általános nyelve lesz; a közigazgatásban is először csak lehetőséget adnak a magyar nyelv párhuzamos használatára, majd a magyar nyelvű felterjesztések és átiratok válaszában nyelvvé teszik a magyart, végre általánosan kötelezővé válik. Az igazságszolgáltatásban először csak a felek részéről engedik meg a magyar nyelvű beadványokat, majd a magyar felek ügyeiben teszik kötelezővé a magyar tárgyalási és határozati nyelvet, végre a magyar az igazságszolgáltatás nyelve lesz. A közhivatali alkalmazásnak jó ideig nem volt feltétele a magyarul tudás, 1830-ban van először ez előírva, hogy azután másfél évtized múlva a közigazgatás és igazságszolgáltatás már mindenütt magyarul folyhasson; az egyházi éleiben is először csak a magyarul beszélő gyülekezetekben van lehetővé téve a magyar anyakönyvi nyelv, később minden lelkész köteles magyarul tudni és az anyakönyveket magyarul vezetni. Ez a fokozatos, tervszerűen felépített megvalósulás még ebben a nemzeti fellángolással szorosan összefüggő tárgyban is minden el' hamarkodottságtól mentes józan mérsékletet mutat; 1790-től majdnem két emberöltőt engedtek, hogy az itt élő népek alkalmazkodhassanak az új rendhez. Amellett a törvényhozás mindig külön figyelemmel volt a társországok különleges igényeire, a ezások kiváltságaira és a nemzetiségi egyházak (görögkeleti román és szerb) önkormányzatára. Azt is figyelembe kell venni, hogy a magyar nyelv érvényesítése — amint az 1790: XVI. tc. ből kiténik — egyúttal védekezés is volt II. József németesítő törekvésével szemben.

Nem is lehet mondani, hogy a magyar nyelv érvényesítése a nem magyar ajkú lakosság részéről közvetlen ellenhatást váltott volna ki. 1840-ig a törvények egyhangúlag mentek át az ország-

gyűlésen; csak a horvátok szóltak 1840-ben a latin nyelv megtartása mellett, amit nekik meg is engedtek.*) Mégis megvoltak a törvények természetes következményei a nemzetiségeknél. Egyrészt náluk is megindult a törekvés nyelvük ápolására és fejlesztésére, másrészt a latin hivatalos nyelvnek a magyarral való felcserélése náluk is felébresztette azt a vágyat, hogy a nemzetiségi vidékeken viszont az ő nyelvük alkalmazható legyen. Abban bizonyára igaza van Szemere Bertalannak, hogy a nemzetiségek részéről való mozgolódásokat szabadságharcunk idején nem az ismertetett törvények váltották ki, hanem az osztrák uszítás. Viszont Mocsáry Lajosnak is igaza van, hogy a latin nyelv jó kapcsolatot volt a Kárpátok völgyében élő népek közt s legalább közvetítő nyelvként egyelőre meg lehetett volna tartani.**)

Az is baj volt, hogy egyes politikusok részéről erős magyar nacionalista szellem érvényesült (Kossuth Lajos), ami természetesen a nemzetiségeknél nyugtalanságot okozott. A veszélyt jól látta Széchenyi, aki akadémiai elnöki megnyitó beszédében 1842-ben élesen szállt szembe az egyes körökben észlelhető türelmetlenséggel.

Az 1848. évi törvények a magyar nyelv érdekében semmi újabb rendelkezést nem tesznek és így nem sérelmesek a nemzetiségekre. Az V. tc. 3. §-a és a XVI. tc. 2. §-ának e) pontja a törvényhozás, illetőleg a megyei gyűlések tanácskozási nyelvül jelöli meg ugyan a magyart, de ez csak ismétlése az 1830, 1840 és 1844. évi törvények rendelkezéseinek. A kapcsolt részeken a megyegyűlések nyelve az 1848. évi törvények szerint már a horvát. 1848-ban az országgyűlés tárgyalási anyagában szerepelt egy külön javaslat is a magyar nyelvről és a nemzetiségről, ezt azonban félretették, hogy a horvátokkal és egyéb nem magyar nyelvű népekkel szemben figyelmet tanúsítsanak.***) Egyébként pedig az 1848. évi törvények a jogok általánosítása és egyenlősítése tekintetében ép úgy váltak a nemzetiségek, mint a magyarság javára; e reformokat ezért a nemzetiségi megyék is ujjongva üdvözölték. A felelős minisztérium a horvátokra bízta a beligazgatás nyelvének megállapítását, a minisztériumokban horvát osztályokat állított fel, a társországokkal horvát nyelven levelezett, a törvények szentesítése horvát nyelven is történt. Így sérelemről nem panaszkodhattak a nemzetiségek, akik különben a szabadságharc idején tömegesen vettek részt a magyar hadseregben.

Hogy a magyar kormány milyen nagy súlyt helyezett a nemzetiségi igények kielégítésére, annak bizonyága, hogy a szegedi forradalmi országgyűlés 1849 júliusában elfogadta a Szemere belügyminiszter által előterjesztett indítványt és így már ekkor létre-

*) *Szemere* Bertalan miniszterelnök emlékiratai az 1848-49-i magyar kormányzat nemzetiségi politikájáról. Előszót írta *Horváth* Jenő, sajtó alá rendezte *Szűts* Iván, 1941.

**) *Mocsáry* Lajos: *Nemzetiség*. 1858. 161—185. 1.

***) *Sándorfy*: *Törvényalkotásunk hőskora*, 282—283. 1.

jött az első nemzetiségi törvény, amely azonban a szabadságharc leverése miatt nem kerülhetett végrehajtásra. E határozat az ország területén élő nemzetiségek szabad fejlődését mindenben biztosítja; a közigazgatás hivatalos nyelve ugyan a magyar, azonban gyűléseken mindenki anyanyelvén szólalhat fel és a jegyzőkönyv nyelvét a többség szabadon határozhatja el. Az elemi iskolákban a község nyelve a tanítási nyelv; ugyancsak a község nyelve a parancsadási nyelv a nemzeti hadsereg illető részében. Az anyakönyveket az egyházközség nyelvén kell vezetni; ugyanaz az egyházi közigazgatási nyelve. A folyamodványok bármely nyelven benyújthatók. A hivatalok elnyerésénél csak az érdemesség és képesség irányadó, tekintet nélkül az anyanyelvre és vallásra. A határozat külön rendelkezéseket tartalmaz a görögkeleti egyházra és felhatalmazza a kormányt, hogy az oláhok és szerbek igényei nek kielégítésére szükséges rendelkezéseket tegyen. Az ismeretett rendelkezések eléggé igazolják, hogy már a szabadságharc magyar kormánya a legmesszebbmenő módon igyekezett a nemzetiségi igényeket kielégíteni, sőt az elől sem zárkózott el, hogy a nemzetiségi nyelvek a nemzeti hadseregben alkalmaztassanak.

Jellemző, hogy a szabadságharc leverése után az osztrák kormány, amely a nemzetiségeket állandóan a magyarság ellen izgatta, az abszolutizmus (1849—1867.) idején mit sem tett jogaik védelmében, sőt erőszakos németesítés által együtt sújtotta őket a magyarsággal. Az 1850 évi osztrák népszámlálásnál kb. 2—3. millió nemzetiségi magát magyarnak is vallotta. Csak a magyar szabadságharc ébredése hozhatta és hozta újra a nemzetiségi igények érvényesülését. E tekintetben az elnyomás ideje alatt sem hiányoztak magyar részről a komoly felszólalások; ebből a szempontból elég Széchenyi István gróf, Kemény Zsigmond báró, Eötvös József báró, Mocsáry Lajos e korban írt vagy megjelent irataira és Kossuth hírhedt föderációs tervére utalni.

Már az 1861. évi országgyűlés egyik legsürgősebb feladatnak tartotta a nemzetiségi kérdés törvényhozási rendezését; erre utalt az országgyűlés feliratában és e célra meg is választott egy 27 tagú bizottságot, amely azonban az országgyűlés feloszlása miatt nem fejezhette be működését. Deák 1861. évi felirata büszkén mutat rá arra, hogy a nemzetiségek sem itt az osztrák uralom alatt, sem Ausztriában, sem másutt oly kedvező állapotban nem voltak, mint Magyarországon századokon át; a felirat ennek ellenére helyzetük további emelését ígéri, mihelyt a csonka országgyűlés kiegészül.

Az 1861. évi országgyűlés idejét a nemzetiségek is felhasználták igényeik bejelentésére; ekkor jelölték meg tulajdonképpen első ízben álláspontjukat. Az 1861. évi turócszentmártoni szláv nemzeti gyűlés a magyar nyelvre vonatkozó törvények hatályon kívül helyezését és a megyék határainak nemzetiségi alapon való kikerekítésével „felsőmagyarországi szláv terület”

alakítását kívánta, amelyben a szláv legyen az egyedüli igazgatói és oktatási nyelv. Az ugyanezen évi karlóczi szerb kongresszus külön szerb vajdaságot kívánt önálló beligazgatással. Az ugyancsak 1861-ből való román törvényjavaslat a román, szlávot, szerbet, orosz és németet a magyarral egyenjogú nemzetnek kívánja nyilvánítani, megfelelő közigazgatási beosztást és az említett nyelveknek a közigazgatásban és igazságszolgáltatásban érvényesülését írja elő.

Az 1865. év végére összehívott országgyűlés felirata szintén hangoztatja, hogy a különböző nemzetiségek (érdekeire vonatkozó törvények alkotásában az igazság és testvériség elvét kívánja követni. Már az érdemleges munka legelején, 1866. március 9-én többen javaslatot terjesztettek elő egy 30 tagú bizottság kiküldésére, hogy az „a különajkú nemzetiségek érdekeinek biztosítására törvényjavaslatot készítsen“; hasonló értelmű indítványt terjesztett elő másnap egy nemzetiségi képviselő és március 20-án *Deák* Ferenc. A képviselőház az indítványt elfogadta, a bizottságot 40 taggal kiküldte és ehhez a bizottsághoz tette át a képviselőházhoz „a külön nemzetiségek részéről“ beadott kérvényeket.

Az 1867. évi rutén felterjesztés tiszta rutén választókerületek alakítását és a rutén (magyarorosz) nyelvnek a közigazgatásban és oktatásban való érvényesítését kívánta. E javaslatok egy részét már említettem. A nemzetiségi képviselők javaslata egyenjogú országos nemzeteknek kívánja elismertetni a Magyar, román, szerbet, szlovákok, orosz és németet; a javaslat szerint a megyéket e nemzetek elterjedettsége szerint kell kikerekíteni és az egyes megyékben a többség nyelve legyen a hivatalos nyelv.

Az országgyűlés nemzetiségi bizottságának Nyáry Pál vezetése alatt működő alvázastmánya 1867. júniusában törvényjavaslatot terjesztett elő, amely Eötvös József báró vallás- és közoktatásügyi miniszter tervezete alapján 6 fejezetben foglalja össze a nemzetiségi jogokat a községi és egyházi, a törvényhatósági, az állami közigazgatás, a társulás, a törvénykezés és a törvényhozás terén. A kísérő jelentés szerint a javaslat biztosítja a nemzetiségi igények szabad érvényesítését a politikai egység szempontjából elkerülhetetlen határokig. A társországokra a javaslat nem terjedt ki.

A nemzetiségi bizottság *Somssich* Pál elnök és *Horváth* Lajos előadó aláírásával 1868. októberében adta be jelentését, amelyhez a többség és kisebbség törvényjavaslata van csatolva. A jelentés szerint a többségi javaslat óvakodott az egységes kormányzatot, megfelelő közigazgatást és jó igazságszolgáltatást veszélyeztető intézkedésektől és megóvja az állam hivatalos nyelvének jogait; c korlátok közt azonban a legszélesebb körben biztosítja a nem magyar ajkú polgárok teljes egyenjogúságát és az anyanyelv szabad használatát. A román és szerb képviselők ki-

sebbségi javaslata a hat „országos nemzet“ és nyelv egyenjogúságán épül fel.

Az országgyűlés központi bizottsága kisebb módosításokkal elfogadta a nemzetiségi bizottság szövegét és azt november 12-én a ház elé terjesztette. A javaslatot előbb az osztályok tárgyalták, majd november 24-én a képviselőház vette munkába. Mindjárt a vita elején szót kért Deák Ferenc — aki már a bizottságokban kifogásolta a szöveget — és új javaslatszöveget terjesztett be, amely a központi bizottság szövegétől főleg a bevezetésben, a záradékban és a szerkezetben tért el, azonfelül egyes ellentéteket küszöbölt ki. A bevezetés *Deák* ismert alapelveit fejezi ki, a záradék a társországra vonatkozik, a szerkezet módosítása a jobb áttekinthetőséget biztosítja. *Deák* az elsőfokú bíróságok tárgyalási nyelvében is egyenjogúságot akart, de ezt a többségi hangulatra tekintettel nem indítványozta. Ugyanez nap okolta meg *Mocsonyi* Sándor a kisebbségi indítványt. Szerinte az egységes politikai nemzet fogalma nem zárja ki, hogy az országban több nemzet legyen; a területi egységgel nem ellenkezik a nyelvtérségek kikerekítése. A nemzetiségi igények legfontosabbja a kisebbségi nemzet jogalanyiségének elismerése. A nyelv jogait a törvénykezésben, felső oktatásban és törvényhozáásban is biztosítani kell.

Az általános vita öt, madnem teljes ülésnapot vett igénybe. A nemzetiségi képviselők érvei főleg három irányban mozogtak. Kifogásolták, hogy a többségi javaslat a magyar nemzetiség és magyar nyelv javára főlényt biztosít, hogy nem sorolja fel az egyenjogúságban részes nemzeteket és hogy mit sem tesz a nemzetiségi területek elkülönítésére és azokban a többségi nyelv hivatalos nyelvvé tételére. Magyar részről a felszólalók a kisebbségi javaslatban az állam magyar jellegének megtagadását, az ország feldarabolását, a közigazgatás és igazságszolgáltatás lehetetlenné válását látták. *Eötvös* József báró kultuszminiszter elfogadta *Deák* szövegét. A november 28-i névszerinti szavazáson a kisebbségi javaslatot 267 szóval 24 ellen elvetették és a központi bizottság javaslatának mellőzésével *Deák* szövegét elfogadták.

A november 29-i vasárnapi ülésen indult meg és be is fejeződött a részletes vita. Előzetesen azonban *Mocsonyi* Sándor és *Miletics* Szvetozár a román és szerb képviselők nevében bejelentették, hogy a többség elvi álláspontjára tekintettel a részletes vitában nem vesznek részt és az ülésről eltávoztak. *Deák* ezt kifogásolta, mert minden képviselő az egész nemzetet képviseli. Több kisebb módosítás történt még a szövegen, nagyobb részt a nemzetiségek érdekében. December 1-én harmadszori olvasásban is elfogadták a javaslatot, amely a főrendiház által történt elfogadás és szentesítés után mint 1868: XLIV. tc. lett az Országos Törvénytárban december 9-én kihirdetve.

Ha a nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvény megalkotá-

sónak körülményeit vizsgálat tárgyává tesszük, megnyugvással lehet megállapítani, hogy az országgyűlés többségét a legjobb igyekezet vezette. A javaslatot csak nemzetiségi részről kifogásolták, magyar részről ellenvetés alig hangzott el annak ellenére, hogy a javaslat a negyvenes években a magyar nyelv kizárólagos használata tekintetében biztosított számos rendelkezést átért. Még *Tisza Kálmán* is, akit a magyar imperializmus harcosa gyanánt szoktak említeni, a javaslat mellett érvelt és a magyarosítást lehetetlennek tartotta. A magyar képviselők jó része legyőzte a magyar érzelmi szempontokat és legfeljebb egyes részletkérdéseknél igyekezett a szöveget a magyarság érdekében némileg enyhíteni, de bölcs mérsékletet tanúsítva általában elfogadta vezetőinek a nemzetiségekkel való megegyezést hangoztató gyakorlati érveit. *Deák* mondotta: „csakis a jogok elismerése, tiszteletbentartása és evégből intézményi biztosítása azon egyedüli mód, amellyel a kiegyezéssel létesített jogrend előnyeit, a közjogi béke áldásait élvezni képesek leszünk; ezért megadjuk a királynak, mi a királyé — a népeknek, mi a népeké; a különböző ajkú népek jogegyenlőségén alapuló közszabadság azon erős talaj, amelyen fel kell építeni ama sziklavárat, amely képes lesz a hazát minden veszélytől megóvni.“^{*)})

Elég sajnálatos, hogy a nemzetiségi képviselők nem méltányolták a magyarság és különösen vezetőinek jó szándékát és az új szabályozásban az eddigi helyzettel szemben mutatkozó nagy előnyöket; megmaradtak a kisebbségi javaslatban kifejezett merev elvi állásponton, pedig tudniok kellett, hogy azt a nemzet nem teheti magáévá. így — amíg a társországokra a horvátokkal az 1868: XXX. tc.-ben sikerült megegyezéssel megállapodást létesíteni —, addig az anyaországra ily megegyezés nem sikerült és az 1868: XLIV. tc. csak a magyarság egyoldalú, de bőkezű megoldását foglalta törvénybe. A nemzetiségek elzárkózásának kétségtelenül maradtak vissza hátrányos hatásai; a magyarságnál jelentkező elkedvetlenedés talán hozzájárult a törvény időnként lazább szellemű végrehajtásához, míg a megállapodás a magyarságot a törvény messzemenő végrehajtására, sőt talán a nemzetiségi igények további fokozatos elismerésére vezethette volna. Mégse hisszük, hogy a megegyezés hiánya a trianoni csapás előkészítésében szerepet játszott volna; hisz a horvátokkal való béke sem hátráltatta el a társországok későbbi elszakadását.

Ami már most az 1868: XLIV. tc. rendelkezéseit illeti, azoknak alapját a törvény bevezetése szerint az „egységes politikai nemzet“ fogalma teszi. Amíg a kisebbségi javaslat szerint az államban hat „országos nemzet“ él, addig a törvény egyetlen politikai nemzetet ismer, amelynek az ország minden polgára nem-

*) Idézve *Argus: Nemzetiségi politikánk hibái és bűnei*, 1908. 12. I.

zetiségre való tekintet nélkül tagja. Ez az egységes és oszthatatlan nemzet a magyar, amely így természetesen nem szorítkozik a magyar anyanyelvűekre, tehát a magyarságra, hanem felöleli a nemzetiségeket is. A nemzetet tehát politikai értelemben nem az azonos nyelv, még kevésbé az azonos faj teszi, hanem a magyar szentkorona tagsága, illetőleg a honpolgárság. Amint a nemességhez 1848 előtt nemessítések folytán tömegesen tartoztak nem magyarok is, az 1848. évi reform a magyarságnak és a nemzetiségnek addig politikai jogok híján lévő tagjait egyformán vonta be a politikai nemzet körébe. A „politikai nemzet“ felépítéséért egyúttal az egymásra utaltság és összetartozás tudatát volt hivatva ápolni és erősíteni a Kárpátok völgye népeiben, míg a kisebbségi javaslat által tervezett nemzetekre tagozás az elválasztás és szembeállítás célját mozdította volna elő.

A „politikai nemzet“ felépítés az 1868. évi törvényben nem új elgondolás és nem mesterséges alkotás. Egyenes folytatása az ismételten használt „natio Hungarica“ kifejezésnek, amely szintén sohasem volt faji vagy nemzetiségi fogalom, hanem politikai beállítás. A politikai nemzet kifejezés híven alkalmazkodik a szent korona-tanhoz, amely a szent korona országainak népeit jogi és politikai egységbe kapcsolja. *Rosenmann* Magyarország közjogáról 1791-ben latin nyelven írt művében mondja, hogy király és nemesség egy politikai testet alkot: „Regni Hungariae corpus politicum“. *Szabó* Béla 1848-ban írt közjogi munkájában*) a nemzetet „politikai“ társulatnak minősíti; szerinte az állam allhat egy nemzetből és több népből vagy csak több népből, de több nemzetből nem; az a kísérlet, hogy egy állam több nemzetből álljon, csak szemfényvesztés lehet s vagy az egyik nép lesz uralkodóvá vagy valamennyi néppé válik; több népből álló állam erőssé csak akkor lehet, ha nemzeti államot, azaz politikai egységet alkot. Látjuk tehát, hogy a nemzetfogalomnak politikai irányú kiképzésére az előfeltételek irodalmilag is adva voltak. De *Deák* Ferencé, a haza bölcséé az érdem, hogy a politikai nemzet fogalmát végleg megrögzítette és a nemzetiségi törvény alapjává tette

A magyar nemzet mellett az 1868. évi törvényhozás még egy politikai nemzetet ismert el. A társországokkal kötött egyezményt becikkelyező XXX. tc. 59. §-a szerint Horvát-Sziavonországok „külön territóriummal bíró politikai nemzet“. A társországok területén az egyezmény szerint a törvényhozás, közigazgatás és igazságszolgáltatás nyelve a horvát; e területen még a közös kormányzat hivatalos nyelve is a horvát; a horvát a közös hatóságokkal való érintkezés nyelve; a közös törvényeket horvát szövegben is kell adni és a társországok képviselői a közös országgyűlésen a horvát nyelvet is használhatják (56-60. §§)

Az anyaországban lakó nem magyar ajkú állampolgárok

*) A magyar korona országainak státuszjogi és monarchiái állása a pragmatics sanctio szerint.

„nemzeti“ különállást nem élveznek, ezekre az 1868: XLIV. tc. ismételten (így a bevezetésben, az 1., valamint a 26. és 27. fokban) nem a nemzet, de a „nemzetiség“ megjelölési használja, ami azonban nem akar lefokozást jelenteni. A nemzetiség kifejezés akkor az anyanyelvi különbségek megjelölésére használt fogalom volt és a magyar anyanyelvűekre a közhasználatban és a törvényben is épügy alkalmazásban volt, mint a nem magyar ajkúakra. Ezért a törvény az 1. §-ban a nem magyar ajkúakat „más nemzetiségnek“, a bizottsági jelentés pedig „különajkú nemzetiségeknek“ nevezi. Jellemző, hogy Récsi Emilnek „Magyarország közjoga“ címmel 1861-ben megjelent munkája a „Nemzetiség“ című szakaszban a magyar nyelv jogaira vonatkozó szabályokat ismerteti. *Széchenyi, Eötvös* és *Kossuth* is a nemzetiség szót egykép használja irataiban a magyar és többi népre.*) Csak később alakult át ez a „nemzetiség“ fogalom a közhasználatban úgy, hogy „nemzetiségek“ alatt gyakran csak a nem magyar ajkú állampolgárok csoportjait értették; ez a tanulmány is rendszerint így értelmében használja. A kifejezés értelmének ilyen átalakulása hathatott közre abban, hogy az első világháború után a nem magyar ajkúakra a „nemzeti kisebbség“ kifejezés kezdett alkalmazásba jönni.

A nemzetiségek az 1868. évi törvényben felsorolva nincsenek. A kisebbségi javaslat a nem magyarajkúak közül öt népet akart kiemelni és a magyarral egyenrangúvá tenni, nevezetesen a román, szerbet, szlovákokat, oroszokat és németeket. A törvény így felsorolásba nem bocsátkozik és semmiféle nemzetiséget a nemzetiségi jogokból ki nem zár. A legtöbb nemzetiségi jog még az elszigetelten élő nemzetiségi polgárt is megilleti, egyes jogok gyakorlása viszont ahhoz a feltételhez van kötve, hogy az illető testületben az illető nemzetiség egyötöd vagy fele arányban el legyen terjedve (pl. 2. és 20. §.), illetőleg hogy az illető területen a nemzetiség nagyobb tömegekben éljen együtt (pl. 17. §.).

A nemzetiség az 1868. évi törvény szellemében nem külön testület, nem jogi személy, nincs külön területe és külön önkormányzata, de a meglévő önkormányzati intézmények: a törvényhatóságok, községek, egyházak és egyesületek a nemzetiségeknek is rendelkezésükre álltak és módot adtak arra, hogy elterjedtségük arányában nemzetiségi igényeiket a közigazgatásban és közoktatásban érvényesítsék. Többet tulajdonképpen a nemzetiségek részéről előterjesztett kisebbségi javaslat sem kívánt, csak a vármegyéik területét szerette volna a nyelvhatárok szerint kikekinteni.

A törvény címe: „a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában“ nem azt akarja kifejezni, hogy a nemzetiségek, mint külön jogi testületek a magyar nemzetiséggel egyenjogúak; hiszen ilyen különleges helyzetet jogilag a magyar nemzetiség sem élvez és

*) Erre adatok „Politikai nemzet, népi nemzet“ c. tanulmányomban (Egyetemi nyomda, 1939.).

így az azzal való egyenjogúsítás gyakorlatilag mit sem jelentene. A törvény nem a nemzetiségeknek, de a különféle nemzetiségű állampolgároknak ad egyenjogúságot és ezzel lényegileg az állampolgári jogegyenlőség elvét alkalmazza a nemzetiségi síkra. A bevezetés kimondja, hogy a hon minden polgára nemzetiségre tekintet nélkül a nemzet egyenjogú tagja; a 27. §. még külön hozzáteszi, hogy a hivatalok betöltésénél a nemzetiség nem képezhet akadályt, sőt a kormány köteles gondoskodni, hogy a különféle állásokra a különböző nemzetiségekből alkalmaztassanak megfelelő emberek.

A törvény előtti egyenlőség megvalósítása a nemzetiségekhez tartozó polgárok részére általában nem kíván külön részletes szabályozást; elég annyit megállapítani, hogy az állampolgárok minden joga részükre azonos feltételek mellett rendelkezésre áll és a velük való bánásmódban a nemzetiség nem játszhatik szerepet. Eüvedül a nyelvhasználat tekintetében kellenek további szabályok, minthogy az anyanyelv használatára vonatkozó jog a nem magyar anyanyelvűeknél a dolog természete szerint nem lehet oly korlátlan, mint a magyaroknál. A magánéletben, irodalomban, gazdasági életben, egyesületekben az anyanyelv használatát a törvény nem korlátozza, de a közéletben kénytelen bizonyos határokat megvonni, hogy az „ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége és az igazság pontos kiszolgáltatása“ hátrányt ne szenvedjen. Ezeknek a határoknak megállapítása teszi ki tulajdonképp a nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvény anyagát.

Nincs itt helyünk arra, hogy a 29 szakaszból álló törvényt a maga részleteiben ismertessük, csak röviden kívánjuk összefoglalni fontosabb rendelkezéseit. A törvény szerint az országgyűlés, a kormányzat, a királyi bíróságok és a törvényhatóságok hivatalos ügyviteli nyelve, az egyetemen az előadási nyelv a magyar. Azonban a törvényeket minden nemzetiség nyevén is ki kell hivatalos fordításban adni; a községek, egyházak és egyesületek ügyviteli nyelvüket maguk állapítják meg; a törvényhatóságok, községek és egyházak gyűlésein mindenki anyanyelvén szólalhat fel; a törvényhatóságban és községben a jegyzőkönyvet a tagok ötödének óhajára ezek anyanyelvén is vezetni kell; minden polgár saját községéhez, törvényhatóságához és egyházi hatóságához, községi bíróságához és a kormányhoz anyanyelvén fordulhat; más hatóságokhoz, illetőleg a többi alsófoku bíróságokhoz vagy az állam hivatalos nyelven vagy az illető területen elfogadott jegyzőkönyvi nyelven folyamodhat; a hatóságok a beadványt az ügyviteli nyelven intézik el, de a felekkel való érintkezésben lehetőleg azok nyelvét használják és a határozatokhoz az anyanyelven való fordítást kell csatolni; az alsófokú bíróságoknál a tárgyalás, a jegyzőkönyv és az ítékezés nyelve a törvényhatóság bármely jegyzőkönyvi nyelve is lehet. Az ügyviteli és jegy-

zökönvi nyelveknek legalább párhuzamos használata lehetséges a polgári és egyházi hatóságoknak egymással és a kormánnyal való érintkezésében is. E szabályok végrehajtásának biztosítására a bírói és közigazgatási hivatalokra a szükséges nyelvekben jártas egyéneket kell alkalmazni, ilyenek hiányában tolmácsot kell igénybe venni, a felsőbbíróságoknál pedig a szükséghez képest államkoltságon hites fordítókat kell alkalmazni. Az iskolaállítás joga az egyházakat, községeket, egyesületeket és magánosokat is megilleti; ezen iskolák tanítási nyelvét az alapítók határozzák meg és ily iskolák a közoktatási szabályok betartása esetében az állami iskolákkal egyenjogúak. Az állam a saját tanintézetében is köteles gondoskodni arról, hogy a nemzetiségi vidékeken a lakosok „anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, ahol a magasabb akadémiai képzés kezdődik“; azonfelül az egyetemen a nemzetiségi nyelvek részére tanszéket kell állítani. A nemzetiségSk irodalmi, tudományos, művészeti, gazdasági célokra egyesületeket alapíthatnak, pénzalapot gyűjthetnek és azt a kormány felügyelete mellett nemzetiségi igényeiknek megfelelően kezelhetik.

A csak vázlatosan ismertetett rendelkezések is eléggé igazolják, hogy a magyar törvényhozás a nemzetiségi igények kielégítésében már ezelőtt 75 évvel önként mily messzire ment el. Valóban mintaszerű törvényt alkotott, amely évtizedekkel megelőzte korát. Ennek tálán legkifejezőbb igazolását adhatjuk, ha az 1868. évi magyar törvény szakaszait összevetjük az első világháborút befejező szerződések u. n. kisebbségi rendelkezéseivel. E szerződéseknek egyik nagy reklámmal előkészített és alapvető, része volt tudvalevőleg „a kisebbségek védelme“; olyan új programm gyanánt állították be, amely a területi rendelkezések el nem kerülhető visszásságait ellensúlyozza, amely az eddig elnyomott nemzetiségeket emberi léthez segíti. Mégis tulajdonképpen milyen szegényes ez a több mint félévszázaddal később alkotott szabályzat az 1868. évi magyar törvényhez képest.

A trianoni szerződés kisebbségi rendelkezései (55., 58. és 59. cikkek) ugyanazon alapelvekből indulnak ki, mint a magyar törvény; az állampolgári jogegyenlőség, a kisebbség tagjaival való egyenlő bánásmód, az államnyelv elismerése, a kisebbségi nyelveknek a magán- és üzleti életben való szabad használata, iskola-állítási és intézménylétesítési jog. Ami azonban már a kisebbségi nyelveknek a hivatalos életben és közoktatás terén való használatát illeti, itt a szerződés csak azt írja elő, hogy a nem magyar anyanyelvű állampolgárok a bíróságok előtt és az oktatás tekintetében nyelvük használatára megfelelő „könnyítéseket“ kapjanak; az állami iskolák közül az anyanyelven való oktatás a jelentékeny arányban együttlakó nemzetiségeknél csak az elemi iskolákban van előírva és itt is kötelező tárgy a magyar nyelv. Látuk, hogy a magyar törvény a közigazgatásban és a középfokú oktatásban is biztosította a nemzetiségi nyelvek jogait és így a

trianoni szerződés ránk kényszerített rendelkezései szigorú végrehajtás esetében tulajdonkép nem haladást, de visszaesést jelentettek volna. Az pedig közsímert, hogy a szomszéd államok az elszakított magyarságnak még ezt a korlátozott védelmét sem adták meg és a kisebbségi panaszok a Nemzetek Szövetsége Tanácsánál sem vezettek eredményre, Genfben még a beolvasztási politikának is erős visszhangja volt (Mello Franco). Nem hallgathatjuk el azt a megjegyzést, hogy a hatalmas Népszövetség vezetőivel szemben mily gigantikus erkölcsi magaslaton állottak a nemzetiségi kérdésben a XIX. század derekán a kis magyar állam politikusai: *Széchenyi, Wesselényi, Eötvös, Kemény, Deák*.

De ha méltán emeljük ki nemzetiségi törvényünk rendkívüli értékét, a tárgyilagosság érdekében viszont nem hallgathatjuk el, hogy a törvény végrehajtása egyes vonatkozásokban elakadt. Már a vármegyei bíróságoknak királyi bíróságokká való átszervezése az igazságszolgáltatás terén majdnem általánossá tette a 13. §-ban előírt magyar nyelvet; a nemzetiségi nyelvek használata csak a községi bíróságok előtt maradt érvényben. Az 1879: XVIII. tc., továbbá — a nemzetiségi törvény és az 1868: XXXVIII. tc. rendelkezéseit kiegészítve — a magyar nyelvet minden népoktatási és tanítóképző intézetben kötelező tárggyá tette és *Apponyi* ú. n. iskolatörvényei (1907: XXVII. és 1908: XLVI. tc.-kek) ezt a reformot még megerősítették annyiban, hogy a magyar nyelvet nem megfelelően tanító iskolákat az államsegélyből kizárták. De a nemzetiségekre talán leginkább hátrányos az volt, hogy a kormányok elmulasztották kellő számban nem magyar tannyelvű középiskola felállítását. Kormányaink nemzetiségi politikáját bizonyos bizonytalanság és ingadozás jellemezte és a becsületes végrehajtásra igyekvő korszakokat időnkint olyanok váltották fel, amelyek tökéletlenebb végrehajtással is megelégedtek (*Tisza Kálmán, Bánffy Dezső*); nem minden magyar nemzedék emelkedett az 1868. évi nemzedék magaslatára s nem egyszer hallatszottak nyíltan is hangok a nemzetiségi törvény nemzeti szempontból hátrányos túlzásairól.

Mégis meg kell állapítanunk, hogy a nemzetiségek helyzete más államokkal összehasonlítva mindenkor előnyös volt. A nemzetiségi törvénynek megvalósított rendelkezései is még mindig felülmúlták az Európaszerte szokásos és a trianoni parancs által előírt mértéket; különösen pedig össze nem hasonlítható a Magyarországon élő nemzetiségek helyzete azzal a megalázó embertelen bánásmóddal, amelynek a Trianon által elszakított magyarság minden államban ki volt téve. A magyar törvény végrehajtásának időnkinti hiányosságait érthetővé és menthetővé teszi a legtöbb államban jelentkező nacionalista irányzat és az a hátrányos körülmény, hogy a közös hadsereg nyelve tekintetében nem sikerült engedményt elérni; a katonai szolgálat németesítő hatá-

sát a közvélemény legalább az iskolában szereltté volna ellensúlyozva látni.

Hogy az iskolai oktatás terén — a reánk szórt rágalmak ellenére — a nemzetiségeknek mily páratlan előnyös helyzetük volt, azt igazolja, hogy 1879-ig nem volt törvény, amely a magyar nyelv kötelező oktatását az elemi iskolákban előírta volna. Az állam maga még nem tartott fenn iskolát, az iskolafenntartó egyházak pedig maguk állapíthatták meg a tanítás nyelvét. Csak 1777-től 1806-ig volt kötelező a német nyelvű tanítás, illetőleg a német nyelv tanítása. így állt elő az a helyzet, hogy *Benisch* Artur adatai szerint*) ,1869-ben a 13.798 elemi iskola közül csak 5818-ban volt magyar a tanítási nyelv és még 1451 iskolában tanították a magyar nyelvet is; a többi iskola kizárólag nemzetiségi iskola volt és ezt az arányt még rontja az a körülmény, hogy a kimutatásban az akkor még külön kormányzott határőrvidék majdnem tisztán nemzetiségi jellegű iskolái nem szerepelnek.

Ez az arány később sem változott lényegesen s a változást is inkább csak az érdekelt lakosság kérelme okozta. Az állam iskolátállító tevékenysége csak lassan, szerény keretek közt indult meg, a magyar nyelv tanítását előíró 1879: XVIII. tc. pedig jórészt a papíron maradt. *Benisch* adatai szerint 1896-ban a 16.238 iskola közül 5994-ben volt a magyar tanítási nyelv és még 2824-ben tanítottak magyarul is; bár 1882-től tanítói oklevél csak a magyar nyelvet elsajátított jelöltnek adható ki, még 1889-ben is 1954 tanító vagy egyáltalán nem vagy csak kevésbé tudott magyarul. Különösen a német és a szlovák nyelvű iskolák jelentékeny hányada tért át minden hatalmi nyomás nélkül a magyarul vegyes oktatási nyelvű iskolatípusra, amit a lakosság érdeke tett indokolttá.

A felekezeti iskolák állami támogatásban való részesítése lett volna eszköz arra, hogy a magyar nyelv kötelező tanítását és a nemzeti szellemű oktatást előíró törvény végrehajtása biztosíttassék. Azonban a felekezetek részben jó ideig nem kértek államsegélyt, másrészt az állam a segélyt rendszerint a feltételek híjján is kiutalta; így a hírhedt Lex Apponyi (1907:XXVII. tc.) alapján tanítóelbocsátás vagy államellenes üzemek miatt iskolabezárás vagy egyáltalán nem vagy csak egészen elszigetelt esetekben fordult elő. Sőt ez a liberálisan kiutalt államsegély lehetővé tette, hogy különben életképtelen nemzetiségi iskolák sokszor oly vidékeken is fenntartassanak, ahol a tanulók túlnyomó többsége csak magyarul tudott, tehát az állami támogatás az asszimilációt ép akadályozta.

Az állami iskolák szaporodása sem sértette a nemzetiségek jogait; egyrészt a törvény szerint a felekezeti iskola államsegélyét

*) Nemzetiségi iskolák Magyarországon (1868-1914.). Kisebbségi körlevél VII. évf. 203-215. l. A következőkben átvettük *Benisch* adatait és gondolatmenetét

akkor sem szabad megvonni, ha az állami iskola a község valamennyi tanköteles gyermekét befogadhatná, másrészt az állami iskolában is az anyanyelven történik a hittan, sok helyen az írás-olvasás tanítása és az anyanyelv természetesen kiegészítő tanítási nyelv.

A középiskolákban 1844-ig a tanítási nyelv a latin volt; a magyart csak 1790 óta tanították mint rendkívüli, majd mint rendes tárgyat, 1850-től 1862-ig a tanítási nyelv a német volt. Az 1868. évi törvények biztosították a gimnáziumokra is az iskola-fenntartó nyelvmegállapítási jogot. 1883-ban Benisch szerint 119 magyar, 47 vegyes és 12 nemzetiségi tanítási nyelvű középiskola működött. Az 1883: XXX. tc. tette csak kötelezővé a középiskolákban a magyar nyelv tanítását. Kétségtelen, hogy a magyar állam nem gondoskodott elegendő számú nemzetiségi tannyelvű középiskola felállításáról, de egyrészt a középiskolákba igyekvő nem magyar anyanyelvűek száma aránylag nagyon csekély volt, másrészt az ily irányú igényeket a meglévő felekezeti iskolák nagyrészt kielégítették és végre a nemzetiségek elszórt telepedési viszonyai a nemzetiségi középiskolák szervezését meg is nehezítették. Különben állandó volt a panasz a nemzetiségi középiskolák hazafiatlan szelleme miatt is; a szlovákoknak 3 különben rendkívül gyéren látogatott gimnáziumát 1874-ben államellenes magatartásuk miatt be kellett zárni.

Mindezek folytán meg lehet állapítani, hogy ha történtek is mulasztások a nemzetiségi iskolaügyben, a magyar iskolapolitikát mégis inkább megértő szellem, sőt gyakran elnézés jellemzi minden esetre pedig össze sem lehet hasonlítani az utódállamok türelmetlen és kíméletlen iskolaügyi rendelkezéseivel.

Azt is meg kell állapítani hogy az első világháború óta kormányaink kiküszöbölték a törvény végrehajtásának hiányosságait. A 4044/1919. és 4800/1923. M. E. sz. rendeletek helyreállítják a nemzetiségi nyelvek jogait a bíróságok előtt és a középfokú oktatásban is, sőt újabb rendeletek még több tekintetben túlmennek az 1868. évi törvény kívánalmain és pl. a népiskolákban már 20 gyermek gondviselőinek óhajára biztosítják az anyanyelvi ismeretek tanítását, 40 nemzetiségi gyermek esetében pedig a tanítás az állami iskolákban is már teljesen anyanyelvükön történik. Újabb törvényeink ki is egészítették a nemzetiségi törvény szabályait: így az 1924: II. tc. a nemzetiségi nyelvet el nem sajátító tisztviselő áthelyezését vagy nyugdíjazását írja elő, az 1941:V. tc. pedig minden állam közt elsőízben helyezi büntetőjogi védelem alá a nemzetiségi érzületet. A közvélemény általában újra a legnagyobb megértéssel fordult a nemzetiségek felé és *Teleki Pál* gróf nemzedéke méltónak mutatkozott nagy elődeihez.

Mikor a nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvény háromnegyed százados jubileumát üljük. megnyugvással, állapíthatjuk

meg az ellenünk szórt vádak alaptalanságait; büszkén hivatkozhatunk ennek a kis nemzetnek magas kulturális színvonalára, amely a nemzetiségi kérdés korai szabályozásában és megértő kezelésében is megmutatkozott. Nincs még nép Középeurópa területén, amelytől a nemzetiségekkel szemben hasonló méltányos és jogtisztelő bánásmódot lehetne várni; egyedül a magyar alkotmány teszi lehetővé a maga szabad intézményeivel a Kárpátok völgye népeinek békés együttélését.

Egyed István dr

A VEND KÉRDÉS.

A felszabadult Muravidék (a volt jugoszláv Prekmurje) mintegy 169 községében, körülbelül 800 knr nagyságú területen él a 67 ezer lelket számláló vend nép 21 ezer magyar és 2 ezer német és szlovén anyanyelvű lakossal együtt. A vend nyelvterület kiterjed az egész muraszombati járásra, folytatódólagosan belenyúlik a szentgotthárdi járásba és idetartozik az alsólendvai járásból a Murahely—Bagonya—Murarév háromszög. A nagyobb helységeken mindenütt magyarokkal vegyesen élnek. Vallás szerint kétharmad részük római katolikus, egyharmad részük evangélikus.

Erről a kis néptöredékről nagyon keveset tud a tudományos világ. Faji szempontokat tekintve a kelták töredékének, nyelvi szempontokat vizsgálva a pannóniai szlovénség maradványainak hisszük őket.

A *vend nyelv* kétségtelenül legközelebb áll a krajnai, karinthiai és stájeri szlovén nyelvhez, de ettől is elüt hangsúlyával, hanglejtésével, a kemény szláv mássalhangzók lágyításával és a modern szókincs szegénységével. Ezt a hiányt a múltban a magyar nyelvből, a jugoszláv megszállás alatt pedig a szlovénből pótolták. A legfontosabb különbség az, hogy a vend nyelvnek nagy a hanggazdagsága a szlovénnel szemben, nevezetesen sok benne a kettős diftongus, s a vend nyelvben oly sűrűn előforduló ö cs ü hang a délszláv nyelvekből általában hiányzik. Ha meggondoljuk, hogy sok történeti nép megváltoztatta ősi nyelvét, s nagy arányú hangzófelvétel akkor szokott előállni, ha idegen fajú és nyelvű nép veszi fel az új nyelvet, akkor nem adhatunk hitelt fenntartás nélkül a *szlovén eredet tanának*. Még e kis nyelvet is számos nyelvjárassal beszélnek. A nyelvjárásokat általában három csoportba sorolhatjuk: .1. A sok ősi elemet megőrzött felső nyelvjárások a *bojmécke*, *bákarje* és a *goricsánec* Felsőlendva vidékén. 2. A kevesebb eredetiséggel rendelkező középső nyelvjárások a *ravenci* és *ledavcsárje* Muraszombat környékén. 3. A leggazdagabbak és a legváltozatosabbak azonban a leginkább magyar hatás alatt álló alsónyelvjárások, a *dolenci*, *marki*, *rekaske*, *mörcsárje* és *várasanci* Belanne lánján. Így egységes *vend nyelvről* képtelenség beszélni.

A *kelta eredet* tanával azóta foglalkozunk komolyabban, amióta Schachmatov orosz nyelvész megállapította helytörténetre vonatkozó nevek nyelvészeti összehasonlítása alapján, hogy az ókorban szereplő vend nevű népek eredetileg kelta nyelven beszéltek, később azonban más népekbe olvadtak bele és új nyelvet vettek fel. Görög és római írók, mint Ptolemeus, Plinius, Julius Caesar és Tacitus *vend nevű népeket* Franciaország északnyugati részén, Olaszország északi tájain és Németország középső térségein említenek a Krisztus születése körüli évszázadokban, viszont a szlávok csak a Kr. u. VI. században hagyták el őshazájukat, a Sarmata-síkságot. Az Olaszország északi részén lakó vendek ellen Julius Caesar hadat viselt s őket az Alpokba szorította. Ha hitelt érdemel a kelta eredet kérdése, akkor az utóbb említett vendek lennének a mai *muravendek elődei*, akiknek újabb helyváltoztatása akkor állhatott elő, amikor Noricum és Pannónia római fennhatóság alá került. Nincs ugyanis tudomásunk arról, hogy a Kr. e. V. században Pannónia területén letelepedett keltáknak lett volna vend nevű törzse, holott tudunk bójokról, avariscokról, scordiscokról, iapodokról, pannonokról, stb.

Meg kell állapítanunk azonban azt, hogy *az ü és az ő hangzók* éppen azokat a nyelveket jellemzik, amelyek az ősrégi kelta nép nyelvének elemeit olvasztották magukba. Az antropológia a kelták nagyon kevert fajisága mellett tesz tanúságot, s az eddigi mérések azt igazolják, hogy az ősi kelta vonások a vendségben megtalálhatók.

*

Ha a vendek származására vonatkozó feltevések még messze is állanak a bizonyítástól, akkor is kétségkívül megállapítható, hogy bizonyos nyelvi és faji vonások választják el a muravendeket a szlovénektől. A legfontosabb válaszfal azonban *a vend népiélek és népi műveltség* eltérése. A vendség egész zöme a hazai nemzetiségektől elütően már Szent István óta szerves része a magyar nemzettestnek és alkotótényezője a magyar kultúrának, úgyhogy a vendségnek nincs is külön története.

A vend ember magyarnak tartotta magát mindig, s mintegy a különbség hangsúlyozására a szlovént „szláv“-nak hívja: szláv uralomról beszél. A délszláv tudósok szerint ugyan a *vend elnevezés* a magyaroktól ered és csak újkeletű szó. Ez az állítás azonban téves, mert bár a magyarok a régibb időkben a vendeket „tóté-
nak hívták, a vend elnevezés is régóta használatos. Már 1540-ben *Ungnad János* az „*alsóausztriai vend és horvát végek*“ főkapitánya volt, úgyhogy a vend szó minden bizonnyal a német „windisch“-ből ered újabb értelmezésben. *Korabinszky* 1805-ben megjelent „*Atlas Regni Hungáriáé portalis*“ c. térképgyűjteményében is „*Wenden*“-t említ. *Csaplovicsnek* a vend nyelv önállóságát hangsúlyozó munkája, amely 1829-ben jelent meg, *Croaten und Wenden* címet visel. Csak helyteleníteni lehet tehát egesz

hazai szakíróknak azt az eljárását, amikor a vend szó helyett nagy előszeretettel a „*hazai szlovén*“ kifejezést használják.

A vendiség a jugoszláv megszállás idejéig semmiféle kapcsolatban nem állott a szlovénekkal, kivéve a török idők egyik kisebb korszakát, amikor a „vend kapitányság“ védelmi szempontból a grázi haditanács kerületéhez volt kapcsolva. Nincs a vendiségnek egyetlen olyan emléke sem, ami szlovén hatásra mutatna, vagy egyenesen szlovén eredetű lenne, kivéve természetesen az utolsó két évtized egy-két alkotását, mint a szlovén Plecniknek Bagonyán emelt erőd-jellegű templomtornyát, ami gyökértelenül és idegenül emelkedik ki a magyar jellegű táji környezetből. A vidék számtalan kastélya a divatos *magyar építkezési formát* árulja el, s hazánk egyik vidéke sem tud annyi régi korból származó *román és gótikus falusi templomot* felmutatni, mint éppen a Muravidék. A XLII.—XIV. századból maradtak fenn a veleméri, mártonhelyi, bántornyai és nagytótlaki, a XV.—XVI. századból a péterhegyi, felsőlendvai, muraszombati, csendlakai és borházai templomok. E régi templomok falképei világítanak rá igazán a vidék magyar jellegére, amelyek *Szt. László, Szt. Erzsébet* és *Boldog Margit* életéből vett jeleneteket ábrázolnak.

A vend irodalom is egészen magyar hatás alatt fejlődött és helyesírása mindig az egykorú magyar helyesírás volt. Hz az irodalom főként iskolai és egyházi jellegű, s magyar egyháznagyok és világi főurak buzdítása révén fejlődött. Első nyelvemlékük, az 1843-ból származó *mártonhelyi oklevél* sajnos nem maradt ránk. Az első vend nyelvű nyomtatvány, *Temlin Ferenc Győrszki katekizmus* 1715-ben jelent meg, ezt követi ismeretlen szerzőtől az *Abece-darium Szlovenszko* (1725) és *Szever Mihály Kéd zvelicsanszvája* (1747). Irodalmuk igazi megalapozása a XVIII. században történik az evangélikus *Küzmicz István* (1723—1779) és a katolikus *Küzmicz Miklós* (1737—1804) által, ők adnak a vendek kezébe először anyanyelvükön írt bibliákat, hogy a nagyon vallásos lelkületű nép áhítatát emeljék. A vend és a magyar irodalom kölcsönösségére vall az a tény, hogy legnagyobb írójuk, *Kardos János* (1801—1875) Arany János Toldiját fordítja le vend nyelvre, s a muravidéki magyarok vendül, a vendek magyarul is írnak. *Vend nyelven író magyarok* például: Bakos Mihály, Barla Mihály, Szíjártó János, Karsai János, Pusztai József, Horváth Lőrinc, stb.

A vendek is nagyon hamar megtanulnak magyarul. A reformáció idejében már kizárólag magyarok a hithirdetők, papjaik magyar nyelven beszélnek az egyházi gyűléseken, s a temetők sírfeliratai is magyarok. A vendek számára magyarul írt újságok jelennek meg, bár a magyar hatóságok mindig szorgalmazták a vend nyelvű újságokat is. Így jelenik meg már 1875-ben az első Vend nyelvű újság, a *Prijátel, Augusztich Imre* szerkesztésében.

A vendiség az egyenlő elbánást *történeti hűségével* hálalta meg. Az alsólendvai végvár védelmében szűkebb hazájukért vére ztek magyarokkal egy sorban. Csatlakoztak 1704-ben II. Rákóczi Ferenc felkeléséhez is. Magyar érzelműségük különösen a szabadságharc idején nyilvánult meg. Hasztalan küldte ide a bécsi udvar szláv agitátorát, Hurbánt, a vendiség egy emberként ellentéltott *Berke János* vezetésével, s a kiegyezési korszakban is ki-tartott a Kossuth-párt mellett.

Nemcsak a magyarság fontosabb mozgalmaiból vette ki részét, hanem ön maga siettette elmagyarosodási folyamatát. A magyar családokkal is erősen összekeveredtek, s gyakori család-nevek a vendiségben például: Ambrus, Bajza, Bakó, Bakos, Balogh, Bánfi, Barabás, Basa, Császár, Dobos, Gombócz, Hári, Horváth, Kardos, Katona, Kiss, Kovács, Lázár, Nagy, Nemes, Németh, Pintér, Pusztai, Oslai, Szabó, Szíjártó, Vass, Vezér, Vörös, stb.

Magyar és vend között *sem faji, sem néprajzi elütő jelleget* nem találunk. Főleg a testmagasság és pigment érettség tekinté-tében állanak közel hozzánk. Ezt tünteti fel a következő táb-lázat:

antropológiai jelleg	magyaroknál	vendeknél
testmagasság	167 cm.	168.5 cm.
kék-szürke szem gyakorisága	34.34%	34.27%
zöldes szem gyakorisága	24.84%	22.89%
sárgás-barna szem gyakorisága	40.81%	42.82%
gyermekek hajának világos színe	49.41%	50.99%
gyermekek hajának sötét színe	50.86%	49.01%

A vendiség fő házépítési formája a derékszög, úgyhogy annak egyik befogója lakóház, a másik istálló és szin. A tűzhely fal'oa-épített és konyhának, szobának egyformán meleget ad. A ke-mence kuckóján terményt szárítanak, mint sok magyar vidéken, vagy téli esteken mondákat elevenítenek fel a múltból. Főként gazdag *Hunyadi-mondakincset* őriztek meg. A fal mellé támasz-tott lócákat, a tulipános ládát és magasra ágyazott fenyőágyat a vend házban is megtaláljuk. Az ereszalját ők is díszítik fafara-gással, az ő udvaraikon is nagyon gyakori a szőlőlugas. Általá-ban *színes népszokásaikkal* sok ősi magyar (hetési, göcseji) elemet őriztek meg. Nagyon kívánatos volna ezeket feltárni, hogy meg-állapíthassuk az ősi vend kultúrát és azokat az adatokat, amelyek-vel a magyarság hozzájárult a néplélek, népi műveltség kialaku-lásához. A kutatásokat elősegítené a vendek barátságos érzülete, vendégszeretete, kedélyessége.

*

Az elmondottakból az tűnik ki, hogy a világháború előtt Magyarország *nem ismert vend kérdést*, s a vend nép nem is tartotta magát nemzetiségnak. A Somogyba elszóródott vendek

például nyom nélkül felszívódtak a magyarságba, az Amerikába költözött vendek (az összvendség 18%-a) erős magyarsága pedig példátlan. Lapjaikban gyakran hoznak magyar szöveget, magyar írók műveit adják ki vend fordításban és az amerikai vend egyesületek még a világháború után is magyar zászlókat avattak.

Ma ideig-óráig „vend kérdés“ is foglalkoztatja a magyar politikát. Már a világháború előtti években akadtak a vendek között szlovén ihletettségű papok, akik a *vend és szlovén kapcsolatok* megteremtésén fáradoztak. Törekvésük kezdetben arra irányult, hogy a vend nyelvet közelebb hozzák a szlovénhez. A vend nép nyelve, mivel középosztályt alig teremtett, igazi népi nyelv volt, s a modern szókincs legszükségesebb elemeit a magyarból kölcsönözték. *Klekl József* ny. cserföldi plébános, miközben a vend nyelv irodalmi nyelvvé tételén fáradozott, a nyelvfejlesztést szlovén irányba terelte, ő alapította 1904-ben az első vend nyelvű folyóiratot *Nevtepeno Poprijeta Devicza Marija, zmozma goszpa Vogrszka* (Szeplőtlenül foganhatott Boldogságos Szűz Mária, a Magyarok hatalmas asszonya) címen. A folyóirat 1914-ben *Marijin List* nevet vett fel, s mellékletet adott ki *Kalender srca Jezusovoga* címen. Ebben az orgánumban *Klekl Ivanoczy Ferenc* csendlaci kanonok bátorítása folytán elveti az évszázados hagyományokkal rendelkező magyar helyesírást, s áttér a *Gaj-féle helyesírásra* „noha a magyar betűk s a magyar írás a vend nyelv hangtani jellegének jobban megfelelnek és a vend és szlovén irodalmi nyelv között nagyobb a különbség, mint a szerb és horvát irodalmi nyelv között.“

Klekl 1913-ban hetilapot in indít „*Novine*“ címen, úgyhogy ettől kezdve a vend nyelv szlovénná tételét két orgánus szolgálta. Ha ezt a nyelvújítást tisztán tudományos szempontból nézzük, akkor is megállapíthatjuk, hogy a szlovén írásmód veszélyeztette a vend nyelv önálló hangtani jellegét, a szlovén mintára alakított szavak miatt tele van ez a nyelv a nyelvújítás minden hibájával. Az is nagy baj, hogy ennek az „új vend (szlovén) irodalmi nyelvnek“ az alapja egy tájszólás: a zalamegyei markó nyelv. A nyelvújítás célja mögött tehát messzebbmenő tervek lappangtak, s ugyanolyan nagyszláv politikai ábrándok rejtőzködtek, mint amiért az amerikai szlovének és csehek „*Jednota*“ egylete által alapított „*Vogrszki Szlovenec*“ c. lap is létrejött. A hűség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy az evangélikusok orgánuma, a „*Düsevni Liszt*“ továbbra is megtartotta az ősi vend nyelvet.

Kleklék orgánumát a vend nép kezdetben nem értette, mert szokatlan volt az ékezet elhagyása, a magánhangzók (főképp az ő és az ű) elsikkasztása, az i-végű szavak j-vel való megtoldása, stb. Ezenkívül ez a nyelv a tényleg ejtett hangokról nem adott tiszta képet. *Klekl* és *Bassa* bagonyai plébános azonban következetesen maradtak céljaikhoz, és amikor ütött az óra, megszerkesztették

vend autonómia tervezetüket, hogy a területet könnyebben átjátszhassak Jugoszláviába.

Iz a terv, amelyet 1919. jan. 14-én nyilatkoztattak ki. „*Slovenska Krajina*“ néven vend (szerintük hazai szlovén) kormányzósági terület létesítését követeli. Az autonóm jogterület magában foglalta volna a vend néprajzi határon kívül a színmagyar Alsólendvát és Szentgotthárdot, valamint Hetés sok magyar községet. Megállapították „*Slovenska Krajina*“ törvényhozó és kormányzati szerveit is. E szerint törvényhozó szervek: 1. autonóm ügyekben a „szlovén“ (sic!) nemzetgyűlés. 2. a magyar népköztársasággal közös ügyekben (külügy, hadügy, pénzügy, magán- és büntetőjog, szociál-politika) a magyarországi országgyűlés, melyben a „szlovén“ nemzetnek népeisége számarányában van képviselőtc. A kormányzati szerv áll: 1. Slovenska Krajina miniszteriumból (székhelye: Budapest), 2. Kormányzóságból (székhelye: Muraszombat = Sobota). A Slovenska Krajina miniszter a szlovén nemzetgyűlésnek és a magyar országgyűlésnek felelős. Slovenska Krajnában a hivatalos nyelv és tannyelv a „szlovén“, éspedig a Gaj-féle helyesírással. A magyar állam köteles felállítani „szlovén“ gimnáziumot, tanítóképzőt, gazdasági iskolát, köteles a muraszombati polgári iskolát „szlovén“-né átalakítani, az alsólendvai polgári iskolánál pedig „szlovén“ tagozatot létesíteni. Az autonóm területen a helységnevek „szlovének“, a posta-cikkek felírása csak „szlovén“, tisztviselő pedig a miniszterig fel csak „szlovén“ anyanyelvű lehet. Felállítandó a terv szerint a „szlovén“ ezred is, sőt a magyar népköztársaság „igyekezzék szabad vámmentes kereskedelmet biztosítani Ausztria és Stájerország felé“ (!)

Ez az ábrándozó, de merészhangú mozgalom azonban -sak a zalamegyei részek egyes katolikus papjainak szűk körébe korlátozódott, akik egyáltalában nem képviselték a nép akaratát, c'e még a Klekl által bejelentett aláírók közül is többen visszavonták aláírásukat, például Csárics József cserföldi és Szakovics József bántományai plébánosok, a muraszombati járás katolikus papsága pedig a febr. 3-án tartott értekezleten az egész tervezetet visszautasította. A terv tehát csak Klekl terve maradt, akit az akkori „*Muraszombat és Vidéke*“ „a vend nép árulójának“ nevez, de aki tervét Korosecz és Kukanics miniszterekkel megbeszélte.

A vend nép pedig teljes lélekkel tiltakozott a mozgalom ellen. A hangulat tolmácsolására elegendő azt a tényt említeni, hogy *Szkalics Mátyás* őrmester, nemzetőr aláírásával az úrdombi és nagytótlaki leszerelt katonák és rokkantak visszautasították a Klekl által küldött 25 korona felülfizetést jótékonycélú mulatóságukra. „Véleményünk az — írják, — hogy a tisztelendő úr úgyis nagyobb pénzösszegeket áldoz a most alakulóban lévő Jugoszlávia (az ön kedvelt államának) létérdekéért“. Mikor pedig Jurisics kapitány parancsnoksága alatt jugoszláv határőrség lépett a

Vendvidékre, a lakosság Muraszombat község belsejében és határában vívott csatában 1919. jan. 2-án szétszórta őket.

A Muravidéknek Jugoszláviához való csatolása mégis bekövetkezett, noha 1921. szept. 19-én és 20-án, amikor nemzetközi határmegállapító-bizottság vonult át a vidéken, a vend nép áttörte a jugoszláv katonai kordonokat és magyar zászlókat lengetve és a Himnuszt énekelve térdénállva kérte a bizottságot, hogy a területet Magyarországhoz csatolják.

*

A vend nép üldözött magyarérműsége (mazaronstvo) a létérdek ösztönös megérzése volt. A Muravidék egyike hazánk *legsűrűbben lakott területeinek*, hiszen a lakosság száma kmMcint a 100—120-at is meghaladja. A vidék dombos részeinek, a Goricskó lejtőjének talaja sovány, Muraszombatban kívül pedig gyárai nincsenek, úgyhogy a vendek arató és egyéb mezőgazdasági munka végzésére századok óta a Dunántúlra szegődtek el. Egyikét havi nyári munkájuk eredményeként 25—30 mázsa gabonával tölthették meg kamráikat. A gabona pedig egyrészt jó fizetésű eszköznek bizonyult, másrészt jövedelmező sertés- és baromfityényszítésüknek lett az alapja. Még a zsellérek is legalább két sertést hizlaltak, egyet maguknak, a másikat eladásra. A szépen kifejlett állattenyésztés pedig virágzó húsipart fejlesztett ki Muraszombatban, és a gyár mind több munkást tudott foglalkoztatni. A vidék harmadik jövedelmi forrása a gyümölcstermelés. Különösen az alma és szilva hozott jó minőséget, amelyből nemcsak az országba, hanem külföldre is jutott.

A jugoszláv uralom alatt a vidék kezdett elszegényedni. A munkásokat, kizárólag fiatal férfiakat Franciaországba, az utóbbi évek alatt Németországba szállították ki. Bár ott szép munkabért kaptak, annak csak egy részét küldhették haza, a nagyobb részét ott kellett elkölteniök, tehát az év nagy részében ott is kellett lakniok. Így aztán a vendség *gazdasági helyzete* süllyedt, a kamrák nem telítődtek meg gabonával, az állattenyésztés elsorvad, sőt földjük megművelésére sem volt idejük. Gyümölcstermelésüknek pedig erős konkurens volt a szlavóniai szilva.

A gazdasági leromlásnak szörnyű következményei lettek. Mivel a fiatal férfiak elválasztódtak a leányoktól, házasságok ritkábban jöttek létre, a nők férfiak is az év legnagyobb részében idegenben éltek, s így a gyermekekben mindig bővelkedő vidéken *kisebb lett a születések száma*, kevesebb a természetes szaporulat. Nem egyszer fordult elő, hogy évente 2 ezer ember után csak egy gyerekkel szaporodott a vidék népe. A harmincas évek szaporulatáról ad képet ezrelékekben a következő táblázat:

év	születések	halálozások e z r e l é k e	természetes szaporulat
1931	23.6	19.1	4.5
1932	24.1	16.4	7.7
1933	21.2	18.2	2.3
1934	22.0	15.4	6.6
1935	20.1	15.8	4.3
1936	20.2	16.1	4.1
1937	16.7	17.2	-0.5
1938	17.0	15.9	1.3
1939	17.7	14.8	2.9
1940	19.1	18.5	0.6

A gazdasági sülyedés és a lakosság számának apadása mellett a vedség legsúlyosabb sérelme *kulturális téren* mutatkozott. Midőn az új honfoglalók rájöttek arra, hogy a vend nép nem érti őket és ők sem értik a vend népet, öntudatosan rátértek az erőszakos *szlovénésítő politikára*. Az összes hivatalokba szlovéneket ültettek, s a vend iskolákban elrendelték a szlovén nyelvi oktatást. Midőn pedig kitűnt, hogy a vend tanítók csak vendül tudnak tanítani, kicserélték az egész garnitúrát szlovénnel. A muraszombati polgári iskolát szlovén gimnáziummá fejlesztették és azt a szerepet szánták neki, hogy a vend nép fiaiból öntudatos szlovén középosztályt neveljen. Az iskola növendékeinek túlnyomó százaléka a vend agrárnépességből került ki, akiknek előrehaladását ingyenes oktatással segítették elő. Így az iskola természetesen tudományos nivót nem képviselt, de évről-évre szlovén öntudattal teli tett fiatalságot bocsátott a Muravidékre. A szlovén sovinizmus annyira elragadtatta magát, hogy a vend nyelvű valláskönyvek használatát is eltiltotta. *Brodar* jugoszláv képviselő a belgrádi parlamentben interpellációja keretében kifejtette, hogy ilyen erőszakosságra a magyarok sohasem vetemedtek. Az *Amerikanszki Szlovencov* Glász pedig így ír az esetről: „Ami felszabadítóink még azt is eltiltják, hogy saját nyelvünkön imádkozzunk, mert ez is izgatás Jugoszlávia ellen.”

A megmaradt *Novine* c. lap mellett *Prekmurski Glasnik* néven újabb orgánomot alapítottak, de ez pártolás hiánya miatt megszűnt. A *Novinét* a szlovén hivatalnokok és a katolikus papság tartották fenn.

A Muravidék elnyomására kénytelen volt a külföld is felfigyelni. Az *11 Tempo* 1920. ápr. 7. számában írja, hogy a kis vend nép erélyesen követeli vissza szabadságát. A francia *Croix* 1921. dec. 50. és 1922. jan. 27. számában kiemeli, hogy a Muravidéket azért csatolták Jugoszláviához, hogy első étapeje legyen a cseh—jugoszláv korridorinak.

A jugoszláv uralom két évtizede nyomot hagyott a vend lélekben. Az idősebb generáció nem kis része közönbössé vált a nemzeti érzés szempontjából, a tanult ifjúság javarésze kizárólagosan szlovén eszmékkal telítődött, magyarul természetesen nem tanult meg, de ősi vend anyanyelvét is elfelejtette, a munkás fiatalság pedig hajlamossá vált a kommunizmusra.

A magyar katonai és polgári közigazgatás egyaránt a magyarság ősi türelmével és szentistváni szeretetével közeledett a sokat szenvedett vend nép fiaihoz, noha *elszigetelt szlovén propagandával* ismételten találkozott.

A vend nép pedig két év alatt megmutatta, hogy *nem vesztek ki telkéből az ezeréves magyar múlt hagyományai*. Sajátosan jó nyelvérzéküknel fogva könnyen elsajátítják újra a magyar nyelvet. A falu népe ismételten hivatalos szavazással megnyilatkozott, hogy elemi iskoláiban kizárólag magyar nyelvi oktatást kíván. A *Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesületbe* tömörült vend értelmiség is tiltakozott az utolsó két évben minden olyan törekvés ellen, amely nemzetiséget akar fejleszteni a vendségből és szlovén mintára szerkesztett nyelvtannal akarja szolgálni az utóbbi évtizedek elszlovénesítő politikáját. *Mikola Sándor* felsőházi tag, a vend nép legnagyobb és legtipikusabb képviselője is óva inti a tudományos köröket „tudományos“ vend nyelvtan szerkesztésétől, mert ez szlovén irányzat nélkül elképzelhetetlen, tekintettel arra, hogy egységes vend nyelv nincs, vend nyelvi nyelvtani fogalmak pedig teljességgel hiányoznak.

Ha a vendek ezután sem tartják magukat nemzetiségnek, a magyarság sem fogja őket annak tartani. A kormány eltökélt szándéka azonban az ősi vend nyelv ápolása, ezért rendelte el a muraszombati gimnáziumban a vend nyelv oktatását második moderm nyelvként s megengedte az elemi iskolákban is a vend nyelvnek, mint kiegészítő nyelvnek használatát.

A vend nép ezzel az állapottal tökéletesen meg van elégedve, s az a határozott követelése, hogy fiait tanítsa meg az iskola magyarul, mert egyszerű józan eszével látja, hogy jövője, kenyere gazdaságilag, csak a magyar állam keretein belül biztosított. A magyar állam pedig mindent el fog követni vend anyanyelvű magyar lelkű fiaiért.

Bálint Béla

NEMZETISÉGEINK SAJTÓJA.

Az időszaki sajtó problémái az 1942. évi statisztikai felvétel adatainak feldolgozásával váltak ismertté. *) A különböző szempontok megvilágítása mellett a nyelvi megoszlást is kutatták, az idegen nyelvű lapok nemzetiségi jellegének szemügyrevétele azonban nem történt meg. Pedig fontosnak tűnik annak megállapítása is, hogy a szellemi kultúrának ebből a részéből mekkora szelvény jut hazánk jelenlegi területén élő nemzetiségeinknek. „Akié a sajtó, azé az ország“ hallottuk már többször és ez a megállapítás találoán jellemzi a sajtó, mint szellemi fegyver mögött álló hatalmas erőt. A magyarországi nemzetiségi politika történetében a nemzetiségek sajtója mint építő, vagy romboló szerzősám többször jutott már szerephez. Ez a tény a magyar kormányzati politika részéről nekik biztosított messzemenő szabadság és jogegyenlőség folyamánya.

A sajtótudomány ma még kiforratlan valami s a sajtóelmélet szakkifejezései is alakulóban vannak. Ennek a folyamatnak elősegítése és irányítása a szakférfiak feladata. A továbbiakban az eddig elfogadott megjelöléseket igyekszünk tárgyunkhoz alkalmazni s a következő szóhasználatot iktatjuk be: A *sajtó* szó jelentése maga is igen tág. Mégis leggyakrabban nyomdászati útján való többszörözést jelent és ennek a munkának produktuma a sajtótermék. A sajtótermék fogalmát a sajtótörvény is megadja s alatta valamely irat, ábrázolat vagy zenemű műszaki, vagy vegyi úton előállított többszörösítését érti. Sajtótermék lehet tehát könyv, újság, röpcédula, térkép, kotta stb. Ebből mi az újság fogalmát emeljük ki, mely ismét két részre tagozható: hírlap és folyóirat. A hírlap vagy napilap (naponta egyszer, vagy többször jelenik meg), vagy hetilap, melyet hetenként egyszer vagy többször, de nem naponta adnak ki. Az újság másik válfaja, a folyóirat elnevezés alá kívánjuk foglalni a félhavonként, havonta, vagy több havonként, de legalább féléves időközben forgalomba bocsátott sajtóterméket. Az ennél nagyobb időközben megjelenő nyomtatvány már kiesik vizsgálódási körünkből.

A használt nyelvet illetően a tárgyalt újságok legnagyobb részénél az illető nemzetiségi nyelv kizárólagos, vagy főnyelv. Van azonban eset, hogy a magyarral egyenrangúan, társnyelvként szerepel, sőt az is előfordul, hogy a magyar mellett mellékesen használják, ilyenkor melléknyelvnek hívjuk. A nyelvi szempont egymagában véve nem megkülönböztető jegy a „nemzetiségi sajtó“ kiválasztásához, összesen ugyanis 140 sajtótermékben fordult elő a hazai nemzetiségek (német, szlovák, román, rutén, szerb és egyéb délszláv) valamelyikének nyelve. Ebből

*) Elekes Dezső dr.: A szellemi kultúra, különösen az időszaki sajtó számbavételének problémái. Magyar Statisztikai Szemle 1943. 4. sz.

nemzetiséginek mégis csak 57 lap tekinthető; a nagymérvű eltérés elsősorban a német nyelv másirányú szerepével magyarázható. Nevezetesen 105 sajtóterméknél fordult elő valamilyen szerepben a német nyelv, a mi kimutatásunkban viszont a hazai németiség csak 28 sajtótermékkel rendelkezik. Itt arra kell tekintettel lennünk, hogy a német mint világnyelv összekötő kapocs Magyarország és a Nyugat között és odaszánt kiadványaink jelentős részét írják németül, úgyhogy ezek a nyomtatványok nem német-ajkú honfitársaink közvéleményét képviselik. Fennáll ez a probléma a többi nemzetiségi nyelvénél is. Akkor tehát a lap „beállítottsága“ szerepeljen ismertető jegyként? Az elhatárolást mindenestre megkönnyíti, ha a lap fő vagy alcímében megjelöli a nemzetiséghez való tartozását. Ha nem teszi, a szerkesztő, vagy kiadó személye igazít útba, ennek hiányában a „sorok között“ (főleg a vezércikre gondolva) kell kutatnunk hovatarozását illetően. A nemzetiségi sajtóhoz soroljuk azt az időszaki terméket is, melyet állami vagy társadalmi közületek szerkesztenek nemzetiségi nyelven az illető hazai nemzetiség részére. Mindjárt megemlítjük itt a vallás- és közoktatásügyi miniszter szerkesztésében havonta kétszer kiadott Néptanítók Lapját mely 1942. óta a 6 hazai nemzetiségi nyelven (német, szlovák, román, rutén, szerb és horvát) írt melléklettel jelenik meg. A cél a néptanítók és ezzel az elemi iskolai oktatás egységes irányítása és a közoktatásügyi kormányzat, nagyon helyesen, súlyt helyez arra, hogy a nemzetiségi nyelven oktató tanítókkal is állandó közvetlen szellemi kapcsolatot tartson fenn. A tudományos jellegű lap szerepe egyedülálló, a részletek vázolásánál szerepére többé nem is térünk ki, csak az adatoknál vesszük mindenkor számba. Lnnék alapján most már a nemzetiségi sajtónak 2 válfaja áll előttünk: 1. a nemzetiségek köréből kikerülő és 2. a nemzetiségek részére szerkesztett sajtótermék

A tárgyalt 57 sajtótermék megoszlása nyelv szerint, tekintettel a nemzetiségi nyelv fő-, társ, vagy mellékszerepére, a következő:

1 nemzetiségi nyelven jelenik meg	43
több nemzetiségi nyelven jelenik meg	—
magyar és nemzetiségi nyelven jelenik meg	14

ebből magyar és német	2
magyar és rutén	7
magyar és szlovák	1
magyar és román	1
magyar és délszláv	3

A 14 vegyesnyelvű lapban a magyar és a nemzetiségi nyelv egyenrangúan, társnyelvként szerepelt, csupán .1 rutén lapnál fordult elő, hogy a magyar melléknyelv volt, egy délszláv lapnál pedig ez a nyelv volt csupán melléknyelv.

Az általános érdeklődési kör a tárgy szerinti megoszlásból tárul elénk.

Tartalom	Ném.	Szlov.	Rom.	Rutén	Délszláv	Össz.
Politikai (közgazdasági)	11	3	2	3	2	21
Társadalmi (ifjúsági)	3	2	1	3	2	11
Gazdasági (elsősorban)	4	—	—	2	—	6
Tudományos	3	1	1	2	2	9
Hitbuzgalmi	6	1	—	1	—	8
Hirdetési	1	—	—	—	—	1
Hivatalos	—	—	—	1	—	1
Összesen:	28	7	4	12	6	57

Nemzetiségi sajtónknak több, mint a felét a legnagyobb kultúrájú és közművelődési vonatkozásban mindig az első helyen állt nemzetiségünk, a *németség* tartja kezében. A politikainak mondott lapok vagyis a hírlapok a célnak megfelelően nem csoportosultak valamely földrajzi központ köré, (a magyarországi némettség szétszórt telepeire való tekintettel ilyenekkel nem is rendelkezik), hanem a különböző németlakta területeken igyekeztek őket életrehívni. Politikai lapjaik területi elosztásban így jelennek meg: 1938. előtti Magyarország: Budapest 2. vidék 1, összesen 3 Visszatért területek: keleti és erdélyi részek 2, visszatért Délvidék 6, összesen 11. Érdemes megemlíteni, hogy a Délvidéken kiadott 6 politikai lapból 2 egy községben, a német többségű Bács-szentivánon jelenik meg. Meg kell jegyeznünk, hogy a politikai állásfoglalás e 11 lapnál nem egységes, akad olyan is (Die Donau), mely a múltból jólismert utat igyekszik követni.

A társadalmi jellegű lapok közül az újvidéki Bilderwoche, mint képes hetilap a felvétel idején egyetlen olyan jellegű nemzetiségi sajtótermékünk, melyet bácskai német kézben levő műintézet. a Druckerei und Verlag A. G. állít elő.

Gazdasági tartalmú lapjaiknál is a Délvidék vezet, a 4-ből 2 jelenik meg Bács-Bodrog megyében, 1 Erdélyben és 1 a fővárosban.

A tudományos irányú Deutsche Forschungen in Ungarn egyetemi színvonalú komoly tanulmányokat közöl, igen gyakran külföldi német szakférfiak tollából. A Volksbundnak ez az évnegyedes kiadványa azelőtt „Neue Heimatblätter“ néven volt ismeretes és már 7 évfolyam áll mögötte. A folyóirat kiadásában 9 nagyobb terjedelmű tanulmány jelent meg, jórészt az itteni némettség múltjával foglalkozva. A másik szaklap, a Budapesten kiadott Südostdeutsche Rundschau; a mai időkben elismerésicímeltó kivitelezését ez is az említett német nyomdavállalatnak köszönheti.

Hitbuzgalmi lapjaik fele részben katolikus (3). fele részben (3) evangélikus hívekhez szólnak. A Délvidéken 1 katolikus és 2 evangélikus, Budapesten 2 katolikus és Győrött 1 evangélikus lap jelenik meg.

Bács-Bodrog megye visszatért része sajtószempontból a németiségnek jelentős fellegvára, sajtójuknak közel a fele (28-ból 13) onnét jut el az ország többi részébe. Az anyagi jólét és a Délvidék szellemi életére zártabb telepeiknél fogva kezdettől gyakorolt erősebb hatás magyarázza meg legjobban ezt a jelenséget.

Sajtóját tekintve a második helyen a lélekszáma szempontjából egyébként hátrább kerülő *ruténség* áll. Ez a tényező annál örvendetesebb, mert náluk még a nagyobb teherbíróképesség sem magyarázhatná a szellemi vonalon elért eredményt. Viszont a ruténség szellemi és gazdasági felkarolása visszacsatolásuk óta fontos fejezete a nemzeti építő programnak és ennek eredményeit tükrözi vissza a felvett keretben az alábbi kép:

2 politikai, hetenként kétszer megjelenő és 1 hetenként kiadott lapot mondhatnak magukénak; az első kettő mögött ismert politikusaik, Fenczik István és Bródy András állnak. A Negyilja csak hetenként egyszer jelenik meg Budapesten a Katolikus Agrárfülségi Legényegyletek Országos Testületé szolgálatában és ennek kiadásában.

A Literatuma Negyilja kéthetenként kerül az olvasó asztalára; tárcák, költemények és rövidebb tanulmányok képezik tartalmát. A Narodna Skola pedagógiai szaklap magyar és ruszin nyelven közli, hol felváltva, hol párhuzamosan mondanivalóját. A folyóirat rutén vonatkozásban még külön is annak a célnak szolgálatában áll, amelyet a nemzetiségek tanítói testületé irányában a Néptanítók Lapjának különböző nyelvű mellékletei a megállapított egységes rendszer szerint látnak el. A Ruszjka Molo-dezs a rutén ifjúságot olyan tárgykörben kívánja foglalkoztatni, mint a magyar fiatalságot pl. a Zászlónk, vagy a Magyar Cserkész stb.

A gazdasági tárgyúnak tekintendő 2 újság egyelőre még nem önálló rutén kezdeményezés, hanem az OKH, illetve a Hangya Szövetkezet támogatásával lát napvilágot. Míg az utóbbi kizárólag rutén nyelvű, addig a Podkarpatszkoje Druzsesztvo „Kárpátaljai Szövetkezés“ alcímmel a teljes kétnyelvűség alapján áll. A lapok a gazdasági közösség érzését kívánják elmélyíteni a szövetkezeti eszme egyidejű népszerűsítésével.

Előkelő szerep betöltésére hivatott a Zorja, a Kárpátaljai Tudományos Társaság reprezentatív kiállítású évnegyedes folyóirata. Azonban nemcsak a kivitelezés, hanem a mélyenszántó tartalom is jelentős. Szeretnők hinni, hogy a rutén nyelvvel kapcsolatos nyelvtani kérdések nyugvópontra juttatása, egyes vitás történeti részletek tisztázása, a gazdag népi és irodalmi kincsek feltárása a fennállásának második évét betöltött folyóirat köré csoportosulni hivatott szerkesztőbizottság munkája árán további lendületet nyerhet. Mindehhez már az eddig megjelent füzetek is alapot nyújthatnak.

A „Kárpátaljai Közlöny“ hivatalos lap a törvény útján is megvalósítandó kárpátaljai önkormányzat eszköze. Az idevágó összes megjelenő jogszabályokat (törvénytől a szabályrendeletig) magyar és rutén nyelven közli és egyúttal a további esetleges eljárások alapjául a hivatalos rutén szöveget is megállapítja. A ruténség ezzel ma ebyéb nemzetiségeinknél több kiváltságot élvez.

A *szlovák sajtó* vonalán az utóbbi időben észlelhető nagy fejlődés. A magyar és szlovák illetékesek között lefolyt tárgyalások eredményeként az eredetileg Érsekújvárod forgalomba hozott Slovenská Jednota hetilap Budapestre tette át székhelyét s itt hetenként kétszer adták ki, majd egyre erősödő színvonalú napilap lett. Az időközben megalakult Szlovák Nemzeti Egység Pártja hivatalos szócsövének választotta, azután önálló kiadványsorozatot indított s a közzétett füzetek száma és tartalmi színvonala mindjobban emelkedik. Budapesten és Kassán továbbá szlovák politikai hetilap jelenik meg; ez utóbbi külön utakon jár s az Egység Párttal szembeszállva a szlovák eszmét képviseli bizonyos katolikus alapszínezettel.

A Prameü a szlovák katolikus ifjúság körében terjeszti a Kallot-eszmét, ugyanúgy, mint a ruténeknel a Negyilja esetében láttuk. Az Iskra az ifjúsághoz szól, éspedig a kassai szlovák gimnázium önképzőkörének növendékei szerkesztik és adják ki. Az időnként forgalomba hozott ügyes nyomtatványért, mely munka egyébként már nem az első éve folyik, elismerés illeti meg a kassai diákokat. Kifejezetten vallási jellegű szlovák nyelvű folyóirat Békéscsabán, a nagy tiszántúli központjukban jelenik meg Evanjeliczky Hlásnik címen. Tekintetbe véve a német nyelvű sajtó ismertetésénél mondottakat, megállapíthatjuk, hogy a német és szlovák, mint politikailag leginkább szervezkedő nemzetiségeink politikai lapjait, azaz hírlapjait vagy az újonnan létesült központok útján a fővárosból irányítják, vagy azok a visszatért területeken jelennek meg. Az 1938. előtti Magyarország földjén élt fajtestvéreik politikai tekintetben szemmeláthatólag kevesebb érdeklődést tanúsítottak, mert politikai színezetű sajtójuk száma a mostanihoz képest elenyésző volt. Kiegészítésül természetesen tudnunk kellene, hogy ezek a sajtótermékek példányszám szerint az ország különböző részein és a szomszédos anyaállamokban mekkora elterjedtségnek örvendenek.

A *román nyelvű* nemzetiségi sajtó a világháború után nálunk az elcsatolások következtében megszűnt és csak 1940-ben éledt újjá. E téren még egyelőre nem a természetes fejlődés, vagy a szükségletek, hanem az átmeneti időben megvalósítani kényszerült viszonyosság érezteti hatását és befolyásolja az engedélyezhető sajtótermékek számát. Kolozsvárott napilapjuk jelenik meg a hazai románság vezetőjének, Hatieganu Emil tanár, v. miniszter szerkesztésében. Besztercén pedig a Săptămăna c. politikai hetilapot adják ki, önnek szerkesztője papi személy, Jón

Costan. Mindkét lap nagy figyelmet szentel az északerdélyi román írók és költők műveinek leközlésére. Irodalmi tartalmú cikkek természetesen a családok számára szerkesztett folyóiratukban, a *Via*(a *Illustrata* hasábjain olvashatók leginkább. A folyóirat a kolozsvári görög keleti püspökség támogatását élvezi és ennek nyomdájában állítják elő.

A hazai *szerbek* napilapja a tartalmas újvidéki *Nova Posta*. Itt érdemes megemlíteni, hogy a délszláv uralom aktt az egész Vajdaság (a Bánságot is ideértve) területén mindössze 1 szerb napilap, az Újvidéken kiadott *Dán* jelent meg, tehát a jelenlegi helyzet kielégítőnek mondható. Kimutatásunkban még nem szerepel (az 1942. évi adatgyűjtés eredményeivel való összevetés nem volna ekkor teljesen pontos) a csak 1943-ban Zomborban megindult *bunyevác-sokac* hetilap, a *Nase Novine*. A szerbség is kapott azóta a meglevő képes szemle mellé 1 hetilapot *Ponedeljak* címen. A délszláv nyelvű sajtóhoz tartozik még a *Topol*, mely társadalmi és közművelődési tartalmú havonként megjelenő folyóiratot a fővárosban hozzák forgalomba a muraközi nép számára. A seregszemlét a Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület hetilapja a „*Muraszombat és Vidéke*“ zárja be, mely ugyan jórészt magyar nyelven szól az olvasóhoz, azonban a kisebb közlemények között a vend is előfordul, mint melléknyelv.

Az összegyűjtött anyagot területi kombinációval a túloldali táblázatba foglalhatjuk.

A jelenlegi háborús helyzet és az abból adódó összes nehézségek következtében ugyan még nem kapunk olyan teljes körű kegyensúlyozott képet a nemzetiségi sajtóról, mely a fent említett körülménynek mindenben megfelelné. Mégis a nyers adatokon túlmenő szemlélődés meggyőzhet arról az eleven gazdasági, szociális, szellemi stb. életről, mely nemzetiségeinket ma áthatja. A nemzetiségi sajtó mutatkozik sok tekintetben alkalmas eszköznek a közöttünk élő idegen anyanyelvű honfitársaink megismerésére. Az a vélemény, hogy a nemzetiségi kérdés megoldásánál a fegyveres mérkőzések végső kimenetele fogja a döntő szót kimondani nem talál erre a szerfelett sokrétű és itt a Dunamedencében időtállóan mutatkozó problémákra. Kielégítő eredményt az államhatalom pusztán jogszabályai útján nem képes elérni. A kivezető megoldáshoz a társadalmi úton kínálkozó eszközöket is keresni kell és ennek egyik ága a sajtó, mely összekötő kapocs lehet a közős haza felé, de mint említettük, áthághatatlan szakadékot is vájhat romboló eszközeivel a megértést keresők közé. Ennek ismerete figyelmeztetés a sajtót gondozó és irányító államhatalom és az olvasóközönség irányában. Ugyanekkor az sem téveszhető szem elől, hogy a sajtószabadságot igen sok állam, így a mi törvényhozásunk is kodifikálta és a változatlanul érvényes törvény korlátái békeidőkben ledőlnek. Ekkor pedig a szellemi javak kölcsönös cseréje a sajtó útján a legszélesebb alapokon ismét tovább

A nemzetiségi sajtó földrajzi megoszlás, nyelv és jelleg szerint (1942)*

Terület	Német			Szlovák			Román			Rutén			Dél-szláv			Mind-össze
	Ö.	H.	F.	Ö.	H.	F.	Ö.	H.	F.	Ö.	H.	F.	Ö.	H.	F.	
Abauj-Torna vm. Kassa tjv.				2	1	1										2
Bács-Bodrog vm. Apatin	3	3														3
Bácsszentiván	2	2														2
Hódság	1		1													1
Ujverbász	2	1	1													2
Ujvidék tjv.	4	4											2	1	1	6
Zombor tjv.	1	1														1
Békés vm. Békéscsaba mv.				1		1										1
Beszterce-Naszód vm. Beszterce mv.	1	1					1	1								2
Győr-Moson-Pozsony vm. Győr tjv.	1	1														1
Kolozs vm. Kolozsvár tjv.	1	1					2	1	1							3
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. Budapest szfv.	9	2	7	4	2	2	1		1	3	2	1	3		3	20
Sopron vm. Sopron tjv.		1	1													2
Szatmár vm. Nagykároly mv.	1	1														1
Ung vm. Ungvár tjv.										9	3	6				9
Vas vm. Muraszombat													1	1		1
Összesen	6	18	10	7	3	4	4	2	2	12	4	8	6	2	4	57

folyhat s kívánatos, hogy a nemzetiségi sajtó ne csak mint pusztá adat szerepeljen a magyar statisztikai kimutatásokban, hanem országunk szellemi kultúrájának fontos tartozékává fejlődjék.

Karl János dr.

AZ ÉSZAKERDÉLYI ROMÁNOK SZÖVETKEZETI MOZGALMA.

A második bécsi döntés idején Észak-Erdélyben összesen 422 román hitel-, fogyasztási-, értékesítési-, tej-, fakitermelő, stb szövetkezet működött. A második bécsi döntés után azonban a 422 román szövetkezet közül 18 Romániába költözött, 23 csatlakozott a „Hangyához“ vagy a „Szövetséghez“, 23 beszüntette működését, 130 pedig különböző okok miatt közgyűlését nem tarthatta meg

*) Rövidítések: Ö=összesen, H=hírlap, F=folyóirat.

és ezért működését beszüntette, úgyhogy végeredményben Észak-Erdélyben összesen 251 román szövetkezet maradt.

A román szövetkezeti vezetők legelső dolga a megmaradt szövetkezetek újjászervezése, az új helyzethez és az érvényben lévő magyar szövetkezeti törvényekhez való igazítása volt. Ezzel kapcsolatban felmerült a kérdés hogy milyen adminisztrációs minta alapján szervezzék át a román szövetkezeteket?

Erre a kérdésre Ioan Monja szövetkezeti ellenőr adta meg a választ a „Săptămăna“ című besztercei hetilapban: „ami a mi szövetkezeti adminisztrációkat illeti, ma mint kisebbségnek, a volt erdélyi magyar nemzetkisebbség szövetkezetének, a „Hangyának“ a szövetkezeti adminisztrációját kell hogy mintául vegyük.“

Megtalálva igazgatásuk mintáját, hozzáláttak szövetkezeteik egységesítéséhez. A Besztercén, Kolozsvárott, Nagybányán, Szilágysomlyón és Désen működött és szövetkezeti vezetők nélkül maradt 5 szövetkezeti Szövetségbe tömörült román szövetkezetét egyetlen központba kívánták egyesíteni. E cél érdekében felszólították az 5 Szövetséget, hogy tartsa meg közgyűléseit. A felszólítás eredményeképpen az „Andrei Muresiana“ Szövetség 1940. november 19-én, a „Vasile Lucaciu“ Szövetség 1940. november 24-én, a „Zorile“ Szövetség 1940. november 26-án, a „Sălăjul“ Szövetség 1940. december 5-én, míg a „Somerșul“ Szövetség 1940. december 12-én tartotta meg közgyűlését, amelyen kimondotta a „Plugarul“ Központi Román Szövetkezetbe való beolvadását.

A „Plugarul“ azután 1940. december 18-án megtartotta alakuló közgyűlését, amelyen kidolgozták a Központozó csatlakozott román szövetkezetek új alapszabályát. A szövetkezet ekkor azonban új helyzetbe került, mert 1941. január 28-án megjelent a 690/1941. M. E. rendelet, amely a Partiumban, tehát Bihar, Szatmár, Ugocsa és Máramaros vármegyékben működő szövetkezetek helyzetét rendezte, mégpedig kétféleképpen:

1. a hitelszövetkezeteknek, tehát a népbankoknak előírta, hogy csatlakozzanak az Országos Központi Hitelszövetkezethez, mert az 1898-iki XXII. törvény értelmében Magyarországon hitelszövetkezet csak akkor működhet, ha tagja az OKH-nak;

2. a fogyasztási, értékesítési és termelő szövetkezeteket a rendelet viszont arra kötelezte, hogy: a) módosítsák alapszabályukat a magyar szövetkezeti törvény szerint, b) lépjenek ki eddigi központjaikból, legyenek azok akár külföldön, akár belföldön, akár pedig a Partium területén, anélkül azonban, hogy a hitelszövetkezetek mintájára valamilyen új központba való belépésre kötelezte volna őket, vagy erre lehetőséget adott volna nekik.

Ilyenformán a román hitelszövetkezetek kiléptek a „Plugarul“ Központi Román Hitelszövetkezetből, a román fogyasztási szövetkezetek pedig kénytelenek voltak új alapszabályt készíteni,

míg a Központ arra törekedett, hogy a magyar kormány a „Plugarul“ etnikai alapon ismerje el. Erre hamarosan sor is került, mert 1941. április 10-én megjelent a 2150/1941. M. E. rendelet, amely azután etnikai alapon ismerte el a „Plugarul“, mint a Román Szövetkezetek Központját.

A román szövetkezeti vezetők szeme előtt ettől kezdve két cél lebegett: 1. kiküzdni a „Plugarul“ új alapszabályának jóváhagyását, 2.- a „Plugarul“ bejegyeztetni a cégbíróságnál. E célok elérése érdekében az északerdélyi románok és a romániai magyarság vezetői között a reciprocitás elve alapján tárgyalások kezdődtek. Ezek eredményeképpen Magyarország és Románia között megegyezés jött létre, amelynek értelmében Magyarországon a román szövetkezetek ugyanolyan elbánásban részesülnek majd, mint Romániában a magyar szövetkezetek.

A két ország közötti egyezmény első látható eredménye az volt, hogy a „Plugarul“ alapszabályait 1941. június 26-án jóváhagyták és 1941. július 8-án a törvényszéken már a cégbíróságnál is bejegyezték.

Most már csak a „Partium“-ban lévő román szövetkezetek problémájának megoldása maradt hátra. A romániai magyar szövetkezetek és az északerdélyi román szövetkezetek vezetői e tárgyban folytatott tárgyalásuk eredményét eljuttatták az erdélyi szövetkezetek kormánybiztosához, valamint a pénzügyminisztériumba.

Az erdélyi szövetkezetek kormánybiztosa tárgyalásra hívta meg a „Plugarul“ vezetőit. A megbeszélések első eredményeképpen 1942. július 3-án megjelent a 4010/1942. M. E. rendelet, amely kimondotta, hogy a Partiumban lévő 44 román szövetkezet csatlakozhat a „Plugarul“ Központi Román Szövetkezethez. Ez a rendelet tehát lehetőséget adott az északerdélyi románoknak arra, hogy megvalósítsák szövetkezeti egységüket és végérvényesen tisztázza a román szövetkezetek jogi helyzetét.

Ezekután a „Plugarul“ már abba a helyzetbe került, hogy megtarthatta első évi rendes közgyűlését. Erre 1943. július 16-án került sor Kolozsvárott. A közgyűlésen a Központba tömörült 200 szövetkezet képviselői közül 126-an voltak jelen. A közgyűlésen felolvasott beszámoló szerint a „Plugarul“ igyekezett iparengedélyeket szerezni, megszervezte a pénzügyi-, az ellenőrzési- és az értékesítési szervet és gondoskodott arról, hogy a „Tribuna Ardealului“ című kolozsvári román napilapban külön „Szövetkezeti Oldal“ álljon a szövetkezeti vezetők és a román parasztság rendelkezésére.

A „Plugarul“ 1941-ben természetesen még csak erkölcsi sikert tudott elérni. Ez az erkölcsi siker a szövetkezet létének és működésének biztosításából állott. Anyagi eredményeket azonban még nem tudott felmutatni, 1941-es évi mérlege 55.267.92 pengő veszteséggel zárult.

A kezdeti nehézségek, az 1941-es évi anyagi veszteség, de erkölcsi siker után, az 1942-es évben a „Plugarul“ már anyagi eredményeket is ért el. Ezt bizonyítja a „Plugarul“ 1943. július 29-én Kolozsvárott megtartott második évi rendes közgyűlése. A 240 román szövetkezet közül 152 képviseltette magát a közgyűlésen. Az évi működésről szóló jelentésből kitűnt, hogy a „Plugarul“ 1942. december 31-én lezárt mérlege 9.307.13 pengő tiszta jövedelmet mutatott. Ezenkívül a „Plugarul“ az elmúlt évben a következő három irányban fejtett ki tevékenységet:

1. megvalósította a szövetkezetenként való ellenőrzést, úgy hogy most már évente többször is, de legalább egyszer ellenőrzési szövetkezeteinek tevékenységét;

2. megszervezte a gabonaféléknek Romániából való behozatalát. Az 1942-es évben összesen 119 vagon kölest, 13 vagon búzát és 50 vagon tengerit importált Romániából a szövetkezet;

3. a szövetkezet gondoskodott a román kereskedők kiképzéséről. E'gyedül a Központban 8 román kereskedőt képeztek ki és elhatározták, hogy a jövőben eladói, illetve kereskedői tanfolyamot rendeznek.

A „Plugarul“ második közgyűlését megelőzően 1943. február havában Budapesten folytatott tárgyalások eredményeképpen a magyar kormány megengedte, hogy az északerdélyi románok újabb szövetkezeteket, illetve szövetkezeti fiókokat létesítsenek.

Ezek után felmerül a kérdés, hogy Észak-Erdélyben jelenleg hány román szövetkezet működik? A statisztikai adatok szerint Észak-Erdélyben jelenleg összesen 244 román szövetkezet működik. A legtöbb román szövetkezet Szilágy, Kolozs, Beszterce-Naszód, Szolnok-Doboka, Szatmár, Maros-Torda és Bihar vármegye területén található.

Az egyes vármegyékben a román szövetkezetek számuk és jellegük szerint a következőképpen oszlanak meg:

KOLOZS VARMEGYÉBEN: 42.

11 román hitelszövetkezet
29 román fogyasztási szövetkezet
2 román egyéb szövetkezet

SZILÁGY VARMEGYÉBEN: 58.

20 román hitelszövetkezet
35 román fogyasztási szövetkezet
3 egyéb szövetkezet

BESZTERCE-NASZÓD VARMEGYÉBEN: 39

18 román hitelszövetkezet
19 román fogyasztási szövetkezet
2 román egyéb szövetkezet

SZOLNOK-DOBOKA VARMEGYÉBEN: 34.

21 román hitelszövetkezet

10 román fogyasztási szövetkezet

3 román egyéb szövetkezet

SZATMÁR VARMEGYÉBEN: 21.

9 román hitelszövetkezet

12 román fogyasztási szövetkezet

MAROS-TORDA VÁRMEGYÉBEN: 18.

4 román hitelszövetkezet

11 román fogyasztási szövetkezet

3 román egyéb szövetkezet

BIHAR VÁRMEGYÉBEN: 15.

8 román hitelszövetkezet

7 román fogyasztási szövetkezet

MÁRAMAROS VARMEGYÉBEN: 5.

3 román, hitelszövetkezet

2 román fogyasztási szövetkezet

UGOCSA VARMEGYÉBEN: 3.

1 román hitelszövetkezet

2 román fogyasztási szövetkezet

CSIK VÁRMEGYÉBEN: 1.

1 román vegyes szövetkezet

HÁROMSZÉK VÁRMEGYÉBEN: 1.

1 román hitelszövetkezet

A felsorolt szövetkezeteken kívül Észak-Erdélyben még 7 egyéb román szövetkezet működik még más vármegyék területén. Végeredményben tehát a Magyarországhoz visszacsatolt Észak-Erdélyben

96 román hitelszövetkezet

127 román fogyasztási szövetkezet

20 román egyéb szövetkezet

1 román vegyes szövetkezet

Összesen: 244 román szövetkezet működik a „Plugarni“ Központi Szövetkezet kebelében.

Az egyes vármegyékben a következő községekben vannak hitel, fogyasztási, vegyes vagy egyéb szövetkezetek:

KOLOZS VARMEGYÉBEN:

Hitelszövetkezet:

Apahida	Nagysebes
Sebesvár	Gyalu
Kolozskara	Kissebes
Kolozsvár-Monostor	Szamosfalva
Csucsa	Nagysebes
Doboka	

Fogyasztási szövetkezet:

Váralmás	Hidalmás
Apahida	Belsőzsuk
Kiseskülő	Kendiloma
Báré	Nádasszentmihály
Nádasberend	Válaszut
Sebesvár	Lapupatak
Kolozsvár	Magyarszentpál
Sólyomtelek	Magyarsárd
Almásköblös	Mezőszáva
Drág	Hosszumacsulás
Deréte	Sólyomkő
Középföld	Almástamás
Kötelen	Kolozstótfalu
Magyargorbó	Borsaujfalu
Gyalu	

Egyéb szövetkezet:

Sebesvár
Kolozsvár

SZILAGY VARMEGYÉBEN:

Hitelszövetkezet:

Bábc	Alsóvárca
Szilágyilévfalva	Középvárca
Almásbalázsháza	Almásrákos
Tasnádbajom	Alsószopor
Beréd	Szilágyosmlyó
Csög	Szilágyoslymos
Csákgorbó	Tihó
Somlyógyöttelek	Alsóegregy
Márkaszék	Ujnémet
Szilágynagyfalu	Zitah

Fogyasztási szövetkezet:

Felsőegregy	Csákgorbó
Szilágybadacsony	Inó
Almásbalázsháza	Zsibó
Felsőberekcső	Somlyógörtelek
Oláhbaksa	Márkaszék
Kasapatak	Szilágy nádásd
Tasnádbajom	Naprád
Vármező	Nagyszeg
Kiskalocsa	Felsővárca
Oláhkecel	Középvárca
Somlyómező	Nagyrajtóc
Köd	Pusztarajtóc
Szilágykövesd	Szélszeg

Nagykeresztés
Gardánfalva
Szilágysomlyó
Szamosudvarhely
Szilágysolymós

Szilágyujlak
Alószopor
Somály
Kisgoroszló

Egyéb szövetkezet:

Kraszna
Halmosd
Zilah

BESZTERCE-NASZÓD VÁRMEGYÉBEN:

Hitelszövetkezet:

Beszterce (a volt Functionarul)	Várorja
Beszterce (a volt Meseriaşul)	Borgóprund
Beszterce (a volt Corpul Didactic)	Kisrebra
Kajla	Nagyrebra
Földra	Oradna
Nagyilva	Runk
Szászlekenca	Nagysajó
Oláhnémeti	Sajószcentiván
Monorfalva	Teles

Fogyasztási szövetkezet:

Beszterce	Borgóprund
Felsőbudák	Kisrebra
Földra	Nagyrebra
Nagyilva	Szálva
Kisilva	Mezőszentmihály
Les	Ciblesfalva
Mezőkecsed	Teles
Szamosmokod	Zágra
Naszód	Lompérd
Várorja	

Egyéb szövetkezet:

Beszterce
Teles

SZOLNOK-DOBOKA VÁRMEGYÉBEN:

Hitelszövetkezet:

Kérő	Dengeleg
Onok	Lozsárd
Csicsóujfalu	Sajómagyaros
Csicsógyörgyfalva	Négerfalva
Kékes	Füzesmikola
Dés	Dézsakna
Kisdevecser	Szépkenyerűszentmárton
Szamosujvár	Vasasszentiván
Gírolt	Felsőszöcs
Szamosósmező	Alsótök
Nagyiklód	

Fogyasztási szövetkezet:

Egeres	Szamosújvárnémeti
Bödön	Szeszárma
Kaján	Felsőszöcs
Pecsétszeg	Sajósárvár
Tágfalva	Oláhlápos

Egyéb szövetkezet:

Csicsókápolna	Magyarlápos
Tőkés	

SZATMAR VÁRMEGYÉBEN:**Hitelszövetkezet:**

Nagybánya (a volt Gutinul)	Lacsfalu
Nagybánya (a volt Concordia)	Nagysomkut
Nagybánya (a volt Industrie si Com.)	Réztelek
Csernefalva	Krasznaterebes
Kováskápolnok	

Fogyasztási szövetkezet:

Balotafalu	Mózesfalva
Erdőszáda	Kismajtény
Nagybánya	Avasfelsőfalva
Kápolnok-Monostor	Piskárkos
Kováskápolnok	Kővárremete
Nagynyíres	Nagysomkut

MAROS-TORDA VÁRMEGYÉBEN:**Hitelszövetkezet:**

Görgényhodák	Teke
Alsórépa	Marosszentkirály

Fogyasztási szövetkezet:

Faragó	Szászrégen
Görgényhodák	Erdőszakál
Görgényhodák-Erdő	Szentmihály
Tekeujfalva	Mezőszentandrás
Libánfalva	Mezősókól
Libánfalva-Erdő	

Egyéb szövetkezet:

Görgényhodák	Marosvásárhely
Szászrégen	

MARAMAROS VÁRMEGYÉBEN:**Hitelszövetkezet:**

Dragomérfalva	Máramarossziget
Majszin	

Fogyasztási szövetkezet:

Jód	Szaplonca
-----	-----------

BIHAR VARMEGYÉBEN:*Hitelszövetkezet:*

Élces
 Bárodbeznyo
 Baromlak
 Tataros

Váradles
 Nagyürögd
 Papfalva
 Biharszentandrás

Fogyasztási szövetkezet:

Bárodbeznyo
 Kőrösgyéres
 Váradles
 Kőröspestes

Vizesgyán
 Kőröstopa
 Mezőszabolcs

UGOCSA VARMEGYÉBEN:*Hitelszövetkezet:*

Halmi

Fogyasztási szövetkezet:

Betarcs

Ugocsakomló

CSIK VARMEGYÉBEN:*Hitelszövetkezet:*

Vasláb

HAROMSZEK VARMEGYÉBEN*Hitelszövetkezet:*

Bereck

A román szövetkezetek összesen 885.500.31 pengő üzletrésztőkét képviselnek.

Az északerdélyi románok körében újabban felvetődött az a kérdés, hogy miképpen lehetne megvalósítani azt, hogy a fiatal román papok és tanítók falvaikban jobban kapcsolódjanak bele a szövetkezeti munkába és alaposabb gazdasági, illetve szövetkezeti felkészültségre tegyenek szert. Erre a kérdésre egy román teológiai tanár adta meg a választ a „Tribuna Ardealului“ című kolozsvári napilapban. Azt ajánlja, hogy a román Hittudományi Főiskolákon és a Fiútanítóképző Intézetekben legkevesebb egy szemeszteren keresztül tanítani kellene a szövetkezetek elméletét, be kellene vezetni a gyógynövények, a méhészet stb. tanítását is. Hogy ebből a kívánságból mikor lesz valóság, az a jövő kérdése.

Ha az északerdélyi románok szövetkezeti mozgalmával foglalkozunk, akkor külön ki kell emelnünk egy szövetkezeti, amely a legnagyobb román gazdasági erőt képviseli. Ez a beszercei „Regna“ fakitermelő és értékesítő szövetkezet. Azzal a célkitűzéssel létesítették, hogy a II. határérezred körülbelül 200.000 hold

kiterjedésű erdejét, amely Beszterce-Naszód vármegye északnyugati részén terül el és amely a 44 határőrvidéki község tulajdonát képezi, kitermelje.

Ugyanis a csíki magánjavak keletkezésével egyidőben a volt keleti határőrezredek három vagyontömeget kaptak meg. A székelyek két részben, mert eredetileg nemcsak a csíkiek, hanem a háromszékmegyeiek is megkapták az őket megillető vagyonrészeket. Ugyanakkor kapták meg javaikat a besztercenaszói román határőrök is. Ez a hatalmas birtoktest éppen úgy megmaradt közbirtokossági vagyonnak, mint a székelyeké, mert ez is éppen úgy erdőségekből állott, mint a csíki.

A román uralom alatt a csíki magánjavak rengeteg üldöztesen mentek keresztül. Külön fejezete lesz egyszer az erdélyi magyar sorsnak a csíki magánjavak történelme, amelyben visszatükröződik majd az egész román kisebbségi politika.

Ilyen előzmények magyarázzák meg azt az érdeklődést, amelyvel a magyar közvélemény a beszterce-naszói román magánjavak magyar kezelési módját kíséri.

A román magánjavakat a „Regna“ Fakitermelési és Értékesítési Szövetkezet kezeli, amely kizárólag román nemzeti célok szolgálatában áll.

A második bécsi döntés óta a „Regna“ történelme három korszakra osztható. Az első korszak 1940. augusztus 30-tól egészen 1940. szeptember 26-ig tart, amikor is a szövetkezet vezetők nélkül maradt, mert ezek önként elhagyták Észak-Erdélyt és átköltöztek Romániába. A román határőrök ekkor három táborra szakadtak. Egyesek a „Regna“-t az Erdőigazgatósághoz akarták csatolni, hogy annak kereskedelmi szerveként működjenek; mások a „Regna“ azonnali feloszlata mellett foglaltak állást; végül is a harmadik csoport kerekedett felül, amely a „Regna“-nak a határőrvidéki községek saját vállalatoként való megtartása mellett döntött.

A második korszak 1940. szeptember 26-tól egészen 1941. február 15-ig tart, amikor is a „Regna“ hadiüzemként működött.

A harmadik korszak 1941. február 15-től 1943. március 29-ig terjed, amikor a „Regna“ új intézőtanács vezetése alatt tisztázta a szövetkezet jogi helyzetét, új alapszabályt készített, megtartotta évi rendes közgyűléseit, a termelést a maximumig fokozta és ennek eredményeként igen szép anyagi és erkölcsi sikereket ért el.

A „Regna“-nak ma már a következő öt helyen működik üzeme: Kisilván, Máriavölgyön, Domhátfürdön, Domavölgyön és Borgóbesztercén. Ugyanakkor két lerakata is van, mégpedig: Felőrborgón és Fiádon.

A „Regna“ egyik legnagyobb feladata a több mint 100 tisztviselő és 8—10.000 munkás ellátási problémájának a megoldása veit.

A „Regna“ működésének eredményességét mutatja, hogy az 1941-es évben a „Regna“ évi tiszta jövedelme összesen 435.852 31

pengő volt, az 1942-es évben pedig 413.003.79 pengő. Ebből az összegből 104.985.11 pengőt a „Regna“ iskolai célokra, diákok, egyetemi hallgatók támogatására, határőrvidéki községek, egyházak segélyezésére, a vidék szegény, vagy szerencsétlenül járt családjainak felsegélyezésére, román kulturális intézmények, a „Tribuna Ardealului“ című kolozsvári román napilap és a „Săptămăna“ című besztercei román hetilap támogatására fordított.

Ezek az adatok és szép eredmények bizonyítékai egyrészt annak, hogy az északerdélyi román szövetkezetek tevékenyek, másrészt pedig azt igazolják, hogy Magyarország az az állam, amelyben a román szövetkezetek a második világháború idején is a legteljesebb szabadságban működhetnek és virágozhatnak.

Pusztai-Popovits József.

AZ EGYESÜLT KERESZTÉNY NEMZETI LIGA KISEBBSÉGI SZAKOSZTÁLYÁNAK PÁLYADÍJ- KIOSZTÓ ÜNNEPSÉGE.

Az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga ünnepi keretek között osztotta ki az 1943. évre kiírt pályadíjait a Pázmány Egyetemen az egyetemi ifjúság olyan értekezései számára, amelyek a határiókontúli magyarsággal és a Dunavölgy problémáival foglalkoznak.

Bárdossy László ny. miniszterelnök, a Liga elnöke megnyitójában rámutatott arra, hogy nemzeti céljainkat, szándékainkat, terveinket csak akkor szolgálhatjuk jól és eredményel, ha tudjuk, milyen erők felett rendelkezünk, hogy erőnk hogyan viszonyul más tényezők erejéhez, Ma inkább, mint valaha nyitott szemmel kell élnünk. Ha a magyar ifjúság be akarja tölteni azt a hivatást, ami reá vár, korán meg kell tanulnia a biztos tájékozódást, megtartva azonban tudományos vizsgálódásában az igazság szeretetét. A Liga azt reméli, hogy ezzel az elgondolással év-íől-évre meghirdetett pályázatai és az azokra benyújtott tanulmányok szintén hozzájárulnak ahhoz, hogy a magyar ifjúság a nemzet életének sorsdöntő kérdéseiben tisztábban lásson és biztosabban cselekedhessék.

Ezután dr. Mauritz Béla Rector köszöntötte meleg szavakkal a mozgalmat. Majd Gramantik Margit, a Kisebbségi Szakosztály-ügyvezetője a mozgalom hatodik fordulóján a pályázatokon résztvettek száma 226-ra, a kiosztott díjak összege 18.000 P-re emelkedett.

Dr. Kolosváry Bálint a bírálóbizottság jelentését terjesztette elő. Megállapította, hogy a pályázat ezévbén is sikerrel zárult. A beérkezett 26 pályamű közül a bizottság 19 tanulmányt jutalomra méltónak ítélte. Különösen kiemelkedett ezek közül Keszegh József gépészmérnök-hallgató munkája: A román ifjúság 1930 —40.

között, szervezetei és szellemi élete, mozgalmi, valamint Bernolák Imre joghallgató: A magyar ifjúság, feladata a külföldi egyetemeken című műve. E két tanulmánynál a kitűzött 400 pengő legmagasabb díjat a bizottság 500—500 pengőre emelte fel. A szakosztály elnöke, dr. Lator Géza kiosztotta a pályadíjakat. A közönség lelkesen ünnepelte a budapesti, kolozsvári és pécsi egyetem nyertes hallgatóit, különösen azonban Zasewa Anna bolgár egyetemi hallgatót, aki: A bolgár egyetemi ifjúság szervezeteiről és mozgalmairól írott tanulmányával nyert pályadíjat. A nyertesek névsora a következő:

Keszegh József mérnökhallgató: A román egyetemi ifjúság 1930-40. között — 500 pengő.

Székely András kolozsvári rk. teológiai hallgató: Az erdélyi iám. kát. alsópapság helyzete — 150 pengő. *

Szentmihályi Lajos, Kolozsvár: A román kulturszervezetek és működésük — 80 pengő.

Bódi Andor kolozsvári orvostanhallgató: Szolnok-Doboka vm. bethleni járásának szórványmagyarsága — 80 pengő.

Czirok László orvostanhallgató: Léva története 1920—40. között — 150 pengő.

Roknich György, tanárjelölt: A Horvátországi Magyar Közművelődési Közösség kulturális tevékenysége — 100 pengő.

Szilágyi Pál közgazdasági hallgató: A magyar közlekedés fejlesztése a Balkánnal kapcsolatban — 250 pengő.

Keszegh József mérnökhallgató ugyanezzel a tétellel nyert 250 pengőt.

Fukchs Károly pécsi joghallgató: Magyar-olasz gazdasági kapcsolatok — 250 pengő.

Ledniczky János joghallgató ugyanezzel a tétellel 250 pengőt nyert.

Bernolák Imre joghallgató: A magyar ifjúság feladata külföldi egyetemeken — 500 pengő.

Szalay Miklós mérnökhallgató: A kulturális együttműködés jövője Délkelet-Európában és Magyarország szerepe e téren — 250 pengőt.

Zasewa Anna bölcsészethallgató: A bolgár egyetemi ifjúság 1930-40 között — 200 pengő.

Fekete Antal Géza közgazdasági hallgató: A román ifjúság a külföldi egyetemeken — 200 pengő.

Lányi Ákos joghallgató: A magyarországi nemzetiségek alakulása a népszámlálások alapján — 200 pengő.

Kiss Károly joghallgató ugyanezzel a tétellel 200 pengőt nyert.

Ag Béla joghallgató: Az 1938. óta bekövetkezett események hatása a kisebbségvédelemre — 300 pengő.

Kertész László kolozsvári joghallgató: A levontekiképzés szerepe a szórványvidéken — 100 pengő.

Hutwágner László közgazdasági hallgató: Az idegenforgalmi propaganda jelentősége a magyarság megismertetése terén — 100 pengő.

KISEBBSÉGI BREVIÁRIUM.

Mi teljeics jogegyenlőség alapján akarjuk kifejteni és biztosítani alkotmányos életünket. Akarjuk, liogy a polgári jogok teljes élvezetére nézve sem vallás, sem nemzetiség a hon polgárai között különbséget ne tegyen s akarjuk, hogy más nemzetiségű honfitársaink nemzetiségi igényei mindenben, mi az országnak politikai szétdarabolása s törvényes függetlenségének feláldozása nélkül eszközölhető, törvény által is biztossittassanak.

Az 1861. évi magyar országgyűlés július 6-i felirata.

Hogy az országban élő különböző nemzetiségek egyéniségüknek öntudatát elveszítsék, hogy saját nemzetiségükért ne lelkesüljenek, azt ép úgy nem fogjuk elérni, mint mások, kik azt a magyar nemzetiség irányában ugyanezen eszközökkel megkísérték; s az eredmény, melyre számolhatunk, csak abban áll, hogy a mozgalom, melyet közéletünk felszínéről leszorítánk, annál mélyebben gyakorolja hatását; s azon ellentét, mely most a magyar nyelv ellen létezik, a magyar állam, a haza egysége elleni ellentétté változnék által

EÖTVÖS JÓZSEF

A nemzetiségi kérdés. Pest, 1865.

*

Nem szabad felednünk, hogy ahány nemzetiség, annyiféle nemzeti-ségi kérdés van, Míg az egyikkel talán már ma, vagy holnap meg tudjuk teremteni a tökéletes együttélést, addig hogy ugyanezt megteremthessük a másikkal is, még mindkettőnknek hosszú utat kell bejárnunk és be kell vámunk változásokat körülöttünk és bennünk, amelyek azután megadják az együttélés feltételeit. Az időkre várni ölhett kézzel semmiképpen sem szabad, ha mindjárt tisztában is vagyunk azzal, hogy bizonyos kérdésekre csak az idő hozhat megoldást.

ZATHURECZKY GYULA

Az Ellenzék hasábjain 1943 július 10.

*

Itt Erdély fővárosában, ez ősi szent falak között, amelyek minden kövéből a magyar mult, a magyar szellem, a magyar szenvedések .a magyar áldozatok és magyar alkotás lelke árad felénk, kell hitet tenni mindnyájunknak a Királyhágón innen és a Királyhágón túl, hogy Erdély ügye az egész magyarság ügye s Erdély nem vesztet el többé a magyarság számára. Erdély — amint magyar volt mindig — magyar lesz örökké. De csak akkor, ha megfogadjuk, követjük és minden magyar lélekbe belegyökereztetjük a mai nehéz és küzdelemteljes magyar élet nagy parancsát: „egység és jó vitézi rezolúció.

ANTAL ISTVÁN

Kolozsvárott, 1943 augusztus 9.

IRODALOM.

Ligeti Lajos: A magyarság őstörténete.

A K. M. Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karának Magyarástudományi Intézete kiadása, Budapest, 1943. 289 l.

A kötetet megjelentető egyetemi intézet ez év tavaszán előadás-sorozatot szentelt a magyarság őstörténetének; erről számol be a könyv, közreadva az elhangzott előadások sajtó alá rendezett anyagát. Célja, miként az előadásoké is, a magyar tudományosság jelenlegi álláspontjának (népszerű kifejtése, tekintettel az utóbbi időben ismét erősen lábrakapott műkedvelő őstörténet-kutatásra. A kötetben megjelent cikkek a kérdés minden vonatkozását megvilágítják; történeti tanulmányokon kívül nyelvészeti, régészeti, néprajzi és embertani szempontokra kiterjedő általános vizsgálódások foglalnak helyet, sőt olvashatunk egy fölöttébb érdekes időszéri áttekintést is a műkedvelő őstörténetkutatás csodabogarairól. (Zsirai gyűjtésében és pompás humoros bemutatásában.)

Nagy előnye a kötetnek az általános érdekű áttekintő és a részletekbe mélyebben bevezető tanulmányoknak szerencsés elosztása. Bevezetésként Zsirai Miklós cikke tájékoztatja az olvasót a magyarság erdeieinek kérdéseiről és megfejtéséről általában, majd három részletes őstörténeti tanulmányt olvashatunk az uráli magyar őshazáról, a magyarság kaukázusi történetéről és a Dél-Oroszországban átvonult magyarokról Ligeti Lajos, Halasi Kun Tibor és Czeglédy Károly tollából. Utóbbi előadó-szerzőnek egy második, hasonló tanulmánya a keleten maradt magyar töredékekről szól, hasznos áttekintést nyújtva a „Magna Hungáriáról” a tudomány által komoly források alapján igazolt, vagy valószínűsített, ültetve elvetett feltevésekről, körülhatárolva a Julian barát keleti útjához fűzhető következtetéseket. Ízelítőt adnak ezek a cikkek az őstörténeti források szakszerű elemzésének módszereiről és mikéntjéről, érzékeltetve, hogy mennyi szakudásra és elmélyedésre van szüksége a kutatónak a kérdések vizsgálatánál. Hasonlóképpen tájékoztat a nyelvtörténet munkájáról Kniezsa István cikke a nyelvészet és őstörténet alapvető fontosságú összefüggéseit ismertetvén, míg a magyar őstörténet régészetéről László Gvula, a néprajzi vonatkozásokról Gunda Béla, az embertaniakról pedig Nemeskéri János írt értékes tanulmányt.

A történeti cikkek sorában foglal helyet Deér József tanulmánya a honfoglaló magyarságról, mely az őstörténeti kutatás szempontjain túl a magyarság kárpátmedencei köztörténetének oly fontos- és sok vitát eldönteni hivatott kezdeteiről rögzíti a magyar történettudomány eredményeit. A honfoglalás és megtelepedés főbb eseményeit és körülményeit illetőleg a megtelepedők különféle életviszonyait (társadalmi, politikai-, hadi szervezet, kulturális és gazdasági helyzet stb.) összefoglaló áttekintésbe illeszkedik a honfoglaló magyarok és az itt élő szlávok problémájának világos és tömör kifejtése.

A magyar őstörténet írásos forrásainak összefoglaló ismertetése hézagpótló jellegű. A nagyközönségnek mindeddig hasonló összeállítás nem állott rendelkezésre mint ahogy az őstörténeti kérdések irodalma tekintetében sem igen talált olyan korszerű szemelvényes bibliografikus anyagot más kiadványban, mint e kötet cikkeinek irodalmi jegyzeteiben.

Szabó T. Attila: Kalotaszeg helynevei.

Erdélyi Tudományos Intézet kiadv. Kolozsvár, 1942. 501. XVIII. lap, 4 térképmelléklet, 42 vázlat.

Erdély visszacsatolása előtt 15 éven át kilátástalanul és határozott tervek nélkül folyt anyaggyűjtő munka eredményeinek rendszerbefoglalása

és kiegészítése után jelent meg ez a nagyjértékű forrásközlő mű, melynek létrejöttéhez a kisebbségi sorsból felszabadult erdélyi tudományosság küzdelmeinek igen érdekes fejezete fűződik. A szerző eredetileg Közép- és Felső-Erdély helyneveire vonatkozólag végzett Erdélyben és Budapesten levéltári kutatásokat, az eredmények könyvalakban való közzétételének minden reménye nélkül. 1936-ban a kolozsvári református teológia Bábonyban tartott falukutató munkatáborával kapcsolatban alakult ki végleges ferve Kalotaszeg helynévi adatanyagának rendszeres összegyűjtésére, ami akkor lelkes munkatársak segítségével helyszíni gyűjtéssel sikerült is. A továbbiakban azonban a román hatóságok zaklatásai már nagyon megnehezítették munkáját és szinte csak lopva tudta kutatásait folytatni, befejezni pedig csak a visszacsatolás után. Különösen bajos volt a térképábrázolások felvétele.

A közölt adattár a történelem, a földrajz, a néprajz és a néprajvtudomány kutatás határterületéről összegyűjtött anyagot ölel fel az első írásos emlékektől kezdve. Nemcsak a mai történelmi és földrajzi értelemben vett szűkebb Kalotaszegre terjeszkedik ki, hanem régebbi kutatók példájára vizsgálódásainak körét kibővíti az e területtel szomszédos magyar és vegyeslakosságú vidékekre is. (Kapus vidéke, Nádas mente, Almás vidéke: így a felkutatott terület Bánffyhunyadtól majdnem Kolozsvárig, északon Váralmásig, délen Magyarkiskapusig terjed). A közbeeső, ma román lakosságú falvak helyneveinek feltárása korántsem érdektelen, ha figyelembe vesszük, hogy e helyeken a vizsgálat egy 2—300 éve kezdődött és főként az utolsó száz évben kiteljesedett elrománosodási folyamatra vet világot településföldrajzi szempontból.

A közreadott adatok írásmódja tekintetében a források jelöléséhez a technikai lehetőségek határain belül ragaszkodni törekszik, gyűjtésének nem-írásmódját pedig fonetikus lejegyzésben adja. Az egész anyag a Kalotaszeg négy vidéke (Kalota és Körös, Kapus, Nádas, Almás) szerinti csoportosításban foglal helyet a kötetben; ezeken az egységeken belül a községek betűsoros beosztásban találhatóak. Az 1913-as helynévtár elnevezései alapján megadott községnevek címszó után időrendben következnek a község nevének alakváltozatai a megadott források alapján. Egy-egy gyakoribb alakváltozat esetén rendszeresen csak az első és utolsó okleveles előfordulást idézi. A helynév különböző alakjait folyamatosan közölt összefüggő forrásszövegrészekben mutatja be megfelelő jegyzetekkel ellátva, forráshú, vagy fonetikus ortográfiaival. Hasonlóképpen a helynévnevek után külön hasábjában felsorolt, a község határában felkutatott helyneveket. Itt található meg az egykori települések, utak, dűlők, rétek, hegvek, erdők, patakok, kutak, szántók, szőlők stb. stb. nevei. A történelmi forrásokból merített adatokon felül mintegy 6000 saját, helyszíni gyűjtésű adatot közöl, míg a nagy anyagának tömkelegében való tájékozódást megkönnyíteni hivatott, gondosan szerkesztett részletes hely- és névmutatóban 30.000 címszó ad képet a mű hatalmas arányairól.

A magyar helynévanyag mellett, ahol csak lehet, kiterjeszkedik a párhuzamos román helynevek összegyűjtésére is. Az így lehetővé váló igen érdekes nyelvészeti összehasonlítás már első vizsgálatra azt eredményezte, hogy sokkal jelentősebb Kalotaszegen a magyarból románba átkerült helynevek száma, mint a románból a magyarba átkerülteké.

Ha ízelítőként áttanulmányozzuk a bevezetésként magára a Kalotaszeg és Bánffyhunyad helynevekre vonatkozó összegyűjtőit adtananyagot, érdekes képet nyerünk a 'középkor óta különböző forrásokban (oklevelek, conscripziók, urbáriumok stb.) ránkmaradt alakjairól. Kalotaszeg neve az első, XV. századi „Kalathazeg — Kalothazeg — Kalotazek!” változatai után már 1624-ből mai alakjában áll előttünk és a későbbi adatok már csak az egykorú ortográfikus divat módosulásait tükrözik a név szétválasztott, vagy „tlü”-val írt formáiban. Bánffyhunyad neve 1332—37-ber Hónak—Hunad”, 1377-ben már „Villa Hunvad” alakban fordul elő. későbbi változatos formái a Bánffy név hozzákapcsolásából adódnak (1522-től).

Nehéz volna felsorolni hány a földdel, néppel, nyelvvel és ezek múltjával és jelenével foglalkozó tudományág látja hasznát Szabó T. Attila munkája gyümölcsének. Hasonlóképpen az erdélyi nemzetiségi problémákkal foglalkozóknak is sok vonatkozásban lesz segítségére ez a mindaddig nélkülözött enciklopédikus mű, melyhez hasonló bár hazánk minden nemzetiségi tájáról mielőbb elkészülne.

A kötet tanuságtétel az erdélyi magyar tudományosságnak jó- és balsorsban törhetetlen, elmélyedő és modern, magasszínvonalú kutatószelleméről, mely az erdélyi magyarság szelemi elsősülöttségéhez valóban méltó ilyen értékeket termel.

D. M.

Kalmár Gusztáv: Magyar geopolitika.

Stádium. 192 lap.

Gyér geopolitikai irodalmunk nyeresége e mű, amely a magyarság múltját a különböző világhatalmi erők ütközőpontjában mutatja be.

Hazánk területére a honfoglalás mellett a történelmi örökség joga is igényt tartunk. A hunok és avarok előbb alkottak itt államot, mint bármely más európai nép. Az ezzel a kérdéssel kapcsolatos, történettudományi irodalmunkban sokszorosán megcáfolt dákoromán elmélet tarthatatlan voltát ismét kimutatja.

Európában Magyarországnak van a legtökéletesebb természetes határa. Gazdasági önállóságra képes, hegy- és vízrajzi, gazdasági, közlekedési egység, szétdarabolásának tarthatatlanságát politikai és gazdasági szempontból egyaránt, a történelem ismételtén bebizonyította. A természetes politikai és gazdasági egységű területek a tények bizonyosága szerint előbb-utóbb egy államot alkotnak; a Kárpátmedence tehát azoké, akik benne laknak, ügyeibe kívülállóknak nem szólhatnak bele.

Ismerteti az egyes országrészek sajátos geopolitikai viszonyait és vizsgálja, miként érvényesültek a geopolitikai erők történelmünk különböző korszakaiban.

Könyvének második részében a geopolitika általános törvényszerűségeit tárgyalja. Először külföldi példákat hoz fel, majd végigtekinti a magyar történelmet.

Szent István idejében két örökérvényű geopolitikai elv alakult ki: a magyarság hazáján kívül nem élhet, továbbá, hogy minden hasznos idegen eszmét, művelődési tényezőt átvehetünk, azonban csak akkor ha idegen hatalmi törekvésekkel vagy befolyásokkal nem kapcsolatos. Szent László és Kálmán szerzi meg az első idegen területet, a tengerpartot, felismervén, hogy „a tenger és a tengerhez vezető út, amennyiben lehetséges, minden művelt nép legelső geopolitikai törekvése.” Ugyancsak állandó magyar geopolitikai szükségszerűség a Balkán felé való törekvés.

Mátyás király nyugati hódítási törekvéseit, melyeket szerinte a törökök elleni harcra való előkészület helyett tett, geopolitikai tévedésnek tartja. Ezzel szemben uralkodó az a felfogás, hogy Mátyás Frigyes császár intrikái, főként azonban éppen a törökök elleni küzdelem megszervezhetése miatt fordult Nyugat felé. Jól látta a török veszedelmet és éppen a Frigyes legyőzése után megszerezni szándékozott német császári hatalom őrjási erejével megnövekedett magyar hadsereggel akart végzetes csapást mérni a törökökre.

Kimutatja, hogy az a felfogás, amely Erdélyt a Habsburg és török hatalom között a magyarság egyetlen végvárának vélte s Erdély különválását helyesnek tartotta, geopolitikailag helytelen. Az erdélyi magyarság különálló érzését, a románok és szászok elszakadási törekvéseit, melyek Trianonon túl máig éreztetik hatásukat és a jövőben is hatni fognak, tehát a nemzetiségi kérdés mai állását Erdélyben túlnyomórészt e téves felfogás miatt bekövetkezett történelmi fejlődésnek tulajdonítja. Azok az elszakadási törekvéseket előidéző erők, melyek a tör-

ténelem folyamán Erdélyben korlátlanul érvényesülhettek egyéb nemzetiségi vidékeinken is fennállnak. A nemzetiségi autonómiát azért elkerülendőnek tartja.

Szerző a történelem geopolitikai tanulmányozásából örök magyar politikai elveket fejt ki. A múlt eseményeiből és hazánk földrajzi helyzetéből megszívlelendő figyelmeztetést továbbít felénk, mai magyarokhoz, hogy a jelen bizonytalanságai közepette a jövőben való helyes magyar magatartás útját megmutassa.

Sz. G. dr.

Mikó Imre: Széchenyi és Wesselényi nemzetiségi politikája.

Különlenyomat a HITEL 1943 szeptemberi számából. Kolozsvár, 1943. 15. lap.

Nemzetiségi politikai történetünk két emlékezetes eseményének egy évszázados fordulója alkalmából állít emléket Mikó Imre tanulmánya nemzetiségi politikánk e két reformkori klasszikusának. Széchenyinek a nemzetiségi kérdésről az Akadémián elmondott beszédének már az elmúlt év őszén volt száz esztendeje, míg Wesselényi „Szózata a magyar és szláv nemzetiség ügyében“ éppen az idén, száz éves.

A két korszakos megnyilatkozás párhuzamba állítása szerencsés gondolat volt, mert ezzel kitűnő lehetőség kínálkozik a nagy sorskérdéseinkről kialakult egykorú legfigyelemreméltóbb nézetek reliefjének felvázolására. A tanulmány jól ki is használja ezt a lehetőséget, sőt a nemzetiségi politika reformkorvégi alakulásáról adott képét még plasztiku sabbá teszi Széchenyi és Wesselényi korábbi politikai működésének, megnyilatkozásainak ismertetésével, valamint kettejük egymással és Kossuthal való kapcsolatainak fejtegetésével.

A nemzetiségi kérdésre vonatkozólag a Széchenyi szellemi vezetése jegyében indult reformtörekvésekben Kossuthnak a politikai életbe való újbóli bekapcsolódása után, a szláv (illyr) mozgalmak megerősödése idején történt a végzetes szakadás. Kossuth és a liberálisok a nemzetiségi széttagoltság „rémében“ elsősorban a szabadelvű haladás rémét látták és ennek iskoiaügyi és közigazgatási reformok útján való kiküszöbölésétől azt várták hogy a nemzetiségek az így elérendő alkotmányos vívmányokban kárpótlást fognak találni és örömmel látják majd be a magyarsághoz való csatlakozás (asszimiláció) szükségességét.

A reakciót csak Széchenyi ismerte fel teljes nagyságában: felismeréseinek foglalata első nagy polémikus munkája, a Kelet Népe (1841). Ennek nyomában indult meg közte és a radikálisok között az a vita, melynek láncszemei Kossuth elsietett javaslata Horvátország különválasztásáról, Széchenyi viszonzása a „Garatban“, Kossuth híveinek meddő publicisztikai vitája a horvát, cseh és tót álláspont képviselőivel, végül Széchenyi 1842 október 27-én elmondott akadémiai beszéde, a tanulmány egyik központi vizsgálati tárgya, „melyben a maga teljességében bontakozik ki (Széchenyi) nemzetiségi szemlélete s politikája.“

Ez a beszéd kérlelhetetlen nyíltsággal tört pálcát a „magyarosításnak“ a radikálisok által szorgalmazott módja felett, rámutatva a nyelv erőltetett terjesztésének kedvező hatásába vetett remények hiú voltára és ehelyett „olvasztói felsőbbtség“ szükségére és annak az örök normának nagy aktualitására, hogy „másnak soha olyast ne tégy, amit tőle se fogadnál örömet.“ Mikó Imre fejtegetései nyomán mélyen átérzi az olvasó, hogy Széchenyinek akkor népszerűtlenségére döntő kihatású szavai megelőzték korát s valójában csak egy jóval későbbi utókor számára hangzottak el.

Wesselényi pályája első felében ellenzéki politikus, aki Széchenyi mérsékletét magáévá tenni nem tudván, nagyobb súlyt helyez a közjogra és „balítéletek“ ellen tusakodik. 1833-ban megjelent hasonló című első nagy irodalmi alkotásában fejtegeti társadalmi reformeszméit.

Akadémiai dicséret és népszerűség jutalmazta politikai eszményeiért való kiállítását, azonban hamarosan a bécsi abszolútizmussal szemben is helyt kell állnia radikalizmusáért — és az árvízi hajós vállalja ezt a helytállást is. Pályájának e nagy törése után alakul át társadalmi, politikai reformerből nemzetiségi politikussá.

Mint „polgári halott” írja második nagyjelentőségű művét, a „Szózatot”, melyben először hangzik el vészkiáltás a nemzetiségi kérdésben és a pánszláv mozgalmakban rejlő roppant veszélyről. Mikó rámutat arra, hogy Wesselényi a nemzetiségi kérdés megoldási módjai közül elveti a nyelv és nemzetiség erőszakos terjesztését és polgárosítással, alkotmányossággal kívánja Magyarországot egységessé és ellenállóképessé tenni. Kiemeli Wesselényi elgondolásainak sorából a „Szózat” zárófejezetébe foglalt első hazai nemzetiségi törvényjavaslat-tervezetet, mint az azóta megvalósult hasonló törvényhozási alkotások előképét, valamint gyakorlati nemzetiségi türelmi politikájának irányelveit.

A „Szózat” hatását és sorsát a szerző párhuzamba állítja Széchenyi akadémiai beszédével, majd ismerteti Wesselényi későbbi politikai megnyilatkozásait, különösen 1848 augusztus 25-i országgyűlési javaslatát a románok (ő használja elsőnek ezt a szót az oláh helyett) helyzetének törvényi szabályozásáról, melynek alapján az unió-bizottság⁶, a román nemzet polgári jogainak egyenlőség alapjani biztosításáról” szóló erdélyi 1848:XXI. tc.-et utóbb előkészítette. Ennek sok pontját éppen legmodernebb nemzetiségi törvényalkotásaink kodifikálták, pit a nemzetiségi érzület büntetőjogi védelméről szóló 1941:V. tc.

Igaz van Mikó Imrénének mélyenjáró tanulmánya zárósoraiban: Ha a nemzet Széchenyi és Wesselényi idő-igazolta tanításaira hallgat, önma gához és legjobb hagyományaihoz marad hű. D. M.

Közép-Európa nemzetiségi térképe.

Hivatalos népszámlálási adatok alapján készítette és kiadja az Államtudományi Intézet. Igazgató: *Rónai* András dr. Kidolgozta: *Jakabffy* Imre dr. Budapest, 1942.; 1:1.000.000-os léptékű 1 térképlap).

Középeurópa egyes területein, kivált a Kárpátmedencében a különböző népcsoportok meglehetősen keverten élnek; a nemzetiségi viszonyok minél kifogástalanabb térképi ábrázolása tehát a tájékozódáshoz, a tisztánlátáshoz ezeken a területeken múlhatatlanul szükséges.

Az Államtudományi Intézet szépkivitelű, nagyméretű térképe c tekintetben mintául szolgálhat a sokszor nem tárgyilagos külföldi térképszerkesztők számára is. A térképlap az alapul vett népszámlálások eredményeit az Államtudományi Intézet szigorúan tudományos célkitűzéseinek megfelelő hűséggel tükrözi. Adatai általában az 1930. körüli népszámlálásokon alapulnak; forrásai a trianoni területet illetően az 1930. évi magyar népszámlálás, a felvidéki sáv és a Kárpátalja tekintetében az 1938. ill. 1939. évi népösszeírás, Szlovákiában az 1930. évi cseh-szlovák, egész Erdélyben az 1930-as román, a délvidéki területeken és Horvát-Szlavonországban az 1931. évi jugoszláv népszámlálás adatközlései. A magyarbirodalmi határokon túli területeken az említett cseh-szlovák, román és jugoszláv népszámláláson kívül az 1931. évi lengyel 1934. évi osztrák, 1933. évi német, 1934. évi bolgár, 1926. évi orosz és 1921. évi olasz (ill. 1925. évi fiumei) népszámlálás eredményein nyugszik a nagyértékű térkép rajza; tehát az utódállamok nem mindenütt hibamentes nemzetiségi adatközléseit is bőven értékésíti.

Az új térkép ábrázolási módja igen tanulságos és szerencsés. Minden négyzetmiliméter színezett terület 200 lakosnak felel meg; az ilyen módon pontosan megrajzolt megfelelő nagyságú színfoltok ábrázolják az egyes nemzetiségekhez tartozó lakosságot, tekintet nélkül arra, hogy többségben vagy kisebbségben, keverten vagy tisztán él a különböző

területeken. A térképről tehát az egyes nemzetiségek számereje is elég jól leolvasható; a színfoltok elhelyezésénél a tényleg lakott heyeket, amennyire csak lehet, megközelíti a térkép rajza: e *Teleki* Pál gróf közismert „Carte rouge“-a szellemében készült térkép lap az utóbb említett szempontokból tökéletesebb, mint *Teleki* immár negyedszázadelőtti úttörő kísérlete.

A térkép nemcsak a nemzetiségek számbeli erejét és települési területeit s a települések összefüggéseit illetőleg lazaságát tünteti fel, hanem bizonyos mértékig a Kárpátmedence népsűrűségét is; a teljesen befestett területek ugyanis négyzetkilométerenkint 200 főnyi népsűrűséget fejeznek ki (magyar viszonylatban ez a népsűrűségi fok egyelőre még kissé talán magadnak mondható), ahol a népsűrűség nem éri el ezt a szintet, ott megfelelő nagyságú (az ábrázolásnál alapul szolgáló népsűrűségi fokozat magassága miatt talán túlságosan is kiterjedt, de pl. a hegyvidékeket és egyéb települési akadályokat igen jól jellemző) fehér foltok jelzik lakatlan vagy ritkán benépesült vidékeket. Minden statisztikai térképen nagy nehézségeket okoz a városok ábrázolása; az Államtudományi Intézet új térképén az 50.000-nél népesebb városok a térkép ábrázolási módszerétől eltérően körcikkekre bontott köralakban földrajzi helvükön, a 120.000-nél nagyobb (illetőleg egyes igen sűrű népességű vidékeken ennél kisebb) városok ugyancsak köralakban ábrázolva, de a térkép szélén szerepelnek. Bizonyos mérlegelésektől tehát az Államtudományi Intézet térképének a felhasználója sem tekinthet el. hiszen például a magyarság lélekszámsúlya jóval nagyobb, mint amekkorának a tulajdonképpeni térképrajz ezt feltünteti, tekintettel arra, hogy Budapest milliós magyarajkú népességét nem a településhelyeken, hanem csak a térkép szélén lehetett ábrázolni.

Az „egyéb“ nemzetiségeken kívül a térkép 17 anyanyelvi, ill. nemzeti-ségi csoportot ábrázol, természetesen a rendelkezésre álló források országonként kisebb-nagyobb eltérést mutató tagolási rendszerének megfelelően, tehát nem tökéletes egyöntetűséggel; nézetünk szerint a bunyevác, sokáié stb. anyanyelvűek külön feltüntetése megokolt lett volna.

A térkép nem áll meg a magyarbirodalmi határoknál, hanem címének megfelelően — és nagyon is megokoltan — a Kárpátmedencét a középeurópai térben mutatja be. A sűrűbben lakott, a ritkánépességű és a lakatlan területek hű ábrázolása révén a középeurópai térben igen jól kiemeli a leghatalmasabb természetes választóvonalnak, a Kárpátoknak vitathatatlan határjelenőségét. A magyarság domináló súlya, sőt az ország mai részein a Kárpátok övezte egész területen, szintén jól kifejeződik a térképen, bár — mint említettük — Budapest milliiónyi magyarajkú népessége a tulajdonképpeni térképábrán nem is szerepel. Elsősorban persze a kisebb-nagyobb népcsoportok keveredésének, települési vidékeknek és e területek sokhelyütt igen kusza határvonalainak, egybecszövődésének tanulmányozása során igen hasznos ez a *Rónai* András irányítása mellett, *Jakabffy* Imre gondos szerkesztésében készült szép-kivitelű statisztikai térkép, mely ha színezését nem vesszük figyelembe, mint települési és népsűrűségi térkép is figyelemreméltó. *Th. L. dr.*

Kring Miklós: A muraközi határ a magyar-horvát viszony történetében.

Budapest, 1942 66. I.

Déli határaink 1941. évi módosulása ismét felhívta a figyelmet a múltban már annyi vitára alkalmat adó muraközi kérdésre. Jóformán ez az egyetlen probléma, mely ma a magyar-horvát jóviszonyt befolyásolja és így fölöttébb kívánatos, hogy ennek tudományos háttérét az újabb kutatások figyelembevételével megismerhessük. Kring Miklós tanulmányát a Történettudományi Intézet Évkönyve közölte s a továbbiak szempont-

jából külön kiemelendő mindvégig tárgyilagos hangja, mellyel a kényes kérdést boncolgatja.

A honfoglalást megelőző időkből leginkább nyelvészeti adatok állnak rendelkezésre a Muraköz múltjának vizsgálatához és ezekből kiderül, hogy a magyar királyság megalapítása óta magyarok és horvátok vegyesen laktak e területen és valószínűséggel állítható, hogy ez már első királyaink idején magyar felségterületnek számított. Nem vonja tehát kétségbe a szláv lakosság jelenlétét és annak többségét is elismeri, mégis annak kihangsúlyozásával, hogy a helynevek a magyar impérium emlékét őrzik. Nem változtat ezen a megállapításon az a körülmény, hogy a források egy része szerint a Muraközét a zágrábi püspökséghez csatolták ennek megalapítása után. A magyar alapítású egyházmegye határai éppen úgy nem voltak megrögzítve, mint a koraközépkori magyar vármegyéké sem. Érdekes bizonyítékok kerülnek elő ezzel szemben arra vonatkozólag, hogy az egyházi főhatalmat a Muraközben nem is zágrábi, hanem a veszprémi püspök gyakorolta. A szempontok egybevetéséből mégsem adódik olyan eredmény, hogy szerző a kérdésben határozottan állást foglalna.

A vármegyei szervezet kialakulásának elemzése jogtörténeti adatok segítségével adhat csak választ arra, hogy Zala vármegye és ezzel Magyarország délnyugati határa a középkorban valóban a Dráva volt-e. A foirrástanulmányokból szépen felépített gondolatsor igenlő választ ad erre a kérdésre is. A török időktől kezdve pedig hiánytalanul fennmaradtak Zala vármegye gyűléseinek jegyzőkönyvei, melyekből megállapítható, hogy a szobanforgó terület a legválságosabb időkben, a nemzeti szabadságharcok és elnyomatás alatt is a magyar állam szerves része maradt. A 18. sz.-végi muraközi lázadás is merőben gazdasági természetű jobbagyfelkelés s anakronizmus volna annak bármilyen nemzetiségi színezetet tulajdonítani. Zala megye II. József központosító törekvései folytán is osztozott Muraköz sorsában, amikor azzal együtt a horvát báni districtusba bekebelezték be.

Újabb viták az egyházi élet vonalán indultak meg s ezen a téren ma sem következett be megnyugvás. Illetékes magyar főpapok meg nem értő magatartása folytán a 18. században a Muraköznek az újonnan létesült szombathelyi egyházmegyéhez való csatolása nem vált lehetségessé a horvát papság pedig nagyon jól ismerte azokat a politikai természetű okokat, melyek az 6 szempontjuktól az eddigi egyházmegyei területi beosztás fenntartását kívánatosá tették. Az 1849—1861 közötti időszak az egyetlen, melyről kétséget kizárólag kimutatható, hogy a Muraköz Horvátországhoz csatoltatott, míg a királyi rendelet nyomán a terület közigazgatását 1861 elején ismét Zala vármegye vette át. Sőt a legfelsőbb akarat 1875-ben a szombathelyi egyházmegyéhez való bekebelezést is jóváhagyta, ennek végrehajtása a világháborúig mégsem történt meg s mint nyílt kérdés napjaink örökségévé vált.

K. J. dr.

Szekfü Gyula a történetíró és nemzetnevelő 60. születésnapjára.

Budapest, 1943 112 1.

A Magyar Szemle ezévi májusi számát teljes terjedelmében a 60. születésnapját ünneplő Szekfü Gyulának szentelte. A közölt tanulmányok összefoglalásából jelent meg ez a kis munka a Magyar Szemle Társaság kiadásában.

Bethlen István előszava után 7 tanulmány foglalkozik különböző szempontokból Szekfü Gyula jelentőségével és munkásságának értékével.

Eckhardt Sándor tisztult hazaszeretét emeli ki, mely elragadó hatással volt laikusra és szakemberre egyaránt. Műveiben mindenki megtalálja a feleletet az egyéni és nemzeti lét izgató kérdéseire.

Kosáry Domokos a történetíró szerepét ecseteli tudományunk fejlődésében. Hosszasabban szól a Magyar Történet kötetéről, melyek a részleteredmények egyesítésével a történetíró tudós és írói tehetségének alakító erejéről tanúskodnak.

Az újabb időkben felismert és értékelt barokk kor katolikus és magyar értékeinek kidomborítása és a jezsuita-rend jelentőségének elismerése a magyar múltban, mint Szekfű működésében végighúzó alapvonal, Csapodi Csaba tollából tárul elénk. A katolicizmus múltbeli jelentőségének elismerése megszilárdította a magyar katolikusok öntudatát és megszabadította őket a történeti alacsonyabbrendűség érzésétől. Ezzel kapcsolatos a sajátos egyháztörténeti kutatás új fellendítése és modernizálása.

Gogolák Lajos a Szekfű által képviselt nemzetpolitikában a történeti szempont minden irányú előtérbe helyezését, valamint az őstörténeti és faji romantika elutasítását méltatja. Széchenyi István követése főleg a nemzetiségi kérdés elbírálásánál mutatkozik meg. A magyar közvélemény megtanulta Szekfű Gyulától, hogy a nemzetiségi kérdés jelenléte olyan valóság, melyen nem változtathat a parancsszó. A szentistváni felfogás értelmében pedig a megoldás elsősorban erkölcsi és nem hatalmi kell, hogy legyen. A régi középkori méltányosságra és türelmességre, mint a magyar nemzetiségi politikát átható jellemvonásra Szekfű hívta fel a figyelmet és kimutatta, hogy a középkori szentistváni állam nem ismerte a nemzetiségi küzdelmet és ellentétet. Ezért a 19. századvégi beolvaszó politika nem felelt meg a magyar történet szellemének és a magyarság érdekeinek.

A magyar parasztságnak ki kell emelkednie elavult kereteiből, hová a nagybirtok, a török hódoltság és a vármegyei rendszer taszította és mint Kovács Imre megállapítja. Szekfű a történeti háttér megvilágítása után a magyar parasztság sorskérdéseinek megoldását minden eszközzel támogatta.

Zolnai Béla Szekfű íróművészetéről szól. főleg a száműzött Kukoczi és a Három Nemzedék irányát taglalva. Beállítottága mindig kritikai és a múlt eseményeit a paragon hevert szempontok bekapcsolásával vonultatja fel újra az olvasó előtt — írja. Végül a kötet zárótanulmányában Bisztray Gyula Szekfű fáradhatatlan munkálkodását mutatja be a Magyar Szemle szerkesztői székében.

Mikó Imre: A magyar államnyelv kérdése a magyar országgyűlés előtt 1790—1825.

Kolozsvár, 1943. 35 l.

Az Erdélyi Múzeum idei évfolymában közölt és most különnyomatban is megjelent tanulmány az újabb történeti felfogásnak megfelelően úgy látja, hogy a küzdelem a magyar nyelv érdekében nem az 1825-i reformországgyűléssel, hanem már az 1790. évi első idevágó tárgyú jogszabályok alkotásával megindul. Célja, hogy ennek a mozgalomnak az első és még kevésbé tárgyalt részét foglalja össze, főleg az egykorú országgyűlési naplók és más iratok alaján. A kérdés állandóan felszínen való tartásához II. József nyelvrendelete szolgáltatta a közvetlen okot. A magyar nemesség, igaz, szembaszállt az erőszakos németesítéssel, ezt azonban nem nemzetiségi okokból tette, hanem a maga sajátos rendi előjogait látta veszélyeztetve. A nyelvrendelet visszavonása után pedig természetesen indult meg a harc a latin visszaszorítása révén a magyar nyelv minél szélesebb körben való érvényesítéséért. Nem lehet azonban a magyarosítás kezdetéről, a magyarság és a nemzetiségek közötti küzdelem megindulásáról szó — hangsúlyozza a szerző — miután ekkor még csak a rendiség és a francia szabadságesszmék képviselői kerültek éles ellentétbe. Nemzetiségi részről csak a horvát követek támasztottak bizo-

nyos túlzott aggályokat, inkább közjogi, mint nemzetiségi öntudattól fűtve. Az 1807-i országgyűlés volt az első, amikor a magyar nemesség a rendi alkotmány védelmében már nemzetiségvédelmi érveket is felhozott a nyelvi küzdelmek során.

Berki Feriz: A magyarországi orthodox keleti egyház szervezése.

Budapest, 1942. 142 L

Hazánkban élő görögkeletiek jogállását az 1868:9 tc. szabályozta s rendelkezései 1918-ig nem is módosultak. Az új világháború küszöbén megindult országgyarapodás kapcsán mind több görögkeleti hívő tért vissza magyar hazájába, magyar és nemzetiségi anyanyelvűek egyaránt. A trianoni időkbén csak egy orthodox püspökség volt Magyarországon, a budai szerb, mely 1920 után is a szerb keleti egyház fennhatósága alatt maradt. Azóta visszatért a bácsi keleti szerb püspökség Újvidék székhellyel és egyelőre még mindig a belgrádi patriarkátus suffraganeusaként szerepel. A visszatért erdélyi területeken a világháború előtt orthodox román püspökség egyáltalán nem volt, 1940-ig azonban három is létesült Kolozsvár, Nagyvárad és Máramarossziget székhellyel. Ezek közül mindössze a kolozsvári püspökség működik tovább, Nagyváradom viszont megmarad az egyházmegyei konzisztórium. A Kárpátján létesült rutén orthodox egyházmegye élére a magyar kormány 1941-ben adminisztrátort nevezett ki, az egyházi főhatóságot gyakorló Sawatij prágai érsekkel egyetértésben, mivel a püspöki szék üresedésben volt. Az adminisztrátorához csatolták azután azt a számos, főleg görög és román alapítású, magyar anyanyelvű hívőkkel rendelkező görögkeleti egyházközséget, melyek 20 éven keresztül úgyszólván gazdátlanok voltak. Erre a lépésre azért is szükség volt, mert a híveket valamely román, vagy szerb püspökség kötelékében, azok erősen kidomborított nemzetiségi jellege folytán, az elmagyartalanodás veszélye fenyegette volna. Az adminisztrátorához tartozik a Budapesten nemrég megnyílt Görög Keleti Hittudományi Főiskola, melynek első kiadványa a magyarországi orthodox keleti egyház történeti kialakulását mutatja be. Feltárja az idézet 1868. évi törvény végzetes lépését, mikor egységesítés helyett Karlóca és Nagyszeben székhellyel két önálló orthodox keleti metropoliat létesített s ezáltal a görögkeleti egyház és a hívek nemzetiségi alapon való elkülönítését előmozdította. Szerző, maga is a Hittudományi Főiskola tanára, egyidejűleg fordul a magyarság és a nemzetiségek felé. A keleti légkörben idegenül mozgó katolikus, vagy protestáns magyar közvélemény ma is hajlandó arra a felületes megállapításra hogy az ortodoxia és a magyarság két ellentétes fogaiom, noha honfoglaló őseinknek a görög egyházzal való szoros kapcsolata ma már a meggyőző történeti adatok fényében áll. Természetesen nem vonja kétségbe, hogy a hazánkban élő orthodoxok nagyrésze a szerb, román vagy rutén nemzetiséghez tartozik, azonban, éppen a történeti fejlődés vizsgálata deríti fel azt, hogy a magyar állam, megtelepedésüktől kezdve messzemenő támogatásban részesítette és a kiváltságok egész sorával ruházta fel a görögkeleti alattvalóit. Nemzeti mivoltuk ma sem forog veszélyben, az egyházat viszont nem szabad az állam elleni harcra basználniok. A nemzetiségi jelleg túlzott kihangsúlyozása nemcsak állami de egyházjogi szempontból is káros. Az államhatalomnak pedig alattvalói érdekeit kell szem előtt tartania és ezért a magyarországi görögkeletiek egy orthodox keleti egyházban való egyesítése mindenképpen időszerű. Olyan újjászervezést tart szükségesnek, mely megfelel az állam — és egyházjog alapvető követelményeinek.

K. J. dr.

Alfred Malaschofsky: Rumänien.

A Deutsches Auslandswissenschaftliches Institut „Kleine Auslandskunde“ c. sorozatának 17. kötet. Berlin, 1943. 95 lap, 2 térkép.

Malaschofsky könyve bizonyára tárgyilagos, ténymegállapító tájékoztatást kíván nyújtani keleti szomszédunk földrajzi, történeti, néprajzi, társadalmi, kulturális és gazdasági viszonyairól. Érdeklődésünkre tarthat számot mennyire valósul ez a törekvés különösen az ismertetés erdélyi vonatkozásai ban.

Románia nagyságviszonyainak vázolásával kezdi a szerző; említve az ország területének és lakosságának 1918 utáni több mint kétszeresére növekedését, az egymást követő területváltozások utáni mai 245 ezer km²-nyi államterületen valamivel több mint 17 millió lélekkel számol, szembeállítva a Nagy-Romániában az elmaradt 1940-es népszámlálásra várt 20 millión felüli lélekszámmal. Rámutat a besszarábiai és déldobrudzsai változásokkal járó népességvesztés, iU. az áttelepítések és elvándorlás statisztikai mérlegének áttekinthetlenségére.

Részletesen tárgyalja, hogy a középeurópai, keleteurópai, vagy a balkáni „nagyterhez“ tartozik-e tulajdonképpen Románia? A „glacis-övezetnek“ nevezett regáti alföldek keleteurópai tájjellegét nem vitatja, ahol balkáni hatásokat is észlel a bizánci kultúrkörhöz, majd a török Birodalomhoz való tartozás emlékeként. Az Erdéllyel és Bánsággal való egyesülés azonban visszaszorította a keleti és balkáni vonásokat és az egészséges Nagy-Románia túlnyomó középeurópai jellege határozottan kifejezésre jutott. Ezt Malaschofsky azért állíthatja, mert a Kárpátokon inneni területeket valami oknál fogva a román állam korábbi magvának tekinti, melyek különben német telepések kolonizáló munkája nyomán „jellegzetes német-középeurópai kultúrvidékké“ vált területként jellemez. Erdély történeti szerepének ilyen önkényes beállítása, magyar múltjának teljes ignorálása tarthatatlanná teszi egész felfogását a továbbiakban is, midőn a román államterület belső tagozódását magyar-román vitakérdésként ismerteti. Ez szinte iskolapéldája annak, miként lehet ugyanazon természetes tért geopolitikailag többértelmű egységként felfogni. A Kárpát-medence földrajzi egységéről szóló magyar felfogással szembeállítja a román geopolitika „crödcmléletét“, amely szerinte nem kevésbé épít természeti adottságokra, midőn az erdélyi medencét tekinti az ország központi magvának, a Kárpátok külső lejtőjéhez csatlakozó alföldeket pedig egy hegyi erőd védőövezetének, előterének. Ennek szemlélésében tekintj az 1940 előtti Romániát a „belső vonalak“ előnyeinek birtokában lévő „ritka természetes zártágú alakulatnak“ és próbálja minden Erdély és az Aldunai Fejedelemségek egyesítésére vonatkozó újkori kalandos és jelentéktelen terv felsorolásával a Keleti Kárpátok gyűrűjében rejlő „államalkotó erőket“ történelmileg bizonyítani. Különös módon Erdély különállását Magyarország irányában látja „térsegeket“ elválasztó momentumnak, míg Kárpátokon túli viszonylatban a legkevesebbé sem... A nagyromán gondolat történeti és népi realitásának és életerejének bizonyítékait látja az olyan történelemhamisításokban, mint pl. hogy Bethlen Gábor is az Erdély felé kacsintó vajdák aspirációiból leszúrt fenti geopolitikai elgondolást tett volna magáévá — mintegy annak igazolásául — délkeleti politikájában. Hasonló bizonyítékot lát magában az áthidalhatatlannak tetsző magyar-román ellentétben, mely így nemcsak népi hatalmi igények, hanem állameszmék szembenállásának eredője is, továbbá Erdélynek belvéderei kettéosztásában, amely az erdélyi medence felét Romániának hagyva, a román felfogást a magyar mellett is honorálta . . . Ezek a „bizonyítékok“ azonban csak a szerző sajátos elgondolásaihoz találunk, mi a belőlük levont következtetések mögött csak következtetlenséget látunk, akárcsak a román történelemre vonatkozó szemléletiben. A dáko-román kontinuitás elméletét a kivülről tudományosság által

általában elismertnek nevezi, de az elméletnek általa adott összefoglalása önellentmondásokat tartalmaz. Miben áll u. i. a kontinuitás, ha Dácia őslakói a 170 éves római megszállás alatt a befogadott döntő nyelvi hatáson kívül csak rövidéletű civilizatórius befolyás alá kerültek és úgyszólván semmi faji jellegű áthasonuláson át nem estek, vázolatlanul őrizve meg a gyarmatosok teljes kivonulása utánra népi alkatukat? Egyébként túlzott jelentőséget tulajdonít az Erdélyen átvonult népvándorláskori germán és szláv törzseknek is — mely utóbbiaktól néhány latin eredetű folyónév leszámításával minden erdélyi helynevet származtatni akar — ahhoz képest, hogy a legdöntőbb erdélyi magyar kultúrhatásról meg sem emlékezik. Mindezek után csak természetes, hogy a szorosan vett román történelmet a nagyromán koncepció alapján vázolja, „az országot a közép-európai „nagyter“ és kultúra hivatott keleti védőbástyájának, illetve előőrsének tekintve.

Románia korábbi szabályos körhöz közelálló ideális alakot körülfutó határai meghosszabbodásának hátrányait csak román szempontból érzékelteti, míg az 1918—40-es határok természetellenességéről — nem tudni mi okból — csak a változatlanul maradt bánáti szakasszal kapcsolatban beszél.

A népesedésszisztiikai helyzetet az 1930-as hivatalos adatok alapján ismerteti, hasonlóképpen a szociális viszonyokat. Itt elismeri, hogy az erdélyi román parasztság sohasem süllyedt az utóbbi és kulturális szempontból olyan mélyre, mint a regáti. A nemzetiségi kérdést a bécsi döntés előtti helyzet távlatában szintén a román adatok megvilágításában vizsgálja és igazoltnak látja a magyarság számadatainak az e statisztika által eszközölt állítólagos „való helyzethez történt helyesbbitését“. A nagy különbözetet kritika nélkül a román, német s főként zsidó disszimilánsoknak és a repatriált magyaroknak tudja be. Mindazonáltal elmegy annak megállapításáig, hogy a nem csekély mértékben nemzetiségi jellegű Nagy-Románia egy nemzeti állam öntudatos politikáját üzte.

Deltai Miklós.

Schwartz, Michael: Die Slowakei.

Berlin, 1943 88. 1.

A „Kleine Auslandskunde“ sorozat füzetei a német olvasóközönséggel kívánják a külállamok jogviszonyait minden szempontból megismertetni. Az ismeretterjesztő cá propagandisztiikus színezettel is bír. A Szlovákiáról szóló füzet utal arra, hogy a címként szereplő elnevezés csak 25 éve ismeretes és a pannóniai síkságnak ez a területe addig a „Felvidék“ néven Magyarországhoz tartozott. A szlovák nép történetének felvázolásánál szerző a szlovák-német kapcsolatokat Rastislav uralmától a mai önálló köztársaságig minden oldalról megvilágítja, azonban a közel tíz évszázados magyar-szlovák állami együttélést a közös hazában néhány megjegyzéssel érinti csupán. Helyes azonban az a megállapítása, hogy a szlovák tömegek elképzelése a jövőt illetően 1918-ban jórészt tisztázatlan volt s míg Juriga képviselő a magyar országgyűlés előtt hűségnyilatkozatot tett, az idegen világban élő Amerikába kivándoroltak a pittsburgi szerződéssel vélték itthonmaradt honfitársaik sorsáról, azok megkérdezése nélkül, a leghelyesebben dönteni. A népesedési adatok rávilágítanak arra a súlyos vérvesztésre, melyet a magyarság ezen a földön a különválás óta szenvedett, viszont örvedetes az a körülmény, hogy míg lélekszámaránya 1930-ban 17.6 százalékot tett ki az 1910. évi 30.6 százalékkal szemben, ugyanakkor az össznépesség szaporodásában 23.4 százalékos arányszámban van képviselve, ami a vitalitást bizonyítja. A nagyarányú lélekszámcsökkenés okául az elköltözést, a zsidók kiválását és a disszimilációs folyamatot jelöli meg, nem vonva kétségbe a népszámlálási adatok elfogulatlanságát. Figyelemreméltó, amit a népcsoportoknál a rutén-

«égről mond. A hivatalosan kimutatott 79.000-rel szemben az ottani rutén-
 eég számerejét 200.000 főben jelöli meg. A nemzetiséghez tartozás anya-
 nyelvi alapon — a tájszólások sokféleségére való tekintettel — nem állapít-
 ható meg, a görögkatolikus valláshoz tartozás pedig szerinte azért nem irány-
 adó, mert a kelet-szlovákiai görögkatolikusok jelentős része szlováknak
 vallja magát! Ezzel kapcsolatban az esetleges asszimiláció okainak vizs-
 gálatára már nem tér ki. Az állam alkotmányjogi viszonyainak ismerte-
 tése lehetőséget nyújt a jogösszehasonlításra az új szlovák közjogi beren-
 dezkedések példaképeit illetően. Az általános, közvetlen és titkos választó-
 joggal alapján összeülő országgyűlés köztársasági jellegű demokratikus
 intézmény, viszont az állam politikai életének alapja az egypárt rendszer
 (Hlinka Párt, élén a „vezér“), ami az autoritativ berendezkedést kívánja
 jelképezni. A magyar és német népcsoport saját pártjának külön-külön
 regisztrálásával kollektív jogokat élvez. A magánjog ma is a liberális
 osztrák jogrendszerrel kiegészített régi magyar magánjogon alapszik. A
 jogszolgáltatás szakképzett bírák és ügyvédek hiányában igen sok nehéz-
 ségbe ütközik. A külpolitikai élet a Német Birodalommal 25 évre fenn-
 álló védelmi köteleken alapszik. A szlovák tanügyet az államosítás jel-
 lemzi, ami folytatása a már cseh időkben megkezdődött folyamatnak; a
 szlovák tanügy büszkesége a pozsonyi egyetem pedig, mint az az elmon-
 dottakból kitűnik, a Mátyás király által 1467-ben létesített[^] Academia
 Istropolitana jogutódjának tekinti magát és így alig száz évvel volna
 fiatalabb a prágai (1348) és a bécsi (1367) egyetemeknél! A gazdasági
 helyzetet gondosan összeállított statisztikai táblákban mutatja be.

Szitnyai Zoltán: Milka.

Budapest, 1943. 249. 1.

Szépirodalmi tárgyú mű, elbeszélés vagy regény nem igen kerül meg-
 vitatás alá e helyen. Ebből a szempontból a kifejezetten nem tudomá-
 nyos jellegű művek nem tartoznak szorosan tárgyunkhoz s ebből a jö-
 vőben sem kívánunk engedményt tenni. Ha olykor-olykor — mint a
 jelen esetben is — felhívjuk a figyelmet a magyar vagy külföldi könyv-
 piac valamely szépirodalmi termékére, ez csak azért történik, mert annak
 tárgya bennünket közelről érint. Így van Sitnyai, a felvidéki száрма-
 zású magyar író, most megjelent művénél is, melyben hazája földjére,
 előbb a letűnt Csehszlovákia világába, majd az ifjú szlovák államba
 vezeti az olvasót. Az elbeszélés központjában álló regényes szerelem
 háttérben komoly sorskérdés, az öntudatra ébredt szlovákságnak az
 ittélő magyarsághoz való viszonya húzódik. Ismeretes, hogy a nemzeti-
 ségi ellentétek a Felvidéken éppúgy, mint a trianoni békeszerződés által
 sújtott egyéb területeken, nem álltak meg a családi házak kapujánál,
 hanem a vérségi kötelékeket is szétéptni igyekeztek, a legközelebb ál-
 lókat gyűlölettel töltve el egymás iránt. Mindabban amit az író leír
 alig tapasztalható túlzás, ellenben annál örövendesebb az a megbéké-
 lést kereső hang, mellyel az ellentétek elsimítására törekszik. Természe-
 tesen a könyv lapjain eredményt is ér el. Ezen a ponton azonban nem
 szabad megállni akkor, ha nem pusztán az olvasó szórakoztatásáról van
 szó. A nemzeti ségi vonatkozású kérdések helyes elbírálása magyar és
 szlovák vonatkozásban mindkét részről még nagyon sok kívánnivalót
 hagy maga után. Szeretnők remélni, hogy Sitnyainak ez a karcolata és
 a — sajnos csak elvétve — megjelenő azonos tárgyú munkák a fenti
 cél szolgálatába állíthatók. A megértő „szellemet hirdető könnyebb faj-
 súlyú munka is gyümölcsöző lehet, kivált ha aminkét oldalról hozzáfér-
 hetővé válik; ezért szükséges, hogy ennek a regénynek is hamarosan
 elkészüljön a szlovák nyelvű kiadása.

Jócsik Lajos dr: A magyarság a cseh és szlovák néprajzi térképeken.

Budapest, 1943. A Kir. M. Pázmány P. Tudományegyetem Kisebbségügyi Intézetének kiadványai. 6. sz. 48 l. több térképmelléklettel.

A munka azokkal a módszerekkel foglalkozik, amelyekkel a cseh néprajzi térképeken elsősorban a felvidéki magyarságot, másodsorban a németséget ábrázolják.

Az első fejezetben az úgynevezett Petrov-féle cseh néprajzi térképpel foglalkozik, amely 1924-ben jelent meg a cseh tudományos akadémia kiadásában. Petrov orosz tudós volt. Még az első világháború előtt Magyarországon járt, ahol megismerkedett a tizenharmadik századi magyar nemzetiségi viszonyok egyik legfontosabb forrásával, a „Lexikon Universum Regni Hungariæ locorum populosorum“ című összeírással, amelyet 1773-ban Mária Terézia számára készítettek. Az orosz tudós ezt a forrást a magyar-ruthén nyelvhatár szempontjából tanulmányozta. A tizenharmadik századi néprajzi viszonyokat összevetette a tizenkilencedik századi eredményekkel a magyar-ruthén nyelvhatár tekintetében és arra jutott, hogy közel két évszázad alatt ez a határ nem változott lényegesebb módon. Az orosz tudós az orosz forradalom elől Prágába emigrált. Itt feldolgozta a Lexicon egész anyagát és ennek alapján néprajzi térképet szerkesztett. Jócsik Lajos munkája két területen felülvizsgálta, hogy hogyan vitte térképre Petrov a Lexikon adatait. Az egyik vidék Érsekújvár és Surány környéke, a másik vidék pedig Szene környéke, két olyan vidék, amely sokat szerepelt a legutóbbi határrendezésekkel kapcsolatban. A vizsgálódás eredményei meglepőek. Petrov egész falvakat bele rajzol a szlovák ethnikai területbe, annak ellenére, hogy a falvakat a Lexicon magyarnak mondja. Az érsekújvári területen Udvardot és Nemesdicskét rajzolja szlovák térbe annak ellenére, hogy a Lexicon a falvakat magyaroknak jelzi. Ugyanígy a szenei területen Boldogfalv. it veszi el. Meglepő továbbá, hogy sehol sem tartja be a falvak és helységek kataszteri kiterjedését, számtalan esetben rajzolja a szlovák falvak határát magyar községek területébe. Ezenkívül Petrov számtalan esetben teremt szlovák falvakat. Ha egymás mellett két olyan helység van, ahol a Lexicon adatai szerint magyar többség mellett szlovák kisebbség él akkor ezeket úgy térképezi, hogy az egyik helységből szlovák, a másikkól pedig magyar többségű telepet formál. Petrov ugyanakkor tisztá és síkvidéki magyar területeken lakatlan (fehér) foltokkal operál. Érsekújvár térségében Gutával kapcsolatban alkalmazza ezt. Guta óriási parasztközség. rendkívül nagy határral. A határt tanyákkal kapcsolja Guta központjához. Mivel Petrov ezen a vidéken nem lát falvakat. Guta határát legnagyobbbrészt lakatlannak veszi, holott az a tanyarendszerrel végtelen sűrű lakottsággal rendelkezik. Megtévesztő térképének az a módszere is, hogy nem tartja be a Lexicon elnevezéseit, hanem a tizenharmadik században alkalmazza sok helyen azokat a elnevezéseket, amelyeket a cseh megszállás alkotott a huszadik században. 1773-ban alkalmazza az 1919 után alkotott szláv helyneveket.

Petrov térképének bírálata után a szerző Branislav Varsik szlovák egyetemi tanár nemrég megjelent szlovák térképeivel kapcsolatban veti fel az asszimiláció kérdését a Felvidéken. Varsik térképeit „A szlovák magyar nemzetiségi határ az utolsó két évszázadban“, Pozsonyban 1941-ben szlovákul, németül és olaszul kiadott könyve mellékleteként jelentette meg. Jócsik könnve második fejezetében összeveti Varsik vádját az asszimilációról a térképekkel. Varsik első térképe a magyar-szlovák néprajzi határt ábrázolja az 1880-as és az 1890-es népszámlálás adatai szerint, második térképe pedig az 1930-as állapotokat tünteti fel az utolsó csehszlovák népszámlálás alapján. Varsik tétele az, hogy a magyarság 1875 óta tüzzel-vassal asszimilálni kezdte a szlovákságot egé-

szen 1918-ig. Ilyenformán térképei egy negyvenesztendős rendkívül erős magyar asszimilációs korszakot tüntetnek fel és egy 10-12 esztendős csehszlovák érát, amelyet a csehek és szlovákok szeretnek a nemzetiségi béke állapotának feltüntetni. Nyilvánvaló, hogy ha a magyarok negyven esztendő alatt mindent elkövettek a szlovákság asszimilálására, akkor ennek eredményeit nem tudta volna eltüntetni a csehszlovák „nemzetiségi béke” egyetlen évtizede. Így Varsik térképein a szlovákság néprajzi kiterjedésének 1880-ban és 1890-ben sokkal délebbre kellett volna mennie, mint 1930-ban. A két néprajzi térképet összehasonlítva, ennek ellenkezője világlik ki az egész területen. Jócsik Lajos Varsik térképén ugyanazt a területet hasonlíttja össze, amelyen Petrov módszerrel vizsgálja. Ezt a területet elemzi a többi térképen is, ennek folytán a munka Érsekújvár és Surány vidékével kapcsolatban monografikus jelleget kap. Varsik két térképének összevetéséből tételének pont az ellenkezője világosodik meg: nem a magyarság asszimilált hanem a szlovákság, mégpedig olyan valószínűtlen mértékben, hogy az semmiféle érvekkel be nem bizonyítható. A szerző 56 község fejlődését veti össze Varsik térképén. Ezek közül 55 községben a szlovákság tört előre, egyetlen községben 1880-tól 1930-ig változatlan maradt a nemzetiségi helyzet.

E térképi vizsgálat után statisztikai adatokban közli Jócsik a helységek fejlődését 1880-tól 1930-ig s ebből kitűnik, hogy Varsik térképei az 1919-es, 1921-es és 1930-as csehszlovák népszámlálások mesterséges számadataival amerikai méretű asszimilációt is megszegyenítő előretörést mutatnak — papírforma szerint. A legérdekesebb azonban annak az ellentmondásnak a kimutatása, hogy Varsik a szövegben magyar asszimilációt állít vádképpen, ugyanakkor térképei szlovák, illetőleg csehszlovák asszimilációt árulnak el — még hozzá óriási méretekben.

Ugyanez a visszás helyzet szlovák-német viszonylatban is, amit a szerző a pozsonvkörnyéki és a szepességi német nyelvterület bemutatásával szemléltet.

Külön fejezetben foglalkozik a szerző Csallóköz problémájával Varsik térképei szerint is kitűnik, hogy ezen a területen 1888—90-ig egyetlen szláv sem élt, 1930-ban azonban már számos telepített cseh község tarkítja a Csallóköz tiszta magyar jellegét. Varsik elköveti azt a megengedhetetlen eljárást, hogy már 1880—90-ben alkalmazza a cseh telepek neveit, tehát ötven esztendővel előbbre teszi a cseh telepítésben alkotott helyneveket!

A könyv hatodik fejezetében a szerző megvizsgálja a Surány környéki szlovák községek keletkezését. A rendelkezésre álló források alapján elemzi a betelepítés menetét erre a tiszta magyar területre. A lorrások arról tanúskodnak, hogy Érsekújvár térsége a török megszállás előtt tiszta magyar vidék volt, Ez a térség tele van honfoglaláskor) emlékekkel, ezenkívül a dézsmajegyzékek is a tiszta magyar jelleget tanúsítják minden teleppel kapcsolatban. A dézsmajegyzékek és a Hl. Károly számára végzett összeírások összevetéséből meg lehet állapítani a betelepítések első csoportját a Rákóczi-féle szabadságharc leverésének következményeképpen. A III. Károly idején készített felvételek és az 1773-ban készített Lexicon összevetése pedig a tizenharmadik században végrehajtott betelepítéket mutatja meg. A 13. melléklet térképre vetítve mutatja a betelepítések menetét és kiterjedését. E térkép jelentősége abban van, hogy tisztázza a vidék nemzetiségi múltját A szlovák néprajz ugyanis szeretné ősi szlovák vidékének feltüntetni ezt a térséget.

A következő fejezetben Varsik 1880—1890-es térképének kritikáját végzi el a szerző. Ezen a körülbelül 3000 négyzetkilométert kitevő térségen összesen 19 olyan helység van, amelyek ábrázolásánál Varsik nem tartja meg sem az 1880-ban, sem az 1890-ben észlelt statisztikai adatokat, hanem a helységek nemzetiségi arányát a szlovákság javára önkényesen megjavítja. Ugyanakkor a többi községnél, hol az 1880-as, hol pedig az 1890-es népszámlálási adatokat alkalmazza ennél fogva Varsik térképe tíz-

évvel előbbi és későbbi nemzetiségi állapot furcsa egyvelege. Ez az eljárás párját ritkítja a néprajzi irodalomban. Ugyanilyen eljárással vizsgálja meg Jócsik Lajos az 1926-os cseh néprajzi térképet ugyanabban a térségben és arra jut, hogy összesen 27 esetben másítják meg a térkép alapjául szolgáló népszámlálási adatokat. Ezután Varsik 1930-as térképére tér át. A Felvidék visszatérésének évében foganatosított felvidéki népszámlálás adatainak segítségével kibontja a vidék reális nemzetiségi fejlődésének menetét a csehszlovák népszámlálás térképi csehszlovákosításából és táblázatban foglalja össze azokat a valószínű határokat, amelyek között a csehszlovák statisztikák a magyarság arányát lenyomták és a szlovákságét, illetőleg csehszlovákságét feljavították. Kiténik itt, hogy Varsik teljes lelki nyugalommal szlovákoknak veszi azokat a cseheket, akiket az 1930-as cseh népszámlálás ezen a vidéken talált.

Ezeket a módszereket még avval teszi szemléletesebbé a szerző, hogy könnye végén két objektív térképet is bemutat erről a területről. Az egyik az angol admirális egy 1919-ben készített néprajzi térképe, a másik Lux és Dörre magyar néprajzi térképe, amely a béketárgyalásokra készült Teleki Pál módszere alapján. A két térkép érdekessége az, hogy a Lux-Dörre féle még jobban kedvez a szlovák ethnikumnak, mint az anrtol térkép. Egyébként mindkét térkép világosan mutatja, hogy e térségben egy nem nagyjelentőségű szlovák szigetről van szó, amelyet a cseh és szlovák néprajz egészen a Duna vonaláig szeretne kirajzolni.

A könyv utolsó fejezete a térképi elrajzolások motívumait foglalja össze. A csehek a kívülről jövő etnikai nyomás folytán, szinte új népvándorlást teremtve, a cseh medencéből részben kivonulva, — a Közép-Dunamederében szeretnék lábukat megvetni, ahol kisebb népek társaságába kerülnének. A cél tehát: elérni a Duna vonalát, ha ténylegesen nem lehet, legalább propagandisztikus eszközökkel olyan politikai konstellációt teremtve, mely e tiszta magyar területeket cseh élettérnek ismeri el. A szlovákok ugyancsak az élettér tágításáért ostromolják a térképek szlovák foltjaival a Duna vonalát.

A nagyformátumú 48 oldalas munkát 18 térképmelléklet illusztrálja.

Mindazt egybevetve megállapítható hogy szerző annak a zűrzavarnak tisztázása érdekében, mely északi határunk néprajzi jellegével kapcsolatban a külföldi irodalomban már évek óta észlelhető, alapos munkát végzett. Nem meddő szóharcot kíván folytatni, hanem szorgos kutatásával hozzáférhetővé tette a térképvázlatokat, melyek részint bizonyos körökben már otthonos elnagyoló módszerekre vetnek fényt, másrészt meggyőzik a tárgyilagos szemlélőt a való helyzetről. A tanulmány egyidejűleg német és angol nyelven is megjelent.

S Z E M L E .

Hírek.

A nyár folyamán meghalt Budapesten Dvortsák Győző, a szlovák kérdés nagy harcosa. A világháborús összeomlás után a szlovák önkormányzatnak a magyar állam keretében való megvalósításáért szállt síkra. Utóbb Amerikában, majd Párásban tevékenykedett honfitársai bizalmától kísérve.

Pataky Tibor államtitkár a debreceni nyári egyetemen a nemzetiségi kérdésről tartott előadásában Tisza István elgondolásait állította előtérbe, aki szerint a magyar nemzetiségi politika Janus-arcú valami: zsi-

gorú és harcrakész azok felé, kik elfordulnak hazájuktól és megértő, testvéri szeretetet tanúsít a hűség honpolgárokkal szemben

*

A magyar közoktatásügyi politika a nemzetiségek szórványgondozását is felkarolja. Léván szlovák előadási nyelvű tanfolyamot rendeztek 70 tanító részvételével, akik az ország legkülönbözőbb szlovák nyelvviszeteiről jöttek össze. A Csáktornyan lefolyt tanfolyam a Muraközben működő tanítók továbbképzését szolgálta.

Franz Ronneberger, az ismert német közíró, a magyar nemzetiségi kérdésről szólva a belgrádi Donauzeitung hasábjain, a külföldön élő magyarság számát így becsüli: Németország (Niederdonau és Steiermark tartomány) 15.000: Szlovákia 60.000, ebből 14.000 Pozsony városában, ezenkívül 5 magyar többségű község Pozsony és 20 Nyitra környékén: Horvátország 80.000. főleg Szeréna, Pozsega és Verőce megyékben: Bánság 80.000 s ebből mintegy 50.000 az északi torontáli szegélyben lakik. Legnagyobb a magyarság száma Romániában, szerinte 450.000 s ezzel szemben a 2. bécsi döntés alapián magyar uralom alá került 1,250.000 román. Az utóbbi becslés nem állhat meg. az 1941. évi népszámlálás az egész Magyarországon 1,051.026 románt (anyanyelv szerint 1,100.352) talált.

*

1943. nov. 27-én elhunyt Steuer György Torontál megye v. főispánja, a világháború után a Nemzeti Kisebbségek Minisztériumának államtitkára. Gazdag közéleti pályája során betöltötte a hazai németaikuak kormánybiztosának tisztét, s mint a Csonkaországba szakadt délvidékiek egyik vezetőegyenlőse számos mozgalomban vett részt, szorgalmazva az elszakított végék szellemi összefogását.

A szlovákiai német tanügyi szervezet 5 éves múltra tekinthet vissza. Az elmúlt tanév végén 185 iskolánk volt (141 elemi. 23 polgári. 4 közép- és 17 szakoktatás), ahol 644 osztályban és 108 óvodában 689 tanerő 26.000 gyermeket tanított.

Kállay Miklós miniszterelnök november 7-én Huszton felavatta az előző háború hőseinek emlékművét. Avatóbeszédében kitért a kárpátaljai rutén nép világháborús áldozatvállalására, hűségére és általában a nemzetiségi kérdésre. Rámutatott arra az évszázados zavartalan együttélésre, amely ruszint és magvart jó- és balsorsban egybekötött mindaddig, amíg egyesek „kizárólag egyéni érvényesülési vágyukból nem igyekeztek megbontani azt az összhangot, amelyet a történelem és a Jóisten szabott meg az itt élő népek és a magyarság között“. Tényeket sorolt fel a magyarság és a nemzetiségek békés együttélésének szükségszerűsége mellett. Az állami életnek csak az a formája volt maradandó ezen a földön amely a magyar történelemnek évszázadai alatt kialakult. „A mai nagy világégésben és kavardásban az egyedüli pozitívum, amely a Kárpátmedence kérdéseinek megoldásánál szóbajöhet. a magyar ezeréves múlt annak tárgyilagos kritikája és a mai kor nemzetiségi és szociális szemléleteinek megfelelő konzekvenciái.“ A kegyelet zászlaját ha'tóttá meg a miniszterelnök Kurtyák János emléke előtt, aki politikai törekvéseit és pártjának küzdelmét példásan össze tudta egyeztetni a magyar állameszméhez való törhetetlen hűséggel. Nyomatékos szavakkal ismételte Magyarországot minden hű polcára teljes politikai egyenjogúságának nemzeti hitvallását, azt a meggyőződést, melvet elődei, különösen Teleki Pál. a trianoni szerződésben elszakított területek visszacsatolása óta minden alkalommal újra hirdettek.

Szlovákiai magyarok.

Esterházy János a szlovákiai Magyar Párt vezére a közelmúltban két említésreméltó megnyilatkozással szerepelt a nyilvánosság előtt. A debreceni nyári egyetem keretében „Szlovák és magyar gazdasági problémák“ címen adott elő. Kiemelte, mennyi nehézséggel kell megküzdenie a szlovákiai magyarságnak gazdasági téren. A Magyar Párt mindent megtesz, hogy szervezetei útján biztosítsa a magyarság gazdasági irányú szakképzését. Az új szlovák nacionalizmussal szemben az ezeréves magyar hagyományok állnak — hangoztatta Esterházy — s az a félelem, hogy a magyarság, vagy nemzeti gondolatunk a szentistváni állameszme veszélyezteti a szlovák állam létét, nemcsak hibás, de gyengeségből is ered. Az ottani magyarság a kölcsönös megértés előmozdításán fáradozik, anélkül, hogy öntudatát elvesztené. A szlovák nép is tudja: azt, hogy nemzeti önállóságát megőrizte és a gazdasági jólét mai fokára emelkedett, nagyon sok tekintetben a magyarságnak is köszönheti. Az őszi pártvezetőségi értekezlet előtt pedig azokat a nehézségeket emelte ki a pártvezér, melyek, sajnos, ma sem múltak el. Ennek folytán biztatót nem mondhat és eredményekről beszámolni nem tud. Azonban biztosította a jelenlévőket, hogy a komoly helyzet ellenére egyetlen magyar panasz sem sikkad el. Bejelentette, hogy a 60-ik születésnapját ünneplő Aixinger Lászlót helyettesévé nevezte ki, az általa betöltött pártigazgatói tisztet pedig Stelczer Lajos, a közművelődési oszály eddigi előadója foglalja el. Az új pártigazgató irányelvül azt jelölte meg, hogy miként régen a *salus rei publicae*, most a *salus Hungarorum* a fő.

A rendelkezésre álló szerény keretekre jellemző, hogy más népek tízezres nyaraltatási akciói mellett a szlovákiai magyarság egyetlen gyermeknyaraltatási rendezhetett 14 ifjúsági tag részvételével a Magas Tárában! A nyaraltatás költségeit gyűjtés útján hozták össze. Pedig az ifjúság, mint arról az őszi pozsonyi diákiállítás tanúskodott, ezekben a nehéz időkben is kitesz magáért. A kiállítás a Toldy kör nagytermében nyílt meg „Mivel foglalkozom szabad időmben“ címen. A sikert mutatja, hogy 3 nappal meg kellett hosszabbítani. Csillár, játékok, gyermekruhák, repülőgépmoდეllek, festmények stb. mind a kiállítók ügyességét és buzgalmát dicsérték. A pozsonyi Toldy kör a tavasszal ünnepli 70 éves fennállását.

Romániai magyarok.

Érzékeny veszteség érte a délerdélyi magyarságot: július 13-án elhunyt Martzy Mihály, a Magyar Népközösség napilapjának, a Déli Hírlapnak főszerkesztője. A megboldogult a Katolikus Népszövetség keretében fejtett ki már régóta értékes vezetői tevékenységet, utóbb pedig a Népközösség szervezeteiben, különösen a sajtóügyek irányításával.

Hasonlóképpen megmozgatta felekezeti különbség nélkül az egész bánásági társadalmat Pacha Agoston temesvári róm. kát. püspök pappá-szentelésének 50-ik évfordulója. Aranymiséjén Márton Áron gyulafehérvári püspök mondott szentbeszédet és az ünneplők közt ott voltak a Népközösség vezetői. 25 éves lelkészi jubileumát ünnepelte Argay György aradi evangélikus püspök is, hívei és a délerdélyi magyarság szerencsekívánataitól kísérvé. A brassói magyar evangélikus egyház templomának 160 éves fennállását ünnepelte. Megemlékezett a délerdélyi magyar sajtó a temesvári Arany János irodalmi társaság 40 év előtti megalakulásáról.

A délerdélyi magyar irodalom eseményei az aradi Kölcsey[^] Egylet könyvsorozatának megindulása egy-egy Mikszáth-, Móricz- és Szemlérkötettel, Vita Zsigmond újabb népmesegyűjteményének megjelenése és Petelei István elbeszéléseinek új kiadása, melyet Szentimrei Jenő rendezett sajtó alá. Dél-Erdély szépirodalmi folyóirata, a Havi Szemle változatos, szép tartalommal, legújában bővített terjedelemben jelenik meg. Ellen-

őrzéséhez kötötte engedélyezték a hatóságok a Népközösségnek azt az akcióját, mely szórakoztató és hasznos magyar olvasmányokat gyűjt a hadikórházak magyar sebesültjeinek.

Gazdasági téren az aradi magyarság egyik szervezetéről, az öngyógyi hitelszövetkezetéről számolunk be ezúttal. A kisembereknek ez az egyesülése immár második évtizedébe lépett. 300 egynéhány taggal alakult 1932-ben 400.000 lei üzletrésztőkével. Tagjainak számát azóta kis híján megtízszerezte, üzletrésztőkéje 2,600.000 lejre emelkedett, mely összeg közel 6000 üzletrész között oszlik meg. Ma kerekén 10 millió lejnyi összeget helyez ki kölcsönökben, míg betétállománya 3,381.000 lej. Tavaly 3% osztalékot fizetett ez a virágzó szövetkezet, mely hathatós támasza a kisemberek boldogulásának és terjesztője a szövetkezeti eszmének.

Szeptember közepén egy új románosítási rendelet a vállalatokat és ipari üzemeket alkalmazottaik minden kategóriájában 80% románfajú foglalkoztatására kötelezte. Az idegenek 20%-ába a román nőekkel házasságban élők és az eddigi alkalmazottak kerülhetnek elsősorban. A vállalat vezetősége 50%-ában. vezérigazgatója pedig kizárólag csak román lehet. Egy másik, immár egyházpolitikai rendelet törvény szerint az egyházi közületek helyi szervei elvesztik tulajdon és birtoktagaikat javaikra, ha híveik javarésze egy másik egyházközségbe lép át. A javak ekkor annak az egyházközségnek tulajdonába kerülnek, amely az átléelő hívekkel gyarapodott. (Jogilag előáll tehát az a furcsa és újszerű eset, hogy egy jogi személy vagyona a távozó tagokat követve háramlik át más jogi személyre. Kérdés, a gyakorlatban hogyan érvényesül ez az új „jogszabály” és mennyire érintheti a magyar szórványokat?)

A romániai magyarság továbbra is nagy áldozatokat hoz iskoláinak fenntartására és ifjúságának neveltetésére. Erről számolt be sok hír a kultúrközpontokból éppúgy, mint a kisebb-nagyobb szórványfalvakból (pl. a temesmegyei Gátaljáról), erről közölt szép cikksorozatot a Déli Hírlap is a nyár folyamán és erről szölt Márton Aron nűspök is az iskolalév kezdetén, kiemelve különösen a magyar munkásság e téren mutatkozó példás áldozatkésztségét, továbbá az iskolafenntartó egyházak és a nevelők áldozatos munkáját. Sajnos mindez a jószándék meghiúsulni látszik a román kormányzat intézkedésén, amely legutóbb három reprezentatív délerdélyi magyar hitvallásos középiskola önkényes bezárásában nyilvánult meg. Különösen fájdalmas ez, ha figyelembe vesszük, hogy a felekezeti iskoláztatás délerdélyszerte a mai nehézségek közepette is milyen szép eredményeket mutatott fel az utóbbi időben. A felvételt kérő tanulók száma az idén is növekedett. Pl. a Bethlen Kollégium most bezárt főgimnáziumában az I. osztályba jelentkezőknek majd a felét nem tudták felvenni, de most már a gimnázium mind a 305 rendes tanulója is iskola nélkül marad! A Kollégium tanítóképzőjének 200 fölötti tanulólétszáma is túlszámnyalja az eddigi éveket, de az elemiben és a csombordi gazdasági iskolában is betelt a létszám és sok pályázót kellett mindenütt elutasítani. Több mint 800 növendéke lenne a Bethlen Kollégiumnak, ha 300 gimnázistát meg nem foszt a tanulás lehetőségétől a megdöbbenéssel fogadott ismeretes rendelkezés.

Egy miniszteri rendelet értelmében Temesvár két román tannyelvű r. kát. középiskolája, a piarista líceum és a Notre Dame leánylíceum ezentúl román származású tanulókat nem vehet fel; eddigi ilyen növendékei számára a hasonló tanintézetek nyitnak új osztályokat

Bánsági magyarok.

A leghomogénebb bánsági magyar település Torontáltorda mintegy 4000 magyar lakossal. Kulturális intézményeik lelke és szervezője Boday plébános. A katolikus otthon tetszetős székháza mellett igen szép a

Bánsági Magyar közművelődési Szövetség fiókhelyisége is. Az ifjúság neveléséről 7 tanítónő és 1 óvónő gondoskodik.

A Pancsova közelében fekvő Hertelendyfalva székelymagyarjai is becsülettel megállják helyüket az új és sokszor nehéz körülmények között. Gazdakörünknek 75 tagja van, a Hitelszövetkezet pedig 72.000 dinár alaptőkével működik. Ma is fennáll a „Varrótelep“, mely székely varratas munkák kidolgozására és értékesítésére alakult. Munkaprogramjukban tervbe vették megfelelő Magyar Népház építését, a Népkönyvtár gyarapítását, különösen gazdasági könyvek beszerzésével és a gabona-szövetkezet részére göré és magtár emelését.

Versecen a BMKSz kezdeményezésére Napközi Otthon nyílt meg és ezt különösen akkor értékeljük sokra, ha tudjuk, hogy a verseci magyarok nagyobb része munkásokból áll s a szüleik egész napi elfoglaltsága folytán magukra hagyott gyermekek ezentúl az Otthon falai között egész napon át minden ellenszolgáltatás nélkül hajlékot találnak. A vezetőség ezenkívül tanításokra és nevelésükre is súlyt helyez.

A műkedvelői előadások arról tanúskodnak, hogy az ifjúsági s egyéb szereplők napi fárasztó munkájuk után pihenőóráikból szívesen áldoznak fel néhányat a közölcélrt.

A központként szereplő Nagybecskerekben a BMKSz tagok szám« szeptemberben 12.078 volt. Működésüket a város is szépen támogatja, így a szegények téli felkarolására félmillió dináros segélyt szavaztak meg.

Bunyevácok.

Bácskai látogatása folyamán Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter Zomborban külön beszédet mondott a bunyevác küldöttség előtt, örömét fejezte ki, hogy köszönheti őket, noha ő is tudja, hogy nem minden bácskai bunyevác képviselőben jelentek meg. Azonban azok irányában is, akik ma nem járnak a helyes úton és 23 éven keresztül más irányban próbálták megvédeni nemzetiségüket, megértést kell tanúsítani és a maga részéről reméli, hogy vissza fognak térni a régi jól bevált ösvényre. Könnyebben lehetséges ez, ha baráti jobbot nyújtanak feléjük. A bácskai horvát közművelődési egység küldöttségének üdvözlésére adott válaszában a belügyminiszter arról szólt, hogy a magyar alkotmány nem ismer népcsoportokat, azonban ismer nemzetiségeket és nemzetiségi jogokat. A biztosított jogegyenlőség a szellemi és anyagi élet minden terén érvényesül.

A szabadkai városi tanácsba Székely Géza személyében egy bunyevác származású tagot is beválasztottak, amit az új polgármester figyelmességének kell tekinteni az ottani bunyevácok felé.

Budanovic Lajos püspök, volt adminisztrátor két évi távoliét után visszatért Szabadkára és mint a Szent Teréz egyházközség plébánosa átvette a hívek lelki gondozását. A nép a múltban nagy szerepet játszott főpapot lelkesen fogadta.

A bácskai tankerületben az elmúlt tanévben 120 ezer tanuló közül közel 8 ezer volt bunyevác-sokac, illetve horvát nemzetiségű.

Magyarországi németek.

A népcsoort az idők komolyságát átérzve igyekszik életét a fokozott közö^égi öntudat, munka és áldozatvállalás jegyében berendezni. A belső fronton a mezőgazdasági termelés folyamatosságát, mennyiségi és minőségi fokozását szolgálja az „otthon gazdasági háborús szolgálata“ (WKH) nevű szervezet, mezőgazdasági tanácsadással és a hadbavonultak helyettesítésének megszervezésével. Utóbbi akció keretében a szervezet beszámolóí szerint sokezer munkaórát teljesítettek a beszervezettek, főként az aratási munkákban való segélynyújtással. A „Népségély“ akciói ugyancsak a belső front erősítésének érdekében tevékenykedtek. Így az

„Anya és gyermek“ szervezet a fővárosban központi egészségügyi állomást, Újvidéken és Besztercén csecsemőotthont, két más hasonló intézményt SS-önkéntesek gyermekei részére, 3 üdülőt német anyák számára tart fenn, nyaraltatások során 500 gyermeket juttatott szűkebb viszonyok közül gazdagabb környezetbe. E szám különböző nehézségek miatt elmaradt a tavalyi 1400 mögött, viszont ezidén is változatlanul 10.000-re rúgott a német családoknál elhelyezett, veszélyeztetett helyekről kiűritett birodalmi ifjúság száma. Ezernél több berlini és bécsi felnőtt is üdült Magyarországon az akció keretében. Működött 105 állandó és 300 aratási napközi otthon. Titlen és Apatinban a népcsoport árvaházat nyit. A német tanulóifjúság tanulmányi kölcsönökben 400.000 P-ós keretben részesült. 75000 P-vel sietett a „Népsegély“ egy tűzkárosult nyugatmagyarországi német község segítségére.

Egyébként a hazai németiség népjóléti hivatala már tíz éve működik. Fokozatosan szélesedő keretek közt kifejtett szociális munkájának etappjai a közeli menekültek segítése, a délkeleti áttelepülőknek, sebesülteknek stb nyújtott gondoskodás voltak.

A nyár folyamán a népcsoport vezetője a népi. világnézeti és szakemberű továbbképzés és egységesítés előmozdítására kiképzőtábor tartott tanerői számára Futakon 119 résztvevővel. Augusztus 5—20-a között ugyanott a főiskolásokat gyűjtötték össze hasonló célból. Basch Ferenc népcsoportvezető mindkét tábor, valamint a budapesti német leányotthonban rendezett napközi-otthon vezetőnőképző tanfolyamot is meglátogatta. Táborba gyűltek a nyáron a német ifjúsági szervezet ifjúságvezetői is Fonyódon. A hazai németiség egyéb kulturális megnyilatkozásai a helyi szervezetek szűkebb köreiből zajlottak le, így az őszi aratási hálaünnep. Külföldi vonatkozásban kiemelkedő kulturális esemény volt a népcsoport képzőművészei alkotásainak bemutatása a Külföldi Németek Szövetségének berlini és bécsi kiállításain.

Élénk visszhangot váltottak ki a bácskai németiség körében a kormány tagjainak nyári délvideki látogatásai és megnyilatkozásai. Figyelemreméltó volt még Mikó Imre erdélyi képviselő beszámolóbeszéde kerületének szász lakosságú községében. Homoróddarócon.

Magyarországi szlovákok.

Politikai téren a Szlovák Nemzeti Egység Pártja egyes helyeken tovább építette szervezeteit. Így a kassai körzetben fekvő Kavocsánon megalakult a 20. helyi szervezet, majd további vidéki örhelyek létesültek Bars megyében Ohaj, Valkház. Verebély és Tajnasári községekben. A szervezési munkák ezen a területen jórészt Kelemen József főtitkár nevéhez fűződnek. A magyarországi szlovák főiskolások az elmúlt évhez hasonlóan az idén is résztvehetek a szlovákiai nyári egyetemi tanfolyamokon és tanulmány keretében felkeresték a nevezetesebb szlovák kulturális központokat. Turócszentmártonban a szlovák Matica vezetősége fogadta őket és megtekintették a 80 éves inézmény berendezéseit. Rózsahegyen lerótták kegyeletüket Hlinka András sírjánál. A 18 tagú tanulmányi csoportot Pozsonyban az egyetem rektora fogadta és a város polgármestere részéről is meleg köszöntésben volt részük.

A Szent Adalbert Társaság a nyár végén rendezte meg második éves közgyűlését Budapesten és ez alkalommal részletesen beszámoltak a Társaság kiadványairól, melyek az 1942. évben a nehézségek ellenére közel 100 ezer P-t hoztak. A forgalomba hozott könyvek olvasóközönségét 38 ezer főre becsülik. A közgyűlést megelőzően folyt le minden évben szokásos máriabesnyői zárandókat a budapesti és főváios-körményi szlovákság részvételével.

Október elején szlovák művészeti hét nyílik meg Kassán, melynek keretében a képzőművészek kiállításán mutatták be alkotásaikat. A figyelem főleg Z. Medvedova, J. Blahuta és E. Zmeták művei felé fordult;

Böhm Emmánuel népcsoportvezető szerkesztésében pedig a Slovenska Jednota kiadásában tanulmány látott napvilágot „A magyarországi szlovák képzőművészek“ címmel. A kiállítást megnyitó ünnepségen a népcsoportvezető mellett Harcar tanár szólalt fel s mindketten azt a szlovák szellemet méltatták, mely a művészek munkája nyomán most kerül első ízben a nagyközönség elé.

A Szlovák Matica Turócszentmártonban alapításának 80. évfordulóját ünnepelte. A magyar földről, magyar támogatással útjára indult kultúrszövetség közgyűlésén Böhm pártvezér a hazai szlovákság nevében emlékiratot nyújtott át az ünneplőknek.

Magyarországi románok.

Az új iskolai év megnyitásával az egyes főiskolák irodalmi és vallási egyesületei is megkezdték működésüket. Így a kolozsvári görögkatolikus teológusok „Credinta ortodoxa“ nevű vallási egyesülete; ugyancsak a kolozsvári gör. kát. teológusok aktivitását jelzi az „Alexa Sinkai“ irodalmi és vallási egyesület megalakítása is.

A nagyváradi ortodox román ifjúság október 17-én a gör. kat. román tanítóképző dísztermében előadást rendezett, amelyen a helybeli román intelligencia műkedvelő színészgárdája játszotta el Molière „Botcsinálta doktor“ című darabját. Az előadás sikere bizonyítéka az északerdélyi román kultúráiét erőteljes kiépítésének. Előadott a „Hilaria“ énekkar is, amely az utóbbi időben mind nagyobb mértékben kapcsolódik bele a román kultúráiét kialakításában. Ezt a feladatát különösen a falvakban rendezett előadásokkal igyekeznek teljesíteni. Az énekkar 1906-ban a bukaresti kiállításon az énekkarok versenyén első díjat nyert.

Az északerdélyi román könyvpiac eseménye volt az „Erdély a román költészetben“ című verses antológia megjelenése Emil Giurgica szerkesztésében. Az antológia ciklusokra osztva tartalmazza az Erdélyről szóló román verseket 1784-től 1943-ig. összesen 120 erdélyi román író és költő verseit hozza.

A kolozsvári román állami liceumnak az idén 660 tanulója van. Az iskola által elért eredmények terén jelentős előmenetelt tapasztalunk. Az 1941—42. iskolai évben ugyanis 589 osztályozott tanuló közül 508 lépett felső osztályba, azaz 86%. Ezzel szemben az 1942—43. iskolai évben 586 osztályozott tanuló közül 543 lépett elő, azaz 92%. Jelentős évfordulóhoz érkezett a román iskolaügy is: a naszói alapítványi líceum most ünnepelte fennállásának 80 éves jubileumát. Az iskolát 1863-ban alapították a II. határőr ezred utódainak áldozatkészségéből. Nagy szerepet játszott az erdélyi román kultúra fejlesztésében.

Az északerdélyi románság gazdasági élete mindjobban erősödik. Július 31-én tartotta a román szövetkezetek központi szerve, a „Plugarul“ évi közgyűlését. A gyűlésen 250 fiókszövetkezet közül 152 képviseltette magát. A szövetkezetnek sikerült hosszas tárgyalások után keresztülvinni azt, hogy az ú. n. partiumbeli román szövetkezetek is a „Plugarul“-hoz csatlakozhassanak. Ezzel a tagszövetkezetek száma 44-gyel növekedett. Ugyancsak tárgyalásokat folytattak a délerdélyi magyarság gazdasági vezetőivel a két kisebbség gazdasági helyzetének kölcsönös megjavításáról, minek eredményeképpen számos könnyítést kaptak a magyar kormánytól. Tervbe vették a tagszövetkezetek fokozottabb ellenőrzését is. A román kereskedelem erősítése végett a központ egy ingyenes segédtanfolyamot szándékozik rendezni, ahol a vidéki szövetkezetek vezetőit képezik majd ki. A szövetkezet elnöke ismét Hatieganu Emil maradt.

A szilágyvömlői „Salajana“ nevű román bank, melynek fiókjai vannak még Zsibón, Zilahon s Tasnádon, két évi szünetelés után ismét megkezdte működését.

Magyarországi szerbek.

A nyár végén több politikai megnyilatkozás hangzott el hivatalos magyar helyről a hazai szerbség irányában. Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter délvidéki körútja során szeptember elején ismételtén megragadta az alkalmat, hogy kifejezze a kormánykörök őszinte szándékát a szerbek életlehetőségeinek biztosítása és hathatós előmozdítása felől. „A helyes nemzetiségi politika csak a megértésnek s a jogok elismerésének politikája lehet” — mondta Óbecsén annak hangoztatásával, hogy a magyar és szerb nép egymásra van utalva és az ottani magyarság 23 év alatt már megtanulta, miként nem szabad nemzetiségi politikát folytatni. Újvidéken Irinej püspök vezetésével járult eléje a szerb küldöttség, Zomborban pedig Tapavica ügyvéddel az élükön a legfontosabb kívánásaikat tartalmazó memorandumot juttattak el a belügyminiszterhez. Szabadkán mondott beszédében Bácska földjét kicsiben az egész Dunavölgye másának nevezte, ahol nemzetiségek élnek egymás mellett, akiket szétszakítani és egymástól elkülöníteni semmiféle eszközzel nem lesz lehetséges s a keverten élő kis népek ugyanolyan egymásrautaltságban és érintkezésben fognak maradni a jövőben is.

Lukács Béla tárcanélküli miniszter Újvidéken került érintkezésbe az ottani szerbekkel és itt Popovic L. Milán országgyűlési képviselő biztosította őt, hogy a bácskai szerbek fenntartás nélkül teljesítik kötelességüket a magyar haza irányában. A miniszter válaszában a nemzetiségekkel való együttműködést jelölte meg, mint követendő irányelvet.

Október 11-én a délvidéki szerbek több mint 30 tagú küldöttsége jelent meg Deák Leó főispánnál s a szerb népcsoport nevében nyilatkozatot olvastak fel, mely szerint a szerbek semmi módon sem azonosítják magukat azokkal a felelőtlen elemekkel, akik cselekedeteikkel egyes helyeken az utóbbi időben veszélyeztetik az élet, valamint a köz- és magánjavak biztonságát.

Magyarország Kormányzója a vas megyei Völgyköz községben lakó Szkapar István földműves kérését, hogy tizenharmadik gyermekének keresztapaságát elvállalja, teljesítette és az ilyenkor szokásos ajándékot Vas megye főispánja juttatta el a családhoz.

Az új tánév elején szerb tanítási nyelvű fiú- és leány polári iskola nyílt meg Újvidéken.

Közművelődési téren jelentős a szerb Matica működésének újbóli megindulása. Az augusztus 17-én lefolyt első ülésen Bállá Pál miniszteri osztályfőnök, kormánybiztos beszélt és Tököli Száva alakjára hívta fel a figyelmet, aki nemcsak a szerb Maticát támogatta számottevő szellemi és anyagi javakkal, hanem a Magyar Tudományos Akadémiát és a debreceni református kollégiumot is. Mocs Sándor elnök hozzászólásában utalt Zmaj Jovan Jovánovics, Blagoje Branics és a többi nagy szerb író és költő munkásságára, akik a magyar és szerb szellemi kapcsolatok kölcsönös elmélyítésén fáradoztak Petőfi, Arany és más irodalmi nagyjaink műveinek lefordításával és terjesztésével.

November elején meghalt Dundjerski Bogdan szerb országgyűlési képviselő, óbecsei földbirtokos, aki a világháború előtt is tevékeny részt vett a magyar politikai életben a 48-as párt képviselőjeként. A gyászszertartáson mondott beszédek emberi nagyságát méltatták és azt, hogy népéről haló poraiban sem fedkezett meg, mert tekintélyes vagyonát végrendeletileg a szerb Maticára, mint egyetemes örökösre hagyta, azzal, hogy abból mezőgazdasági iskolát létesítsenek a bácskai szerb ifjúság számára. Tököli Száva és Trandafil Mária után így ő lett a hazai szerbség legnagyobb jötevője és cselekedete egyszermind az itteni szerbek virágzó kultúrájára és messzemenő anyagi jólétére is fényt vet.

A bánási németiség jogi helyzete.

A belgrádi hivatalos lap augusztus 20-i számában megjelent rendelet az eddig érvényben volt jogszabályok módosítása révén az eddigieknél lényegesen szélesebb alapokon intézkedik a Bánáság és Szerbia területén élő németiség jogviszonyainak szabályozásáról. Ennek értelmében elismerik a német népcsoport közjogi jogi személyiségét és az „Német népcsoport Bánáság és Szerbia területén“ elnevezéssel folytatja működését. Tag lehet minden a Bánáság és Szerbia területén honossággal bíró német személy, valamint mindazok, kiknek a német népcsoporthoz való tartozását a népcsoportvezető külön elismeri. A német népcsoport Szerbia területén teljes mérvű közművelődési, gazdasági, szociális és politikai szabadsággal rendelkezik. Élén Nagy becskerék székhellyel a népcsoportvezető áll. Megbízásából a községekben, kerületekben és körzetekben külön megbízottak járnak el, akik a népcsoport tagjainak kívánságait az illetékes hatóságok előtt képviselik. A német népcsoport tagjai az államalkotó néppel minden tekintetben egyenrangúak. A német néphez való tartozásukat szabadon nyilváníthatják. Nemzeti és közművelődési kapcsolataik a nagynémet anyaországgal érintetlenek maradnak. Politikai, kulturális, gazdasági és szociális szempontból szükséges mindennemű szervezetet, hivatalt és intézményt akadálytalanul létesíthetnek. Ezek fenntartása, valamint a népcsoportra háruló feladatok megoldás céljából szükséges költségek fedezésére a tagokra adót vethetnek ki és ennek behajtása a közadók kezelésére vonatkozó szabályok alkalmazásával történik. Felsőjogot gyakorol a népcsoport igazságügyi vonatkozásban is. Büntetőeljárást indíthat olyanok ellen, akik a német nép, a népcsoport, vagy német vezetőszemélyiségek becsületét, vagy méltóságát megsértik. Legenyhébb kiszabható büntetés a feddés, legsúlyosabb nevelőtáborba utalás 15 napra, amely három hónapra emelhető. Jogorvoslatnak általában nincs helye, mégis, ha a nevelőtáborba utalás 15 napnál hosszabb időre szól, az elitét kérelmére a népcsoportvezető utóvizsgálatot rendelhet el. Bizonyos ügyekben a csoportvezetőt jogszabályalkotási jog illeti meg, de rendelkezései nem kerülhetnek összeütközésbe a hatályos törvényekkel. A státútumok és rendeletek a „Bánási és Szerbiai Német Népcsoport Népcsoport vezetőségének Hivatalos Lapjában“ való közlés révén lépnek hatályba.